

کارنگریه خراپه گانی پشت به ستن به فاکتہری
دہرہ کی
چوار نہ زمون لہ میژووی سیاسی گور دستاندا
وہ کی نمونہ

نوسین : سہ لاج زانا
دیز اینی ناوہوہ و بہر گے : دیاری عملی
پیدا چوونہوہو ہلہ چن : خالد فاتیحی
ژمارہی سپار دن :

تیراژ: (۵۰۰) دانہ

پيشكه شه:

– به هر سى جگر گوشه که م (گونه، گویا، لیما)

– به هموئو که س و لایانانہی که به دابین کردنی سه رچاوه و تیبینی و پیشنیاز، هاوکاری
نوریان کردم له به ره م هیئانی ئەم کتیبه دا .

– به گشت خوینه رانه ی ئەم بابه ته، که هیوادارم سود به خش بیټ بویان .

ناوەرۇك :

- پىششىقلىقى ۵
- بەشى يەكەم

((ئەزمۇنى كۆمۈرى كوردىستان))

(۱۹۴۶/۱۲/۱۷ _ ۱۹۴۶/۱/۲۲)

- ۷ - ھاتنى ھاوپەيما نان بۇ ناو خاكى ئىران لە جەنگى جىھانى دووھىدا .....
- ۱۱ - كۆمەلەى ژياندىنەوھى كوردىستان (ژىكاف) .....
- ۱۴ - حىزبى دىموكراتى كوردىستان (ح . د . ك) .....
- ۱۸ - راگە ياندىنى كۆمۈرى كوردىستان (۱۹۴۶/۱۲/۱۷ _ ۱/۲۲) .....
- ۲۷ - پىشت بەستىنى كورد بە سۆفىيەت لە دامەزىراندنى كۆمۈرى كوردىستاندا .....
- ۳۱ - پىنگەى كورد و ئازەرى لە سىياسەتى سۆفىيەتدا .....
- ۳۸ - چارەنوسى كۆمۈرى كوردىستان .....

• بەشى دووھم

((شۆرشى ئەيلول))

(۱۹۶۶/۹/۱۱ تا ۱۹۷۵/۳/۱۹)

- ۵۳ - زەمىنەى دروست بوونى شۆرش .....
- ۶۱ - كورتەيەك سەبارەت بە شۆرشى ئەيلول .....
- ۶۷ - پەيوەندى (بارزانى _ ئىسرائىل) .....
- ۷۲ - پەيوەندى (بارزانى _ ئەمىرىكا) .....
- ۸۰ - پەيوەندى (بارزانى _ ئىران) .....
- ۸۳ - رىكەوتنى (۱۱) ى ئازار .....
- ۹۲ - رىكەوتنىنامەى جەزائىر .....
- ۱۰۱ - دەرئىجامەكانى (رىكەوتنىنامەى جەزائىر) .....
- ۱۱۱ - بارودۇخى كورد لە دواى نىسكۆى شۆرش .....

• بەشى سىيەم

((ئەزمۇنى پەكەكە لە سورىادا))

- ۱۱۹ - كورتەيەك لە بارەى پارتى كرىكارانى كوردىستان .....
- ۱۲۶ - پەيوەندى پەكەكە لەگەل سورىادا .....
- ۱۳۶ - ئامازەيەكى كورت بە بارودۇخى پەكەكە لە دواى گىرانى ئۆجەلان .....

• **بهشی چوارهم**

((نه زمونی باشوری کوردستان له دوی راپهرین))

- ۱۴۴ ..... گۆرانکاریه سیاسییه گانی ناوچه که و سه ره ه ل دانی راپهرین
- ۱۴۷ ..... کۆره و به نیوده وه له تی بوونی کیشیه کی کورد
- ۱۵۴ ..... رهوشی باشوری کوردستان تا پرۆسه کی ئازادی عیراق
- ۱۶۶ ..... رهوشی سیاسی هه ریم له دوی پرۆسه کی ئازادی عیراق
- سه رنجیک سه باره ت به په ره سه ندنه سیاسییه گانی کوردستان له دوی
- ۲۰۲ ..... کشانه وه کی هیزه گانی نه مریکا له عیراقدا
- ۲۱۰ ..... کۆتایی
- ۲۱۳ ..... سه رچاوه گان

پیش‌ه‌ک

ئەم لیکۆلینه‌وه‌یه هه‌ولیکه بۆ زیاتر تیشک خستنه سەر یه‌کێک له گرنگترین ئەو هۆکارانه‌ی که له هه‌شتا سالی رابردوودا کاره‌گه‌ری زۆر خراپی هه‌بووه له‌سه‌ر شکست هینانی جولانه‌وه‌ی رزگاربخوازی کوردی، له هینانه‌ی دی ئامانجه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کانیدا . له نووسینی ئەم باب‌ه‌ته‌دا ئەوه‌نده‌ی بۆم کرابی هه‌ولم داوه به شیوازیکی زانستیانه‌ی باس له رووداوه‌ی سیاسی و میژووویه‌کان بکه‌م و خۆم به دوور بگرم له هاوسۆزی به‌رامبه‌ر به ره‌وت و لایه‌نه‌ی سیاسیه‌کانی کوردستان .

ئەم لیکۆلینه‌وه‌یه سێ ئامانجی گرنگی هه‌یه، یه‌که‌م : زۆر به‌که‌می له لایه‌ن نووسه‌ر و میژوونووسانه‌وه‌ لیکۆلینه‌وه‌ له باره‌ی هه‌لسه‌نگاندنی په‌یوه‌ندیه‌ی سیاسیه‌کانی سه‌رکردایه‌تی کورد له‌گه‌ڵ ناوه‌ند و هیزه‌ دهره‌کیه‌کاندا کراوه . بۆیه‌ له‌ ریه‌گی ئەم باب‌ه‌ته‌وه‌ هه‌ولم ده‌ده‌م تا راده‌یه‌ک که‌موکۆپی ئەم بواره‌ که‌م بکه‌مه‌وه دووهم : دهرخستنی ئەو راستیه‌ی که پشت به‌ستنی جولانه‌وه‌ی کوردی به‌هیزه‌ دهره‌کیه‌کان له‌ خه‌باتی رزگاربخوازی نه‌ته‌وه‌ییدا و پشتگوێ خستنی توانا ناوخواه‌یه‌کانی گه‌ڵ، هه‌میشه‌ به‌ شکست یاخود زیانی گه‌وره‌ بۆ بزایشی رزگاربخوازی نه‌ته‌وه‌یی گه‌راوه‌ته‌وه‌ سێ یه‌م : هه‌ولدان بۆ روونکردنه‌وه‌ی چه‌ند راستیه‌ک و ده‌ست نیشانکردنی چه‌ند هه‌له‌یه‌ک، بۆ ئەوه‌ی سه‌رکرده‌ و سیاسیه‌کانی کورد هه‌میشه‌ بایه‌خی زیاتر به‌ به‌هیزکردنی توانا ناوه‌کیه‌کانی گه‌ڵ بدن . وه‌ له‌بری ئەوه‌ی به‌ ته‌واوی پشت به‌ پشتیوانی هیزه‌ دهره‌کیه‌کان به‌ستن، هه‌ولم بدن به‌ شیوه‌یه‌کی ژیر و دبلۆماسیانه‌ سود له‌ فاکته‌ری دهره‌کی وهره‌گرن بۆ خزمه‌تکردنی به‌رژه‌وه‌ندیه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کان .

سنووری لیکۆلینه‌وه‌که‌ بریتیه‌ له‌ باسکردنی چوار ئەزموونی گرنگی و پر بایه‌خ له‌ میژووی سیاسی نه‌ته‌وه‌ی کوردا، ئەوانیش یه‌که‌م : ئەزموونی کۆماری کوردستان دووهم : ئەزموونی شۆرشێ ئەیلول سێ یه‌م : ئەزموونی په‌که‌که‌ له‌ سووریا چواره‌م : ئەزموونی باشوری کوردستان له‌ دوا‌ی راپه‌رینی (١٩٩١) .

لیکۆلینه‌وه‌که‌ زیاتر هه‌ولێ ئەوه‌ی داوه‌ که‌ دهرنجامه‌ خراپه‌کانی پشت به‌ستنی جولانه‌وه‌ی کوردی به‌ هیزی دهره‌کی له‌ خه‌باتی رزگاربخوازی نه‌ته‌وه‌ییدا بخاته‌ روو . به‌ پێی ئەوه‌ی لیکۆلینه‌وه‌که‌ باس له‌ چوار ئەزموونی سیاسی کوردستان ده‌کات، بۆیه‌ دابه‌ش کراوه‌ بۆ چوار به‌ش .

له‌ سالی (٢٠٠٨) وتاریکی چه‌ند لاپه‌ره‌یم له‌سه‌ر ئەم باب‌ه‌ته‌ ئاماده‌ کرد و ناردم بۆ گوڤاری ستاندار که‌ بۆم بلاوبکه‌نه‌وه‌، به‌لام باب‌ه‌ته‌که‌یان لێ ون کردم، منیش له‌به‌ر ئەوه‌ی هه‌یج

وینه یه کم لای خۆم کۆپی نه کرد بوو، بریارمدا بۆ ئه وهی ماندوو بوونه که م به فیرۆ نه پروات، بابته که تا رادهیه ک فره وانتر بکه م و له شیوهی نامیلکه یه کدا بلاوی بکه مه وه .

دوای ته واو کردنی نامیلکه که، ناردم بۆ په یمانگای پیگه یاندنی کادیرانی (ی . ن . ک) تاکو بۆم چاپ بکه ن، به لام دوای ئه وهی به ریز عوسمان حوسین (له شوینی ئاماژه پیدراو) چند سه رنجیکی به پیزی له سه ر بابته که نووسی، بریارمدا جاریکی تریش بابته که ده وله مه ند و فره وانتر بکه م . لیره دا به پیویستی ده زانم زۆر سوپاسی به ریزی بکه م، که به تیبینیه کانی هاوکاریه کی باشی کردم، که به هۆیه وه توانیم بابته که به شیوه یه کی زۆر باشر به ره م بیتم . له م لیکۆلینه وه یه دا هه ندی کیشه و ئاسته نگم هاته به رده م، که گرنگترینیان بریتی بوون له م دووانه، یه که م : لیکۆلینه وه و هه لسه نگاندنی میژووی نووی کوردستان بۆ نووسه ری کورد، زۆر هه ستیار و پر کیشه یه، چونکه ده بی به ووردی و پاریزیکی زۆره وه رووداو و گۆرانکاریه سیاسییه کان تاوتوی بکات . بۆ ئه وهی لای خوینهر وه ک لیکۆله ریکی ئه کادیمی و بی لایه ن دهر بکه وئ، ده بی نووسه ر بۆ گشت لایه نیکی به سه لمیئی که ئه و له لیکۆلینه وه که یه دا نه دژی که سه و نه لایه نگری هه یج لایه نیکی شه . هه ر بۆیه زۆر جار له هه لباژاردنی رسته و دهر برینه کاندای دوو چاری ئه سته می و دوو دلای ده بوومه وه . دووم : بۆ وه رگرنتی زانیاری له باره ی رووداو سیاسییه کانی کوردستان، به تاییه تی بۆ قۆناغی دوای راپه رین، ناچار بووم سو د له هه ندی گۆڤار و بلاوکراوه ش بیینم، به لام له وه دا هه ولم داوه زیاتر سو د له و چاوپیکه وتنانه وه ریگرم که ئه و بلاو کراوانه له گه ل که سایه تیه رۆشنییر و سیاسییه کاندای نه نجامیان داوه . که به بۆچوونی من هه ندی جار ده کرئ سو د له زانیاریه کانی نیو گۆڤار و رۆژنامه کان وه ریگری وه ک سه رچاوه یه کی گرنگی میژوویی، چونکه دوا جار به شیکی گرنگی میژوو له لایه ن ده زگا کانی رۆژنامه گه ریه وه تۆمار ده کرین .

ئهم کتیه له (۲۰۱۴) ئاماده بوو بۆ چاپ، به لام به هۆی کیشه ی مادی خۆم و خراپ بوونی دۆخی ولات له دهرنجامی شه ری داعش ، نه متوانی به چاپی بگه یه نم .

ئهم لیکۆلنه وه یه ده توانی سو د بگه یئی به م که سانه، یه که م : ئه و خوینهرانه ی خوازیارن شاره زایی و زانیاری زیاتریان ده ست بکه وئ له باره ی په یوه ندییه کانی جولانه وه ی رزگار خوازی کوردی له گه ل هیز و ناوه نده دهره کیه کاندای دووم : ئه و خویندکار و نووسه رانه ی که ده یانه وئ بابته و لیکۆلینه وه ی زانستی ئاماده بکه ن، سه باره ت به هه لسه نگاندنی په یوه ندییه سیاسییه کانی جولانه وه ی کوردی له گه ل دنیای دهره وه دا سی یه م : ئه و که سایه تیه سیاسی و رۆشنییرانه ی که ده یانه وئ خویندنه وه یه کی تازه و ره خنه گرانه یان ده ست بکه وئ، له سه ر شیوازی مامه له کردنی جولانه وه کوردیه کان له گه ل فاکتهری دهره کیه دا .

به شی یه که م

((نه زموونی کوماری کوردستان))

(۱۹۴۶/۱/۲۲ — ۱۹۴۶/۱۲/۱۷)

هاتنی هاوپه یمانان بوناو خاکی ئیران له جهنگی جیهانی دووهدا

له جهنگی جیهانی دووهدا (۱۹۳۹ - ۱۹۴۵) ئیران هاوسۆز بوو له گه ل ئه لمانیادا . کاتی سوپای ئه لمانیا له (۱۹۴۱) دا به شیکی فرهوانی خاکی سۆقیه تی داگیر کرد . هاوپه یمانان بیریان له دابینکردنی ریژه ویکی دوور له هه پشه کرده وه، بۆ گه یاندنی کومه ک و هاوکاریه سه ربازیه کان بۆ سۆقیه ت . به پاساوی ئه وهی له جهنگه که دا، ئیران لایه نگری ئه لمانیایه، هیزه کانی به ریتانیا و سۆقیه ت له (۱۹۴۱/۸/۲۵) دا هاتنه ناو خاکی ئیران و ده ستیان گرت به سه ر رووبه ریکی فرهوانی ولاته که دا (کورد له سه ده ی نۆزده و ۱۰۰، چ، ۲۰۰۳ ل، ۱۹۸) . به مه ش ده سه تله لاتی شاهه نشا له نۆربه ی ناوچه کانی ولاته که وه ته کزی . سوپای سۆقیه ت ده ستی گرت به سه ر (ته وریز) و رووبه ریکی فرهوانی نازه ربایجاندا، له ده ورووبه ری (مه اباد) یشدا جیگر بوو (سه رچاوه ی پيشوو، هه مان لاپه ره) واته له شکرى روس^(۱) په یوه نديه کی (contact) راسته وخۆی له گه ل ناوچه کوردیه کانی ئیراندا په یدا کرد . به پیتی هه ندی سه رچاوه ی میژوویی له (۱۹۴۱/۹/۲۵) دا، واته ریک دواى مانگیک له داگیر کردنی ئیران له لایه ن هیزه کانی هاوپه یمانان، دوو ئه فسه ری ئینگلیزی و ئه مریکی له مه اباد دیداریان له گه ل قازی محمه دا کرده . له دیداره که دا قازی محمه د، داواى له دوو ئه فسه ره که کرده، که ولاته کانیا ن (ئه مریکا و به ریتانیا) پشتیوانی له مافه نه ته وه ییه کانی کورد بکه ن له ئیراندا، به لام ئه فسه ره کان هیچ ئومیدیکیان به قازی محمه د نه به خشیوه و هانیان نه داوه که دواى ئه م پرسه بکه وئ (سه رچاوه ی پيشوو، ل، ۲۰۰) .

(1) له م توژینه وه یه دا به چه ندین شیوه ناوی ولاتی (یه کیتی شوره وی) هاتوه ، وه ک سۆقیه ت ، روسیا ،

نه گهر رووداوه که به و شپوه بوو بیټ، نه و دوو مهسه له جیگه ی سهرنج و تیرامانن یه که م : دوو نه فسه ره که کاریکی راستیان کردوه، که هه ولیان نه داوه قازی ته فره بدن و به لینی دروی پیبدن دوووم : نه م زانیاریه نه وه ده گه ینی، که قازی سهرتا هه ولی داوه له به ریتانی و نه مریکیه کان نزیک بیته وه، به لام که بوی دهرکه وتوه نه وان هیچ نیاز و به رنامه یه کیان نیه بو پشتیوانی کردن له پرسى کورد، ناچار نومید و هیواکانی به رووسه وه گری داوه .

هوی گرنگی نه دانی به ریتانیا و نه مریکا به پرسى کورد له ئیراندا، رهنه گه په یوه ندی به دوو هوکاري سهره کیه وه هه بوو بیټ یه که م : نه وان (به ریتانیا و نه مریکا) نامانجی سهره کیان له ئیراندا، بریتی بوو له دابین کردنی ریږه ویکی نارام و دوور له کیشه بو نارندنی کوومه ک و هاوکاريه کانیا ن بو سوڤیه ت . پشتیوانی کردن له کیشه ی کورد، ده بووه هوی دروست بوونی کیشه و نا نارامی له ئیراندا، که نه مهش له گه ل نیاز و نامانجی نه واندا نه ده گونجا دوووم : پرسى کورد ره هه ندیکى هه ریمی و نالوژی هه بوو . پشتیوانی کردن له کورده کانی ئیران، ده بووه هوی ورزاندنی نه و ولاتانه ی که کوردیان تیدا ده ژی، به تایبه تی تورکیا .

رهنه گه نه و دیدار و چاوپیکه وتنانه ی نه فسه ر و نوینه رانی ئینگلیز، که له چهند بونه یه کدا له گه ل ناودار و که سایه تیه کوردیه کان نه نجامیان دابوو، بوو بیته هوی ته نگه تاو بوونی سوڤیه تیه کان . نه وه بوو دواتر نه فسه ر و کوومیسیره سیاسیه رووسه کان ده ستیان کرد به دیدار و کووونه وه له گه ل سه رۆک هۆز و که سایه تیه دیاره کانی کورد . به مه به ستی راکیشانی سوږو سهرنجی نه ته وه ی کورد بو خویمان، نوینه رانی سوڤیه ت ده سته یه کی (۳۰) که سیان له که سایه تیه ناسراوه کانی کورد هه لبرارد و بانگه یشتیان کردن بو باکو ی پایته ختی نازه ریاچان^(۱) . قازی محمه د دیارترین که سی نیو ده سته که بوو، که وه که سایه تیه کی دیاری ناینی و سیاسی و رووناکبیر ناسرا بوو (حکومتی کوردستان...، چ، ۲۰۰۶، ۴، ل، ۴۸) . شانده که نزیکه ی (۱۰) ده روژ واته له (۱۱/۲۵ تا ۱۹۴۱/۱۲/۵) له باکو مانه وه، له م سهراندنا چاویان کهوت به (باقرؤف)^(۲) و چهن دین به رپرسی تری سوڤیه تی (کورد له سه ده ی نۆزده و...، چ، ۲۰۰۳، ۱، ل، ۲۰۱) .

(۱) مه به ست کووماری نازه ریاچانی یه کیتی سوڤیه ته .

(۲) سه رۆک کووماری نازه ریاچانی یه کیتی سوڤیه ت بوو .

سياسه تى يه كى تى سؤقيه ت له و كاته دا به رامبه ر به پرسى كورد، زؤر نزيك بوو له سياسه تى به ريتانى و ئه مريكه كان . كه ئه يه ويست كورد هيمن و ئارام بى له گشت ئه و ولاتانه ي كه تيدا ده زى و كيشه و په شيوى دروست نه كات، تا جهنگى جيهانى دووم كۆتايى ديت . بو ئه وه ي رپره وي ئيران كه له ريگه يه وه كۆمه ك و پيداويستيه سه ربازيه كانى پيده گه يشت، هيمن و بى كيشه بيت . هه ر له سه ر ئه م به مايه ، سؤقيه ت سه رانى بانگكراوى كورديان هان نه دا بو هيچ چالاكيه كى سياسى و روشنبيرى (حكومه تى كوردستان ، ٢٠٠٦، ٤٩٠٦) .

ئه گه رچى سؤقيه تيه كان هيچ سياسه تيك و هه لوئىستيكى روونيان به رامبه ر به پرسى كورد نيشان نه دا، به لام ئه مه بووه سه ره تايه كى باش بو دروست بوونى په يوه نديه كى به هيژ له نيوان سه رانى كورد و به رپرسانى سؤقيه ت له ئيراندا .

پيده چى هه ولدانى يه كى تى سؤقيه ت بو زوو نزيك بوونه وه له كورد و ئازهر له ئيراندا، هؤيه كه ي په يوه ندى به ترسى ري به رانى مۆسكۆ هه بوو بيت، له چوونى ئه م دوو پي كه اته گرنگى ده وه تى ئيران بو ژير كاريگه رى سياسه ته كانى ئينگليز و ئه مريكا .

به ريتانيه كان له بايه خ پيدانى رووسه كان به كورد زؤر نيگه ران بوون، به تاييه تى له سه ردانى شاندى كوردى بو (باكو) . بو يه سه فيرى به ريتانيا له مۆسكۆ (كريسپى) له (١٩٤١/١٢/٢٠) داواى روونكر دنه وه ي له (مۆلۆتۆف)⁽¹⁾ كرد، ئه ويش له (١٩٤١/١٢/٢٩) دا يادا شتانه يه كه له م باره يه وه ده دات به سه فيرى به ريتانيا و بو ي روون ده كاته وه، كه كورده كان به چه زى خويان بو باكو چوون، ئه م سه ردانه يان هيچ ئامانجيكى سياسى له پشته وه نه بووه (كورد له سه ده ي نۆزده و ٢٠٠٣، ١٠٠٠، ٢٠٢٠) .

رهنگه ئينگليز زياتر له بهر دوو هؤى سه ره كى، زؤر هه ستيار بووين له بايه خ پيدانى سؤقيه ت به كورد يه كه م : ترسيان له نياز و به رنامه كانى سؤقيه ت هه بوو سه باره ت به ئاينده ي ناوچه كه دووم : دژايه تى زؤرى توركي هه بوو بو گشت پيشوه چوونيك له بارودۆخى كوردا .

بو دهربرينى نيگه رانيه كه يان، توركه كان له (١٩٤١/١٢/٢) و به دواوه ش، ناره زاييان ده دا به ئينگليزه كان سه باره ت به رهفتارى ئه و هيژانه ي كه له ئيراندا بايه خيان به كورد ده دا (كه

(1) راگرى سياسه ته كانى دهره وه ي سؤقيه ت بوو .

مه به ستیان هیزه کانی سؤقیهت بوو) . گوايه ئه و هیزانه کورد هان ددهن بؤ ئه وهی ولاتیکی سهریه خؤ دابمه زریئن (هه مان سه رچاوه، ل ۲۰۳) .

له راستیدا بایه خ پیدانی سؤقیهت به کورد له سه ره تادا له و ئاسته دا نه بووه که وه ک پشتگیری کی ته و او سیاسی لیك بدریته وه، به لام تورک دواى ئه وهی له جهنگی جیهانی یه که مدا (۱۹۱۴ - ۱۹۱۸) زۆریه ی ناوچه کانی ژیر دهسته لاتی عوسمانی له دهستدا، وه زۆریش نه ما بوو کوردستانی شی به ته و اوی له دهست بچیت . بویه هه ر گۆرانکاریه کی باش له رهوشی سیاسی کوردا، له لایه ن تورکه کانه وه وه ک مه ترسیه کی گهروه لیك ده دریته وه . چونکه تورک هه میشه ترسی له وه یه که پیشکته وتنی دۆزی کورد له به شه کانی تری کوردستاندا، ببیته هؤی هاندانی کورده کانی تورکیا بؤ داوا کردنی سهر به خوی و جیا بوونه وه له تورکیا .

له (۱۹۴۲) دا ریکه وتنیك له نیوان (بهریتانیا و ئەمریکا و سؤقیهت) دا ئیمزا کرا، که ناسرا به ((په یمانی ۳ قۆلی ئیتحاد)) . له ماده ی پینجه می ریکه وتنه که دا هاتبوو ؛ ده بی هیزی هاوپه یمانان، دواى شه ش مانگ له کۆتایی جهنگ له خاکی ئیراندا بکشینه وه (حکومه تی کوردستان ...، چ ۲، ۲۰۰۶، ل ۸۲) . به پیی ئه م ماده یه، هیزه کانی (بهریتانیا و سؤقیهت) به ناچار ی پابه ند کران به دهرچوون له خاکی ئیران، له دواى کۆتایی هانتی جهنگه که .

ئه مه ش ئه وه ده گه ینی که به رژه وه ندیه ستراتییجه کانی هاوپه یمانان له ئیراندا، له گه ل ه یچ گۆرانکاریه کدا نه بووه له دۆخی سیاسی و جوگرافی ئه م ولاته دا . ئه مه ش دلنه واییه کی زۆر باش بوو بۆ دهسته لاتدارانی ئیران، که به هؤی داگیر کردنی به شیک له خاکی ولاته که یان له لایه ن هیزی هاوپه یمانانه وه، له ترس و دله راوکییه کی زۆردا ده ژیان .

شاری مه اباد که له ماوه ی جهنگی جیهانی دووه مدا مه لبه ندی چالاکیه سیاسی و رۆشنبیری کانی کورد بوو، له دواى هانتی هیزی هاوپه یمانان بؤ ناو خاکی ئیران، ه یچ هیزیکی داگیرکهری نه هاته ناوی . به هؤی ئه و شکسته گه وره یه ش که دووچار ی ده ولته تی ئیران بوو، له ئاکامی دهست به سه ردا گرتنی به شیک له خاکی ولاته که ی له لایه ن هیزه کانی بهریتانیا و سؤقیه ته وه، دهسته لاتی سیاسی و عه سه کهری شاهه نشا له زۆریه ی ناوچه کانی ولتدا رووی له کزی و په رته وازه یی کرد . به م جۆره ش دهسته لاتی حکومه تی ناوه ند له (مه اباد) دا به راده یه ک کز و لاواز بوو، که هه ر به ناو بوونی ما بوو .

خه لکی مه اباد که رق و کینه یه کی زۆریان هه بوو به رامبه ر به دهسته لاتی شاهه نشا، له (۱۹۴۳) دا په لاماری فه رمانگه ی شاره وانیان دا و ده ستیان به سه ردا گرت، به مه ش کۆتاییان به

دوا شوینه‌واری ده‌سته‌لاتی حکومه‌تی ناوه‌ندی هینا له شاره‌که‌دا . نه‌مانی ده‌سته‌لاتی ده‌والت له (مهاباد) دا، بووه هۆی دروست بوونی بۆشاییه‌کی سیاسی و ئیداری، که پێویست بوو ئه‌و بۆشاییه به شیوه‌یه‌کی گونجاو پر بکریته‌وه . قازی محهم‌ده که له دیارترین و کاریگه‌رتین که سایه‌تیه‌کانی شاره‌که بوو، له سه‌ر خواستی خه‌لکه‌که و ره‌زامه‌ندی ناراسته‌وخۆی حکومه‌تی ناوه‌ندی، به‌پێوه‌بردنی کاروباری شاره‌که‌ی وه‌ئسته‌وگرت (کورد له سه‌ده‌ی نۆزده و...، چ، ۲۰۰۳، ۱، ل ۲۰۳) . ئه‌مه‌ش بووه هۆی زیاتر دهرکه‌وتنی که سایه‌تی قازی محهم‌ده .

قازی محهم‌ده جگه له‌وه‌ی له رووی کۆمه‌لایه‌تیه‌وه که سایه‌تیه‌کی به‌هیزی هه‌بوو، هه‌روه‌ها بنه‌ماله‌که‌شی پێگه‌یه‌کی ئاینی به‌هیزی هه‌بوو له کوردستانی رۆژه‌لاتدا⁽¹⁾ ، وه له لایه‌ن ده‌سته‌لاتدارانی ئێرانه‌وه ریژیکی زۆریان لیگیراوه و چه‌ندین پۆستی به‌رزی ئیداریان پێسپێردراوه (سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۲۰) .

کۆمه‌له‌ی ژيانده‌وه‌ی کوردستان (ژیکاف)

دوای هاتنی سوپای هاو‌په‌یمانان بۆ ناو خاکی ئێران له (۱۹۴۱) دا، گۆرانکاریه‌کی گه‌وره‌ی سیاسی له‌م ولاته‌دا هاته ئاراوه . ئومیدییکی زۆر لای خه‌لکی کورد به‌گشتی و رۆشنبیر و نیشتمانی په‌روه‌ران به‌تایبه‌تی په‌یدا بوو، که کورد به‌هۆی ئه‌و رووداو و گۆرانکاریانه‌ی هاتونه‌ته ئاراوه، ده‌توانی له‌سه‌تم و چه‌وساندنه‌وه‌ی ده‌سته‌لاتی شاهه‌نشا رزگاری بی و مافه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کانیشی به‌ده‌ست بێنی . بۆیه به‌هیاوی سود وه‌رگرتن له‌و دهرفه‌ته میژووبیه‌ی که هاتبووه پیش، ده‌سته‌بژیری کوردی له (۱۶/۸/۱۹۴۲) دا، واته‌ نزیکه‌ی دوای سالیک له هاتنی هیزی هاو‌په‌یمانان بۆ ناو خاکی ئێران، ریکخراویکی سیاسی دروست ده‌کات به‌ ناوی (کۆمه‌له‌ی ژيانده‌وه‌ی کوردستان)، که له ئه‌ده‌بیاتی سیاسی کوردیدا ناسراوه به (ژیکاف) (کورد گه‌لی له‌خشته‌برای. چ، ۲۰۰۴، ۱، ل ۱۵۰) .

(1) له ئه‌ده‌بیاتی سیاسیدا ، ئه‌و به‌شه‌ی کوردستان که له‌لایه‌ن ئێرانه‌وه داگیر کراوه به‌چه‌ندین شیوه‌ ناوی ده‌هینری ، وه‌ک کوردستانی ئێران ، رۆژه‌لاتی کوردستان ، کوردستانی رۆژه‌لات .

زۆر به باشی روون نه بۆته وه که ئاخۆ ئامانجی نه ته وه یی ژیکاف، سه ره به خۆیی بووه یان خودموختاری . له نیو دهستهی دامه زڕینه رانی (ژیکاف) دا که سانی زۆر نیشتیمان په ره ره هه بوون، که هه لگری بیروباوه ریکی نه ته وه یی به هیز بوون و داکۆکی کاریکی سه ره سه خت بوون له مافه نه ته وه ییه کانی کورد . بۆیه زۆر له لیکۆله ر و میژوو نووسان گه یشتوونه ته ئه و باوه ره ی که ژیکاف داوای سه ره به خۆیی کوردستانی کردوه . بۆ نمونه که سیکی وه ک لازاریف ده لێ : ژیکاف دروشمی سه ره به خۆیی له کوردستانی ئیراندا به رز کردبووه وه (میژووی کوردستان، ۲۰۰۸، ۴۲۷) .

هه ره ها له ئه ده بیاتی حیزبیدا، ژیکاف به روی به بیرى سه ره به خۆیی داوه، بۆ نمونه له یه که مین ژماره ی ((نیشتیمان)) دا له ژێر سه ردیپی (ئامانجی ئیمه)، که به ناوی ژیکاف بابه ته که نوسراوه، تییدا هاتوو ه ((... ژیکاف به هه مو هیز و توانای خۆی تی ئه کۆشیته تا زنجیر و که له مه ی دیلی و ژێر ده ستی له ئه ستۆی نه ته وه ی کورد دامالێ و له م کوردستانه له ت و کوته ی ئیستا کوردستانیکی گه وره و ریک و پیک بینیتته به ره هم، که هه مو کوردیکی تیا به سه ره به ستی بژی (حکومه تی کوردستان...، چ، ۲۰۰۶، ۶۵) .

له راستیدا مه رج نیه ئه وه ی حیزبی سیاسی له ئه ده بیاته سیاسییه که یدا ده یخاته روو، وه ئه وه ی له نیو ریکخستن و لایه نگره کانیدا بانگه شه ی بۆ ده کات، چون یه که بیته له گه ل ئامانجی راسته قینه که ی حیزب . ژیکاف که له سه ر ئاستی جه ماوه ری بانگه شه ی بۆ سه ره به خۆیی ده کرد، که چی کاتی که سیکی ده بوو به ئه ندامی ژیکاف، ده بوایه سویندی له سه ره چه ند پرسیک خواردبایه، یه کیک له و پرسانه ((کۆشش بۆ خودموختاری کوردان بکات)) (سه رچاوه ی پیشوو، ۴۹) . به م پێیه ش بیته، ستراتیجیه تی نه ته وه یی ژیکاف بریتی بووه له خودموختاری بۆ کوردستان .

ئه وه ی له باره ی (ژیکاف) وه زانراوه، هه یج ولات و لایه نیکی دهره کی ده ستی نه بووه له دامه زرانندی، به لکو له لایه ن کورده نیشتیمان په ره ره کانی رۆژه لات⁽¹⁾ و به هاوکاری و پشتیوانی حیزبی هیوا له باشوردا دامه زرا . بۆیه ژیکاف له سیاسه ت و هه لۆیسته کانیدا

(1) له ئه ده بیاتی ناسیونالیستی کوردیدا ، زۆر جار له بری ده سه واژه ی کوردستانی رۆژه لات ، یان کوردستانی باشور ، یان کوردستانی باکور ، یان کوردستانی رۆژئاوا ، زاواوه کانی (رۆژه لات ، باشور ، باکور ، رۆژئاوا) به کار دیت .

سه ربه خو بوو، به لام ئه مه به واتای ئه وه نایه ت که له بوچوون و تیروانینه کانیدا بی لاین بوو بیته .

به پیتی ئه وه نامه یه بوو بیته که ژیکاف بو مسته فا بارزانی ناروده، که ئه و کات ریبه رایه تی جولانه وهی بارزانیه کانی ده کرد (۱۹۴۳ - ۱۹۴۵)، ژیکاف لایه نگری ئه وه بووه که کورد هه ول بدات بو به ده یه ئانی پشتیوانی سو فیه ت، که له خالی هه وته می نامه که دا هاتووه ((بو نازاد بوونی کوردستان، ده بی سیاسی ته یه ک له دوه لی موعه زمه له گه لمان بی، به ره ئی ئیمه ئه م ده وله ته شوره وییه، رای ئیوه به م خسوسه چیه . چونکو نابی عه لعیاد بین له گه ل هه موو ده وله تان (سه رچاوه ی پیشوو، ل ۸۴) .

پیده چی بایه خ پیدانی زیاتری سو فیه ت به کورده کانی روژه لات به به راورد له گه ل به ریتانیا دا، کاریگری هه بوو بیته له سه ر ئه م تیروانینه ی ژیکاف . ئه گه ر چی روسه کان هه لو ئیستان به رامبه ر به خودی (ژیکاف) باش نه بوو، چونکه هه یچ هه ول ئیکی ئه وتویان نه دا بو دو ستایه تی کردن له گه ل (ژیکاف) و پشتیوانیشیان له خه بات و چالاکیه سیاسی هه کانی نه ده کرد .

پیده چی هۆکاری خراپی هه لو ئیستی سو فیه ت به رامبه ر به ژیکاف، په یوه ندی به م چه ند خاله ی خواره وه هه بوو بیته : (۱) روس هه یچ رو ئیکی نه بوو له دامه زراندنی ئه م ری کخراوه دا . بۆیه نه یه ده توانی به ته واوه تی بیخاته ژیر رکیفی خو یه وه (۲) ژیکاف له گه ل حیزبی هیوا و سه روک هه کی (ره فیق حیلمی) په یوه ندی پته وی هه بوو . روسه کان حیزبی هیوا و سه روک هه کیان به گومان لی کراو، یان روونتر به نوکه ری ئینگلیز له قه له م ده دا (حکومه تی کوردستان ،...، چ ۳، ۲۰۰۶، ل ۸۲) . قازی محمه د له کوردستانی ئیران به گشتی و له مه اباد به تاییه تی، که سیکی زور دیار و کاریگر بوو . ئاراسته ی روودا وه سیاسی هه کانی هه کوردستانی ئیراندا به جو ریک بوون، که پیشبینی هاتنه ئارای گو رانکاری گه وره ده کرا له ره وشی سیاسی کوردا . ژیکافیش به هوی نه بوونی سه روک و ریبه ریکی ناسراوه وه، نه یه ده توانی له ئاست گو رانکاریه کانی سه رده مه که یه دا رو ئیکی به رچاو و کاریگر ببینی . بۆیه به ناچار یه په نای برده به ر وه رگرتنی قازی محمه د له ریزی ری کخراوه که یه دا . به م جو ره له (۱۰/ ۱۹۴۴) دا قازی محمه د په یوه ندی کرد به کو مه له ی (ژیکاف) وه . توانی به خیرایی زال بیته به سه ر ری کخراوه که دا، وه به جو ری هه لیده سو ران وه ک ئه وه ی ئه و سه روکیه تی (کورد له سه ده ی تو زده و...، چ ۲، ۲۰۰۳، ل ۲۱۰) .

به هاتنی قازی محمه د بۆ نیو ریزه کانی (ژیکاف)، ریخراوه که له روی جه ماوه ربه وه گه شه یه کی زۆری کرد و، خه لک له سه رجهم چین و تویره کان روویان له ژیکاف کرد و بوونه ئەندام تییدا .

حیزبی دیموکراتی کوردستان (ح . د . ک)

جهنگی جبهانی دوهم به ره و ته واو بوون دهچوو، ئاسۆی دهرنجامه کانیش به ته واوی روون ببوه وه . به پێی په یمانی سی قۆلی ئیتحادیش (١٩٤٢)، ده بوو هیزه داگیر که ره کان دواي شهش مانگ له کۆتایی هاتنی جهنگ، خاکی ئێران به جیبیلن . سوڤیهت له بهر دوو هۆی سه ره کی ده یه ویست کشانه وه ی هیزه کانی خۆی له خاکی ئێراندا دوا بخات، ئەوانیش یه که م : ده یه ویست ئیمتیازاتی دهره یانی نه وتی ئێران به ده ست به یینی، بهر له جیهیشتنی ولاته که دووم : جهنگی سارد له نیوان ههردوو ئۆردووی رۆژه لآت و رۆژئاوا دا خه ریکی گه رم بوون بوو، وه رووسیا خه ریکی په لهاویشتن بوو له ئەوروپای رۆژه لآت و به لقان (حکومه تی کوردستان...٢٠٠٦، ٢٠٠٦، ٨٢٦) .

بۆ به دیه یانی ئامانجه کانی له ئێراندا، رووسیا پێویست بوو فشاریکی زۆر بخاته سه ر حکومه تی ئێران . باشترین ئامرازیش بۆ دروست کردنی فشار له و کاته دا، به کاره یانی کارتێ کوردی و ئازهری^(١) بوو، تا له و ریگه یه وه دهسته لاتدارانی تاران ناچار ی ملکه چ کردن بکات بۆ خواسته کانی خۆی .

بۆ هینانه دی خواسته کانی، رووس له (١٩٤٥) دا بانگه یشتی شانیدیکی کوردی کرد بۆ (باکوئی) پایته ختی ئازهربايجان . شانده که بانگه یشته که ی په سه ند کرد و به سه ره پرشتی قازی محمه د سه ردانه که ی ئەجامدا . ئەم جاره به پێچه وانە ی سه ردانه که ی یه که م (کۆتایی ١٩٤١)، به رپرسانی سوڤیهت به راشکاوی باسی پرسی کوردیان کرد له ئێراندا، وه هانی سه رانی کوردیاندا که ئاماده کاری بکه ن بۆ پێشها تێکی گه وره و چاوه پوانکراو .

دواي گه رانه وه ی شانده که، قازی محمه د له کۆبوونه وه یه کدا که ریبه رانی (ژیکاف) و چه ندین که سایه تی دیاری کورد تییدا به شدار بوون، رایگه یاند ؛ که رووس له ناوی (ژیکاف)

^(١) ئازهر له روی نه ته وه یبه وه تورکن ، به شیکێ گه وره ی دانیه ستوانی ئێران پێک ده یینن .

رازی نین . چونکه حیزبیکه بۆ ئازادی هه موو کوردستان تیده کۆشی . به دریزایی سالانی جهنگی جیهانی، روس پشتیوانی خویان بۆ مافه نه ته وه بیه کانی کورد نیشان نه دا . هه روه ها دژی هه موو جۆره کیشه و نا ئارامیه ک بوون له ئیراندا . که چی دواى نزیك بوونه وه ی جهنگ له کۆتایی، ده ستیان کرد به دروست کردنی کیشه و قهیرانی سیاسی له ئیراندا، له ریگه ی کورد و ئازهره وه . ئه مه له کاتیکدا به پپی په یمانی (۱۹۴۲) ده بوو دواى شهش مانگ له کۆتایی هاتنی جهنگ، هیزه کانی خوی له ئیراندا بکشینیته وه . پیویست بوو قازی محمه د و به شدار بووانی شانده که به باشی سه رنجی ئه م پرسه یان بدایه ، له م باره یه وه به جددی ئه م پرسه یان رووبه رووی روسه کان کردبایه . وه تا ته واو له نیاز و مه رامه کانی روس دلتیا نه بووبان، نه چوونایه ته ژیر باری خواست و مه رجه کانیا ن .

راسته (ژیکاف) مه یلیکی نه ته وه یی به هیزی هه بوو، خه ونیشی به ئازادی و رزگار بوونی کوردستانه وه ئه بیینی، به لام خراپی تیپوانینی روس بۆ ژیکاف، ته نیا بۆ ئه م هۆیه نه ده گه راپه وه ، به لکو روس حیزبیکه ده ویست که خوی ده ستی هه بی له دامه زرانیدا، وه هه یچ گومانیکیشی له باره ی ئه وه وه نه بی که حیزبه که له ژیر کاریگه ری به ریتانیا دا نیه . بۆیه به پرسانی روس داوایان له شانده کوردیه که کرد، که گۆرانکاریه کی گه وره به سه ر (ژیکاف) دا به ئین، که گۆرانه که ناو و دروشم و ریپازی سیاسیش بگریته وه .

حیزبی دیموکراتی کوردستان، ناویک بوو له لایه ن روسه کانه وه پیشنیاز کرا، که هه ر ئه م ناوه شیان بۆ حیزبی دیموکراتی ئازهره بایجان⁽¹⁾ هه لیزارد . دروشمی خودموختاریش هه ر له لایه ن روسه کانه وه به سه ر کوردا سه پینرا، که بۆ ماوه ی چه ندین ده یه به رزکردنه وه ی ئه م دروشمه له لایه ن حیزبه کانی رۆژه لات و باشوری کوردستان به رده وامی پیدرا . سه پاندنی دروشمه که به سه ر ریبه رانی کوردا، په یامیک بوو له لایه ن روسه وه که دژی هه ر جۆره جیا بوونه وه یه کی کورده له ده ولته تی ئیران .

په سه ند کردنی برپاری گۆرینی ناوی (ژیکاف) له لایه ن ریبه رانی ریکخواه که وه ، جیگه ی تیپامان و سه رنجیکی زۆره ، که به م ئاسانه یه چونه ژیر باری داواکه ی روسه وه . که ده کری چه ندین خویندنه وه بۆ ئه م پرسه بکری . به بۆچوونی ئیمه دوو هۆکار کاریگه ری زۆریان هه بووه له سه ر ئه م هه لویسته ی ریبه رانی ژیکاف، ئه وانیش یه که م : گرنگی پیدان به پرسی

(1) مه به ست ئازهره بایجانی ئیرانه ، نه ک کۆماری ئازهره بایجانی سوڤیه ت .

کورد له لایه ن رووسه کانه وه، به شیوه یه کی ناشکرا و راشکاوانه، وه هاندانی ریبه رانی کورد بۆ خه بات و داوا کردنی مافه نه ته وه بییه کان، پیده چی له لایه ن ریبه رانی (ژیکاف) وه به رووداویکی گه وره و میژوویی له قه له م درابی . هر بویه ش نه یان ویستوووه داوی رووسه کان سه باره ت به گۆرینی ناوی ریخراوه که یان ره تبه که نه وه دووهم : پیده چی قازی محمه د تا راده یه کی زۆر هه لسو پاندنی کار و چالاکیه کانی (ژیکاف) ی کۆنترۆل کردبی . هر بویه ش به ئاسانی توانیویه تی باوه پ به ریبه رانی ریخراوه که بیئی، که پیویسته ئه م دهر فته له ده ست نه دن و داخوازی رووسه کان سه باره ت به (ژیکاف) جیبه جی بکه ن .

به م جوړه دامه زاندنی حیزبی دیموکراتی کوردستان راگه یه نرا، که به رواری دامه زاندنی به (1) (1945/8/16) دیاری کرا (کورد له سه ده ی نۆزه و... چ 4003، 1، 211) . به دريژایی ده یان سال ئه م حیزبه، رۆلکی گرنگ و به رچاوی بینوه له رووداوه سیاسیه کانی کوردستانی ئیراندا .

په یوه ندی سوڤیه ت به حیزبی دیموکراتی کوردستانه وه، به راده یه ک بووه که گومان ده کری سوڤیه ت ده ستی هه بوو بی ت له دانانی دروشمه کانی حیزبه که شدا . چونکه دروشمه کانی ژیکاف بریتی بوون له (ئیسلامه تی، کوردایه تی، مه ده نیه ت، سو لچ و ئاشتی خوازی)، که چی دروشمه کانی (ح . د . ک) بریتی بوون له (حه قیه ت، عه داله ت، ته مه دن) . لابر دنی (ئیسلامه تی، کوردایه تی) و دانانی (عه داله ت، حه قیه ت)، پیده چی له ژیر کاریگری سوڤیه تدا کرابی (کۆماری کورد... ل 36) .

نه ک هه ر ئه مه، به لکو کاریگری سیاسی و ئایدیۆلۆجی سوڤیه ت، ره نگدانه وه ی به سه ر به رنامه ی حیزبیه وه (ح . د . ک) هه بوو . ئه گه ر سه رنجی داخوازه سیاسیه کانی حیزب بده ین که له به رنامه که یدا خراوه ته روو، ده بینین زۆر به یان له گه ل سیاسه ت و ئایدیۆلۆجیای ره سمی سوڤیه تدا ده گونجین . بۆ نمونه گرنگترین داواکاریه کانی (ح . د . ک) که له به رنامه سیاسیه که یدا خراونه ته روو، بریتین له مانه ی خواره وه :

– خودمختاری بۆ کوردستان له چواچپوه ی ئیراندا .

– دامه زاندنی فه رمانبه ر له خه لکی ناوچه که .

(1) وه ک وه فایه ک بۆ (ژیکاف)، هه مان به رواری دامه زاندنی بۆ حیزبی دیموکراتی دانرا . ئه مه ش واتای ئه وه ده گه یه نی که حیزبی دیموکرات دريژه پده ری (ژیکاف) بووه له کاری زخراوه بی و سیاسیدا .

- دانانى يەك ياسا بۇ مولگداران و جوتياران .
- ھارېكارى لەگەل بزوئە ۋە ئازەربايجاندا .
- چاك كوردنى دۆخى ئابورى و كۆمەلەيتى لە كوردستاندا (كورد لە سەدەى ئۆزدە و...، چۈ، ۲۰۰۳، ۱، ۲۱۱) .

حېزبى دېموكرات⁽¹⁾ لە بەياننامەى دامەزراندنىدا، رەچاوى خواست و ئامانجەكانى سۆڧىەتى كردوہ . جەلېل گادانى⁽²⁾ لە بارەى بەياننامەى دامەزراندنى حېزبى دېموكراتە ۋە دەلىل : لە بەياننامەى دامەزراندنى حېزبى دېموكراتى كوردستاندا ھاتوہ " حكومەتى خودمختارى كوردستان ئەبى، دەستەلەتى ھەبى كە ئىمتىازى دەرھىنانى كانە دەرھىنراو و دەرئەھىنراوہكانى كوردستان بدات بە ھەر كەسى كە بىەوى (پەنجا سال خەبات، چۈ، ۲۰۰۸، ۲، ۳۰) .

ئامانجى سەرەكى سۆڧىەت لە ئىراندا، برىتى بوو لە ۋەرگرتنى مافى كار كردن لە بوارى بەرھەم ھىنانى پەتۈلدا . بۆيە حېزبى دېموكرات لە بەياننامەى دامەزراندنىدا، سۆڧىەت دلىنا دەكاتە ۋە كە حكومەتى خودمختارى كوردستان ئەم مافە بۇ سۆڧىەت دەستەبەر دەكات . لەگەل ئەۋەشدا ناتوانىن ئەۋە پىشت راست بکەينەۋە، كە ئەم بېرگەيە لەسەر داۋاى سۆڧىەت خراۋەتە بەياننامەى دامەزراندنى حېزب، يان حېزب بە مەبەستى زياتر بە دەستھىنانى سۆز و پىشتىۋانى سۆڧىەت ئەم بېرگەيە لە بەياننامەكەدا داناوہ .

دوا سەرنج لە بارەى بەراورد كردنى نىۋان (زىكاف) و (ح . د . ك) ئەۋەيە، ئەگەر زىكاف تا رادەيەك لە تىروانىن و ھەلۋىستەكانىدا سەربەخۆ دەرگەوتبى، ئەۋا حېزبى دېموكراتى كوردستان لەبەر ئەۋەى لەسەر خواست و داۋاى سۆڧىەت لە شوينى (زىكاف) دا پىك ھىنرا، خۆى بە دۆست و لايەنگرى سۆڧىەت دەزانى .

(1) نۆر جار لە برى دەستەۋاژەى (حېزبى دېموكراتى كوردستان) ، تەنيا دەستەۋاژەى (حېزبى دېموكرات) بەكار دەھىنرى .

(2) بەرپرسىكى بالائى حېزبى دېموكراتى كوردستانى ئىرانە .

راگه یانندی کوماری کوردستان⁽¹⁾ (۱/۲۲ - ۱۹۴۶/۱۲/۱۷)

به هوی داگیر کردنی خاکی ئیران له لایه ن هیزه کانی به ریتانیا و سوئیه ته وه له (۱۹۴۱) دا، دهسته لاتی شاهه نشا له زور له ناوچه کانی ولاتدا دووچاری لاوازی و نابووتی بپوه وه . خه لکی مهاباد له (۱۹۴۳) دا، دوا شوینه واری دهسته لاتی حکومتی ناوه ندیان له شاره که دا کوتایی پیهینا بوو . به مهش مهاباد و چند ناوچه په کی تری کوردی که وتبونه ژیر دهسته لاتی ریبه رانی کورده وه، قازی محمه دیش به کرده وه بپوهه فرمانپه وای (مهاباد) .

ئهم بارودوخه بپوهه هوی دروست بوونی بوشایه کی گه وری سیاسی و ئیداری، نه داموده زگای حکومتی ناوه ندی بوونیان مابوو، نه کوردیش هیچ ده زگایه کی ئیداری پیک هینا بوو . سستی و دوو دلای ریبه رانی کورد له بریار دانیکی بویرانه بو چاره سهر کردنی ئهم ره وشه سیاسی و ئیداریه، زیاتر بو دوو هوی سهره کی ده گه راپه وه یه که م : برپویان به تواناکانی خوین نه بوو، که برپاریکی سیاسی گه وری له باره ی چاره نویسی ناوچه کوردیه کان بدهن و جیبه جیبی بکه ن دووهم : قازی محمه د و سهرانی تری کورد برپویان وا بوو، که به بی پشتیوانی ولاتیکی زلهیز ناتوانن چاره نویسی نه ته وه ی کورد له ئیراندا دیاری بکه ن .

هر له بهر ئهم هویه، قازی محمه د و ریبه رانی تری کورد له مهابادا خوازیاری به دیهینانی بارودوخیکی باشر بوون، له ریگه ی گفتوگو کردن له گه ل تاراندا . نمونه ش بو سه لمانندی ئهم راستیه، له سهره تای مانگی ده ی (۱۹۴۴) دا قازی محمه د وه که ئه ندامیکی شانندی سهرانی ئیران سهردانی تارانی کرد، که له لایه ن سه رۆک وه زیرانه وه بانگهیشت کرا بوون . قازی له م سهردانه یدا باسی خراب به ریوه بردنی ناوچه کورد نشینه کانی له لایه ن فرمانبه رانی بی تواناوه کرد، ئاواتی خواست که حکومتی ناوه ندی له مه و دوا فرمانبه رانی کورد له ناوچه کورد نشینه کاندا دابنی، وه هیچ قسه یه کی ئه وتوی سهراره ت به مافه نه ته وه بیه کانی تری کورد نه کرد (کورد له سه ده ی تۆزده و...، چ ۲۰۰۳، ل ۲۱۱) .

⁽¹⁾ زور جار له سهرچاوه میژوویییه کان و ئه ده بیاتی سیاسی کوردیدا به (کوماری مهاباد) یش ناوی هاتوه، به هوی ئه وه ی که مهاباد مه لبه ندی سهره کی کوماره که بووه . به لام ناوانی کوماره که به ناوی (مهاباد) وه ، هه له یه کی زانستی و میژوویییه .

تا نزيك بوونه وهی جهنگ له كۆتایی، سۆقیهت به تهواوی خۆی دوور گرتبوو له هاندانی سه رانی كورد و نازهر بۆ خهبات كردن له پینا و مافه كانیان له ئیراندا . چونكه له كاتی جهنگدا گه ورتین نامانجی سۆقیهتیه كان بریتی بوو له چه سپانندی ئاسایش له ئیراندا . بۆیه هه میسه له و كاته دا هیزه كانی سۆقیهت له ئیراندا، رۆلی ناو بژیوانیان ده بینی له نیوان (كورد و نازهر) و تاراندا له هه لۆیسته ناكۆكه كاندا . هه ر ئه م هه لۆیسته پارێزگارانه ی (محافز كارانه) سۆقیهت بوو، وای له قازی محمه د كرد بوو كه خۆی دوور بگریت له داوا كردنی مافه سه ره كیه كانی نه ته وهی كورد .

هه ر به مه به سستی گه یشتنه ریکه وتن له گه ل حكومه تی ناوه ندی، به ر له ته واو بوونی جهنگی جیهانی، قازی محمه د و ژماره یهك له گه وره پیاوانی كورد چوونه تاران و چاویان به (شا) و دهسته لاتدارانی ئیران كه وت . داوا ی چاكسازی له دۆخی شیواوی كوردستان و بایه خ دان به باری ته ندروستی و رۆشنیبری گه لی كوردیان لیکردن، به لام دهسته لاتدارانی ئیران گوێیان له داخوازیه ساده كانی شاندى كوردی نه گرت (له بۆته ی كۆماری مه اباد، چ ٢٠٠٩، ل ١٢٧—١٢٨).

ئه گه ر چی داخوازیه كانی كورد زۆر ساده و ساكار بوون، به لام دهسته لاتدارانی ئیران نه یان ده ویست بچنه ژیر باری ئه و دۆخه خراپه ی كه به هۆی جهنگه وه تووشی هاتبوون . له وانه بوو ئه گه ر دهسته لاتدارانی ئیران تا راده یهك نه رمیان نیشان بدایه به رامبه ر به داخوازیه سه ره تاییه كانی كورد، ئه و سه رانی كورد به ئاسانی نه ده كه وتنه ژیر کاریگه ری هاندانه كانی سۆقیهت .

سۆقیهت كه بینی خه ریکه جهنگ له به رژه وه ندی هاوپه یمانان یه كلا ده بیته وه . به سوور بوونیکی زۆره وه كه وته كار بۆ به دیهینانی ئامانجه سه ره كیه كانی له ئیراندا . له م پینا وه شدا به دوو ئاراسته ی جیاواز ده سستی به كار كرد بۆ ملکه چ پیکردنی دهسته لاتدارانی ئیران، به لام له بنه په تدا هه ر دوو ئاراسته جیاوازه كه خزمه تی یهك ئامانجی سه ره کیان ده كرد، ئه ویش به رژه وه ندیه نیشتمانیه كانی سۆقیهت بوو . كه یه كێکیان به ده سته یینانی سۆزی گه لی كورد و نازهر بوو له ریگه ی هاندانیان بۆ بانگه شه ی سه ره به خۆیی و جوداخوازی، ئه ویتریان له ریگه ی حیزبی (توده ی) بوو كه داوا ی یهك پارچه یی خاکی ئیرانی ده كرد، له ریگه ی گوړینی هه موو ئیران بۆ ده وه لێکی سه ر به كۆمۆنیزم (كورد گه لی له خسته براوی...، چ ٢٠٠٤، ل ١٦٠) .

ئه گه رچی ئه مه دوو فاقیه کی گه وره ی له هه لۆیسته ی سۆقیهتدا نیشان ده دا، كه چی ریبه رانی

کورد نه یانتوانی خویندنه وه یه کی ژیرانه بۆ ئەم دوو رووییهی سۆقیهت بکن له سیاسه ته کانیدا .

باوه پ کردنی قازی محهمه د و سه رانی کورد به قسه و به لینه کانی سۆقیهت، رهنگه بۆ چه ندین هۆکار گه رابیتته وه . که به بۆچوونی ئیمه گرنگترینیان بریتین له م سۆ خالانه :

(۱) دهسته لاتدارانی ئیران نامادهی سه ره تایترین سازش نه بوون له گه ل کوردا، ئەمه وای کرد ریبه رانی کورد به ته وای بی ئومید بن له تاران .

(۲) سه رانی کورد خۆیان ناچار بینی که پشت به سۆقیهت ببه ستن . چونکه ئەویان به تاکه ئومیدی سه ره به خۆیی و رزگاری ده زانی .

(۳) هه رگیز باوه رپیان نه ده کرد که سۆقیهت وه ک ولاتیکی زله یز، ئەم پشتیوانی و به لینه نهی ته نیا له پیناو تاکتیک و به رژه وه ندیه کانی خۆیدا بیت .

وه ک باسمان کرد له (۱۹۴۵) دا بۆ جاری دوهم سۆقیهت بانگه یشتی قازی محهمه د و سه رانی کوردی کرد بۆ (باکو) ی پایته ختی نازه ربايجان . که ئەم جاره یان به رپرسانی سۆقیهت به شیوه یه کی راشکاوانه باسیان له کیشیهی سیاسی کورد کرد ، وه سه رانی کوردیان هاندا بۆ داوا کردنی مافه نه ته وه ییه کانی گه له که یان و به لینه پشتیوانی و هاوکاریان پیدان . سه رانی کوردیش ئەم هه لۆیستهی سۆقیهت یان به گۆرانکاریه کی گه وره له قه له م دا و ئومیدیکی گه وره یان لا دروست بوو، که به پشتیوانی سۆقیهت ده توانن نازادی و سه ره به خۆیی کورد به دیبێن .

نا شاره زایی و که م توانایی سه رانی کورد له خویندنه وه یه کی دروست بۆ بارودۆخی ئیران و جیهان له و کاته دا، یاریده دهر بوون بۆ ئەوهی به ئاسانی فریو بخۆن به به لینه کانی سۆقیهت . بۆیه به بی لیکدانه وه و دوو دل، ئەندامانی شانده که پیشنیاز و داخوایه کانی به رپرسانی سۆقیهت یان په سه ند کرد . داواشیان له (باقرۆف) ی سه رۆکی کۆماری نازه ربايجان کرد، که وا له رووی سه ربازیه وه کۆمه ک و هاوکاریان بکات (کۆماری کورد، ۲۸، ۱، ۲۸) . به کرده وه ش دوای گه رانه وهی شانده که، هه ندی چک و ته قه مه نی و بریک پاره له لایه ن سۆقیهتیه کانه وه نێردرا بۆ شاری مه هاباد (ناسیونالیزم و ناسیونالیزمی کوردی، ۳۲۸) .

ناردنی ئەو کۆمه ک و هاوکاریانه له لایه ن سۆقیهت وه، بۆ ئەوه بوو که ئەو ههسته لای سه رانی کورد دروست بیت که سۆقیهت به کرده وه پشتیوانیان لێ ده کات و له گه لیان دایه .

تاکوو ببیته هاندهریکی به هیژ که به بی ترس و دلّه راوکی، بپیار له سهر دروست کردنی قه واره یه کی سیاسی بدن .

ئهم بایه خ پیدانه زۆرهی سۆقیهت به کورد و ئازهر له کۆتایه کانی جهنگی جبهانیدا، بووه هۆی سه رنج راکیشان و ورژاندنی ههر یه که له به ریتانیا و ئەمریکا . بۆیه زۆر به ووردی چاودیری بارودۆخه که یان ده کرد . سۆقیهتیش بۆ رهواندنه وهی نیگه رانیه کانیان، به رده وام ولاتانی هاوپه یمانی دلنیا ده کرده وه که پشتگیری له جوداخوازی و مافه نه ته وه یه کانی کورد و ئازهر ناکات .

ئهم هه لۆیستهی سۆقیهت دوو روویه کی زۆری پیوه دیار بوو، که له ئاستی دهره وه دا نه که ههر پشتیوانی له پرسى کورد نه ده کرد، به لکو وه که جولانه وه یه کی خیلّه کی باسی خه باتی نه ته وه یی کوردی ده کرد له ئیراندا . که چی له ئاستی ناوخۆدا به رده وام هانی جولانه وه یی رزگاریخوازی کوردی ده دا، که سوور بی له سهر داواکانی و به لئینی پشتیوانی و به رگری لیکردنی پیده دا . نمونه له سهر دوو فاقی سۆقیهت، ده سته لاتدارانی سۆقیهت رازی نه بوون له به روارى کانونی دووه می (۱۹۴۵) له کۆنگره ی مۆسکۆ له ته وه رى تابیته به پرسى ئیران، وتووێژ له باره ی کیشه ی کورد و ئازهر بکه ن . بۆیه باره یه وه رایانگه یاند: که ئەو رووداوانه ی له ئیراندا روو ده دن له نزیك سنوره کانی یه کیته ی سۆقیهت، په یوه ندی به کاروباری ناوخۆی ئیرانه وه هیه . بۆیه حکومه تی سۆقیهت ده ست ناخاته ناوی و به رده وامیش ده بیته له ده ست نه خسته ناو ئەو رووداوانه (میژووی کوردستان، ۲۰۰۸، ل ۴۳۱) .

بیگومان نواندنی ئهم دوو رووییه له لایه ن سۆقیه ته وه، به و مه به ست ئەنجام دراوه که نیگه رانیه کانی ولاتانی هاوپه یمان، به رامبه ر به به کار هیئانی کارتی کورد و ئازهر له لایه ن سۆقیه ته وه دژ به حکومه تی ئیران که م بکاته وه . له هه مان کاتدا جیگه ی سه رنجه که وریایی و وشیری قازی محمه د و هاوکاره کانی له و ئاسته دا نه بووه، که گومانیکى گه وره دروست بکه ن به رامبه ر به هه لۆیسته دژ به یه که کانی سۆقیهت له باره ی پرسى کورده وه . هیچ کاتیک به سوربوونیکى زۆره وه داوايان له سۆقیهت نه کردوه، که پیویسته له سهر ئاستی نیوده ولّه تی پشتیوانی له کیشه ی نه ته وه یی کورد بکات، وه که چۆن له ناوخۆدا ده یکات . رهنگه پاساوی ئەوه به یئیریته وه، که بارودۆخی سۆقیهت له ئاستی نیوده ولّه تیدا زۆر هه ستیار بووه . بۆیه نه یئوانیوه له ئاستی نیوده ولّه تیدا به ئاشکرا داکوکی له ره وایه تی پرسى نه ته وه یی کورد بکات . که چی کیشه که له وه دایه، ئەگه ر سۆقیهت وه که ریبه رى یه کی که له دوو جه مسه ره

به هیزه که ی جیهان⁽¹⁾، نهیتوانی بی یاخود نهیوستبی له ناستی نیوده وله تیدا پشتیوانی له کیشه ی کورد بکات، نهی چوڼ ریبه رانی کوردی ئیران پروایان به راستگویی نهو ولاته کردوه؟! دوی نهوهی که جهنگی جیهانی دووهم کۆتایی هات، به پیی ریکه وتنی (۱۹۴۲)، پیویست بوو هیزه کانی به ریتانیا و سوڤیهت له ماوهی شهش مانگدا خاکی ئیران به جیبیلان . سوڤیهت که مه رام و ئامانجه کانی له ئیراندا نه هاتبونه دی، له ریگه ی به کار هینانی کورد و نازره وه، قهیرانکی گه وره ی بو حکومه تی ئیران دروست کرد، تاکوو ناچاری مکه چ پیکردنی بکات بو خواسته سیاسی و ئابوریه کانی . به م جوړه به هاندانی سوڤیهت، نازره بایجان له (۱۹۴۵/۱۱/۲۰) دا کۆماری خودمختاری خو ی راگه یاند . جه عفر پیشه وهری که وهک سه روکی کۆماره که دهست نیشان کرابوو، نه نجومه نی نیشتمانی دامه زراند (کورد له سه دهی نۆزده و...، چ ۲۰۰۳، ۱، ۲۱۴ ل) .

راگه یاندنی کۆماری نازره بایجان⁽²⁾، بووه ریگه خو شکه ر بو راگه یاندنی کۆماری کوردستانیش . نهوه بوو دوی نهوهی سه رکرده تی حیزبی دیموکرات و قازی محمه د، پاش راویژ و پرس کردن به کاربه ده ستانی سوڤیهت و ژماره یه کی زور له که سایه تی و گه وره پیاوانی کورد، گه یشته نهو بریاره (حکومه تی کوردستان...، چ ۲۰۰۶، ۲، ۱۳۶ ل) . راگه یاندنی کۆماره که له به رواری (۱۹۴۶/۱/۲۲) بوو، که دواتر قازی محمه د وهک سه روکی کۆمار دهست نیشان کرا . دوی ماوه یه کی که میش بریاری پیک هینانی دامو ده زگا کانی حکومت درا، وه کابینه یه کی وه زاری که به (هه یئه ی ره ئیسه ی میلی) ناسرا بوو، به سه روکایه تی (حاجی حسین بابا شایخ) پیک هینرا .

کۆماری کوردستان له دوخ و ساتیکی زور نه گونجاودا راگه یه نرا، که نه بارودوخی ناوخوا یی و نه دهره کیش له بار بوون . له رووی رهوشی ناوخواوه، ناوچه کوردیه کان بنه مایه کی ئابوری به هیزیان نه بوو، هه روه ها هیژیکی به رگری پته و و ریخراویشیان نه بوو، له هه مووی گرنگتر

(1) له کۆتاییه کانی جهنگی جیهانی دووهم ، دوو جه مسه ری به هیزی دژ به یه که له جیهاندا دهره که وتن . نهوانیش جه مسه ری سه رمایه داری به ریبه رایه تی نه مریکا، وه جه مسه ری سو سیالیستی به ریبه رایه تی سوڤیهت .

(2) به شیکی ولاتی نازره بایجان که له ژیر دهستی سوڤیهتدا بوو ، کۆماریکی ئوتوتومی بو پیک هینرا بوو که ناسرا بوو به کۆماری نازره بایجانی سوڤیهت ، به لام مه به ست له مه یان کۆماری نازره بایجانی ئیرانه .

له نیو هۆزه کوردیه کاندایه کگرتوویی و یه کدهنگی له ئارادا نه بوو . سه بارهت به رهوشی دهره کیش، جهنگی جیهانی کۆتایی هاتبوو، که به پیی ریکه وتنی (بهریتانیا و سوڤیهت و ئەمریکا) له سالێ (۱۹۴۲) دا، هیزه کانی بهریتانیا و سوڤیهت پابهندی خۆیان راگه یاند بوو که داوی شهش مانگ له کۆتایی هاتنی جهنگ، خاکی ئێران به جیبیلن . سوڤیهت ته نیا له ناوخوی ئێراندا پشتگیری کورد و ئازهری ده کرد . که چی له سه ر ئاستی نیوده وه له تیدا، هیچ داکۆکیه کی لینه ده کردن . له کاتی کدا بهریتانیا و ئەمریکا به ئاشکرا دژایه تی خۆیان بۆ خهباتی رزگاریخوازی کورد و ئازهر دهرده بری و داکۆکیه کی زۆریشیان له دهسته لاتی ناوهندی و یه ک پارچه یی خاکی ئێران ده کرد . که چی له گه ل بوونی ئەم دۆخه نا هه مواره شدا، قازی محهمه د و سه رانی کورد له ژێر کاریگه ری به لێن و هاندانه کانی سوڤیه تدا کۆماره یه که یان راگه یاند . به مهش ئەگه ر راگه یاندنی کۆماری کوردستان بریارێکی میژوویی گرنگ بوو بیته، له هه مان کاتیشدا هه له یه کی سیاسی گه ورهش بووه !

له و وتارانه ی له رۆژی راگه یاندنی کۆماردا له لایه ن قازی محهمه د و که سه یه تیه ناو دا ره کانه وه خوینزانه وه، به شیوه یه کی روون و ئاشکرا تییاندا ستایشی ستالین و ئوردوی سور و یه کیتی سوڤیهت کرا، وه سوڤیهت وه ک دۆستێکی به وه فا و مه زن به تاکه ئومیدی سه ربه خۆیی و رزگاری کورد له قه له م درا (حکومه تی کوردستان ۲۰۰۶، ۲، ۱۳۵) .

له ناوه رۆکی وتاره کاندایه وه به دی ده کرا، که پالنه ری سه ره کی بۆ راگه یاندنی کۆمار، پشت به ستن بووه به به لێن و پشتیوانیه کانی سوڤیهت . که مه ترین لیکدانه وه بۆ هیز و توانا ناوخۆیه کان نه کرا بوو . ئەمهش ئەوه دهرده خات که ریبه رانی کورد سه رکه وتوو نه بوون له بریار دانێکی ژیرانه له باره ی سات و هه لومه رچی گونجاو بۆ راگه یاندنی کۆماره که . چونکه به بی ریکخستن و به هیز کردنی توانا ناوخۆیه کان، هه له یه بریار له سه ر پرسێکی زۆر چاره نو ساز بدری و ته نیا پشت به فاکته ری دهره کی ببه ستری .

له خویندنه وه ی میژووی کۆماری کوردستاندا، زۆر چار خوینه ر دوو چاری سه رسامی ده بی، که ده بی نی حکومه ته که به ناوی (کۆمار) وه ناو نراوه، که چی ریبه ره کانی داوی خودموختاریان کرده وه له چوارچۆیه ی ئێراندا . که راستیه که ی ئەوه یه سه رانی کۆماری کوردستان داوی کۆمارێکی خودموختاریان کرده وه له چوارچۆیه ی خاکی ئێراندا، نه ک کۆمارێک که له شیوه ی ده وه له تیکێ خاوه ن سه ره وه ری دابی .

ناونانی هەر دوو حکومەتی (کوردستان و ئازەربایجان) بە کۆمار، لەووه هاتوووە کە لەسەر داوای سۆڤیەت پێک هێنراون و لە لایەن ئەویشەوه ناوی کۆماریان بۆ دانراوه، وەک چاوی لیکردنی کۆمارەکانی یەکییتی سۆڤیەت، کە لە دەستوری ولاتدا مافی ئۆتۆنۆمیان بۆ سەلمیترابوو . هەر ئەمەش هۆی ئەوه بوو، کە هەر دوو کۆمارەکە داوای خودمۆختاریان دەکرد لە چوارچێوەی ئێراندا .

سەبارەت بە سنوری دەستەلاتی سیاسی حکومەتی کوردستان، نەوشیروان مستەفا دەلی : حکومەتی کوردستان بە ناو بەخۆی ئەگوت (جەمهوری خودمۆختاری کوردستان)، بەلام راستیەکی ئەو دەستەلاتانە بەخۆی رەوا دەدی لە هی فیدرالی زۆرتر بوو (سەرچاوهی پیشوو، ٤٧) . بۆ نمونە ئەوهی کە باسمان کرد لە بارەي دامەزراندنی بەیاننامەي حیزبی دیموکراتی کوردستانەوه، کە تییدا هاتبوو " حکومەتی خودمۆختاری کوردستان ئەبێ دەستەلاتی هەبێ کە ئیمتیازی دەرھێنانی کانه دەرھێنراو و دەرئەھێنراوه کانی کوردستان بدات بە هەر کەسێ بیهوی " . کە ئەم جۆرە دەستەلاتە لە زۆربەي حکومەتە فیدرالی کانیشتا بوونی نیە، چ جایی ئەوهی بگاتە حکومەتە خودمۆختاریەکان .

رووبەری قەلەمپرەوهی دەستەلاتی کۆماری کوردستان لە هەریمی موکریاندا، هەر لە میاندا و تا دەگاتە نزیکي سەقز و سەردەشت پێک دەهات (لە بۆتەي کۆماری مەھاباد، چ ٢٠٠٩، ١، ١٤١) .

بەمەش لە رووی فرەوانی رووبەرەوه، ئەو پانتاییە جوگرافیەي سنوری کۆماری کوردستانی پێک هینا بوو لە (٣٠٪) ی سەرجهمی رووبەری کوردستانی بن دەستی ئێران زیاتر نەبوو . کە ئەم رووبەرەش پێویستی بە فرەوان کردن بوو، بۆ ئەوهی زۆرێک لە ناوچە کوردیەکانی تر بگرتنەوه . ئەمەش دژی بەرژەوهندیە سیاسیەکانی سۆڤیەت بوو، چونکە یەکەم : نەیدەویست لەمە زیاتر بەریتانیا و ئەمریکا و تورکیا بورووژین دووم : ئامانجی سەرەکی رووسیا لە دروست کردنی قەوارەیکە کوردی بەھێز، بریتی بوو لە مەچ پیکردنی دەستەلاتدارانی تاران بۆ خواستە سیاسیەکانی خۆی .

بۆ بەرگری کردن لە سنوور و ئاسایشی ناوخوای کۆمار، حکومەتی کوردی پێویستی بەھێزیکي سەربازی باش و ریکخراو هەبوو . کە بەشی زۆری هیزی چەکداری کۆمار، بریتی بوو لە هیزی ئەو عەشیرەتانەي کە لایەنگری کۆمار بوون . کە نە دەتوانرا زۆر پشت بەو هیزانە ببەستری . چونکە سەرپەرشتی کردن و کۆکردنەویان لە کاتی پێویستدا تا رادەیکە قورس

بوو . جگه له مەش جهنگاوهره کانیان مهیل و گوێرایه لایان زیاتر بۆ عەشیره ته کانیان هه بوو، نهک بۆ بهرپرسیانی کۆمار . بۆیه فه رمانه واکانی کۆمار بریاری پیک هینانی سوپای میلی کوردستانیان دا، به لām ئەم سوپایه له رووی ژماره و دیسپلین و تهکنه لۆجیای سه ربازیوه له ئاستیکی باشدا نه بوو . له هه مووشی گرنگتر ئەم سوپایه له لایه ن جه نه رالیکی سۆقیه تی به ناوی (سه لاجه دین کازمۆف) سه رپه رشتی ده کرا له رووی مه شق و راهینان و ریکخستنی سه ربازیوه (کورد له سه ده ی تۆزد و... چ ٢٠٠٣، ١، ٢١٦) .

ئهمه ش ئه وه ده گه ینێ که له رووی توانای به رگریه وه، حکومه تی کوردی له و ئاسته دا نه بووه، به پشت به ستن به توانا سه ربازیه کانی خۆی بتوانیت پارێزگاری له سه ربه خۆیی قه واره که ی بکات . وه به هۆی وابهسته بوونی زۆریه وه به سۆقیه ت، نه یه ده توانی له رووی سه ربازیوه هه یچ هه نگاوێکی ئه وتۆ بنێ . ئهمه ش به وه ده رده که وی که چه ندین جار هه یزه چه کداره کانی کۆمار و یستویانه پێشپه وه ی بکه ن بۆ ئازاد کردنی ناوچه کوردیه کانی تر، به لām سۆقیه ت رێگری لیکردون . له م باره یه وه هه ژار موکریانی که به شداریه کی به رچاوی هه بوو له رووداوه کانی کۆماردا ده لێ : خه ریکی ئازاد کردنی سه رده شت بووین، رۆژیک له کازیبه ی⁽¹⁾ به یانیه وه تا رۆژئاوا به که له ک چه کدارمان له (که لوئ) په رانده وه، ده باش نوێژی شه واندا فه رمان هات که ده بی له ده وری سه رده شت بکشینیه وه، رادیۆی له نده ن گوتویه کورده کان سه رده شتیان گرتوه، رووسه کان له و خه به ره نیگه رانن و نایانه وی ئینگلیسان توپه بکه ن (چیشتی مجیور، چ ١٩٩٧، ١، ٧٧) . قسه که ی هه ژار ئه وه ده گه ینێ، که سۆقیه ت فه رمانی کردوه به کشاندنه وه ی هه یزه چه کداره کانی کورد له ده ورووبه ری سه رده شت . چونکه به ریتانیا به م په ره سه ندنه سه ربازیه زۆر نیگه ران بووه، به رپرسیانی کۆماری کوردستانی ش ناچار بوون فه رمانه کانی سۆقیه ت جیبه جی بکه ن .

هه ر هه یزیک که ده چیته ملاملانی سه ربازی و سیاسیه وه، ده بی هه یزیک سه ربازی به توانا و سه ربه خۆی هه بی . کۆماری کوردستان ئەم جۆره هه یزه ی نه بوو . له وه ش گرنگتر توانایه کی ئابوری به هه یز و سه ربه خۆشی نه بوو، تاکو بتوانی توانا سه ربازیه کانی پێشبخات و پشت

⁽¹⁾ ده نگه مه به ستی هه ژار له (کازیبه ی به یانیه وه) ، گه زهنگی به یانی ، یان به واتایه کی تر تاریک و روونی به یانی بی .

به خوی ببهستی له بهرپوه بردنی کاروباری ئیداری ولاتدا . بهمهش دهرده که وی که برپاری راگه یاندنی کۆمار له دۆخیکی نا دروست و نه گونجاودا راگه یه نراوه .

یه کیک له کیشه گه وره کانی تری کۆمار، بریتی بوو له نه بوونی توانای چه سپاندنی یاسا و بنه ماکانی حوکمرانیه کی به هیژ له لایه ن داموو دهره گاکانی کۆماره وه . جگه له مانهش کار کردن له سهر بنه مای خزم خزمینه، په تایه ک بوو زۆریه ی بهرپرسیانی ولاتی به پیشه واه قازی محمه دیشه وه گرتبوه وه . که بهرپرسه بالاگان پۆستی سیاسی و ئیداری و سه ربازیان دهدا به خزم و که سه نزیکه کانیان، به بی ئه وه ی توانا و لپهاتوویمان هه بیته بو باش بهرپوه بردنی پۆسته کانیان (ناسیونالیزم و ناسیونالیزی کوردی، ل ۳۱۳) . هه موو ئه مانه کاریگه ریه کی خراپیان هه بوو له سهر که مکردنه وه ی گیانی نیشتمانیان په روه ری و ههستی بهرپرسیاریه تی .

کیشه یه کی گه وره تر که هه میشه مه ترسی بوو له سهر ئاسایش و چاره نویسی کۆماره که، بریتی بوو له کیشه و دوو بهرکه کی نیو هۆزه کوردیه کان . که به وه هۆیه وه هه ندی له هۆزه کان چوو بوونه بهر ی ده ولته تی ناوه ندی و دژایه تیکی سهر سه ختی حکومه تی کوردستانیان ده کرد.

له مه دا بۆمان دهرده که وی که حکومه تی کوردستان به ده ست کۆمه لی گرفت و کیشه ی گه وره ی ناوخۆوه نالاندویه تی . به واتایه کی تر له ئاستی ناوخۆدا، کورد توانا و ئاماده ییه کی باشی نه بووه بو دروست کردن قه واره یه کی سیاسی به هیژ و ململانی کردن له گه ل دهسته لاتی ناوه ندیدا . له هه مان کاتیشدا بارودۆخی نیوده ولته تیش له بهرژه وه ندی کوردا نه بووه، که تاکه ئومیدی کورد ته نیا به لێن و پشتیوانیه کانی سۆقیه ت بووه . که پرسی کوردیش لای سۆقیه ت، جگه له کارتیکی سیاسی دژ به دهسته لاتدارانی ئیران هیچی تر نه بووه . له م باره یه وه نه وشیروان مسته فا ده لی : کورد له لایه ن سۆقیه ته وه گرنگیه کی تایبه تی نه بوو . . . . . یه کیته ی سۆقیه ت ئه یه ویست، ناوچه ی رۆژه لاتی ناوه راست و سنوره سیاسییه کانی بی گۆران وه کو خوی بمینن، ئه و نه ته وانیه له ولاتانه دا ده ژین له چوارچۆیه ی ده ولته کانی خۆیاندنا گه شه بکه ن (حکومه تی کوردستان، ج ۲، ۲۰۰۶، ل ۲۵۴) . به واتایه کی تر ئامانجی سیاسی روسیا له رۆژه لاتی ناوه راستدا بریتی بووه له به ده ست هینانی پشتیوانی رژیمه سیاسییه کان، نه ک گه لانی نازادخواز .

پشت بهستنی کورد به سۆقیهت له دامه زرانندی کۆماری کوردستاندا

تا بهر له هاتنی جهنگی جیهانی دووهم، زۆربهی شۆرش و جولانهوه کوردیهکان له خهباتدا دژ به داگیر کهران، تا رادهیهکی زۆر پشتیان به توانا سهربازیهکانی خۆیان ده بهست . چونکه رێبه رانی کورد له و باوه پرده دا بوون، که تهنیا به پشتبستهستن به توانای جهنگی جهنگاوه ره کانیان ده توانن مافه کانی کورد به دهست بێنن . به لām دواي کۆتایی هاتنی جهنگی جیهانی یه کهم⁽¹⁾، که چه ندين نه ته وه به پشتیوانی ولاتانی هاوپه ییمان⁽²⁾ بوون به خاوه نی قه واره ی سیاسی خۆیان . که چی کورد سه رکه وتوو نه بوو له وه ی به باشی سود له هه لومه رج و گۆرانکاریه سیاسی هکانی دواي جهنگ وه ربگریت و سه ربه خۆیی سیاسی به دهست بێنی . ئه مه بووه هۆی دروست بوونی ئه و باوه پرده له لای رێبه ره سیاسی هکانی کورد، که به بی پشتیوانی ولاتیکی گه وره ی جیهان، ئه سته مه بتوانی کورد مافه نه ته وه بییه کانی به دهست بێنی .

هه ر بۆیه مه لا مسته فا له بزوتنه وه که ی بارزاندا (۱۹۴۳ - ۱۹۴۵)، هه ولی زۆری دا که پشتیوانی به ریتانیا به دهست بێنی له خهباتدا دژ به رژیمی پاشایه تی عیراق، به لām له هه وله کانیدا سه رکه وتوو نه بوو .

له دواي هاتنی هیزی هاوپه ییمانان بۆ ناو خاکی ئێران له (۱۹۴۱) دا، سه ره تا قازی محمه د هه ولیدا سه رنجی به ریتانیا و ئه مریکا به لای دۆزی کوردا رابکیشیت، به لām له وه هه وله ییدا شکستی هینا . بۆیه کاتی که بینی سۆقیهت گرنگیه کی تایبهت به پرسی ئێران و دوا رۆژی ناوچه که ده دات، وه زۆریشی مه به سته که سۆزی کورد بۆ لای خۆی رابکیشیت . بۆیه قازی و گه وره پیاوانی تری کورد هه ولتیکی زۆریان خسته گه ر به مه به سستی زیاتر نزیک بوونه وه له سۆقیهت . چونکه باوه ریان وابوو که تهنیا به پشتیوانی ولاتیکی به هیزی وه ک سۆقیهت، ده توانن خواسته سیاسی هکانی کورد له ئێراندا به دهست بێنن .

کاتی که ده رنجامه کانی جهنگی جیهانی دووهم تا راده یه کی زۆر له به رژه وه ندی هاوپه ییمانان یه کلا بووه وه، سۆقیهت هه وله سیاسی هکانی خۆی خسته گه ر بۆ به دیه پیتانی

(1) جهنگی جیهانی یه کهم له نیوان هاوپه ییمانان و ولاتانی میحوه ره له (۱۹۱۴ - ۱۹۱۸) روویدا ، که به هۆی یه وه چه ندين گۆرانکاری سیاسی گه وره دروست بوون له جیهاندا .

(2) ولاتانی هاوپه ییمان له جهنگی جیهانی یه کهمدا ، بریتی بوون له (به ریتانیا ، ئه مریکا ، فه رهنسا ، ئیتالیا).

ئامانجه ستراتيجيه کانی له ئيراندا، بهر له وهی خاکی ئه وولاته به جیبیللی . بۆ ئه م مه به سته ش په نای برده بهر هاندانی (کورد و نازهر) دژ به حکومتی ناوهندی ئیران، تاکوو ناچارى ملکه چ کردنی بکات بۆ خواست و مه رجه سیاسیه کانی خوی .

سۆقیهت به چه ند شیوهیه که کۆمه ک و هاوکاری بۆ حکومتی کوردستان دابین کرد، بۆ ئه وهی وه ک هه ره شه یه کی گه وره دهرکه وئ بۆ سه ر حکومتی ناوهندی ئیران، که ئه م کۆمه ک و هاوکاریانه ش لایه نه کانی (سه ربازی، ئابوری، رۆشنبری ... هتد) گرته وه . به لام سۆقیهت هه رگیز ئاستی هاوکاریه کانی نه گه یانده راده یه کی ئه وتۆ، که حکومتی کوردستان به هۆیه وه ببیته قه واره یه کی سیاسی به هیز . چونکه سۆقیهت نهیده ویست کورد ببیته مه ترسیه کی گه وره بۆ سه ر یه ک پارچه یی خاکی ئیران، که به هۆیه وه نیگه رانی ولاتانی هاوپه یمان و تورکیا زیاتر بیت به رامبه ر به په ره سه ندنه کانی ئیران .

وه ک باسمان کرد سۆقیهت له رووی سه ربازیه وه، هه ندی کۆمه ک و هاوکاری سه ربازی پیشکه شی حکومتی کوردستان کرد . به لام ریگه ی ئه وهی نه ده دا که کورد له رووی سه ربازیه وه سه ربه خۆ بئ و پشت به خوی ببه ستی . چونکه نهیده ویست کورد له رووی ستراتيجیه تی سه ربازیه وه له ژیر کئی ئه ودا ده رچی . به جۆرێک کاریگه ری سۆقیهت به سه ر سوپای میلی کوردستاندا دیار بووه، که په لى ئه فسه ره کانی کۆماری کوردستان و جل و به رگیشیان چون یه ک بوون له گه ل له شکرى سۆقیهتدا (حکومه تی کوردستان...، چ ۲۰۰۶، ل ۱۸۰) .

جگه له مه ش هه ندی سه رچاوه ی میژووی باس له وه ده که ن که ئه و پینچ که سه ی له کۆماری کوردستاندا په لى جه نه رالیان هه بووه، رووتبه کانیان له لایه ن سۆقیهت هه و پیدراوه، که ئه وانیش بریتی بوون له :

- ۱— حمه حسین خان سه یفی قازی ۲— عومه ر خانی شکاک ۳— مه لا مسته فا بارزانی^(۱) .
- ۴— زیرو به گی هه رکى ۵— حمه ره شید خانی بانه (کۆماری کورد...، چ ۲۰۰۰، ل ۴۴) .

(1) دواى ئه وهی هیزی بارزانیه کان له (۱۹۴۵) دا به رامبه ر به سوپای عیراقی دووچارى شکست هات ، که له لایه ن هیزه کانی به ریتانیاوه پشتیوانی لیده کرا ، به ناچارى بارزانی و ژماره یه کی زۆر له جه نگاوه ران و چه ند ئه فسه ریکی لایه نگرى حیزبی هیوا که هاتبوونه ناو جولانه وه که روویان کرده کوردستانی رۆژه لات. دواتر جه نگاوه ره بارزانیه کان به ربه رایه تی مه لا مسته فا چونه پال هیزه کانی کۆماری کوردستان ، که له رووی دیسپلین و توانای شه پ کردنه وه به هیزترین یه که ی سوپای کۆمار بوون ، وه به شداریه کی کاریگه ریان کرد له شه ره کانی دژ به سوپای ئیران .

وهك باسمان كرد سۆقیهت به هیچ شیوه‌یه‌ك ریگه‌ی نه‌ده‌دا، هیژه‌کانی کۆمار پیشره‌وه‌ی بکه‌ن به‌ره‌و ناوچه کوردیه‌کانی تر . چونکه به‌هیز بوونی کۆمار له‌گه‌ل ئامانج و به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی ئه‌ودا یه‌کی نه‌ده‌گرته‌وه . بۆیه هه‌رچه‌نده پیشمه‌رگه و فه‌رمانده‌کانی کۆمار له به‌ره‌ی (سه‌قز) دا زۆریان لا مه‌به‌ست بوو هیرش بکه‌ن بۆ سه‌ر دوزمن، به‌لام قازی محمه‌د رازی نه‌بوو به بیانووی ئه‌وه‌ی ریگه‌ی گفتوگۆ باشتره بۆ کورد له ریگه‌ی شه‌ر . که‌چی به‌پیی هه‌ندئێ سه‌رچاوه‌ی زانیاری، ئه‌وه‌ی وای له قازی کردوه ره‌زامه‌ند نه‌بی کاربه‌ده‌ستانی سۆقیهت بوون، به‌تایبه‌تیش کونسولی رووس له ورمی هاشمۆف (حکومه‌تی کوردستان...، چ، ۲۰۰۶، ل، ۲۰۲) . ئه‌مه‌ش ئه‌و راستیه ده‌گه‌ینئێ که سۆقیهت به شیوه‌یه‌کی ترسناک له رووی توانای بپیاردانی سه‌ربازی و سیاسیه‌وه، کاربه‌ده‌ستانی کۆماری کوردستانی جله‌وگیر کرد بوو.

دوای ئه‌وه‌ی که سۆقیهت په‌یوه‌ندیه‌کانی له‌گه‌ل حکومه‌تی ناوه‌ندی ئێراندا به‌ره‌و پیشره‌وه‌ی چوون، وه له لایه‌ن ده‌سته‌لاتدارانی تارانه‌وه دلتیا کرایه‌وه که ئێران داخوازیه‌کانی سۆقیهت سه‌باره‌ت به ئیمتیازی به‌ره‌م هینانی نه‌وتی باکوری ولات جیبه‌جی ده‌کات، کاربه‌ده‌ستانی سۆقیهت نه‌ک هه‌ر کۆماری (کوردستان و نازه‌ربایجان) یان تا راده‌یه‌کی زۆر پشتگوێ خست، به‌لکو له زۆر بۆنه‌شدا به ئاشکرا له به‌رژه‌وه‌ندی ئێراندا ده‌ستیان ده‌خسته نیو کاروباری هه‌ردوو کۆماره‌که‌وه . هه‌ژار موکریانی له‌م باره‌یه‌وه ده‌لئێ : له هیرشێ سوپای ئێران بۆ سه‌ر بۆکان له هاوینی (۱۹۶۶) دا چل تا په‌نجا ئه‌فسه‌ر به دیل گیران، پاش چه‌ند روژێکی که‌م دیله‌کان نێردران بۆ نازه‌ربایجان، له‌ویشه‌وه بۆ تاران ره‌وانه کران (کۆماری کورد...، چ، ۲۰۰۰، ل، ۵۱) .

دوای خستنه رووی ئه‌م زانیاریانه‌ی سه‌ره‌وه، بۆمان ده‌رده‌که‌وئێ که سۆقیهت تا ئه‌و راده‌یه‌ی پشتیوانی له کۆماری کوردستان کردوه، که ببیته کارتێکی فشاری به‌هیز به ده‌ستیه‌وه، تا‌کوو دژێ ده‌سته‌لاتدارانی ئێران به‌کاری به‌هینیت، به مه‌به‌ستی ملکه‌چ پیکردنیان . بۆیه تا به‌دیهاتنی ئامانجه‌کانی، نه ریگه‌ی ده‌دا بکه‌وینته به‌ر مه‌ترسی له ناوچوونه‌وه، نه ریگه‌شی ده‌دا له‌وه زیاتر به‌هیزتر بی و له ژێر جله‌وی ئه‌ودا نه‌مینئێ . بۆ نموونه کاتئێ سه‌رانی عه‌شیره‌تی مامه‌ش و مه‌نگور له‌گه‌ل قازی محمه‌دا ناکوکیان په‌یدا بوو، بۆ پاراستنی کۆمار و پشتیوانی کردن له قازی محمه‌د، رووسه‌کان مه‌لا مسته‌فایان راسپارد بۆ ته‌مبئێ کردنیان،

پىيگەنى كورد ۋە ئازەرنىڭ سىياسەتى سۆھبەتلىرى

كە ھىزى ھاۋىيەيمانان لە (۱۹۶۱) دا ھاتە نىۋ خاكى ئىران . سوپاى سۆھبەت راستەوخۇ دەستى گرت بەسەر تەۋرەندە(1)، بەلام نەھاتە ناو شارى مەھاباد . ھۇى ھاتنە نىۋ تەۋرەندە لە لايەن سوپاى سۆھبەتتە، رەنگە پەيۋەندى بەم دوو ھۆكارەۋە ھەبوو بى يەكەم : ئازەربايجانى ئىران ۋە ئازەربايجانى سۆھبەت ھاو سنورن، تەنيا رووبارى ئاراس جيان دەكاتتە ۋە دووم : ئازەربايجانى ئىران بۇ رووسيا گرنگىكى مېژوۋىيى ۋە جىۋپۆلىتىكى ھەبوو. بۇيە سۆھبەت زۆرى مەبەست بوو، ئەم ناۋچەيە بخاتە ژىر ركىفى خۇيەۋە .

چەند رۆژىك بەر لە بانگەھىشت كوردنى شاندى كوردى بۇ باكۇ لە (۱۹۶۱) دا، شاندىكى ئازەربايجان بانگەھىشت كرابوو . شاندىكە ھەلسوكەۋتتىكى زۆر تايبەتى لەگەلدا كرابوو، ۋە لە لايەن (باقرۇف) ۋە بە گرنگى باس لەۋ پەيۋەندى نەژادىيە كرابووكە لە نىۋان ھەر دوو ئازەربايجاندا(2) ھەيە، ۋە بەراشكاۋى بە شاندىكە دەلى " لە روۋى رۆشنىرى ۋە سايكۇلۇجىيەۋە، ھىچ سنورىك لە نىۋان ھەر دوو ئازەربايجاندا نىيە ۋە ئو رۆژەش دىت كە ھەر دوو ئازەربايجان بىن بە يەك " (كورد لە سەدەى نۆزدە ۋە...، چۈۋ۲۰۰۳، ۲۰۲ل) .

بە پىچەۋانەى شاندى ئازەربايجان، كە دواتر شاندى كوردى سەردانى (باكۇ) ى كورد، سۆھبەتتەكان ھىچ روونكرنەۋە ۋە تىروانىنىكىيان سەبارەت بە پرسى كورد لەگەل شاندىكە باس نەكرد . تەنيا ھەۋلىاندا سۆز ۋە پىشتىۋانى گەۋرە پىۋانى كورد بەدەست بىنن، كە ئەندامى شاندىكە بوون . بەمەش بۇمان دەردەكەۋى كە سۆھبەت بە دوو سىياسەت ۋە تىروانىنى جيا ھەلسوكەۋتى لەگەل كورد ۋە ئازەردا كورد . ئەم جياكارىيە سۆھبەت بەرامبەر بە كورد ۋە ئازەر تا كۆتايى ھەر دوو كۆمارەكە (كوردستان ۋە ئازەربايجان) بە ئاشكرا ديار ۋە ھەست پىكراۋ بوو.

پىدەچى ھۆكارى ئەم گرنگى پىدانە تايبەتتە سۆھبەت بە ئازەربايجان بۇ ئەۋە بگەرەتتەۋە، كە بەرپرسانى سۆھبەت لە روۋى مېژوۋىيەۋە، ئازەربايجانى ئىرانىيان بە بەشنىك لە ئازەربايجانى سۆھبەت زانىۋە . جگە لەمەش پرسى ئازەربايجان جياۋاز بوو لەگەل پرسى

(1) مەلئەندى ئازەربايجانى ئىران ، دۋى راگە ياندىنى كۆمارى ئازەربايجان ، كرا بە پايتەختى كۆمارەكە .

(2) مەبەست لە ھەردو ئازەربايجان (ئازەربايجانى سۆھبەت ۋە ئازەربايجانى ئىران) بوو .

کورد، له ورووهوه که ره هندیکی هه ریمی (ئالۆزی) نه بوو . بۆیه سۆقیهت ئاسوده تر بوو له مامه له کردن له گه لّ پرسی ئازهر بایجاندا .

به مه بهستی زیاتر کۆنترۆل ٢ کردنی بارودۆخی سیاسی ئازهر بایجان، سۆقیهت سه رانی ئازهر بایجانی راسپارد بۆ دامه زرانندی (حیزبی دیموکراتی ئازهر بایجان) . که ئه م حیزبه جیاواز له حیزبی دیموکراتی کوردستان، به ته وای په پیره وای له بیر و ریبازی کۆمۆنیستی ده کرد و که و ته هه و لّی بنیات نانی سیسته میکی کۆمۆنیستی له ئازهر بایجاندا .

هۆی ئه وهی که حیزبی دیموکراتی ئازهر بایجان وه ک حیزبیکی مارکسی دهر که وت، ده گه ریته وه بۆ گه شه کردنی بیر کۆمۆنیستی له ئازهر بایجاندا . پیشه وه ریش (1) که کادیریکی پیشکه وتووی حیزبی کۆمۆنیستی سۆقیه تی بوو، له دوا ی داگیر کردنی ئازهر بایجانی ئیتران له لایه ن له شکری سۆقیه ته وه، له لایه ن کار به ده ستانی ئه وم ولاته وه نێردرایه وه بۆ ئازهر بایجان و، به رتیه بوردنی کاروباری ئیداری و سیاسی ولاتی پیسپێردرا . هه ر له سه ر داوای سۆقیه تیش (حیزبی دیموکراتی ئازهر بایجان) پیک هینرا، له سه ر بنه مای چینایه تی که په پیره وای له ریبازی کۆمۆنیستی ده کرد .

له سه ر راسپارده و داوای سۆقیهت، په یوه ندیه کی دۆستانه هاته ئاراهه له نیوان کوردستان و ئازهر بایجاندا . ئه گه ر چی چه ندین کیشه له نیوان هه ر دوو لادا هه بوون، که له هه موویان گرنگتر کیشه ی خاک بوو، به لام به هۆی ناو بژیوانی کردنیان له لایه ن سۆقیه ته وه، ئه م کیشانه به هه لپه سپێردرای مابوونه وه . سۆقیهت له مه دا دوو ئامانجی هه بوون یه که م : له به ر ژه وه ندی سۆقیه تدا نه بوو که کیشه و ناکۆکی زال بیت به سه ر په یوه ندی دۆسته کانی له ئیتراندا دووهم : له ماوه ی سالانی جهنگی جیهانیدا، سۆقیهت هه ولیده دا هه یچ هه ره شه و نا ئارامیه ک له ئیتراندا دروست نه بییت، که مه ترسی بخاته سه ر گواستنه وه ی هاوکاریه سه ربازیه کانی ئه مریکا و به ریتانیا بۆ ولاته که ی، که له ریگی ئیترانه وه ره وانه ده کران .

وه ک ئه وهی له پیشه وه دا ئامازه مان پێداوه، کاتی ئاراسته ی جهنگ به ره و کۆتایی چوو، سۆقیهت که و ته په له کردن بۆ جیبه جی کردنی ئه جیندای خۆی له ئیتراندا . بۆ ئه مه ش به

(1) پیشه وه ری کادیریکی بالای حیزبی کۆمۆنیستی سۆقیه تی بوو ، به ره گه ز ئازهری بوو . دوا ی داگیر کردنی ئازهر بایجانی ئیتران له لایه ن سۆقیه ته وه ، له لایه ن به رپرسیانی سۆقیه ته وه نێردرایه وه بۆ ته ورێز ، تاکوو کاروباری سیاسی ئازهر بایجان بگریته ده ست و سیاسه تی سۆقیهت له ولاته دا جیبه جی بکات . دوا ی راگه یانندی کۆماری ئازهر بایجانیش ، کرا به سه رۆکی کۆماره که .

کردهوه دهستی کرد به هاندانی کورد و نازەر، تاکوو بێن به هه‌په‌شه‌یه‌کی کاریگەر له‌سه‌ر حکومه‌تی ئێران . بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ش له‌ لایه‌ن سۆڤیه‌ته‌وه، به‌ جیا بانگه‌یشتی شاندی هه‌ر دوو نه‌ته‌وه‌ی کورد و نازەر کرا بۆ (باکو) ی پایته‌خی سۆڤیه‌ت .

سۆڤیه‌ت ئه‌یه‌ویست پرسى کورد له‌ ئێراندا بخاته‌ ناو پرسى نازه‌ربایجان . چونکه‌ پرسى کورد هه‌م له‌ رووى هه‌رێمیه‌وه ئالۆزی و هه‌ستیاریه‌کی زۆری هه‌بوو، هه‌میش سۆڤیه‌تیه‌کان ئه‌یانه‌ویست له‌ چوارچۆیه‌ی پرسى سیاسى نازه‌ربایجاندا مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ کوردا بکه‌ن وه‌ک که‌مه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌ک، نه‌ک بیهێنێته‌ ریزی نه‌ته‌وه‌ی نازه‌ر له‌ ئێراندا، که‌ له‌ لایه‌ن سۆڤیه‌ته‌وه‌ گرنگی و بایه‌خیکى تایبه‌تی پێده‌درا .

بۆیه‌ کاتی له‌ (١٩٤٥) دا شاندی کوردی بانگ کرا بۆ (باکو)، له‌ باسی دوا رۆژی کوردستاندا، باقرۆف و کاربه‌ده‌ستانی تری کۆماری نازه‌ربایجانی سۆڤیه‌تی هه‌ولێاندا شاندی کوردی بهێننه‌ سه‌ر ئه‌و باوه‌په‌ی که‌ پرسى کوردی بخه‌یته‌ چوارچۆیه‌ی پرسى نازه‌ربایجان‌ه‌وه‌ . باقرۆف بۆ سه‌لماندنی قسه‌کانی، په‌یوه‌ندی نیوان کۆماره‌کانی یه‌کیته‌ی سۆڤیه‌ت و نه‌ته‌وه‌ بچوکه‌کانی ئه‌وێی به‌ نمونه‌ هێناپه‌وه‌، به‌لام شاندی کوردی دژی ئه‌م خواسته‌ی باقرۆف و لێپرسراوانی تری سۆڤیه‌ت وه‌ستایه‌وه‌، وه‌ سوور بوو له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ پێویسته‌ کورد هه‌م حیزب و هه‌م حکومه‌تی تایبه‌تی خۆی هه‌بێت (حکومه‌تی کوردستان...، ٢٤٠٦، ٢٤٢٠٦) .

ئه‌م تێپوانینه‌ی کاربه‌ده‌ستانی سۆڤیه‌ت هه‌له‌ و نا دادیه‌کی زۆر تێدا بوو، که‌ ناکرێ کورد وه‌ک که‌مه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کی بچوک له‌ ئێراندا ته‌ماشایه‌ بکری . چونکه‌ کورد له‌ ئێراندا هه‌م له‌ رووی ژماره‌وه‌ زۆره‌⁽¹⁾، هه‌میش له‌ دێرینه‌ترین نه‌ته‌وه‌کانی ئێران و خاوه‌ن خاک و نیشتمانی خۆشیه‌تی . سۆڤیه‌ت ده‌یه‌ویست کورد وه‌کو ئاشوری و ئه‌رمه‌ن مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵدا بکریته‌ . که‌ دواتر به‌ کرده‌وه‌ش سۆڤیه‌ت کوردی خسته‌ په‌راویزی پرسى نازه‌ربایجان له‌ ئێراندا، قازی محه‌مەد و به‌پرسانی کوردیش تا راده‌یه‌کی زۆر چوونه‌ ژێر باری دۆخی په‌راویز خسته‌که‌ .

(1) ئەگەر چی سه‌رژمێریه‌کی نه‌ته‌وه‌یی دواست و زانستی له‌ ئێراندا بوونی نیه‌ ، به‌لام کورد له‌ رووی ژماره‌وه‌ له‌ دواى فارس و نازه‌روه‌ دێت ، ئیستا نزیکه‌ی (٩-١٠) ملیۆن کورد له‌ ئێراندا بوونی هه‌یه‌ .

به جوره سهرتا کۆماری نازهربایجان راگه یه نرا، دواتر کۆماری کوردستان . له بهر ئه وهی سۆقیهت له پشت پیک هینانی ههر دوو کۆماره که وه بوو، بۆیه وهزارهت هکانی ههر دوو کۆماره که تا راده یه کی زۆر هاوشیوه بوون .

سۆقیهت به رده وام هانی ههر دوو نه ته وهی کورد و نازهری ده دا که په یوه ندی هکانیان زیاتر پێشبخهن، به تایبهتی له قونای دوی دروست بوونی ههر دوو کۆماره که دا . که ئه مه له روانگهی سیاسهتی سۆقیهت وه زۆر گرنگ بوو، بۆ ئه وهی ههر دوو کۆماره که وه ههر شه یه کی گه وه بۆ سهر دهسته لاتی حکومهتی ناوهندی ئێران دهر بکه ون . له سه ر بنچینهی ئه م هاندانهی سۆقیهت، قازی محمه د به سه ر په رشتی شان دیک له شوباتی (۱۹۶۶) دا سهر دانی ته ورزی پایته ختی نازهربایجان کرد و دیداری له گه ل پیشه وهری پیشه وای کۆماره که سازدا . ئه گه ر چی له دیداره که دا پیشه وهری ره خنه ی ئه وهی له قازی گرت که ده وله تیکی سه ربه خۆی دامه زاندوه، به لام قازی له وه لامدا گوته : که بۆ ئه مه قسه ی له گه ل (بریماکوف) دا کردوه (کورد له سه ده ی نۆزده و ۱۰۰، ۱۰۰، ۲۰۰۳، ۲۱۷) . له گه ل ئه وه شدا ههر دوو لا له سه ر پته و کردن و پێشخسته نی په یوه ندی نیوان ههر دوو حکومه ته که ریک که وتن . پیشه وهری ئه م راستیه ی باش زانیوه که قازی محمه د ده وله تیکی سه ربه خۆی دروست نه کردوه، به لام له روانگهی پیشه وهری و سه رانی تری کۆماری نازهربایجاندا، کورد زنده پوویی کرد بوو له سه ر حیسابی مافه کانی نازهربایجان، کاتێ هاوشیوهی ئه وان کۆماریکی خودمختاری راگه یاند بوو . چونکه له روانگهی ئه وان کوردستان به شیک بوو له خاکی نازهربایجان، به و پێشه کورد مافی ئه وهی نه بوو به راگه یانندی کۆماریکی تایبهت به خۆی ، جیا بوونه وهی کوردستان له نازهربایجان را بگه ینی .

دواتر به رینمایی و چاودیری سۆقیهت، ههر دوو کۆمار (کوردستان و نازهربایجان) له (۱۹۶۶/۴/۲۳) دا په یمانی یه کیتی و برایهتی بیست سه له یان ئیمزا کرد (سه رچاوه ی پێشوو، ل ۲۱۹) . که گرنگترین به ندی ریکه وتنه که، بریتی بوو له (به ندی پینجه م) که تێیدا هاتبوو " ههر کاتیک پنیوست بۆ له گه ل حکومهتی تاران قسه بکری، ده بۆ ره زامه ندی ههر دوو حکومهتی میلی نازهربایجان و کوردستان وه ربگیری (حکومهتی کوردستان، ۱۰۰، ۲۰۰۶، ۲۲۷) .

ئه گه ر چی ئه م په یمانه بۆ ریکخسته نی په یوه ندی هکانی نیوان ههر دوو کۆماره که بۆ ماوه ی بیست سه ل ئیمزا کرا بوو . که چی به پنی زانیاریه کانی کریس کۆچیرا ، دوی ماوه یه کی که م

حکومەتی نازەربایجان بەندی پینجەمی پەیمانەکی پیشیل کرد، کاتی بە تەنیا ریگەیی وتووێژی گرتە بەر لە گەڵ تاراندا (کورد لە سەدهی نۆزده و...، چ، ۲۰۰۳، ل، ۲۲۰).

بە سەرئێج دان لەم زانیاریەیی لە سەرەوه دا خراوتە روو، پیدەچی سۆقیەت لە پشت هاندانی حکومەتی نازەربایجانەوه بوو بیّت بۆ گفتوگۆ کردن لە گەڵ تاراندا، بە ئامانجی چاره سەر کردنی سیاسیانەیی کێشەیی نازەربایجان لە ئێراندا بە شینوازیکی ئاشتیانە و بە پێی ریکەوتنی نیوان هەر دوو لا . ئەمەش جاریکی تر ئەوه دەگەینی کە سۆقیەت بایەخیکی تاییەتی بە پرسیی نازەربایجان داوه، بە بەراورد لە گەڵ پرسیی کوردا .

گرتنە بەری ریگەیی گفتوگۆ لە نیوان تاران و تەوریزدا، کە دواتر کوردیش بەشداری کرد لە پرۆسەکەدا . هۆکارە کە دەگەریتەوه بۆ نزیک بوونەوه و بەهیز بوونی پەيوەندی نیوان تاران و مۆسکۆ، کە قەوام سەلتەنە توانی بووی کاربەدەستانی سۆقیەت بەهینیتە سەر ئەو باوەرەیی کە ئەگەر ولاتە کەیان پابەند بێ بە کشانەوه لە خاکی ئێران و ریز لە یە ک پارچەیی خاکی ولاتە کەیی بگریت، ئەوا سەرجه م داخوازیە سیاسی و ئابوریەکانی لە لایەن حکومەتی ولاتە کەیهوه جیبەجیبی دەکری، بە تاییەتی ئەوهی پەيوەندی بە ئیمتیازی نەوتەوه هەیه . بۆیە سۆقیەت کەوتە هاندانی حکومەتی نازەربایجان بۆ چاره سەر کردنی کێشەکانی لە گەڵ تاراندا لە ریگەیی گفتوگۆیی سیاسیهوه .

ئەوه بوو دواي ماوه یە ک هەر دوو حکومەتی کوردستان و نازەربایجان ریکەوتن لە سەر پیک هینانی دەستە یەکی هاوبەش بۆ گفتوگۆ کردن لە گەڵ تاراندا، دواتر دەستە کە بە سەرۆکایەتی جە عفری پیشەوهری چوو بۆ تاران (حکومەتی کوردستان...، چ، ۲۰۰۶، ل، ۲۲۸).

دواي درێژە کیشانی وتووێژەکان و پەرەسەندی پیشهاته سیاسیهکان، بەره بەره لایەنی کوردی لە وتووێژەکاندا خرایە پەراویزەوه . بەم جۆرە نوینەرانی نازەربایجان و تاران توانیان بگەنە ریکەوتنیک لە نیوان خۆیاندا، کە بەو پێیە تاران لاری نەبوو لە خودمختاری نازەربایجان، کە ئەنجومەنی ئەیالاتی و ولایەتی بە هەلبژاردن لە لایەن خەلکی نازەربایجانەوه پیک بەینری، وه نازەربایجان ئەنجومەنی میلی خوی هەبی و بۆ خوی سەرۆکی خوی دیاری بکات . بە گوێرەیی ریکەوتنە کەش حکومەتی خودمختاری نازەربایجان لە شکریی میلی خوی دەبوو، بەو مەرجی بەناوی ئاسایشهوه بە پارێزگاری ناوخۆ بناسری (سەرچاوهی پیشوو، ل، ۲۴۰).

ئوهی جیگه سی سهرنجه له پرۆسهی وتووێژه که دا، کوردستان وهک ههریمیکه سیاسی و کوردیش وهک نه ته وهیه کی سهره کی ئیران به ته واوی نا دیده گیرا بوو . ئه مهش ئه وه دهگه ینئ که نه گهر ریکه وتنه که ی نیوان نازه ربايجان و حکومه تی ناوه ندی ئیران وهک خوی جیبه جی کرابا، ئه وا پرسى سیاسی کورد له ئیراندا به ته واوی وابسته دهکرا به چاره نویسی پرسى سیاسی نازه ربايجانه وه . پرسىار و تیبینی ههره گرنه لیره دا ئه وهیه، که بۆچی قازى محمه د و به پریرسانی کورد له دژى ئه م ریکه وتنه هیچ ناره زایه تیه کی ئه وتویان نیشان نه داوه، که رهنگه دوو هوکارى سهره کی له پشت ئه م بئ هه لوئىستی و بئ دهنگیه ئه واندا هه بووبئ، ئه وانیش یه که م : رهنگه له لایه ن کاربه ده ستانى مؤسکۆوه قایل کرابن به وهی له دژى دهرنجامی وتووێژه کانی نیوان تاران و نازه ربايجاندا هه لوئىست وه رنه گرن دووهم : بارودۆخى سیاسی ئیران و ناوچه که له به رژه وه ندی کوردا نه بوو . بۆیه به پریرسانی کۆمارى کوردستان به پئویستیان زانیوه که له و ساته هه ستیاری و نه گونجاوه دا خویان له هه لوئىستی توند به دوور بگرن و نهرمیه کی زۆریش بنویین به رامبه ر به رووداو و گۆرانکاریه سیاسیه کان .

له خولی دووهمی گفتوگۆکانی (نازه ربايجان — ئیران) دا، پرسى کورد زیاتر چوه دواوه و به ته واوی خرايه نیو سه به ته ی نازه ربايجانه وه، که له م خوله ی گفتوگۆدا نوینه رانی کورد به شداری پئ نه کران، به لکوو نوینه رانی نازه ربايجان له جیاتی هه ر دوو نه ته وه قسه یان له گه ل دانوستکارانی حکومه تی ناوه ندیدا ئه کرد . کورد وهک که مایه تیه کانی تری نازه ربايجان، ئاشوری و ئه رمه ن قسه ی له باره وه کرابوو (حکومه تی کوردستان ٢٠٠٦، ٢٠٠٧، ٢٤٣) . ده توانین ئه م وتووێژانه ی نیوان حکومه تی ئیران و حکومه تی نازه ربايجان، وهک کوده تابه کی دژ به (کۆمارى کوردستان) وینا بکه یین . که هوکارى سهرنه که وتنی کوده تاکه، زیاتر دهگه ریته وه بۆ شکستی وتووێژه کانی نیوان (ته وریز — تاران) . به مهش دهرده که وئ که حکومه تی کوردستان، هیچ دۆست و پشتیوانیکى راسته قینه ی نه بووه .

دواى شکست هینانی وتووێژى نیوان نازه ر و حکومه تی ناوه ندی، گفتوگۆی نیوان قازى محمه د و کاربه ده ستانى ئیران په ره سه ندن و پیشکه وتنی زۆرى به خۆوه دى . گوايه سه رۆک وه زیرانی ئه وسای ئیران (قهوام سه لته نه) پیشنیازی کردوه بۆ قازى محمه د، هه موو ناوچه کوردنشینه کانی ئیران له سنورى سوڤیه ته وه تا کامیاران، له نیوان هه ر دوو ئوستانى کرماشان و سنه دا بکریته یه ک ئوستان و قازى محمه دیش ببیته یه که مین ئوستانداری ئه م مه لبه نده یه کگرتوه (سه رچاوه ی پیشوو، ٢٥٢) .

قهوام سه لته نه دبلوماس و سیاسه تمه داریکی زور زان و به توانا بووه، توانیویه تی ئیران له وه هره شه گه ورانه ی که له کات و دوا ی جهنگی جیهانی دووه مدا دوو چاری هات رزگاری بکات . وه له وتووێژه کانیدا له گه ل ههردوو حکومه تی کوردستان و نازهربایجاندا . کاتی وتووێژی له گه ل نازهربایجاندا ده کرد، هانی ئه و لایه نه ی ده دا که به ته نیا داوا ی ماف و داخوازیه کانی خوی بکات و دۆستایه تی و ریکه وتنه کانی له گه ل کوردا پشتگویی بکات . که له گه ل کوردیشدا وتووێژی ده کرد، ئاماده ی حکومه تی ناوهندی نیشان ده دا بۆ چاره سه ر کردنی پرسی کورد، به مه رجی له دانوستانه کاندای کورد پرسی خوی به نازهربایجان وه نه به ستیته وه . ئه گه ر چی قهوام به م هه ولانه ی نه ی توانی دۆستایه تی و ریکه وتنه کانی نیوان کورد و نازهر تی کبدا، به لام توانی بی متمانه یی و گومان له نیوان ئه و دوو لایه نه دا دروست بکات .

گوایه له به رامبه ر ئه و پێشنیازه ی له سه ره وه دا ئاماره مان پێدا، قهوام سه لته نه داوا ی له قازی محمه د کرده که ده ست له دۆستایه تی و هاو په یمانیه تی نازهربایجان هه لبگری، به لام قازی محمه د رازی نه بووه . هه ندی له سه رچاوه میژوو ییه کان باس له وه ده کن که کاربه ده ستانی سو فیه ت زور به توندی دژی ئه م پێشنیاز و پرۆژه یه ی حکومه تی ئیران وه ستاون . چونکه له لایه ک نازهربایجانی پی لاواز ئه بوو، له لایه کی تریشه وه به وه و یه وه کارتی کوردیان له ده ست ده چوو (سه رچاوه ی پێشو، ل ۲۵۸) .

راسته پێده چی مه به ستی قهوام سه لته نه له خستنه رووی ئه م پێشنیازه بۆ قازی محمه د، دروست کردنی دوو به ره کی بوو بیته له نیوان هه ر دوو حکومه ته که ی نازهربایجان و کوردستاندا، به لام ئه گه ر سو فیه ت زور به توندی دژی پرۆژه که ی ئیران نه وه ستا بوایه وه و قازی محمه دیش ره تی نه کرد بایه وه . رهنگه ئومیدی ئه وه ی لی بکرایه که چاره نوسی پرسی کورد له ئیراندا باشتر بوایه، له وه ی که دوو چاری هات . له وانه یه قازی محمه د زوری پی باش بوو بیته که کێشه ی کورد له ریکه ی وتووێژ کردن له گه ل حکومه تی ناوهندی ئیراندا چاره سه ر بکری، به لام ئه وه ی وای له قازی محمه د کرد پێشنیازه که ی قهوام سه لته نه ره ت بکاته وه، دوو هوی سه ره کی بوون یه که م : قازی زور متمانه ی به کاربه ده ستانی ئیران نه بووه دووه م : ئه گه ر پێشنیازه که ی په سه ند کردبا، هه م هاو په یمانیه تی نازهربایجانی له ده ست ده دا، هه م پشتیوانی سو فیه تیش .

گرنگترین تیبینی لێره دا ئه وه یه، رووسیا هه رگیز ریکه ی به حکومه تی کوردستان نه داوه له ریکه ی سه ربازیه وه دۆخی سیاسی خوی باشتر بکات . ههروه ها ریکریش بووه له وه ی له

ریځه ی دانوستان و گفتوگوه، کورد کیشه سیاسیه که ی خوی له گه ل حکومتی ناوه ندیدا چاره سهری بکات . له کاتیکدا هه ولی زوری داوه که نازهر بایجان کیشه کانی خوی له گه ل حکومتی ئیراندا له ریځه ی وتوویره وه چاره سهر بکات . نه مه ش نه وه نه گه ینې نه گه ر کورد لای مۆسکو ته نیا کارتیکسی سیاسی بوو بیت، نه وا نازهر بایجان بو نه و زور له وه زیاتر بووه .

چاره نوی کوماری کوردستان

ئیران شوینیکسی جیوپولیتیکسی گرنگی هه یه . بویه ولاتانی رۆژئاوا، به تایبه تیش به ریتانیا و ئەمریکا به توندی دژی بالا دست بوونی سؤقیهت بوون له و ولاته دا . ئیران رووبه ریکی فره وان له سهر که نداوی فارس⁽¹⁾ پیک ده هینې، هه روه ها هاوسنور بوو له گه ل سؤقیهت و تورکیا و پاکستاندا، که خالی به یه ک گه یشتنی هه ر دوو کیشوه ری ئاسیا و نه وروپایه . به مه ش له مملانی نیوان سؤقیهت و ولاتانی سه رمایه داری رۆژئاوا دا پیکه و بایه خیکسی ستراتیجی هه بوو . بویه نه گه ر سؤقیهت سه رکه وتوو بوایه له سه پاندنی بالا دستی خوی به سه ر ئیراندا، نه وا مه ترسی و هه ره شه یه کی گه وره ی پیک ده هینا له سه ر به رژه وه ندیه سیاسیه کانی رۆژئاوا .

له سه ر بنچینه ی نه م راستیانه ی سه ره وه، ولاتانی هاوپه یمان چه ندین شیوازی فشاریان به کار هینا بو ناچار کردنی مۆسکو تا په له بکات له کشاندنه وه ی هیزه کانی له خاکی ئیراندا . هه روه ها که وتنه دژایه تیه کی توند له گه ل هه ر دوو کوماری (کوردستان و نازهر بایجان) دا . چونکه نه م دوو کوماره له لایه ک هه ره شه بوون له سه ر یه ک پارچه یی خاکی ئیران، له لایه کی تریشه وه به پشتیوانی سؤقیهت دامه زرا بوون .

له (۱۹۴۶/۱/۱۷) دا له لایه ن نه ته وه یه کگرتوه کانه وه (نه نجومه نی ئاسایش) دامه زرزا بو دابین کردنی ئاشتی و ئاسایش له جیهاندا، که ولاته زله یزه براوه کانی جهنگی جیهانی دووه م بوونه نه ندانی هه میشه یی نه نجومه نه که⁽²⁾ . نوینه ری ولاتی ئیران له نه ته وه یه کگرتوه کان له

⁽¹⁾ له لایه ن ولاته عه ره بیه کانه وه به که نداوی عه ره ب ناوده بریت ، نه م که نداوه ده وله مه ندرتین ناوچه ی جیهانه له رووی سامانی په ترۆله وه .

⁽²⁾ نه م ولاتانه بریتی بوون له (نه مریکا ، سؤقیهت ، به ریتانیا ، فه رهنسا ، چین) .

(۱۹/۱/۱۹۴۶) دا سکالانامه یه کی دایه نه نجومه نی ئاسایش و سکالای نه وهی کرد، که سؤقیهت دهست له کاروباری ناوخوی ئیران وهرده دات . ئه مریکا و بهریتانیا و فهره نساش پشتیوانیان له و سکالایه یی ئیران کرد . ئه مه یه که مین سکالا بوو که تنیا له دوی دوو روژ له دامه زرانندی نه نجومه نی ناوبراو ئاراسته یی کرا، له کاتی کدا نه نجومه نه که هیشتا به پیره وهی ناوخوی دانه نا بوو (کورد گه لی له خشته براوی...، چ ۲۰۰۴، ل ۱۹۱—۱۹۲). ئه مه ش نه وه ده گه ینی که ئیران پشتیوانیه کی به هیزی لی کراوه له لایه ن ولاتانی تری هاوپه یمان به رامبه ر به سؤقیهت . واته نه گه ر چی ئیران له ناوخودا به دهست چه ندین کیشه وه دهینالاند و زور به یه یز ببوو، به لام له ئاستی نیوده وه له تیدا به رامبه ر به خواست و مه رامه کانی سؤقیهت پشتیوانیه کی زوری لی کراوه . هه ر ئه م پشتیوانیه ش بوو که هانی (قهوام سه لته نه) یدا زوو زوو سکالا بنیتریه به به ر دیوانی ولاتانی هاوپه یمان دژ به سؤقیهت .

ولاته زله یزه سه رمایه داره کان^(۱)، له پینا و ریگرتن له سؤقیهت بو سه پانندی بالا دهستی خوی له ئیراندا، هه ولتیکی دبلۆماسی چریان گرته به ر . له مانگی (۳) ی ۱۹۴۶ دا نوینه ری ئه مریکا و بهریتانیا له مۆسکو، ناره زایینامه یه کی ره سمیان دژ به ره فتاری سؤقیهت له ئیراندا پیشکesh کرد . دیگولی سه روکی فهره نساش بانگه وازیکی ئاراسته یی کرملین کرد و داوی کرد له ئیراندا پاشه کشی بکات (سه رچاوه ی پیشوو، ل ۱۹۲).

له دوی کۆتایی هاتنی جهنگی جیهانی دوهم، ئاسوی دهست پیگردنی جوریکی تر له جهنگی جیهانی به ته وای ده رکه وتبوو، که ناسراوه به (جهنگی سارد)^(۲) . سؤقیهت و ئه مریکا هه ولیان دها، هه ژموونی دهسته لاتی خویان به سه ر ناوچه ستراتجیه کانی جیهاندا به سه پینن . سؤقیهت هه ولی دها ئیران وهک ولاتیکی ستراتجی و ده وه له مه ند به سامانی

(۱) که بریتی بوون له م ولاتانه (ئه مریکا ، بهریتانیا ، فهره نسا) .

(۲) جهنگی سارد جوریکی تر بوو له جهنگی جیهانی ، که کۆمه لگه ی نیوده وه له تی دابه ش کرد بوو بو دوو به ره ی گه وره و به هیزی دژ به یهک ، ئه وانیش به ره ی سوشیالیستی به ربه رابه تی سؤقیهت و به ره ی سه رمایه داری به ربه رابه تی ئه مریکا . ئه م دوو به ره یه له مملانییه کی زور به هیزدا بوون، به لام ئه مریکا و سؤقیهت تا بکرایه خویان به دوور ده گرت له رووبه روو بوونه وه ی سه ربازی راسته وخو ، به لکوو مملانییه کیان له ریگه ی بریکاره کانیا نه وه نه نجام دها . هه روه ها هه ر دوو جه مسه ره که له ریگه ی شه ری (سایکۆلۆجی ، ئایدۆلۆجی ، راگه یانن ، رۆشنبری ، ئابوری و ... هتد) به توندی رووبه رووی یه کتر ده بوونه وه ، جهنگه که له (۱۹۴۵ تا ۱۹۹۱) ی خایاند .

په تپۆل بهیڤنیتته ژیر رکیفی بالا دهستی خۆیه وه . ئه مریکا و هاوپهیمانهکانیشی ئه میان به مهترسیهکی گهوره له قه له م ده دا . بۆیه ههولیان ده دا به ههر نرخیک بیته، رینگه له خواست و ئامانجهکانی سۆقیهت بگرن له ئێراندا و به ناچارى پابهندی بکهن به کشاندنه وهی هیزهکانی له خاکی ئه و ولاته دا .

قهوام سهلهته نه بۆ ریکخستنه وهی کاروباری ئێران و رزگار کردنی ولات له و کیشه و مهترسیانهی دووچارى هاتبوو، به چه ندين کارى سیاسى و دبلۆماسى ههستا . له پینا و پروا هینان به سۆقیهت، تاكوو پابه ند بیته به کشاندنه وهی هیزهکانی له ئێراندا، گه شتیکی دبلۆماسى ئه نجامدا بۆ مۆسکو که له (۱۹۴۶/۲/۱۸) تا (۱۹۴۶/۳/۷) ی خایاند . له گه شته کهیدا چاوی كهوت به ستالین و گه و ره به پرسانى سۆقیهت (کۆمارى كورد... ل ۶) . دواى وتووێژ و گفتوگۆیهکی زۆر، ریکه وتنیك له نیوان ههر دوو لادا ئیمزا کرا .

دواى گه رانه وهی قه و ام سهلهته نه بۆ ولاته که ی، حکومه تی ئێران به نده کانی ریکه وتنی ههر دوو لای راگه یاند، که به م شیوه بوون (۱) هیزهکانی له شکرى سور له بهروارى ۲۴ ی مارتى (۱۹۴۶) وه، واته په کشه ممه ی (۴) هه می خا که لپوه له ماوه ی مانگ و نیویکدا هه موو خاکی ئێران چۆل ئه کهن (۲) ریکه وتنی له سه ر دامه زراندى کۆمپانیای تیکه لآوى نه وتی ئێران و سۆقیه تی له ریکه وتی (۱۴) ی مارته وه تا (۷) مانگی تر، به مه به ستی په سه ند کردن بۆ مه جلیسى شورای میلی پيشنیا ز نه کری (۳) له بهر ئه وهی کیشه ی نازه ربایجان مه سه له یه کی ناوخۆی ئێران، رپو شوینیکی هیمانه بۆ ئیسلالات، به پیی قانونه کانی ئیستا و به گیانی خیر خوازی به رامبه ر خه لکی نازه ربایجان له نیوان حکومه ت و خه لکی نازه ربایجاندا دائه نری (حکومه تی کوردستان...، چ، ۲، ۲۰۰۶، ل ۲۶۴) .

ئهم ریکه وتنه، وه ک بریاری سه پاندى مه رگ بوو به سه ر ههر دوو کۆمارى (کوردستان و نازه ربایجان) دا . که ده توانین به کورتى ناوه رۆکه که ی به م شیوه یه بخه ینه روو ؛ ئێران ئیمتیازی به ره هه م هینانی نه وت ده دا به سۆقیهت، له به رامبه ریشدا سۆقیهت هه م هیزه کانی له ئێراندا ده کشینیتته وه، وه هه م له مه و دواش چیتر ده ست ناخاته نیو کیشه ی

نازەربایجانەوه⁽¹⁾. لەسەر ئەو بنەمایەکی کێشەیهکی ناوخوای ئێرانە و پێویستە حکومەتی ناوەندی بەپێی یاسا و شیوازەکانی خۆی چارەسەری بکات .

ئەوهی جینگەسی سەرئەجە، ئەم ریکەوتنە تەنیا دواي مانگیک لە راگەیانندی کۆماری کوردستان ئیمزا کرا . سۆفیهت هەر لە بنچینەدا هەر دوو کۆمارەکە (کوردستان و نازەربایجان) ی وەک کارتیکی سیاسی لە دژی حکومەتی ناوەندی ئێران بەکار هێنا، بەمەبەستی گەیشتن بە خواست و ئامانجە سیاسیهکانی . دەستەلاتدارانی سۆفیهت کاتی بینیان ولاتانی هاوپهیمان بە توندی دژ بە دەست تێوەردانی ولاتەکهیان لە کاروباری نازەربایجاندا دەووستنەوه، لە لاشەوه قەوام سەلتەنە لە رینگەسی ئەم ریکەوتنەوه نیاز و مەرامەکانی سۆفیهتی سەبارەت بە پرسە نەوتی ئێران هێنایە دی . بۆیه سۆفیهت وەک ئەوهی چیتەر پێویستیهکی زۆری بە پشتیوانی کردنی ئەم دوو کۆمارە نەبوو بێت، بەتایبەتی دواي ئەوهی کە بە خواست و ئامانجەکانی خۆی گەیشتن لە ئێراندا، ئەمە وای کرد بەشیۆهیهکی بی باکانە لەگەڵ حکومەتی ناوەندی ئێراندا ریک بکەوی و هەر دوو کۆمارەکەش بکاتە قوربانی گەمە سیاسیهکانی خۆی .

زیرەکی و ووردبینی قەوام سەلتەنە لەوهدا دەرەکهوی، کاتی توانی باوەر بە ستالین و بەرپرسە بالاکانی رووس بهینێ کە حکومەتەکەسی ئیمتیازی نەوتی باکوری ولات ئەدا بە سۆفیهت، بەلام تا لەشکری بیگانە لە خاکی ئێراندا بی ((ئەنجومەنی شورای میلی))⁽¹⁾ مافی نیە هیچ پەیمان و ریکەوتنیک لەگەڵ بیگانەدا پەسەند بکات . بۆیه پەسەند کردنی یاسای پێدانی ئیمتیازی نەوت بە سۆفیهت لە لایەن ئەنجومەنی ناوبراو، دەبی بکەوێتە دواي کشانەوهی لەشکری سور لە خاکی ئێراندا (حکومەتی کوردستان...، چ، ۲، ۲۰۰۶، ل، ۲۶۸) .

کە ستالین برۆای بە قسە و پێشنیازەکانی قەوام سەلتەنە کرد، کەوتە هەلەیهکی زۆر گەورهوه . کە دواتر بەو هۆیهوه سۆفیهت دووچارای شکستیکی گەوره بوو لە ئێران و ناوچەسی رۆژهلایتی ناوەراستدا . چونکە قەوام سەلتەنە لە بنەرەتدا مەبەستی نەبوو ئیمتیازی نەوت بدا بە سۆفیهت، بەلکوو دەیهویست لەو رینگەیهوه سۆفیهت وا لیبکات کە هیزەکانی لە ماوهیهکی کەمدا لە خاکی ئێراندا بکشینیتەوه، بە کردەوهش ئەم ویستەسی قەوام سەلتەنە هاتە دی .

(1) مەبەست لە کێشەسی نازەربایجان ، کێشەسی هەر دوو کۆماری (کوردستان و نازەربایجان) بوو . چونکە لە روانگەسی سۆفیهت و حکومەتی ناوەندی ئێرانەوه ، سنوری کۆماری کوردستان بە بەشیک لە خاکی نازەربایجان لە قەلەم دەدرا .

(1) مەبەست لە پەرلەمانی ئەوسای ئێرانە .

دواتریش به پشت ئه‌ستور بوون به پشتیوانی ئه‌مریکا و به‌ریتانیا، ئیران بی باکانه له به‌لئینی پیدانی ئیمتیازی نه‌وت به سۆقیهت په‌شیمان بووه‌وه. به‌و بیانوه‌ی که (ئه‌نجومه‌نی شورای میلی) تازه هه‌لبژێردراو، یاسای پیدانی ئیمتیازی نه‌وتی به روس په‌سه‌ند نه‌کرد .

به‌م جوړه به‌پیی ریکه‌وتنی له‌گه‌ل قه‌وام سه‌لته‌نه و هه‌په‌شه تونده‌کانی ولاتانی هاوپه‌یمان، سۆقیهت له به‌رواری (۱۰ / ۵ / ۱۹۶۶) دا ده‌ستی کرد به کشاندنه‌وه‌ی هیژه‌کانی له ئیراندا (کورد له سه‌ده‌ی نۆزده و ۰۰۰، ۲۰۰۳، ۱، ۲۲۰) .

قه‌وام سه‌لته‌نه له پیناو ئه‌وه‌ی که سۆقیهت به ته‌واوی بپوا به‌ئینی به به‌لئینه‌کانی، هه‌ندی پیلان و ته‌کتیکی تری ئه‌نجامدا، وه‌ک دامه‌زراندنی (حیزبی دیموکراتی ئیران)، که گوايه حیزبیکه بپوی به ریباز و به‌رنامه‌ی سۆشیاالیستی هه‌یه . هه‌روه‌ها له (۱۷ / ۲ / ۱۹۶۶) دا وه‌زاره‌تیکي تازه‌ی راگه‌یاند و په‌رله‌مانی ئیرانیش بپوی پیدای و سی ئه‌ندامی حیزبی (توده‌ی) به‌شداری پیکرد، که ئه‌م هه‌نگاوه‌ی رۆژیک به‌ر له گه‌شته‌که‌ی بۆ مۆسکۆ ئه‌نجامدا (کۆماری کورد... ۴۹) . ئه‌وه بوو میژوو سه‌لماندی که قه‌وام سه‌لته‌نه له و فیل و پیلانانیدا سه‌رکه‌وتنی به ده‌ست هینا و گۆلئیکی به‌نرخ میژوویشی له دژی ستالین تۆمار کرد .

دوای ریکه‌وتنی سۆقیهت و قه‌وام سه‌لته‌نه له مۆسکۆ، سۆقیهت هه‌ر به‌وه نه‌وه‌ستا که هه‌ر دوو کۆماره‌که تا راده‌یه‌کی زۆر پشت گوی بخت، به‌لکو هه‌ندی جار له چاره‌سه‌ر کردنی کیشه‌کانی نیوان نازه‌ربایجان و ئیراندا به ئاشکرا لایه‌نگری حکومه‌تی ناوه‌ندی ده‌کرد . بۆ نمونه به توندی دژی هه‌ر هه‌ولئیکی کۆماری کوردستان ده‌وه‌ستا، ئه‌گه‌ر هه‌ولئیکه باده‌یه‌ سنوری قه‌له‌مپه‌وه‌یه‌که‌ی له ریکه‌ی هیژه‌وه فره‌وان بکات . که ئه‌و کات به‌هۆی لاوازی سوپای ئیرانه‌وه، ئه‌مه بۆ هیژه چه‌کداره‌کانی کۆمار کارئیکی ئه‌سته‌م نه‌بوو .

به سه‌رنجدان له‌م رووداو و پيشهاته سیاسیه‌ی ئیران و ناوچه‌که، بۆمان ده‌رده‌که‌وی که کۆماری کوردستان له هه‌لومه‌رجیکي ناوخۆیی و نیوده‌وله‌تی ناله‌باردا راگه‌یه‌نراوه . له‌سه‌ر ئاستی ناوخۆ، ناوچه کوردیه‌کان له ره‌وشیکي خراپی نه‌گونجاودا بوون، له‌سه‌ر ئاستی نیوده‌وله‌تیش، بارودۆخی سیاسی له به‌رژه‌وه‌ندی دامه‌زراندنی قه‌واره‌یه‌کی کوردیدا نه‌بوو له ئیراندا . بۆیه ده‌توانین بلین قازی محمه‌د و ریبه‌رانی کورد که‌وتنه هه‌له‌یه‌کی گه‌وره‌ی میژووویه‌وه، کاتی به‌بی له‌به‌ر چاو گرتنی هۆکاره ناوخۆیی و ده‌ره‌کیه‌کان که‌وتنه ژیر کاریگه‌ری به‌لین و هاندانه‌کانی سۆقیهت، که دوا جار به زیانیکی زۆر گه‌وره شکایه‌وه به‌سه‌ر خه‌باتی جولانه‌وه‌ی سیاسی کورد له ئیراندا بۆ ماوه‌ی ده‌یان سال .

ره خنه یه که رووبه پووی ژوربه ی سهرکرده کانی جولانه وهی رزگاری خوازی کورد بووه ته وه
 نه وه یه، که له کاتی مامه له و هاریکاری کردن له گه ل هیزیکی دهره کیدا داوای هیچ به لگه و
 نوسراویکی ره سمی ناکن، بۆ نه وهی له دوا رۆژدا هیزه دهره کیه که نه توانی خوی له به لاین و
 پابه نده نه خلاقیه کانی بدزیتته وه . نه م ره خنه یه قازی محمه دیش ده گریته وه که تاراده یه کی
 نه وه نده ژور بروای به قسه و به لینه کانی سؤقیهت بوو، که به لگه ی نوسراو و په یوه ندی
 ناشکرای به گرنه نه ده زانی . که نه گه ر چی به لگه ی نوسراویش له گوریدا بوایه، نه و نه سته م
 بوو کار بکاته سهر رفتار و هه لویستی سؤقیهت به رامبه ر به چاره نویسی کیشه ی کورد .
 سه باره ت به شیوه ی په یوه ندی نیوان سؤقیهت و کوردیش، هه رچه نده مؤسکو نکولی له بوونی
 په یوه ندی و هه مه هانگی له گه ل کوردا ده کرد، به لام رفتار و هه لویسته کانی به رامبه ر به هه ر
 دوو کۆماره که (کوردستان و نازهر بایجان) بۆ هه موو لایه ک ناشکرا بوو .

قازی محمه د زوو له و راستیه تیگه یشتوو، که سؤقیهت له پیناو هاتنه دی نامانجه کانی
 ناماده یه به ته وای پشت له کورد بکات، به لام کورد که به هاندان و راویژی سؤقیهت
 ههنگاویکی مه ترسی داری نابوو، هیچ ریگه و چاره سه ریکی بۆ قازی نه هیشته بووه، جگه له
 هه و لدان بۆ دهرچوون له قهیرانه که به که مترین زیان . بۆیه قازی ژور لایه نگری وتووێژ و ریگ
 که و تن بوو له گه ل حکومه تی ناوه ندیدا، به لام کاتی حکومه تی ناوه ندی ناماده یی نساندا که
 به تنیا له گه ل کۆماری کوردستاندا ریگ بکه وی، سؤقیهت ریگه ی له و پرۆژه یه گرت . چونکه
 به م هۆیه وه هه م کارت ی کوردی له ده ست ده چوو، هه میش کۆماری نازهر بایجانی پی لاواز
 ده بوو .

دوای نه وه ی هیزه کانی سؤقیهت ده ستیان کرد به کشانه وه، وه ئیرانیش تا راده یه کی باش
 توانی له ناوخۆدا خوی ریگ بخاته وه، له ته موزی (۱۹۶۶) دا شانیدیکی ده ول ته تی ئیران به
 سه رۆکایه تی (عه قید خه یرو) هاتنه مه اباد و به قازی محمه دیان گوت : حکومه تی ناوه ندی
 ناماده نیه که وا خودموختاری بدات به کورد و تورک^(۱) هه تا چه کی خویان دانه نین، به لام قازی
 نه م داوایه ی نه وانی ره تکرده وه (کۆماری کورد...، چ، ۲۰۰۰، ۱، ۵۴ل) .

قازی محمه د ژور باش له گه وره یی نه و هه ره شه یه تیگه یشتبوو که رووبه پووی چاره نویسی
 کۆماری کوردستان ببوو وه، به لام وره ی خوی و ده ورووبه ره که ی به وه به رز ده کرده وه، که

(۱) مه به ست له نازهره ، که له ئیراندا هه ریمیکیان هیه به ناوی نازهر بایجان .

ئسته مه قهوام سه لته نه و سؤقیهت بگه نه ریکه وتنیکی کۆتایی، ئه و کاتیش سؤقیهت به ناچاری چاو به هه لۆیسته که یدا ده خشیئته وه و ده ست ده کاته وه به پشتیوانی کردنی کۆماری کوردستان .

بیگومان گه وره یی هه له ی قازی محمه د له وه دا نه بوو، که بۆ دلخۆش کردنی خۆی ده یگوت؛ ئسته مه سؤقیهت و ئیران بتوانن له سهر چاره سهر کردنی کیشه کانی نیوانیان ریك بگه ون، به لکو گه وره یی هه له که ی له وه دا بوو که به هاندان و ئامۆژگاری سؤقیهت کۆماره که ی له کاتیکی زۆر نه گونجاودا راگه یاند . چونکه کورد هه م له ناوخوا دا به هیز و یه کگرتوو نه بوو، هه م جهنگی جیهانیش کۆتایی هاتبوو . که به پیی ریکه وتنی (۱۹۴۲)، پیویست بوو هیزی هاوپه یمانان شه ش مانگ له دوی کۆتایی هاتنی جهنگ خاکی ئیران به جیبیلی . هاوکاتیش ئه مریکا و به ریتانیا فشاریکی زۆر توندیان خستبووه سهر سؤقیهت، تا پابه ند بی به کشاندنه وه ی هیزه کانی له کاتی دیاری کراوی خۆیدا .

کاتی حکومه تی ئیران توانی تا راده یه کی باش کاروباری نیوخوا ی ریك بخاته وه، وه له رووی سه ربازیشه وه توانی هیزه کانی خۆی ته یار بکاته وه . هه روه ها دوی کشانه وه ی هیزه کانی سؤقیهت و به هیز بوونی په یوه ندییه کانی نیوان تاران و مۆسکۆ، ئیران دلنیا بوو که سؤقیهت چیتر ده ست ناخاته نیو کاروباری نازه ربایجان هه وه . حکومه تی ناوه ندی بریاری داگیر کردنه وه ی کوردستان و نازه ربایجانیدا .

سه رها تا قهوام سه لته نه بروسکه یه کی ئاراسته ی قازی و پیشه وه ری کرد، که تییدا هاتبوو ((هیزه کانی ئیران ئه بیته بین بۆ نازه ربایجان به مه به ستنی چاودیری کردنی هه لبژاردن^(۱))) . دوی وتووێژ و راویژ له نیوان خۆیاندان، هه ر دوو سه رۆک کۆماره که به م شیوه یه وه لامی بروسکه که ی قهوام سه لته نه یان دایه وه : په یمانی پیشوو که هه مان بوو له نیواندا، سوپای نازه ربایجان و کوردستان به شیکن له سوپای ئیران، ئیستاش سوپای کوردستان و نازه ربایجان هه یه و ده توانی چاودیری هه لبژاردنی پیبکری، له بهر ئه وه پیویست به سوپای ئیران ناکات (کۆماری کورد...، ۱، ۲۰۰، ۵۸ل) .

سؤقیهت زۆر په رۆش بوو بۆ به ریه چوونی هه لبژاردنه که . چونکه قهوام سه لته نه به لینی به ستالین دابوو که (ئه نجومه نی شورای میلی تازه هه لبژیردراو) یاسای پیدانی ئیمتیازی

(1) مه به ست هه لبژاردنی ئه نجومه نی شورای میلی ئیرانه .

نهوت به سۆقیهت په سه ند ده کات . بۆیه ههرچه نده ئێران دهیه ویست به بیانوی ئه نجام دانی هه لێژاردنه که وه ههر دوو کۆماره که (کوردستان و نازهربایجان) له ناو به ری، سۆقیهت چاوپۆشی له م نیاز و ئامانجه ی دهسته لاتدارانی ئێران کرد، به تایبه تی که سۆقیهت گه یشتبووه ئه و باوه رپه ی که له و سه ودا و مامه له یه دا ده سه که وتیکی زۆر گه وره ی چنگ که وتوه .

بۆیه کاتی شاندیکی کوردی له مانگی سه رماوه زدا چوو بۆ ورمی بۆ گفتوگۆ له گه ل کونسولی سۆقیه تی هاشمۆف، دهرباره ی کشانه وه ی ئوردوی سور له ئێران و پاشه روژی سیاسی کوردستان . ناوبراو به ئه ندامانی شانده که ی وت : ئێران هیزیکه بچوک بۆ پارێزگاری ئاسایش ئه نیرێته کوردستان تا چاودێری هه لێژاردن بکات، دای ته وای بوونی هه لێژاردن له ناوچه که ئه کشیته وه (حکومه تی کوردستان...، چ، ۲۰۰۶، ل، ۲۶۹) .

هاشمۆف هه ولیدا رووداوه که بچوک بکاته وه له بهر چاوی شانده که، بۆ ئه وه ی خۆی له و به لێن و پابه ندیه ئه خلاقیانه بدزیته وه که ولاته که ی به رامبه ر به کورد هه بیوو . به واتایه کی تر ناوبراو ده یه ویست به شیوه یه کی نا راسته وخۆ به شانده که بلی ؛ که سۆقیهت چیتر خۆی به به رپرس نازانی به رامبه ر به چاره نوسی کێشه ی کورد له ئێراندا .

به مه به ستی رووبه روو بوونه وه ی ئه و مه ترسیه گه وره یه ی که دووچار ی هاتبوون، له (۱۶/۱۰/۱۹۶۶) دا سه رانی ههر دوو حکومه تی کوردستان و نازهربایجان ریکه وتنیکیان ئیمزا کرد و ((کۆمسیۆنی به رگری هاوبه ش)) یان پیک هینا . له گرنه گرتین به نده کانی ئه و ریکه وتنه :
 - پیکه پینانی له شکرکی (کوردی — نازهری) هاوبه ش که ناوه نده که ی له ته ورپز بیته .
 - ناردنی هیزی نیزامی نازهربایجان بۆ به هیز کردنی به ره ی سه قز له کوردستان، وه ناردنی هیزی نا نیزامی کوردستان بۆ نازهربایجان ئه گه ر پێویستی کرد (سه رچاوه ی پێشوو...، چ، ۲، ۲۰۰۶، ل، ۲۰۹) .

هه رچه نده ئه مه ئاماده کاریه کی باش بوو، به لام کێشه گه وره که له وه دابوو که ههر دوو کۆماره که ههر له سه ره تاوه پشتیان به سۆقیهت به ستبوو نه ک به تواناکانی خۆیان، سۆقیه تیش به ته وای پشتگووی خستبوون . چونکه له بنه رته دا ئه وان وه ک کارتیکی سیاسی به کار هینرا بوون به رامبه ر به ئێران، به تێوانینی سۆقیه تیش ئه م کارته سیاسیه ئامانجی خۆی پیکا بوو . بۆیه کاتی ئه وه هاتبوو که بیاکانه ده ست به رداریان بیته . جگه له مه ش ئێران نه ک ههر توانی تا راده یه کی باش توانا سه ربازیه کانی خۆی کۆبکاته وه، به لکوو پشتیوانیه کی به هیزیشی لیده کرا له لایه ن ئه مریکا و به ریتانیا وه . ئه وه تا له (۲۷/۱۱/۱۹۶۶)

دا سه فیری ئه مریکا له ئیران⁽¹⁾. (جۆرج وی ئالن) له م باره یه وه به ئاشکرا رایگه یاند : " حکومتی ئیران ناچاره بۆ دابین کردنی ئاسایش، هیژی نیزامی بۆ هموو شوینه کانی ئیران بنیړی ... ئه مهش شتیکی به ته وای به جی و دروسته (سه رچاوه ی پیشوو، ۲۶۸) . ئه مهش ئه وه ده گه ئینی که ئه مریکا پشتیوانی خوی بۆ ئیران راگه یاندوه بۆ کۆتایی هینان به هر دوو کۆماره که . که به تیروانینی ئه مریکا و ولاتانی گه وره ی رۆژئاوا، هر دوو کۆماره که هر په شه یه کی گه وره بوون له سهر به رژه وه ندیه ستراتیجیه کانیان . چونکه دروست کراو و ده ستنکه لای یه کیتی سۆقیهت بوون .

سه رۆک وه زیرانی ئیران بریاری دا ده ست به کار بیټ بۆ یه کلا کردنه وه ی کیشه ی نازه ربایجان به ریگه ی سه ربازی . بۆ ئه م مه به سته له (۱۹۴۶/۱۱/۲۵) دا فه رمانی به سوپای ولاته که ی کرد که کوردستان و نازه ربایجان به بیانوی نزیک بوونه وه ی ریفرا ندۆم بگریته وه، وه هر به رگریه کی چه کدارانه ش که له م دوو ناوچه یه دا هاته سه ر ری سه رکوتی بکات (کورد گه لی له خسته برای...، ۱، ۲۰۰۴، ل ۱۹۴) .

له (۱۹۴۶/۱۲/۸) دا سوپای ئیران به پشتیوانی سه ربازی ئه مریکا، ده ستی کرد به شالاو هینان له هر دوو قۆلی کوردستان و نازه ربایجاندا . له رووداویکی چاوه پروان نه کراودا، له شه وی (۱۹۴۶/۱۲/۱۱) دا له ناکاو بلاو کراوه یه کی لیژنه ی مه رکه زی (حیزبی دیموکراتی نازه ربایجان) ده رچوو، که تییدا هاتبوو؛ ئه بی شهر کردن له گه ل حکومتی ئیراندا بوه ستنیړی (کۆماری کورد...، ۱، ۲۰۰۰، ل ۵۸) .

دوو هوکار وامان لیده کات گومان بۆ ئه وه به رین که خو به ده سته وه دانی نازه ربایجان له ژیر فشاری سۆقیه تدا بووه، یه که م : ته نیا دوی سی رۆژ له ده ست پیکردنی شالوی سوپای ئیران، سه رانی کۆماری نازه ربایجان بریاری ئاش به تالیاندا . بۆیه بریاره که به هیچ شیوه یه ک چاوه پروان کراو نه بوو دووه م : سۆقیهت به رژه وه ندیه کی زوری له وه دا بوو که هه لبژاردنی ئه نجومه نی شورای میلی ئیران له کاتی خۆیدا، به بی کیشه به ریوه بچی . چونکه دریژه کیشانی شه ر و به رهنگاری له نازه ربایجاندا، ده بووه له مپه ریکی گه وره له به رده م به ریوه چوونی هه لبژاردنه که .

(1) کریس کۆچیرا له باره ی راگه یاندنه که ی سه فیری ئه مریکا له م به رواره دا ، له کتییی کورد له سه ده ی نۆزده و بیستدا ده لی : سه فیری ئه مریکا له تاران رایگه یاند که ولاته که ی پاریزگاری له ((سه رانسهری خاک و سه روه ری ئیران ده کات)) .

ئهمه ش ده مانگه یننیه ئه و دهره نجامه ی که سؤقیه ت نه ک هر پشستی له هر دوو کۆماره که کردوه، به لکو دژی ئه و ههش بووه که کورد و نازهر دریزه به بهرهنگاری بدنه بۆ پاراستن و دریز کردنه وهی ته مهنی حکومه ته کانیان .

دوای خۆ به دهسته وه دانی نازهر بایجان، کۆماری کوردستان که وته هه لومه رجه یکی زۆر دژواره وه، به م شیوه یه :

- سؤقیه ت چیتر ئاماده نه بوو پشتیوانی له کورد بکات .

- دهسته خوشکه که ی که کۆماری نازهر بایجان بوو، که دوای پشت تیکردنی له لایهن سؤقیه ته وه بۆ کورد ئومیدیککی زۆر گه وره بوو، به شیوه یه کی چاوه پروان نه کراو خۆیدا به دهسته وه . له کاتی کدا که له رووی سه ربازی و کارگیزی وه له کۆماری کوردستان پیشکه وتوو تر بوو .

- دوای خۆ به دهسته وه دانی نازهر بایجان، سوپای ئیران و ره ی زۆر بهرز ببوه وه، به پیچه وانهی هیزی چه کداری کورد که و ره ی زۆر دابه زی بوو .

- کورد له ناو خۆدا توانا کانی نه ک هر سنوردار بوو، به لکو دوو به ره کی و نا کۆکیه کی به هیزیش له نیو هۆزه کوردیه کانداهه بوو . هر بۆیه له شالووی سوپای ئیراندا بۆ دهست به سه ر داگرتنه وه ی کوردستان، چه ند یه که یه کی چه کداری کوردیش له نوینه ری ئه و خیلانه ی که مه یلیکی دژایه تیان هه بوو بۆ کۆماری کوردستان له جهنگه کدا به شدار بوون (میژووی کوردستان، ۲۰۰۸، ۴۳۲) .

خۆ به دهسته وه دانی نازهر بایجان، شۆکیکی زۆر گه وره بوو بۆ کاربه ده ستانی کۆماری کوردستان . بۆ تاوتوئی کردنی ئه و پیشهاته چاوه پروان نه کراوه، ریه رانی کۆمار و حیزبی دیموکرات رۆژی دواتر (۱۹۴۶/۱۲/۱۲) له مالی قازی محمه د دا کۆبوونه وه و به مه به سستی دریزه پیدانی بهرهنگاری، شواری جهنگ به سه رۆکیه تی (حسین بابه شیخ) پیکه پینرا، به لام بۆ به یانی بارودۆخ گۆرا و بریاری بهرگری کردن هه لوه شایه وه . فه رمان به پیشمه رگه کرا بی دهست کردنه وه پاشه کشه بکات و ریگه بۆ ئه رته شی ئیران چۆل بکات (حکومه تی کوردستان، ۲۰۰۶، ۲، ۲۷۸) .

بیگومان له سایه ی ئه و هه لومه رجه خراپه ی دوو چاری کورد هاتبوو، کاریکی زۆر ئه سته م بوو پیشمه رگه بتوانی پاریزیگاری له سه ربه خۆیی و بوونی کۆمار بکات . وه له بهر ئه وه ی حیزبی دیموکراتی کوردستانیش هیزیکی چه کداری ریکخراو و پهروه ده کراوی نه بوو،

نه ده توانرا په پرېوه له خه باتی پارتیزانی بکړی . بویه رهوا نیه ره خنه یه کی توند له سهرانی کۆمار بگری، به هوی ئه وهی که بریاری بهر بهر کانی و شه پریان هه لوه شانده وته وه . دواى ئه وهی هه ر دوو کۆماره که بریاریندا خوږیان به دهسته وه بدن، له شکرى ئیران له (۱۹۴۶/۱۲/۱۳) دا ته وریزی پایته ختی نازه ربایجانی داگیر کرده وه . پیشه وهری رای کرد و سوپای ئیرانیش به شیوه یه کی درندانه دهستی به کوشت و بر کرد و به هه زاران که سی له ناویرد .

ئواروی (۲۳ ی سهرماوه) پۆلی له پیشمه رگه و بهر پر سه کانیان کۆبوونه وه و چون بۆ لای قازی محمه د، باسی پرسى په نا بردنیاں بۆ سوڤیه ت یان عیراقیان له گه لدا کرد، داویان له ویش کرد له گه لیاندا بریوا . قازی ری لینه گرتن که برۆن ... به لام وتی « من له گه ل خه لکی مه هابادا ئه مینمه وه . چونکه سویندم خوارده که له گه لیان بم و چاوم لیان بی، حکومتی ناوه ندی به رق و تورپیه وه دیته وه، ئه گه ر من بگرن داخی خو ی به من ئه پرئۆی و واز له خه لک ئه هیئی . جا بۆ ئه وهی خه لکی شار تووشی زهر و زیان نه بن، ناچارم بمینمه وه (حکومتی کوردستان ...، چ، ۲۰۰۶، ل ۲۷۸) .

هه ندی که س ره خنه ی ئه وه له قازی ده گرن، که خو ی داوه ته ده ست حکومتی ئیران و ریگه ی ته راوگه و دریزه دان به خه باتی هه لنه بژاردوه . وه ک چۆن مه لا مسته فا بارزانی ئه م ریگه یه ی گرته بهر، دواى ئه وهی جولانه وه که ی له بارزان له (۱۹۴۵) دا دوو چاری شکست بوو، په نای برده بهر کوردستانی رۆژه لات و خو به دهسته وه دانی ره تکرده وه دواى رووخانی کۆماری کوردستانیش، له بری خو دانه ده ست دهسته لاتى شاهه نشا، ریگه ی ئاواره یی به ره و په کیئی سوڤیه ت گرته بهر . ره نگه هوکاری ئه م جیاوازیه ی نیوان مه لا مسته فا و قازی محمه د بۆ ئه وه بگه رپته وه، مه لا مسته فا سه رکرده یه کی سه ربازی لیها توو بوو، خاوه نی هیزیکی باشی شه پکه ر و گویراپه ل بوو، به لام قازی نه خو ی ئه زمونینکی باشی سه ربازی هه بوو، نه هیزیکی هاوشیوه ی بارزانیشی هه بوو . جگه له مهش له وانه یه قازی چون بۆ ته راوگه و جیهیشتنی گه له که شی بۆ تورپیه ی و درنده یی له شکرى ئیران به نه نگى زانی بیئ . له کاتیکدا که باوه رپی وا بووه به و هیزه ی که له بهر دهستی دایه، ناتوانری خه باتی پارتیزانی ئه نجام بدری .

بۆ چوونیکى تریش هه یه له باره ی نه رویشتنی قازی محمه د له مه اباد، به لام تا راده یه ک لاوازه، که ده گوتری صه دری قازی (ئاموزای قازی محمه د) که ئه ندامی په رله مانى ئیران بوو

له تاران، به لئینی له گه وره به پرسانی حکومتی ئیران وهرگرتبوو که له قازی محمه د ببورن، نه گه ربی به رهنکاری خوی بدات به دهسته وه . گوايه ناوبراو باوه پری به قازیش هیئاوه که سه لامهت ده بی و پیویست ناکات مهاباد به جیبیلی . نه گه رچی له دنیا ی سیاستدا هیچ نه گه ریگ دور نیه، به لام پیناچی نه رویشتنی قازی په یوه ندی به و نه گه ره وه به بی .

قازی که له لایه ن گه له که یه وه متمانهی پیدرا و وه ک سه رۆک کۆمار به پرسیاریه تی خرایه سه ر شان، نه م هۆکاره هانده ریکی به هیز بووه که له کاتی رووخانی کۆماریشدا هه ست به هه مان به پرسیاریه تی بکات و ناماده نه بی خوی رزگار بکات و گه له که شی له مهینه تی و کاره ساتدا به جیبیلی . له مه دا چاوی له پیشه وه ری نه کرد که خوی دهر باز کرد و گه له که شی له ژیر ره حمه تی زه بر و زهنگی سوپای ئیراندا به جیهیشت . دوا جار ده توانین بلین نه م هه لویسته ی قازی، به لگه یه بو گه وره یی و له خۆبردوویی نه و . که وه ک یه کیگ له سه ر کرده ده گمه نه کانی میژوو ناماده بوو له پینا و دور خستنه وه ی کاره سات له میلله ته که ی، گیانی خوی بکات به قوربانی .

به مه به ستی پیشوازی کردن له سوپای ئیران، له رۆژی (۲۵ ی سه رماوه ن) قازی محمه د به ته له فۆن قسه ی له گه ل سه رتیپ هوما یون کرد، ئینجا خوی و سه یفی قازی و حاجی بابا به شیخ و چند که سیکی تر به ئۆتۆمبیل چوون بو حه مامیان و ته سلیمی هوما یون بوون (حکومتی کوردستان ۲۰۰۶، ۲، ۲۷۸ ل، ۲۰۰۶) . به م جو ره (۱۹۴۶/۱۲/۱۷) به به رواری رووخانی کۆماری کوردستان دیاری کراوه (کورد و ده وه له تی سه ریه خۆ، ۲۰۰۷، ۱، ۸۷) .

به م شیوه یه یاده وه ری رووخانی کۆماری کوردستان له میژووی نه ته وه ی کوردا بووه ته رووداویکی زۆر ناخۆش کاره سات بار، که چه ندین هۆکاری ناو خویی و دهره کی له پشت روودانی نه م کاره ساته گه وره یه بوون . سه باره ت به ره هه ندی ناو خویی، گه وره کاربه ده ستانی کورد ره خساندن زه مهینه یه کی پته و و پیشخستنی توانا ناو خویییه کانیان پشتگو ی خستبوو . هه رچی سه باره ت به ره هه ندی دهره کیشه، به پر سه بالاکانی کورد به شیوه یه کی زۆر نا دروست و ساویلکانه ره فتاریان له گه ل فاکت (راستی) و گوړانکاریه سیاسیه کانی جیهاندا کرد . کاتی له ژیر کاریگه ری هاندا ن و به لئینه کانی سو فیه تدا، له کاتیکی زۆر نه گونجاودا دامه زراندن کۆماری کوردستانیان راگه یاند . له دهرنجامی نه م هه له ستراتیجیانه ی رابه رانی کورد و گوړانی هه لویست و سیاسه تی سو فیه ت به رامبه ر به پرسی

نیران، کۆماری کوردستان نهیتوانی ته نیا بۆ یازده مانگیش دريژه به ته مهنی خوی بدات (۱/۲۲/ تا ۱۹۴۶/۱۲/۱۷) .

ئه گهر چی ته مهنی کۆماری کوردستان دريژ خایه نهبوو، به لام بۆ کورد به گشتی و رۆژه لاتی کوردستان به تایبه تی، بوو به سه ره ریه کی گه وره ی میژوویی و سه رچاوه یه کی به هیزی ئیلهام به خشین بۆ دريژه دان به خهباتی نه ته وه یی له پیناو به دیهینانی مافه نه ته وه ییه کانی کوردا .

راسته پرسى نازه ربايجان له ئيراندا به شیوه ئاشکراکەى بریتى بوو له مملانی نێوان (کورد و نازهر) له لایه ک و حکومه تی ناوه ندی ئیران له لایه کی تره وه، به لام به شیوه نهیئی و راسته قینه که ی بریتى بوو له مملانییه کی ستراتيجی نێوان ئه مریکا و سوڤیه ت، وه ک دوو جه مسهری تازه دهرکه وتوو له گۆره پانی نیوده وه له تیدا، له پیناو سه پاندى بالا ده ستی خویان به سه ر ئیراندا وه ک پیگه یه کی گرنگ و پر بایه خ له رووی جیۆپۆلیتیکی و ئابوریه وه . که دوا جار چاره نوسی مملانیکه به شکستی سوڤیه ت و سه رکه وتنى ئه مریکا و هاوپه یمانه کانی کۆتایی هات .

شکستی سیاسه ت و پیلانه کانی سوڤیه ت له ئیراندا، سه رکه وتنیکی گه وره بوو بۆ ولاتانی سه رمایه دارى خۆرئاوا به ریه رایه تی ئه مریکا . چونکه دواتر ئیران بووه له مپه ریکی به هیز له به رده م گه یشتنى هه ژموونی ریبازی کۆمۆنیستی به ولاتانی رۆژه لاتی ناوه راست . بۆیه شکستی سوڤیه ت له ئیراندا ته نیا له ده ست دانی ئیمتیازی نه وت نهبوو، به لکوو له ده ست دانی پیگه یه کی گرنگی ستراتيجیش بوو به قازانجی بلوکی سه رمایه دارى .

له سه ره تای مانگی یه کی (۱۹۴۷) دا دادگایی کردنی قازیه کان^(۱) ده ست پیکرا . له (۱۹۴۷/۱/۲۳) دا، دواى یه ک سال و یه ک رۆژ له راگه یاندى کۆماری کوردستان، بریاری له سیداره درانیان بۆ دهرکرا . له (۱۹۴۷/۳/۳۰) دا فه رمان دهرچوو بۆ جیبه جی کردنی بریاری له سیداره دانه که یان (کۆماری کورد...، چ، ۱، ۲۰۰۰، ل ۶۳) . رۆژی دواتریش، واته له (۱۹۴۷/۳/۳۱) قازی محمه د و هاوه لانی له چوارچرای مه اباد له سیداره دران . که هه مان ئه و

(1) مه به ست له قازیه کان ، قازی محمه د و سه درى قازی و سه یفی قازیه ، که دوانه که ی تر برا و ئامۆزای قازی محمه د بوون . ئه مه ش قه باره ی ئه و قوربانیه گه وره یه دهرده خا که قازیه کان پيشکه شیان کردوه .

گۆرپه‌پانه بوو که پێشه‌وا قازی محەممەد دامەزاندنی کۆماری کوردستانی تیدا راگه‌یانند بوو (کورد دەولەتی سەرپه‌خۆ، چ، ۲۰۰۷، ل ۸۷) .

له دەست دانی قازی مایه‌ی زیان و نازاریکی گه‌وره بوو بۆ نه‌ته‌وه‌که‌ی، به‌لام شیوه‌ی قوربانی دانه‌که‌ی بووه مایه‌ی مانه‌وه‌ی خودی قازی به‌ نهمری له یاده‌وه‌ری نه‌وه یه‌ک له دوا یه‌که‌کانی نه‌ته‌وه‌ی کوردا . چونکه‌ گه‌وره‌یی قازی ته‌نیا له‌وه‌دا نه‌بوو که خزمه‌تیکی زۆری پرسی نه‌ته‌وه‌یی کوردی کرد له ئێراندا، به‌لکوو زیاتر له‌وه‌دا بوو که به‌ شانازیه‌وه خۆی کرده قوربانی له پێناو سه‌لامه‌تی خه‌لکه‌که‌یدا .

حکومه‌تی ناوه‌ندی ئێران بۆ په‌رده پۆش کردنی ئەو سته‌مه گه‌وره‌یه‌ی که به‌رامبه‌ر قازی و نه‌ته‌وه‌ی کورد ئەنجامیدا، ویستی قازی وه‌ک تاوانبارێک بناسینیت . بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ش سوودی له‌و کوردانه وه‌رگرت که به‌کری گه‌یروای خۆی بوون و هه‌لویستیکی دوژمنکارانه‌یان هه‌بوو به‌رامبه‌ر به‌ قازی و شۆرشگێڕ و نیشتمانی په‌روه‌رانی کورد . له‌م باره‌یه‌وه‌هه‌لی کورپی قازی محەممەد له‌ چاوپێکه‌وتنی‌کدا له‌گه‌ڵ گۆقاری لقیندا ده‌لی : (۱۰۸) که‌س له‌ خه‌لکی مه‌هاباد ئیمزایان کرد بۆ له‌ سێداره‌ دانی باوکم، به‌لام که‌ دادگا چه‌ند تۆمه‌تیکی دابووه‌ پالی، وه‌ک هه‌یرش کردنه‌ سه‌ر پۆلیسی شار و هه‌لکردنی ئالای کوردستان و ویستی جیا کردنه‌وه‌ی کوردستان له‌ ئێران . ئیتر ئەو نامانه‌ که‌ خه‌لکی شاری مه‌هاباد ئیمزایان کرد بوو، هه‌یج کاریگه‌ریان نه‌بوو . چونکه‌ هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه‌ نیازی له‌ سێداره‌ دانیان هه‌بوو (گۆقاری لقین، ژ، ۸۴، ل ۳۶) . هه‌ر له‌م باره‌شه‌وه‌ جه‌لیل گادانی ده‌لی : بۆ له‌ سێداره‌ دانی قازی، ئیمزای کۆمه‌ڵێک شیخ و مه‌لا و خه‌لیفه‌ی خه‌لکی مه‌هاباد کۆکرا بووه‌وه .

خه‌لکی کوردستان سۆز و خۆشه‌ویستییه‌کی زۆریان به‌رامبه‌ر به‌ قازی هه‌بوو . بوونی چه‌ند که‌سیکی به‌کری گه‌یروا که‌ داوای له‌ سێداره‌ دانی قازیان کردوه، هه‌رگیز نه‌وه‌ ناگه‌ینی که‌ قازی له‌ لایه‌ن گه‌له‌که‌یه‌وه‌ پشتیوانی لی نه‌کراوه . که‌ له‌ راستیدا بوونی ئەم جۆره‌ که‌سانه‌ نه‌وه‌ ده‌گه‌ینی که‌ کورد نه‌یتوانیوه‌ له‌ نیۆ خۆیدا یه‌کریزی خۆی به‌هه‌یز و پته‌و بکات . ئەمه‌ش به‌ یه‌کیک له‌ که‌م و کورتیه‌ گه‌وره‌کانی ئەزموونی کۆماری کوردستان داده‌نری .

قازی محەممەد که‌ به‌شیوه‌یه‌کی ئاره‌زوو مه‌ندانه‌ خۆی دابووه‌ ده‌ست سوپای ئێران . به‌پێی نه‌ریت و ئاکاری سیاسیه‌وه‌ نه‌ ده‌بوو له‌ سێداره‌ بدری، به‌لام ده‌سته‌لاتی شاهه‌نشا سوور بوو له‌سه‌ر له‌ سێداره‌ دانی، له‌به‌ر دوو هۆ یه‌که‌م : قازی محەممەد له‌ نیۆ کوردا خاوه‌نی که‌سایه‌تییه‌کی به‌هه‌یز و ریز لێگه‌یروا بوو، زیندوو هه‌شتنه‌وه‌ی ئەو که‌سایه‌تییه‌ له‌ لایه‌ن حکومه‌تی

نیرانه وه، جیگه ی مه ترسی و دلّه راوکی بوو دووم : نامانجیکي تری حکومتی نیران له له سیداره دانی قازیه کان له چوار چرای مهابادا، چاوشکاندن و توقاندنی نه ته وهی کورد بوو . بوّ نه وهی جاریکي تر بویری نه وهی نه بیټ داوای مافه کانی خوی بکات و له دهسته لاتی ناوهندی یاخی بیټ .

داوای نه وهی نه نجومه نی شورای میلی نیران هه لېژنردرا، نه نجومه نه که پرېژده ی پیدانی نیتیازی نه وتی به سوځیه ت په سهند نه کرد . به مه ش دهرده که ویّ که نه ک ههر ته نیا (کورد و نازهر) دووچارى شکست بوون، به لکوو سوځیه تیش دووچارى شکست و شهرمه زاریه کی گوره بوو . چونکه هم پیگه ی سیاسی خوی له نیراندا له دستدا، هم له لایه ن قهوام سه لته نه شه وه فریودرا .

سوځیه ت که داوای جهنگی جیهانی دووم دهسکه وتی سیاسی و نابوری گرنگی له نه وروپای روژمه لاتندا به دست هینا بوو، نه شکسته ی له نیراندا رهنکه یه که م لیدان بوو بیّ که له لایه ن ولاتانی روژناوای سه رمایه داره وه به ری که وتبیّ . که نه مه بووه هوّی دروست بوونی نیگه رانیه کی گوره له لایه ن به رپرسانی سوځیه ته وه . فریو خواردنیشیان له لایه ن قهوام سه لته نه وه، بویان ببووه مایه ی شهرمه زاریه کی سیاسی گوره . چونکه هم پشتیوانی (کورد و نازهر) یان وه ک دوو پیکهاته ی گرنگی نیران له دستدا، هم هه ولّ و پیلانه کانیشیان له نیراندا مایه پوچ دهرچوون .

له کوټایی نه م به شه دا ده گه یه نه وه دهرنجامه ی که به هه ند نه گرتنی توانا ناوه کیه کان له خه باتی رزگار یخوایدا، له به رامبه ریشدا له راده به دهر پشت به ستن به فاکتوری دهره کی هه له یه کی زور کوشنده یه . چونکه هه میسه نه وه نه گره له نارادایه، به هوّی گوړانی هاوکیشه سیاسیه کان، گوړان به سهر سروشتی فاکتوری دهره کیشدا بیّ . رهنکه نه گره نيمرو فاکتوری دهره کی هاوکار و پشتیوان بیّ، دوور نیه سبه ی بیټه مایه ی کیشه و هه رده شه . بویه ده بیّ جولانه وه رزگار یخوازه کان زیاتر پشت به توانا خودیه کان به ستن، نه که به هیزی دهره کی . که به داخه وه کوّماری کوردستان به هوّی نه م هه له کوشنده یه وه، نه یتوانی ته نانه ت بوّ ماوه ی یه ک سالیش درېژه به ته مه نی خوی بدات .

به‌شی دووهم

((شۆرشى نه‌یلـول))

(۱۹۶۱/۹/۱۱ - ۱۹۷۵/۳/۱۹)

زهمینه‌ی دروست بوونی شۆرش :

له (۱۹۵۸/۷/۱۴) دا عه‌بدولکه‌ریم قاسم له رێگه‌ی کوده‌تایه‌کی سه‌ربازیه‌وه، جله‌وی ده‌سته‌لاتی له به‌غدا گرتە دەست و سیسته‌می پاشایه‌تی گۆپی به‌ سیسته‌می کۆماری. له سه‌ره‌تادا عه‌بدولکه‌ریم قاسم دوور بوو له ته‌وژمی ره‌گه‌ز په‌رستی عه‌ره‌بی، وه‌ خۆی به‌ دۆستی شیوعیه‌کان ده‌زانی و هاوسۆزی له‌گه‌ڵ کوردا هه‌بوو . به‌لێنی سه‌لماندنی مافه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کانی به‌ کوردا و له‌و باره‌یه‌وه‌ چه‌ند هه‌نگاوێکی به‌ په‌له‌ی نا، که‌ گرنگترینیان بریتی بوون له‌م دووانه‌ی خواره‌وه :

- چه‌سپاندنی بڕگه‌یه‌ک له‌ ده‌ستوری کاتی عێراقدا، که‌ تێیدا هاتبوو ((کورد و عه‌ره‌ب هاوبه‌شن له‌ عێراقدا)) .

- ئاراسته‌ کردنی داوایه‌ک بۆ مه‌لامسته‌فا بارزانی له‌ سوڤیه‌ت، تاکو بگه‌رێته‌وه‌ عێراق . ئه‌م هه‌نگاوه‌ ده‌ستوریه‌ی قاسم کارێکی بێ‌ پیشینه‌ بوو له‌ مێژووی ولاته‌دا، که‌ سه‌رکرده‌یه‌کی عه‌ره‌ب دان به‌ مافی هاوبه‌شیه‌تی کوردا بنیته‌ له‌ عێراقدا . ئه‌م هه‌لوێسته‌ باشانه‌ی که‌ قاسم له‌ سه‌ره‌تادا هه‌یبوون به‌رامبه‌ر به‌ کورد، وای کرد بوو که‌ له‌ لایه‌ن گه‌لی کورده‌وه‌ به‌ریز و خۆشه‌ویسته‌یه‌کی زۆره‌وه‌ سه‌یر بکری .

هه‌ر دوو ولاتی یه‌کێتی سوڤیه‌ت و میسر، به‌رامبه‌ر به‌ کوده‌تاکه‌ی عه‌بدولکه‌ریم قاسم هه‌لوێسته‌ی باشیان هه‌بوو . رینمایی سه‌رانی کوده‌تاکه‌یان کرد که‌ له‌ سنوورێکی دیاری کراودا ره‌چاوی مافه‌کانی گه‌لی کورد بکه‌ن (دانوستانه‌کانی بزوتنه‌وه‌ی...، ۲۰۰۶، ۷۸) .

دوور نیه‌ که‌ رینمایی و ئامۆزگاری ئه‌م دوو ولاته‌، کاریگه‌ری زۆری هه‌بوو بپه‌ت له‌ سه‌ر هه‌لوێسته‌کانی قاسم به‌رامبه‌ر به‌ کورد . له‌به‌ر ئه‌وه‌ی قاسم رژیمی پاشایه‌تی له‌ عێراقدا رووخاند بوو، که‌ دۆست و هاوپه‌یمانی به‌ریتانیا بوو . بۆیه‌ هانی قاسمیان ده‌دا که‌ پێگه‌ و

ده‌سته‌لاتی خۆی له ناوخۆی عێراقدا زۆر به‌هێز بکات . کوردیش پیکهاته‌یه‌کی گرنگی کۆمه‌لگه‌ی عێراق بوو . بۆیه قاسم له سه‌ره‌تا‌دا هه‌ولێ ده‌دا که به لای خۆیدا رابکێشێت . مه‌لا مسته‌فا به خۆشحاله‌یه‌وه داواکه‌ی عه‌بدولکه‌ریم قاسمی جیبه‌جی کرد و گه‌رپایه‌وه عێراق . بارزانی له به‌رامبه‌ر قاسمدا زۆر خۆی به منه‌تبار ده‌زانی . چونکه له سایه‌ی ئه‌ودا له ده‌ربه‌ده‌ری و ژیا‌نی ئاواره‌یی رزگاری بوو⁽¹⁾ . دۆستایه‌تی و نزیک‌ی نێوان کورد و حکومه‌تی عێراقی، به‌هۆی به‌هێزی په‌یوه‌ندی نێوان (بارزانی و قاسم) وه زۆر پێشکه‌وت .

هه‌ندێ سه‌رچاوه‌ی میژوویی باس له‌وه ده‌که‌ن، له کاتی‌کدا که بارزانی دۆستایه‌تی‌یه‌کی به‌هێزی له‌گه‌ڵ قاسمدا هه‌بووه، له هه‌مان کاتیشدا نه‌یاری عه‌بدولسه‌لام عارف بووه⁽²⁾ . هه‌ندێ که‌س باوه‌رپیان وایه ئه‌مه له‌سه‌ر داوا‌ی سو‌فیه‌ت بوو بی‌ت، به‌لام بارزانی له سو‌فیه‌ت له لایه‌ن کاربه‌ده‌ستانی ولاته‌که‌وه پشتگو‌ی خرابوو . هاوکاتیش قاسم به‌هۆی گه‌راندنه‌وه‌ی بارزانی بۆ عێراق، چاکه‌یه‌کی زۆری به‌سه‌ر ناوبراوه‌وه هه‌بوو . بۆیه له کاتی‌کدا که ناکۆکی و ململانی له نێوان قاسم و عارفدا هه‌بووه، ئاسایی بووه که بارزانی له (قاسم) نزیک بی‌ت و له‌گه‌ڵ (عارف) یشدا ناکۆک بی‌ت .

له (۱۹۵۹/۳/۸) دا بزوتنه‌وه‌یه‌کی چه‌کداری به‌هێز له دژی قاسم دروست بوو له موس‌ڵ له لایه‌ن (عه‌قید عه‌بدولوه‌هاب شه‌واف)⁽³⁾ . بارزانی به‌شداریه‌کی به‌رچاوی کرد له دامرکانده‌وه‌ی بزوتنه‌وه‌که‌دا (کورد له سه‌ده‌ی نۆزده و...، ۱، ۲۰۰۲، ل ۲۶۵) . ئه‌مه‌ش بووه هۆی زیاتر به‌هێز بوونی په‌یوه‌ندی نێوان قاسم و بارزانی .

به‌هۆی ئه‌و په‌یوه‌ندیه‌ی باشانه‌ی له نێوان کورد و قاسمدا هه‌بوون، پارته‌ی له (۱۹۶۰/۲/۹) دا مۆله‌تی کار کردنی به‌ر سه‌می پێدرا و رۆژنامه‌ی (خه‌بات) یشی ده‌رکرد (دانوستانه‌کانی بزوتنه‌وه‌ی...، ۲۰۰۶، ل ۸۶) .

(1) دوا‌ی روخانی کۆماری کوردستان ، بارزانی له‌گه‌ڵ نزیکه‌ی (۵۰۰) که‌س له یاوه‌رانی رووی کرده ولاتی سو‌فیه‌ت و بۆ ماوه‌ی (۱۲) سا‌ڵ ژیا‌نی ئاواره‌یی له‌و ولاته‌دا برده سه‌ر .

(2) عارف که‌سایه‌تی‌یه‌کی دیار و سیاسه‌تمه‌دارێکی ناسراو بوو له عێراقدا ، ئه‌و کات جیگری عه‌بدولکه‌ریم قاسم بوو .

(3) ئه‌م زانیاریه‌م له سا‌لنامه‌ی کوردستان ، چاپی هه‌شته‌م (۲۰۱۲)، که له لایه‌ن عه‌لی که‌ندی دانراوه وه‌رگرتووه .

سه رده می زێرین له په یوه ندیه کانی نیوان قاسم و بارزانیدا زۆر درێژه ناکیشی، به هۆی گۆرپان له هه لۆیسته کانی قاسمدا به رامبه ر به کورد . به تایبه تی دوا ی تیکچوونی په یوه ندیه کانی له گه ل شیوعیه کان و نزیک بوونه وه ی له هیزه ناسیونالیسته کانی عه رب . پشتگو ی خستنی شیوعیه کان له لایه ن قاسمه وه، واتای ئالۆز بوونی په یوه ندیه کانی نیوان حکومه تی عێراق و سو فیه تی ده گه یاند . له به رامبه ردا قاسم له به ریتانیا و ولاته هه ریمیه کانی وه کو ئێران و تورکیا نزیک بووه وه . ئه م ولاتانه ش به رژه وه ندیان له ودا نه بوو که کیشه ی نه ته وه یی کورد له عێراقدا چاره سه ر بکری . ههروه ها هیزه ناسیونالیسته کانی عه رب له عێراقدا فشاریان ده خسته سه ر قاسم، تا کوو له به لینه کانی به رامبه ر به کورد په شیمان بیته وه (سه رچاوه ی پیشوو، ل ۸۶) .

دیارتین هه لۆیستی (قاسم) که نیشانه ی پاشگه ز بوونه وه ی پیوه دیار بوو له و به لینه ی که به کوردی دابوو، بریتی بوو له لاهردنی بره گه ی ده ستوری ((کورد و عه رب هاو به شن له عێراقدا)) . به مه ش له رووی ده ستوریه وه قاسم مافی کوردی وه که نه ته وه یه کی هاو به ش له عێراقدا نه هیشت . ئه مه ش ته واو پیچه وانه ی ئه و بنه ما دیموکراسیانه بوو که قاسم له سه ره تای کو ده تا که یدا بانگه شه ی بو ده کرد .

قاسم له دیداریکدا له گه ل مه کته بی سیاسی پارتی له مانگی (۱) ی ۱۹۶۰ دا، داوا ده کات (پارتی دیموکراتی کوردستان) ئه و ماده یه له په یه وه و پرۆگرامه که یدا لایبات که ده لی ((ئامانجی پارتی به دیهینانی ئۆتۆنۆمی له چوار چیوه ی عێراقدا))، به لام پارتی له کۆنگره ی پینجه میدا که له (۵-۱۰/۱۹۶۰) دا به ستره به ره سمی ئه م داوایه ی قاسم ره تده کاته وه و سوور ده بی له سه ر هیشتنه وه ی ماده که (کورد له سه ده ی نۆزه و...، ۱، ۲۰۰۳، ل ۲۶۹) . ئه م داوایه ی قاسم ئه وه ده گه ینی که ناوبراو ئاماده نابی مافی ئۆتۆنۆمی بو کورد سه له مینی، که پیشتر له م باره یه وه تا راده یه کی باش نه رمی نواند بوو . به واتایه کی تر قاسم چیتر ئاماده نه بوو گو ی له داخوازیه نه ته وه ییه کانی کورد بگری و کیشه ی کورد له عێراقدا به شیوه یه کی ئاشتیانه چاره سه ر بکات .

قاسم که ئه و بره گه ده ستوریه ی لاهرد، که مافی هاو به شیه تی کوردی له عێراقدا ده سه لماند . ئه مه ئه وه ده گه ینی که قاسم کوردی خسته خانه ی نه ته وه یه کی بی خاک له عێراقدا . به مه ش سه روشتی و ئاسایی ده بی که ناوبراو بروای به مافی ئۆتۆنۆمی کورد نه مینیت .

له باره ی کیشه و ناکۆکیه کانی نیوان کورد و قاسم، رۆژنامه نووس و شارهزا له پرسى کورد (دکتۆر گوینتەر دیشنەر) ده لى : ئەو به لئینه ی قاسم به کوردی دابوو سه بارهت به ئۆتۆنۆمى به باشى نه دهرۆیى، له بهر دروست بوونى ناکۆکی له نیوان هەر دوو لا له سه ر چه ندىن پرس، به تاييه تی له سه ر ئەم پرسانه ؛ دیارى کردنى سنورى ناوچه کوردنشینه کان و ناوچه عه رهب نشینه کان . ئایا کانه نه وته کانی (که رکوک و خانه قین) سه ر به ناوچه ی ئۆتۆنۆمى بن، له سه ر ئەو بنه مایه ی که زۆریه ی دانیشتوانى کوردن ؟ ریزه ی دهرامه تی نه وت چه ندى بۆ کوردستان ته رخان بکرى، تا له هەر دوو بواری ئابورى و کۆمه لایه تیه وه گه شه بکات و له پاشکه وتوویى رزگارى بى ؟ هیزی چه کدارى ناوچه ی ئۆتۆنۆمى تا چه ند سه ربه خۆ بى و تا چه ند په یوه ست بى به ده سه لاتی ناوه ندىه وه ؟ خه لکی عه شایرى کورد رى دهرى چ جوره چه کیک و چه ند چه ک هه لگرن، به تاييه تی که پاش شۆرشى چوارده ی ته موز راده ی چه کدارى زیادى کرد بوو (کورد گه لى له خسته براوى...، 1، 2004، 206) .

یه کیک له به لئینه کانی تر که (قاسم) لى پاشگه ز بووه وه، کردنه وه ی قوتابخانه ی کوردی بوو (سه رچاوه ی پيشوو، 219) . ئەم پاشگه ز بوونه وه و هه لۆیسته نه رییانه ی قاسم به رامبه ر به کورد، دهرفه تی چاره سه ر کردنى کیشه کانی زۆر که م کردبووه وه . به مه ش ئەگه رى گه رانه وه بۆ خالى سه ره تا زۆر که م بووه وه .

قاسم به رده وام ده بیّت له سه ر کارى دوژمنکارانه به رامبه ر به کورد . له م باره یه وه حکومه تی ناوه ندى رایگه یاند ؛ که به ته مایه مه رج و باجى زیاتر له سه ر چاندن و فرۆشتنى توتن دابنى، که به ره مه یكى سه ره کى کشتوکال بوو له کوردستاندا . به و هۆیه وه بارودۆخى نیوان کورد و به غدا زیاتر ئالۆز بوو . هه روه ها قاسم ده ستى کرد به چه کدار کردنى هۆزه کانی ریکانى و زىبارى، که دوژمنایه تیه کى کۆنیان له گه ل بارزانیه کاندایه بوو (سه رچاوه ی پيشوو، هه مان لاپه ره) .

ئەم ره فته رانه ی قاسم به رامبه ر به کورد، زیاتر له گى چه ل و شه ر پى فرۆشتن ده چوو . بۆیه هه ندى له مێژوو نوسان وای بۆ ده چن که قاسم به مه به ست وىستویه تی دۆخیکى له و شیوه یه بخولقینى، تا زه مینه بره خستینى بۆ راگه یاندنى شه ر دژ به کورد .

کورد به په رۆش ده بى بۆ زیندوو کردنه وه ی دۆخى دۆستایه تی له گه ل (قاسم) دا . بۆیه له هاوینى (1960) دا شاندىکى کوردی ده چى بۆ چاوپیکه وتنى قاسم، به لām ناوبراو ئاماده نابیت پيشوازیان لیبکات و له برى ئەوه داوا ده کات یاداشتنامه یه کى ئاراسته بکن . بۆیه پارتن

یاداشتنا میه که ناماده دهکات و ناراسته ی قاسمی دهکات، که چندين خالی گرنگی له خو گرتبوو، له وانه:

۱ - زمانی کوردی له پال زمانی عره بیدا، به زمانی ره سمی په سهند بکری له ناوچه ی ئوتونومیدا.

۲ - پیویسته پویس و سوپا له ناوچه ی ئوتونومیدا کورد بن و زمانی کوردی زمانی قسه کردن و کاروباری ره سمی بیته.

۳ - پیویسته نه نجومه نی جیبه جی کردنی ناوچه ی ئوتونومی بهرپرسیار بی له هه موو کاروباریکی په روه رده و فیترکردن و روژنامه وانی و راگه یانندن و تهندرستی و کارگیری ناوچه یی.

۴ - پیویسته سیاستی دهره وه و بهرگری و دارایی و ئابوری، کاری دهسته لاتی ناوه ندی بیته، به مهرجی کورد به شی خوی له هه موو مه لبه نده سه رکردایه تیه کانی دهسته لاتی ناوه ندیدا هه بیته، هه ر له جیگری سه رۆک کومار و بیگره تا ده گاته وه زیره کان و یاریده دهری وه زیره کان . که چی قاسم وه لومی نه م یاداشتنا میه ی پارتی نه دایه وه (سه رچاوه ی پیشوو، ل ۲۲۰).

به سه رنج دان له و خالانه ی له یاداشتنا میه کی پارتیدا خرا بوونه روو، نه وه مان بو دهرده که وی که داخو زیه کانی کورد به جوړیک نه بوون که شایه نی نه وه بن وه لام نه درینه وه و نه خرینه بواری گفتوگووه، به لام هه لوئیستی قاسم به جوړیک به رامبه ر به کورد گورا بوو، که ناماده نه بوو هیچ دهره تیک بدات به هه وه ئاشتیخو زه کانی کورد له پیناو چاره سه ر کردنی کیشه کانی نیوانیان .

هه ر له پیناو چاره سه ر کردنی کیشه کانی نیوان کورد و حکومتی ناوه ندیدا، له (۱۹۶۰/۱۰/۲۹) دا شیخ نه حمده بارزانی و مه لا مسته فا سه ردانی قاسمیان کرد، داوایان لی کرد که سنوریک بو نه و کیشه انه دابنیت، نه ویش به لینی پیدان، به لام به کرده وه هیچی نه کرد (دانوستانه کانی بزوتنه وه ی...، ۲۰۰۶، ل ۸۷) . نه مه ش راده ی په رۆشی کورد و سه رکردایه تیه که ی ده گه یاند بو چاره سه ر کردنی کیشه کانیان له گه ل به غدادا . له به رامبه ریشدا هه لوئیستی شه رانگیزانه و دوور له ئاشتیانه ی قاسم ده سه لمینی به رامبه ر به چاره سه ر کردنی پرسی کورد .

له کۆتاییه کانی (۱۹۶۰) دا بارزانی له سهر بانگه‌پشتی سۆقیهت، سهردانی ئه وولاته ی کرد، وه دیدار و کۆبوونه وه ی له گه ل گه وره بهرپرسانی سۆقیهتدا ئه نجامدا . داوای لیکردن فشار بخه نه سهر (قاسم) بۆ چاره سهر کردنی کیشه ی کورد به شینوازیکی ئاشتیانه، له ریگه ی نیوانگیری کردن له نیوان ههر دوو لادا به مه بهستی ریگرتن له ئالۆز بوونی زیاتری دۆخه که و ریگخستنه وه ی په یوه ندییه کانی نیوانیان . که چی ئه مه ههنگاوه ی بارزانی، بهد گومانی زیاتری لای قاسم دروست کرد (دانوستانه کانی بزوتنه وه ی...، ۲۰۰۶، ل ۸۸—۸۹) .

ئه و کاته ی بارزانی تییدا سهردانه که ی ئه نجامدا بۆ سۆقیهت، قاسم له وولاته دوور که و تبه وه، زیاتر له بهریتانیا و بلۆکی سهرمایه داری نزیک ببوه وه . بۆیه ههر له سهره تادا گومانی دروست کرد بهرامبه ر به بانگه‌پشته که ی سۆقیهت بۆ بارزانی . تا کار گه یشته ئه وه ی که بارزانی تاوانبار بکات به به کرئ گراوی په یمانی سهنتۆ^(۱) . بۆ دهرپرینی ناره زایی و دژایه تی کردنی بارزانی، له مانگی (۱۲) ی ۱۹۶۰ دا، ئه و کاته ی بارزانی ههر له سه فهره که ی سۆقیهت بوو، کریکارانی عهره ب به هاندانی حکومه تی عیراقی له بهرده م مائی بارزانی و باره گای پارتیدا له بهغدا، که و تنه خۆپیشانندان و هوتاف کیشان دژی کورد و داوای په کیتی عهره بیان ده کرد . کاتی خۆپیشانده ران ویستیان په لاماری مائی بارزانی بدن، پاسه وانه کانی خانوه که ته قه یان لیکردن و چه ند که سیکیان لۆ کوشتن و بریندا کردن . به مه ش کیشه و نا کۆکی نیوان قاسم و بارزانی گه یشته ئاستیکی زۆر ترسناک (کورد گه لی له خشته براوی...، ۲۰۰۴، ل ۲۰۴) .

ئه مه دهریده خات که قاسم مه بهستی بووه به ههر جوړیک بیته، بارزانی وه که سیکی نه یار و مه ترسیدار بخاته بهرچاو، بۆ ئه وه ی ره وایه تی بداته به کار هیئانی هیژ دژی پارتی و گه لی کورد . دوی گه رانه وه ی له سۆقیهت، بارزانی هه ولیدا چاوی به قاسم بکه ویت . دوی هه فته یه ک چاوه پروانی ئینجا دیداره که ساز بوو، به لام ئاکامیکی ئه وتوی به ئاراسته ی ئاسایی کردنه وه ی په یوه ندییه کانیان لینه که و ته وه (دانوستانه کانی بزوتنه وه ی...، ۲۰۰۶، ل ۸۹) . به مه ش ده توانین بلین دوا پردی راسته و خۆی نیوان بارزانی و قاسم به ته وای روخا .

(۱) په یمانی سهنتۆ ، په یمانیکی سهریازی و سیاسی بوو له نیوان وولاته سۆشیا لیسته کان که له لایه ن سۆقیهت وه سهر کردایه تی ده کرا . ئامانجی سهره کی په یمانه که ، بریتی بوو له رووبه یوو بوونه وه ی په یمانی ناتۆ به ریبه رایه تی ئه مریکا .

له مانگی (۳) ی ۱۹۶۱ دا، حکومتی عیراقی برابم نه حمده دی (سکرتری پارتی دیموکراتی کوردستان) به کوشتنی (سه دیق میران عوسمان) که دهره به گیکی شه قلاوه بوو تاوانبار دهکات . هر له وکات و ساته شدا (عومر مسته فا) که نه ندانی مه کته بی سیاسی پارتی (1) بوو، له لایه ن دامو ده زگا کانی حکومت ده گیری و دوور ده خریته وه بو باشوری عیراق . هروه ها قاسم بلاوکراوه کوردیه کان یه که له داوی یه که راده گیری، روژنامه ی (خه بات) که ئورگانی پارتی دیموکراتی کوردستان بوو له هه مان مانگدا (۱۹۶۱/۳) به ره سمی رایگرت (کورد له سه ده ی نوزده و...، ۱۷، ۲۰۰۳، ل ۲۷۰-۲۷۱) .

نهم په ره سه ندنانه به راده یه که مه ترسیدار بوون، که بارزانی گه یانده نه و باوه رهی که به غدا بو نه و چیتر شوینیکی نه مین نیه . بویه له هه مان مانگدا (۳) ی ۱۹۶۱، به غدا به جیدیلی و ده چیته وه بو بارزان (سه رچاوه ی پیشو و) .

پارتی هر زور به په روش ده بیته بو چاره سه ر کردنی کی شه کان له گه ل قاسمدا به ریگی ناشتیانه . بو نهم مه به سه له مانگی ته موزی (۱۹۶۱) دا یاداشتیکی له شیوه ی نامه یه کی کراوه ئاراسته ی قاسم ده کات، تییدا داوی له ناوبراو کرد که سنوریک بو ئالوزیه کان دابنیته و ریگه چاره ی ناشتیانه بو یه کلا کردنه وه ی کی شه کان بگریته بهر . یاداشته که هه لویستی پارتی له حکومت و چند داخوازیه کی نیشتیمانی و گشتگیری بو کورد و گه لانی عیراق له خو گرتبوو، له بهر نه وه بووه جیگه ی په سه ند و مایه ی پشتگیری کی زور له نیو لایه نه سیاسیه کانی عیراقدا، به لام قاسم یاداشته که ی پشتگوئی خست و هه لویستی پیچه وانه ی نواند (دانوستانه کانی بزوتنه وه ی...، ۲۰۰۶، ل ۹۰-۹۱) . له هاوینی هه مان سالی شدا، قاسم ریگه ی له به ستنی کونگره ی پارتی گرت (کورد له سه ده ی نوزده و...، ۱۷، ۲۰۰۳، ل ۲۷۱) .

نهم سوور بوونه ی قاسم له سه ر گرنگی نه دان به هه وله ناشتیخوازه کانی کورد بو چاره سه ر کردنی کی شه کان، هیچ دهره ته یکی بو ریگه چاره ی سیاسیانه نه هیشتبوه وه . نهم بارودوخه دژواره ی عیراق، بووه هوی ریگه خو ش بوون بو هیزه دهره کیه کان تا ده ست بخه نه نیو کاروباری ولاته وه . له م باره یه وه (عیسا په ژمان) (2) له یاداشته کانیدا باس له وه ده کات ؛ که

(1) له باشوری کوردستاندا ، پارتی دیموکراتی کوردستان ناسراوه به (پارتی) .

(2) نه فسه ریکی پیشکه وتوی ده زگای ساواکی ئیران بوو ، که ده زگای هه والگری ئیران بوو له سه رده می ده سته لاتی شاهه نشادا . ئیستا ناوی ده زگای هه والگری ئیران گوراوه بو ئیتلاعات .

توانیویەتی شا رازی بکات بۆ ئەوەی هاوکاری کورد بکات تا بەگژ حکومەتی عێراقدا بچیت، بەو مەرجەیی ئەگەر کوردەکان باش جولانەووە یارمەتی زیاتریان بدەن، دەنا لییان بپرن . لەم پیناوەدا دەتوانی مەلا مستەفا رازی بکات بەوەی یارمەتی ئێران وەرگیری، بەو مەرجەیی لە بەرامبەردا نەیت پاکی خۆی بەرامبەر ئێران نیشان بدات . ئەم یارمەتیەیی ئێران بۆ کورد، بوووە هۆی زیاتر دوور کەوتنەووەی لە حکومەتی قاسم و زووتر هەلگیرسانی شەپ (گۆقاری لقین، ژ ۲۰۰۸، ۷۲، ۱۰ل) .

ئێران مەملەتیەکی مێژوویی لەگەڵ عێراقدا هەبوو، لە دەرڤەتیک دەگەرا بۆ لاواز کردنی عێراق و ملکه‌چ پیکردنی، باشترین دەرڤەتیش لەو کاتەدا بەکار هینانی کارتیی کوردی بوو لە دژی . بێ گومان ئێران بەرژەووەندی لەو دەدا نەبوو کە کورد بتوانی مەرج و داخوایەکانی بە سەر حکومەتی عێراقدا بسەپینی . چونکە چارەسەر بوونی کیشەیی کورد لە عێراقدا، رەنگدانەووەی لە سەر کیشەیی کورد لە ئێرانیشدا دەبوو . بۆیە پشتیوانی کردنی ئێران لە کوردەکانی عێراق، تەنیا بۆ فشار خستنه سەر حکومەتی عێراقی بوو . هەر لەبەر ئەوەشە عیسا پەژمان بە (شا) دەلی ؛ ئەگەر کوردەکان باش جولانەووە بەردەوام دەبین لە هاوکاری کردنیان، دەنا هاوکاریەکانمان رادەگیرن .

پێدەچیی بارزانی لەو گۆشە نیگایەووە ئامادە بوو بێت بۆ بەستنی پەيوەندی لە گەڵ ئێراندا، کە بروای وابوو بێ هاوکاری دهره‌کی ناتوانیت بچیتە ئەو شەپە سەختە لەگەڵ حکومەتی عێراقدا، کە زۆر چاوهروان کراو بوو . کەواتە دەتوانین بلیین ئەو هەلەیی قاسم بوو، کە بارزانی ناچار کرد پەنا بەریتە بەر ئێران بۆ رووبەرپوو بوونەووەی شەپ و گێچەلیەکانی حکومەتی عێراقی .

حکومەتی عێراقی بە توندی پپی لە سەر جیبەجیی کردنی یاسای چاکسازی کشتوکالی داگرت . ئەم یاسایە بە رادەیه‌کی زۆر دژی بەرژەووەندیەکانی ئاغا و سەرۆک هۆزەکان بوو لە کوردستاندا . بۆیە دەرەبەگەکانی کوردستان هەولیاندا سود لەو بارگرتییە وەرگیرن کە لە نیوان پارتی و حکومەتی عێراقیدا سەپری هەلدا بوو، بۆ دەرپینی ناره‌زایی و دژایەتی خۆیان بەرامبەر بە یاساکە . بۆیە کاتی پارتی لە (۱۹۶۱/۹/۶) دا داوای لەگەلی کورد کرد مانگرتنیکیی گشتی ئەنجام بدات دژی کارە دوژمنکاریەکانی حکومەتی عێراقی، ئاغا و سەرۆک هۆزەکانی کورد بە دەنگ بانگەوازه‌کەیی پارتیەووە هاتن و خەلکیکی زۆریان کۆکردەووە و بە توندی ناره‌زاییان دژ بە حکومەتی ناوهندی دەرپیری . عەبدولکەریم قاسم لە بری گوی گرتن لە

خۆپیشاندەرانی خەڵکی کوردستان، هیزیکی زۆری خسته حالهتی ئاماده باشیه وه . له (۱۹۶۱/۹/۹) دا ئۆپه راسیۆنیکی گه وه له لایه ن سوپای عیراقه وه بۆ سه ر کوردستان دهستی پیکرد . ئه مه ش پارتی ناچار کرد که له (۱۹۶۱/۹/۱۱) دا بپاری دهستی پیکردنی شۆرش را به یینی دژ به حکومه تی قاسم (کورد و دهوله تی سه ره خۆ...، چ، ۱، ۲۰۰۷، ۱۲۶—۱۲۷) .

بۆچوونیکی نا زانستی هه یه ده لی ؛ شۆرشی ئه یلول رووداویکی عه فه وی و بی به رنامه بوو، له ده رنجامی به ره چه دانه وه ی یاسای چاکسازی کشتوکالی له لایه ن سه رۆک هۆز و ده ره به گه کانی کورده وه هه لگیرسا . ئه م بۆچوونه به راده یه کی زۆر ناراسته . چونکه ئه گه ر هیزه چه کداره عه شایریه کانی کورد واده ی شه ر و پیکدادانی نیوان کورد و حکومه تی عیراقیشیان پیشخستبی، به لام هه رگیز هۆکاری سه ره کی و کاریگه ر نه بوون له هه لگیرسانی شۆرشدا . راستیه که ی قاسم ده میک بوو ئاماده کاری ده کرد بۆ هه لگیرسانی شه ر دژ به کورد، پارتیش ه یچ ریگه یه کی له به رده مدا نه بوو جگه له به ره نگاری و راگه یاندنی شۆرش .

وه ک باسما ن کرد پارتی زۆر دژی هه لگیرسانی شه ر بوو . بۆیه برام ئه حمه د (سکرتیری پارتی) چه ند مانگی دوا ی رووداوه کانی له به غدا ده مینیتته وه و دریزه به وتووێژ ده دات له گه ل کاربه ده ستانی به غدادا، به ئامانجی چاره سه ر کردنی کیشه کانی نیوان کورد و حکومه تی ناوه ندی . که چی دوا جار پارتی به ته واوی بی ئومید ده بی له گفتوگۆکان . بۆیه له (۱۹۶۱/۱۲/۹) سکرتیره که ی ده گه ریته وه کوردستان و ده چیته ژیر باری به ریوه بردنی شه ره کان . دوا ی ئه مه ش قاسم له وتاریکی روژنامه وانیدا له (۱۹۶۱/۱۲/۲۴) دا هه لوه شانده وه ی پارتی دیموکراتی کوردستانی راگه یاند (کورد له سه ده ی نۆزده و...، چ، ۱، ۲۰۰۲، ۲۷۶) . به مه ش گشت ئومیده کان بۆ چاره سه ر کردنی کیشه کان به ریگه ی ئاشتیانه کۆتایان پیه ات .

کورتیه که سه باره ت به شۆرشی ئه یلول

شۆرشی ئه یلول ته نیا مملانیه کی سه ربازی ساده نه بوو له نیوان کورد و حکومه تی ناوه ندی عیراقدا، به لکوو ره هه ندیکی نیوده وله تی ئالۆزیشی هه بوو، هه م له به ر گرنگی پیگه ی جیۆپۆلیتیکی عیراق، وه هه م له به ر بوونی مملانیکی توندی جیهانی له نیوان به ره ی سه رمایه داری به ریبه رایه تی ئه مریکا و به ره ی سۆشیالستی به ریبه رایه تی سۆقیه ت، که به (جهنگی سارد) ناسرا بوو . چوونی کورد بۆ نیو ئه م شه ره به خواستی خۆی نه بوو، به لکوو

شەرپه‌که له لایەن حکومه‌تی قاسمه‌وه به سه‌ریدا سه‌پینرا . کاتی هیزه دهره‌کیه‌کانیش ده‌ستیان خسته نیو مملانیکه‌وه، کورد خۆی ناچار بینی که پشت به هاوکاری دهره‌کی ببه‌ستی، به‌لام هه‌له‌ی گه‌وره‌ی سه‌رکردایه‌تی کورد له‌وه‌دا بوو که بایه‌خیکی ئەوتۆی به پیش‌خستنی توانا ناوخواه‌یه‌کان نه‌دا . چونکه برۆی وابوو ته‌نیا به به‌ده‌سه‌پینانی پشتیوانیه‌کی دهره‌کی به‌هیز، ده‌توانی مملانیکه‌که له به‌رژه‌وه‌ندی خۆیدا یه‌کلا بکاته‌وه .

بارزانی هه‌میشه هه‌ولیده‌دا پشتیوانی یه‌کێک له ولاته زله‌پزه‌کان به ده‌ست بێنی . چونکه برۆی وابوو ته‌نیا له توانای زله‌پزه‌کاندا یه‌که کیشه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد چاره‌سه‌ر بکه‌ن . به‌م مه‌به‌سته له (١٩٦٢) دا بارزانی به (ئاده‌م سمیت) ی رۆژنامه نووس^(١) ده‌لی : « ئیمه‌ گه‌لی ئاینده‌ین »، به سه‌رۆکی کۆماری ئەمریکا بلی ئیمه‌ قاسم له ناو ده‌به‌ین و توانای ئەوه‌مان ده‌بیته‌ به‌ردی بناغه‌ی هه‌یمنترین و جیگیرترین ده‌وله‌تی رۆژه‌لاتی ناخین دابننن، ئەگه‌ر ئەمریکا ده‌ستی یارمه‌تیمان بۆ درێژ بکات . که‌چی بارزانی هه‌چ ئاماژه‌یه‌کی له لایەن ئەمریکاوه پینه‌گه‌یشت (کورد گه‌لی له خسته‌برای، ١٠٠٠، چ، ٢٠٠٤، ل ٢٣٢) .

بارزانی له چاوپێکه‌وتنیکی تری رۆژنامه نووسیدا ده‌لی : « ئەگه‌ر ئەمریکه‌کان ته‌نیی به‌رژه‌وه‌ندی تورکیه و ئیران ره‌چاو بکه‌ن، که نایانه‌وی چ که‌سی یارمه‌تی مه‌ بدات، ئەوسا ره‌نگه ئیمه‌ش ناچار بین یارمه‌تی کۆمۆنیسته‌کان قبول بکه‌ین، ئەمه مه‌ترسییه‌که ناکری به دووری بگرین » پاشان له سه‌ری ده‌پوات و ده‌لی « ئەگه‌ر شه‌رێک بقه‌ومی پنیوستیان به ئیمه‌ ده‌بی، ئەم پیگه ستراتیجیه‌ی که ئیمه له سه‌ر ریگه‌ی پیش‌په‌روه‌ی هیزین سوڤیه‌تی له قه‌فازه‌وه بۆ رۆژه‌لاتی ناخین هه‌مانه فه‌رامۆش مه‌که‌ن . ئەوه‌ش بزانی که له روی هیزی چه‌کداریه‌وه ده‌توانین به که‌لکی ولاته یه‌کگرتوه‌کانی ئەمریکا بێین . وه‌ک چۆن حیزبی کۆمۆنیست بۆ پیش‌قه‌بردنی قازانجین سوڤیه‌ت کار ده‌کات، ئیمه‌ش ده‌توانین به قازانجی ولاته یه‌کگرتوه‌کانی ئەمریکا کار بکه‌ین^(٢) (کورد له سه‌ده‌ی نۆزده و ١٠٠٠، چ، ٢٠٠٣، ل ٢٨٧) .

(١) هه‌ندی میژوو نووس باس له‌وه ده‌که‌ن ، که بارزانی باوه‌ری وابوو که رۆژنامه نووسان سیخوری ولاته‌کانیان . یۆیه هه‌میشه وه‌ک نوینه‌ری ولاته‌کانیان مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵا ده‌کردن .

(٢) بیگومان بارزانی به‌م شیوه زاره قسه‌ی بۆ رۆژنامه‌کان نه‌کردوه، به‌لام له هه‌ر دوو کتیی وه‌رگێردراو بۆ زمانی کوردی (١) کورد له سه‌ده‌ی نۆزده و بیستدا (٢) کورد گه‌لی له خسته‌برای غه‌در لیکراو ، به‌م چۆره قسه‌کانی بارزانی گواستراونه‌ته‌وه .

به پپی ئه‌و چاوپیکه‌وتنه روژنامه نووسیانه‌ی که بارزانی ئه‌نجامی داوه، ده‌رده‌که‌وی که ناوبراو ئاگاداریه‌کی باشی هه‌بووه له باره‌ی مملانی و هاوکیشه نیوده‌وله‌تیه‌کان . هه‌میشه هه‌ولی داوه له ریگه‌ی ورژاندنی پرسه ستراتیجیه‌کانه‌وه، پشتیوانی هیزه ده‌ره‌کیه‌کان به ده‌ست بیئی .

تورکیا دژی ئه‌وه بوو که کورد له لایه‌ن هیزه ده‌ره‌کیه‌کانه‌وه یارمه‌تی بدری . ئیرانیشت ده‌یه‌ویست ته‌نیا خۆی په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل کوردا هه‌بیئت و هیچ لایه‌نیکی تر یارمه‌تی کورد نه‌دات .

له (١٩٦٠) دا به‌هۆی گۆرانی هه‌لویستی قاسم به‌رامبه‌ر به کۆمۆنیسته‌کان، ئالۆزی که‌وته په‌یوه‌ندیه‌کانی ئیوان عیراق و سۆفیه‌ته‌وه . که‌چی دوا‌ی هه‌لگیرساندنێ شه‌پ له دژی کورد له لایه‌ن قاسمه‌وه، په‌یوه‌ندیه‌کانی ئیوان قاسم و سۆفیه‌ت جوړیک له ئاسایی بوونه‌وه‌ی به خۆوه بیئی . هه‌ندی سهرچاوه‌ی میژوویی باس له‌وه ده‌که‌ن که سۆفیه‌ت هاوکاری و کۆمه‌کی پیشکەش به قاسم کردوه، وه ئه‌م کۆمه‌ک و یارمه‌تیانه‌ی سۆفیه‌ت بۆ حکومه‌تی عیراقی تا رووخانی رژیمه‌که‌ی قاسم له (١٩٦٣/٢/٨) دا به‌رده‌وام بووه . بیگومان که قاسم له شه‌ری دژ به کوردا یارمه‌تی له سۆفیه‌ت وه‌رگرتبێ، ئه‌وا بارزانیشت زۆر ناحق نه‌بووه که پشت به کۆمه‌کی ئیران به‌سته‌ی و داوا‌ی هاوکاریش له ئه‌مریکا بکات .

پارتی بۆ ریکخستنی توانای هیزه چه‌کداره‌کان له (١٩٦٢) دا، له‌شکری شۆرشێ کوردستانی دامه‌زراند . که ئه‌مه هه‌نگاوێکی زۆر گرنگ بوو بۆ پیشخستنی توانا جه‌نگیه‌کانی پیشمه‌رگه و به‌رده‌وامی دان به خه‌باتی چه‌کداری .

له (١٩٦٣/٢/٨) دا حیزبی به‌عسی ئیشتراکی له ریگه‌ی کوده‌تایه‌کی سه‌ربازیه‌وه، کۆتایی به رژیمی قاسم هینا، وه عه‌بدولسه‌لام عارف هاته سه‌ر کورسی ده‌سته‌لات (سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ٢٣٣) . که سه‌رکرده‌یه‌کی ناسیونالیستی بوو، وه به لایه‌نگری بیروکه‌ی (یه‌کییتی عه‌ره‌ب) ناسرا بوو .

عارف هه‌ر زوو که‌وته راوه دوونانی شیوعیه‌کان، به‌م هۆیه‌وه سۆفیه‌تیش که‌وته دژایه‌تی کردنی سیاسه‌ته‌کانی عارف . وه‌ک په‌رچه‌ کردارێکیش که‌وته لایه‌نگری کردن له کورد، وه کۆمه‌ل کۆزی گه‌لی کوردی سه‌ر زه‌نشت کرد و هاوکاری سوپایی بۆ عیراق راگرت . که‌چی له به‌رامبه‌ردا به‌ریتانیا ئه‌م ده‌رفه‌ته‌ی قۆسته‌وه، نه‌ک هه‌ر چه‌کی قورس و ته‌قه‌مه‌نی به عیراقدا . بگه‌ر ئه‌رکی مه‌شق پیدانی ئه‌فسه‌رانی عیراقیشی گرته ئه‌ستۆ . هه‌روه‌ها ئه‌مریکاش به‌شدارێ

کرد له ناردنی کهل و پهلی سهربازی بۆ عێراق (بهم ههموو تاوانهوه لیبوردنی چی ؟، ل ٢٤١-٢٤٢) .

ئهمهش ئهوه دهردهخا که ههر دوو جهمسهره گهورهکهی جیهان⁽¹⁾، له عێراقدا له مملانییهکی زۆر توندا بوون . ههر دوو لاههولیان دهدا دۆستایهتی حکومهتی ناوهندی به دهست بێنن . له کاتیکیدا که حکومهتی عێراقی چووته پال جهمسهریک، بهرامبهرهکهی ههولیداوه کاردی کوردی وهک فشاریک له دژیدا بهکار بهیئێ .

له جهنگی ساردا زلهززهکان ههمیشه ههولێ ئهوهیان دهدا که دهستهلاتی سیاسی له ولاتهکاندا به لای خۆیاندا رابکێشن . وه تهنیا کاتیکی له جولانهوه رزگاربخوازهکان نزیک بوونهتهوه، که پێویستیان بهوه بووه وهک کاردیکی فشار به کاریان بهیئین . ئهم دۆخه بۆ عێراقیش ههمان شت بوو .

دوای تێپهر بوونی ماوهیهکی کهم بهسهر کودهتای بهعسیهکان، وتووێژ له نێوان کورد و حکومهتی عێراقیدا دهستی پێکرد . نوێنهری کورد له گهڵ شاندی عێراقیدا بانگهێشت کرا بۆ قاهره، که جهلال تاله بانی له لایه پارتهیهوه بۆ ئهم مهبهسته دیاری کرا . تاله بانی لهم بارهیهوه دهلی : له دیدارهکهی شاندی عێراقیدا له مانگی (٤) ی ١٩٦٣، عبدالناصر و بن بللا ئاگاداریان کردینهوه له مهترسی قۆستنهوهی کێشهی کورد له لایه ئێرانیهوه . له بهر ئهوه پێیان باش بوو که حکومهتی عێراقی مافی کورد بدات و کوردیش هاوکاری شای ئێران نهکات (دانوستانهکانی بزوتنهوهی...، ٢٠٠٦، ل ١٧١) .

ههمیشه که کودهتا له عێراقدا دهکرا، ئهو حکومهتهی که تازه دههاته سهر کار بۆ بههێز کردنی پێگهی دهستهلاتی خۆی، له سهرهتادا دهکوته وتووێژ له گهڵ کوردا تا ئهو کاتهی به باشی دهکوته سهر پێ، ئینجا دهستی دهکردهوه به شهڕ له دژی کورد، بهو ئامانجهی کێشهکه له رێگهی سهربازییهوه چارهسهر بکات، بهلام ههموو جاریک تووشی شکست دهبوو . بێگومان تاکه رێگه بۆ دوور خستنهوهی کورد له ئێران، دان نان بوو به مافه نهتهوهیهکانی کورد له عێراقدا، بهلام که حکومهته یهک له دوا یهکهکانی عێراق باوهریان به مافه نهتهوهیهکانی کورد نهبوو، ههمیشه ههولیان دهدا له رێگهی بهکار هێنانی هیزهوه کێشهکه

(1) جهمسهری سهرمایه دار و جهمسهری سۆشیا لیستی .

چاره‌سه‌ر بکه‌ن . ئەمه‌ش کوردی ناچار ده‌کرد بۆ به‌رگری کردن له خۆی، پشت به کۆمه‌ک و هاوکاریه‌کانی ئێران بیه‌ستی.

کێشه‌ی نێوان بارزانی و مه‌کته‌بی سیاسی پارتی له (١٩٦٣) به‌ دوایه‌، به‌ره‌ به‌ره‌ په‌ره‌ی ده‌سه‌ند . بارزانی زیاتر وه‌ک رێبه‌ریکی نه‌ته‌وه‌یی ره‌فتاری ده‌کرد، نه‌ک وه‌ک سه‌رۆکی حیزب . مه‌کته‌بی سیاسیش ده‌یه‌ویست بارزانی پا‌به‌ند بێت به‌ به‌رنامه‌ و پرنسیپه‌کانی حیزبه‌وه . رێکه‌وتنی بارزانی و حکومه‌تی عێراقی له (١٩٦٤/٢/١٠) دا، که‌ ناسراو بوو به‌ رێکه‌وتنی (عارف — بارزانی)، کێشه‌کانی نێوان بارزانی و حیزبی به‌ ته‌واوی قول کرده‌وه . مه‌کته‌بی سیاسی (بارزانی) به‌وه‌ تاوانبار ده‌کرد که‌ هه‌م پرسی پی‌ نه‌کردوه‌، هه‌میش سازشیکی زۆری نواندوه‌ بۆ حکومه‌ته‌که‌ی عارف . بارزانی‌ش به‌ توندی به‌رپه‌رچی تۆمه‌ته‌کانی حیزبی ده‌دایه‌وه‌ .

کێشه‌ی ناوخۆی پارتی^(١) به‌ راده‌یه‌ک گه‌وره‌ بوو، که‌ رێگه‌ی خۆش کرد بۆ هێزه‌ هه‌رئیمه‌کانی وه‌ک عێراق و ئێران که‌ ده‌ست بخه‌نه‌ نێو مه‌سه‌له‌که‌وه . له‌م باره‌یه‌وه‌ دو‌واحد عومه‌ر ده‌لی: دوو به‌ره‌کی نێوان (مه‌کته‌بی سیاسی و بارزانی) کۆمه‌لێک دیارده‌ی ناشیرن و ترسناکی به‌ دوای خۆیدا هێنا و دواتر وه‌ک نه‌ریتیکی به‌رده‌وام درێژه‌ی کێشا، بۆ نمونه‌ په‌نا بردنه‌ به‌ر یارمه‌تی وه‌رگرتن له‌ داگیرکه‌رانی کوردستان بۆ یه‌کلا کردنه‌وه‌ی مملانی نێوانیان (سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل٢٥١) .

له‌ سه‌ره‌تای مملانییه‌که‌دا عێراق پشتیوانی له‌ بارزانی ده‌کرد، وه‌ ئێرانیش هاوکاری با‌لی مه‌کته‌بی سیاسی ده‌کرد^(٢). که‌ ئەمه‌ وه‌رچه‌رخانیکی ترسناک بوو له‌ ره‌وتی مملانیکانی نێوخۆی پارتیدا، که‌ دواتر بووه‌ هۆی دروست بوونی لێک ترازانیکی مه‌ترسیدار له‌ نێو ریزه‌کانی حیزبدا، که‌ کاریگه‌ری خراپی رووداوه‌که‌ تا ئێستاش به‌رده‌وامه‌ له‌ نێو جولانه‌وه‌ی سیاسی کوردی له‌ باشوری کوردستاندا .

(١) مه‌به‌ست له‌ کێشه‌ی نێوان بارزانی و مه‌کته‌بی سیاسی پارتیه‌ .

(٢) له‌ مملانی نێوان بارزانی و حیزبدا ، ئەو کادیر و ئەندامانه‌ی پشتگیری مه‌کته‌بی سیاسیان ده‌کرد ، ناسران به‌ با‌لی مه‌کته‌بی سیاسی .

حکومه‌تی عیراقی له‌بهر دوو هۆی سهره‌کی دژایه‌تی بالی مه‌کته‌بی سیاسی پارتی ده‌کرد
یه‌که‌م : مه‌کته‌بی سیاسی دژی ریکه‌وتنی بارزانی بوو له‌گه‌ل عه‌بدولسه‌لام عارفدا دووهم :
مه‌کته‌بی سیاسی له لایهن ئیترانه‌وه پشتیوانی ده‌کرا .

ئیرانیش پشتیوانی له بالی مه‌کته‌بی سیاسی ده‌کرد . چونکه بارزانی ده‌یه‌ویست له‌گه‌ل
حکومه‌تی عیراقیدا ریک بکه‌وی، که ئیتران زۆر دژی ئاسایی بوونه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی نیوان کورد و
به‌غدا بوو . له‌م باره‌یه‌وه (عیسا په‌ژمان) له یاداشته‌کانیدا دان به‌وه‌دا ده‌نی ؛ که ئیتران له‌م
ململانیه‌دا لایه‌نگری بالی مه‌کته‌بی سیاسی بووه له به‌رامبه‌ر (مه‌لا مسته‌فا) دا، وه به هاندان
و دانه‌دانی ئیتران له (۱۹۶۴/۴/۹) دا مه‌کته‌بی سیاسی کۆنفرانسی (ماوه‌ت) ی به‌ست و برپاری
دا به سهندنه‌وه‌ی هه‌موو ده‌سته‌لآتیه‌کان له مه‌لا مسته‌فا (گو‌فاری لقین، ژ ۷۳، ۸ ی ۲۰۰۸، ل ۱۱)
. له راستیدا ناتوانی ئه‌م زانیاریه به ته‌واوی پشت راست بکریته‌وه، که

مه‌کته‌بی سیاسی به هاندانی ئیتران کۆنفرانسی (ماوه‌ت) ی به‌ستبۆ و هه‌ر له سهر داوای
ئه‌ویش برپاری سهندنه‌وه‌ی هه‌موو ده‌سته‌لآتیه‌کانی له مه‌لا مسته‌فا دابیت .

له باره‌ی هه‌لۆیستی ئیتران به‌رامبه‌ر به ململانیه‌کانی نیوخۆی پارتی، د. واحد عومه‌ر ده‌لی
: ئیتران سیاسه‌تیکی دوو فاقی له به‌رامبه‌ریاندا^(۱) په‌یره‌و ده‌کرد، له لایه‌که‌وه بریک پشتگیری
و یارمه‌تی پیشکه‌ش به بالی بیرۆی رامیاری (مه‌کته‌بی سیاسی) کرد، وه له لایه‌کی تره‌وه
هه‌ولی سازشکردن و به ده‌سته‌پینانی دۆستایه‌تی له‌گه‌ل بارزانی ده‌دا . هه‌ر له‌وه‌ سهر و به‌نده‌دا
(بارزانی) هه‌ره‌شه‌ی ئاراسته‌ی حکومه‌تی ئیتران ده‌کرد که پشتیوانی له نه‌یاره‌کانی نه‌کات
(دانوستانه‌کانی بزوتنه‌وه‌ی...، ۲۰۰۶، ل ۲۳۵) .

داوای ئه‌وه‌ی گفتوگۆی نیوان بارزانی و حکومه‌تی عیراقی کۆتایی پیهات، وه بارزانی توانی
به ته‌واوی ده‌سته‌لاتی خۆی به‌سهر پارتیدا به‌سه‌پینی، په‌یوه‌ندیه‌کانی نیوان بارزانی و ئیتران
به‌ره‌و ئاسایی بوونه‌وه‌ رویشت . بۆیه ئیتران چیتر له به‌رژه‌وه‌ندیدا نه‌ما که دالده و پشتیوانی
بالی مه‌کته‌بی سیاسی بکات . بۆیه کادیر و ئەندامه‌کانی سهر به بالی مه‌کته‌بی سیاسی به
ناچاری هاتنه‌وه ژیر ده‌سته‌لاتی بارزانی . دواتریش له ترسی تۆله‌ی بارزانی، به‌شیکیان چوونه
ژیر بالی حکومه‌تی عیراقی . هیزیکی چه‌کداریان دروست کرد و بۆ ماوه‌ی چوار سال (۱۹۶۶ -

(۱) مه‌به‌ست له به‌رامبه‌ر هه‌ر دوو لا ، بارزانی و مه‌کته‌بی سیاسیه .

۱۹۷۰) له دژی بارزانی چوونه جه‌نگیکی سه‌خته‌وه . که ئەمه زیانیکی زۆری به ئاراسته بوونی ره‌وتی رووداوه‌کانی شۆرشێ ئه‌یلول گه‌یاند .

شۆرشێ ئه‌یلول ماوه‌ی سی‌زده سال و نیوی خایاند (۱۹۶۱/۹/۱۱ تا ۱۹۷۵/۳/۱۷)، له ماوه‌ی ئەم چەند ساله‌دا چەندین گۆرانیکاری له سەر ئاستی ناوخۆی عێراق و ناوچه‌که و جیهاندا روویاندا . هەر کاتی حکومه‌تی ناوه‌ندی ده‌گه‌یشته ئه‌و باوه‌ره‌ی که به شه‌ر ناتوانی به سەر کوردا زال بێت، په‌نای ده‌برده به‌ر وتووێژ بۆ به‌ ده‌ست هێنانی کات و کۆکردنه‌وه‌ی هێز و تواناکانی خۆی . هه‌موو جارێکیش سه‌رانی شۆرشێ کورد به‌ په‌رۆشه‌وه به‌ ده‌نگ بانگه‌وازی ناشتی و گه‌فتوگۆوه ده‌چوون، که هه‌میشه ده‌رنجانی و وتووێژه‌کانیش له به‌رژه‌وه‌ندی حکومه‌تی ناوه‌ندیدا ته‌واو ده‌بوو .

له ماوه‌ی ئەم چەند ساله‌ی شۆرشدا، سه‌رکرده‌یه‌تی کورد نه‌یتوانی توانا و به‌هره ناوخۆیه‌کانی گه‌ل به‌ جوړیک پێشبخات، که بتوانی له درێژه دان به‌ خه‌بات پشت به‌ توانا خودیه‌کانی نه‌ته‌وه‌که‌ی ببه‌ستی . له بری ئه‌وه زیاتر هه‌ولی ده‌دا پشتیوانیه‌کی دهره‌کی به‌هێزتر به‌ده‌ست بێنی . که په‌یره‌و کردنی ئەم جوړه‌ سیاسه‌ته‌ش له خه‌باتی رزگایخواییدا هه‌له‌یه‌کی زۆر گه‌وره و ترسناکه . چونکه ناکری به‌بی پشت به‌ستن به‌ توانا خودیه‌کانی گه‌ل، درێژه به‌ خه‌باتی چه‌کداری بدری .

بارزانی له ماوه‌ی سالانی شۆرشدا، په‌یوه‌ندیه‌کی به‌هێزی له‌گه‌ل هه‌ر یه‌ک له (ئسرائیل و ئەمریکا و ئێران) دا دروست کرد . هه‌ول ده‌ده‌ین به‌ کورتی باسیان لێوه بکه‌ین .

په‌یوه‌ندی (بارزانی - ئیسرائیل) :

دوای هاتنی عه‌بدولسه‌لام عارف بۆ سه‌ر کورسی ده‌سته‌لات، عێراق بووه‌ یه‌کێک له به‌هێزترین ئه‌و ولاتانه‌ی که به‌ توندی داکوکیان له (یه‌کیته‌ی عه‌ره‌ب) ده‌کرد، وه‌ دژایه‌تیه‌کی سه‌ر سه‌ختانه‌شی به‌رامبه‌ر به‌ ئیسرائیل ده‌نواند . بۆیه بیهێز بوونی عێراق له‌ رووی توانای عه‌سکه‌ری و مادیه‌یه‌وه له به‌رژه‌وه‌ندی ئیسرائیله‌دا بوو . هه‌ر ئەمه‌ش بووه‌ هۆی ئه‌وه‌ی که ئیسرائیل پشتیوانی له‌ بارزانی بکات دژ به‌ حکومه‌تی عێراقی .

ئیسرائیل له لایه ن کومه لگه ی عهره بی و ئسلامیه وه، وه ک داگیرکری خاکی فه له ستین و چه وسینه ری گه لی موسلمان ی فه له ستین سه یر ده کری . بویه بوونی هر جور په یوه نډیه کی دؤستانه ی ئاشکرا له گه ل ئیسرائیلا، دوچار ی ره خنه و دزایه تیه کی زور ده بیته وه له لایه ن زوربه ی ناوهنده عهره بی و ئسلامیه کانه وه، به تایبه تی له لایه ن هیزه ناسیونالیسته عهره بیه کان و ره وته کانی ئیسلامی سیاسیه وه . هر بویه ش بارزانی ه ولی دها په یوه نډیه کانی له گه ل ئیسرائیلا به نه ینی به یلئته وه .

ئیسرائیل له رووی مملانئ ی سیاسیه وه، ته نیا به یر یه ک که وتن و ناکوکی له گه ل کومه لگه ی عهره بی و ره وته ئیسلامیه کانا هیه . بویه بؤ گه لان و ولاتانی دهره وه ی کومه لگه ی عهره بی، زور ئاسایی و سروشتیه په یوه نډیه کی باشیان له گه ل ئیسرائیلا ه بیته . هر بویه زور ئاساییه ئه گه ر کورد په یوه نډیه کی دؤستانه ی له گه ل ئیسرائیلا ه بیته، به لام له بهر نه وه ی هیزه کوردیه کان زور به توندی که وتونه ته ژیر کاریگه ری رای گشتی عهره بی و ئیسلامیه وه، هه میشه له ه ولی نه وه دان په یوه نډیه کانی خویان له گه ل ئیسرائیلا په رده پو ش بکن .

له م روانگه یه وه ده توانین بلین، زور ئاسایی بووه که بارزانی په یوه نډیه کی به هیزی له گه ل ئیسرائیلا ه بووه، وه کومه ک و هاوکاریه کی زوریشی لی وهرگرتووه بؤ به هیز کردنی توانا ماددی و سه ربارزیه کانی شو رش، به لام بارزانی له ژیر کاریگه ری بارودوخی سیاسی نه و کاتی ناوچه که، په یوه نډیه کانی خوی له گه ل ئیسرائیلا به شیوه یه کی زور نه ینی نه نجام داوه . بیگومان بؤ کورد له عیراقد ا نه و کات نه ستم بووه، که په یوه نډیه کی ئاشکرای له گه ل ئیسرائیلا ه بیته .

هه ندی سه رچاوه ی میژوویی باس له وه ده که ن، که پرس ی په یوه نډی نیوان ئیسرائیل و پارتی دیموکراتی کوردستان له ریگه ی مه کته بی سیاسیه وه⁽¹⁾ دروست بووه . له حوزه یرانی (۱۹۶۳) دا چاوپیکه وتنیکی نه ینی له نیوان (جه لال تاله بانی و شمعون پیرس) دا له پاریس له ریگه ی کامه ران به درخانه وه سازدرا، که نه مه سه ردانیکی سه رکر دایه تی پارتی لیکه وته وه به سه رؤکایه تی (ئیبراهیم نه حمده) و به به شداری مسته فا ده باب⁽²⁾ و سه ید عه زیز شه مزینی

(1) مه به ست مه کته بی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستانه .

(2) نه م زانباریه م له ئینته ریئتی وهرگرتووه . بویه ناتوانم زور دلنیا بم له راستی ناوه کان . بویه نازانم مه به ست له ناوی (مسته فا ده باب) ، عومه ر ده بایه یان که سیکی تر .

له ریگه‌ی ولاتی ئیرانه‌وه . ئەمەش ریگه‌ی خۆش کرد بۆ ناردنی کۆمەك و هاوکاری له لایەن ئیسرائیلە‌وه بۆ شۆرشێ کورد له ریگه‌ی خاکی ئیرانه‌وه (ئینتەرنێت، Hulday ٢٠١٢/٩/٢٢).

یه‌کێك له کێشه‌ گه‌وره‌کانی کورد له شۆرشێ ئەیلولدا ئەوه‌ بوو، که تا‌که‌ ریگه‌ بۆ‌گه‌یشتنی کۆمەك و هاوکاری دهره‌کی به‌ سه‌رکردایه‌تی شۆرش خاکی ئیران بوو . ئەمەش ببوو هۆی ئەوه‌ی که سه‌رکردایه‌تی کورد خۆی ناچار ببینی به‌وه‌ی به‌ زۆریه‌ی مه‌رج و داخوایه‌کانی ئیران رازی بێت . چونکه‌ داخستنی ده‌رگای هاوکاری به‌ رووی کورده‌وه له لایەن ئیرانه‌وه، ده‌بووه‌ مایه‌ی مه‌ترسیه‌کی گه‌وره‌ بۆ سه‌ر چاره‌نوسی شۆرشه‌که‌ی .

مناحیم بیگنی سه‌رۆك وه‌زیرانی ئیسرائیل⁽¹⁾ له‌ چاوپێکه‌وتنێکدا له‌گه‌ڵ ده‌سته‌ی وانه‌ بیژان (هیئه‌ التدریس)، له‌ قوتابخانه‌ی سه‌ربازی له‌ (جفعات اولغا)⁽²⁾ له‌ ١٩٨٠/٩/٢٩ دا دانی به‌وه‌دا نا که ئیسرائیل هاوکاری پێشکه‌شی بارزانی‌کردوه، به‌ درێژایی ده‌ ساڵ (١٩٦٥- ١٩٧٥) و هاوکاریه‌که‌ هه‌ر یه‌ك له‌ (پاره‌ و چه‌ك و مه‌شق پێدان و گۆرینه‌وه‌ی زانیاری) گرتۆته‌وه‌ (مصطفی‌ البارزانی‌ الاسطوره‌ و الحقیقه‌، ٢١٦-٢١٧) .

ده‌زگای راگه‌یاندنی یه‌کیته‌ی نیشتمانی کوردستان له‌ (١٩٨٠/١٠)⁽³⁾ دا بابه‌تیکی بلاو کرده‌وه له‌ ژێر ناوی (په‌یوه‌ندیه‌کانی سه‌رکردایه‌تی بارزانی به‌ ده‌زگا‌هه‌والگریه‌که‌ی موساد)، که‌ تێیدا هاتوه‌ (له‌ ئابی ١٩٦٥ دا یه‌که‌م خولی جه‌نگاوه‌رانی کورد سازدرا، به‌ مه‌شق پێدانی

⁽¹⁾ هه‌ندی زانیاریم له‌ باره‌ی په‌یوه‌ندی ئیوان (بارزانی و ئیسرائیل) له‌ کتێبه‌که‌ی (فاضل البراک) وه‌رگرتوه‌ ، که‌ ناوبراو کارمه‌ندیکی پایه‌ به‌رزی ده‌زگای هه‌والگری عێراقی بوو . ئەم کتێبه‌ی زیاتر بۆ له‌که‌دار کردنی ناوبانگی بارزانی نوسیوه‌، به‌لام من هه‌ولم داوه‌ ته‌نیا سود له‌ ده‌قی ئەو به‌لگه‌نامانه‌ وه‌ربگرم که‌ ناوبراو له‌ کتێبه‌که‌یدا خستویه‌ته‌ روو

⁽²⁾ ئەو ناوانه‌ی له‌ ئیوان دو‌که‌وانه‌ دان به‌ شیوه‌ی زمانی عه‌ره‌بی نوسراون . چونکه‌ کتێبه‌که‌ی (فاضل البراک) به‌ عه‌ره‌بی نوسراوه‌ . بۆیه‌ نازانم شیوه‌ی نوسینه‌که‌ به‌ زمانی کوردی چۆنه‌ .

⁽³⁾ ئەو کات یه‌کیته‌ی نیشتمانی له‌ مملانییه‌کی توندی چه‌کداری دابوو له‌گه‌ڵ پارتی دیموکراتی کوردستاندا . بۆیه‌ ئەم بابه‌ته‌ی به‌ مه‌به‌ستی ناوبانگ زپاندنی بارزانی بلاو کردۆته‌وه‌ . چونکه‌ ئەو کات که‌ یه‌کیته‌ی خۆی به‌هێزیکه‌ی چه‌پ و پێشکه‌وتوخواز ده‌زانی ، هه‌بوونی هه‌ر جۆره‌ په‌یوه‌ندیه‌ك له‌گه‌ڵ ئیسرائیلدا به‌ خیانه‌تی له‌ قه‌ڵه‌م ده‌دا .

سه هيوونی له سهربازگه کانی ئيسراييلدا، که ناسرا به خولی (البساط) و سى مانگی خاياند ((
(مصطفى البارانی الاسطورة والحقیقة، ص ۲۰۸-۲۰۹) .

له ئایاری ۱۹۶۵ دا (ديفد كمجی) نوینهری ئيسراييل سهردانی كوردستانی كرد، دهستی
كرد به هاریکاری له گهڵ شۆرشى كوردا . به م جۆره ئيسراييل دهستی كرد به ناردنی كۆمهکی
سهربازی و تهكنیکی بۆ كورد به شیوهیهکی سنوردار⁽¹⁾. هه ندی له میژوو نووسان له و بپروایه
دان، که ئيسراييل بۆیه به شیوهیهکی سنوردار هاوکاری شۆرشى كوردی ده كرد . چونکه
ئامانجه که ی ئه وه نه بوو که شه پى كورد و حکومه تی عیراقی یه کلا بێته وه، به لکوو خوازیاری
دریژه کیشانی شه پ بوو، تا کوو به هۆیه وه سوپای عیراق له كوردستاندا بچه قییت و نه پڕژیتته
سه ر رووبه روو بوونه وه ی ئيسراييل (شبکه زصرير الاخباریه، مقالة فی انترنیت) .

ئه گه ر له مملانی نیوان كورد و حکومه تی ناوه ندیدا، كورد سه رکه وتنی به ده ست هینابا،
ئه وا حکومه تی عیراقی ناچار ده بوو له به رامبه ر داخوایه کانی كوردا سازش بکات و له گه ل
كوردا ریک بکه وئ، ئه و کات عیراق بۆ رووبه روو بوونه وه ی ئيسراييل ده ست به تال ده بوو . وه
ئه گه ر حکومه تی ناوه ندی به سه ر كوردا زال بوايه، ئه وا له ئه رکه قورسه که ی شه پى كوردستان
رزگاری ده بوو، ئه و کات ده ی توانی زۆر باشته ر خۆی ته رخان بکات بۆ به گژدا چوونه وه ی
ئيسراييل . بۆیه له به رژه وه ندی ئيسراييلدا بوو، که شه پ و مملانی نیوان كورد و به غدا یه کلا
نه بێته وه و دريژه بکیشی .

ولید عبدالناصر له باره ی په یوه ندی نیوان كورد و ئيسراييل له شۆرشى ئه یلولدا ده لئ :
که نالی په یوه ندی نیوان سه رکر دایه تی كورد و ئيسراييل له ریگه ی (یعقوب نه مرودی) بوو،
که پاشکۆی سه ربازی ئيسراييل بوو له تاران . کاتی بارزانی سهردانی ئيسرايیلی کرد،
خه نجه ریکی كوردی پیشکەشی (موشی دایان) ی وه زیری به رگری ئه و ولاته کرد . بارزانی
داوای (تۆپی مۆرتار) ی کرد، که دواتر ئه م تۆپانه له لایه ن كورده وه له دژی پالوگه
نه وتیه کانی باکور به کاره اتن له مارسى ۱۹۶۹ دا (الاهرام، مقالة، ۱/۵/۱۹۹۹، انتربیت) .

⁽¹⁾ ئه و زانیاریانه ی که له ئینته رنیتم وه رگرتوون له باره ی په یوه ندیه کانی بارزانی وئيسرايله وه ، له سه رچاوه
عه ره بیه کان سووم وه رگرتووه، وه ره نگه به هۆی دژایه تی زۆری عه ره ب بۆ ئيسراييل ، زانیاریه کان تا
را ده یه ک دوور بن له ره هه ندی با به تی و بیلا یه نی .

ئیسرائیل ئه و کات په‌یوه‌ندیه‌کی باشی له‌گه‌ل ئیراندا هه‌بوو . بۆیه ئیسرائیل له ریگه‌ی خاکی ئیران و به‌هاوکاری له‌گه‌ل ئه‌ودا، کۆمه‌ک و هاوکاریه‌کانی بۆ کورد ده‌نارد . ئیران و ئیسرائیل ئه و کات دوو هاوپه‌یمانی ستراتیجی ئه‌مریکا بوون له ناوچه‌که‌دا . بۆیه له‌و بڕه‌ی داین که ئیسرائیل به‌بێ خواست و ره‌زانه‌ندی ئیران، ئاماده‌ نه‌بووه کۆمه‌ک و هاوکاری پێشکه‌شی کورد بکات .

جه‌نه‌پال (رافائیل ئیتیان) ی سه‌رۆکی ئه‌رکانی سوپای ئیسرائیل له کتێبه‌که‌یدا به‌ ناوینیشانی (چیرۆکی سه‌ربازێک)، باس له سه‌ردانی خۆی ده‌کات بۆ کوردستان به‌مه‌به‌ستی لیکۆلینه‌وه له زیاد کردنی هاوکاریه‌کانی ئیسرائیل بۆ بارزانی .

هه‌ر له باره‌ی هاوکاریه‌کانی ئیسرائیل بۆ بارزانی، ولید عه‌بدالناصر ده‌لی : موسادی ئیسرائیلی⁽¹⁾ به‌به‌شداری ساواکی ئیرانی هاوکاری پارتی دیموکراتی کوردستانیان کرد بۆ دامه‌زراندنی ده‌زگایه‌کی هه‌والگری پێشکه‌وتوو، به‌ ناوی ده‌زگای « پاراستن » (الاهرام، مقالة، ۱/۵/۱۹۹۹، انترنیت) .

بیگومان هه‌ر حیزب و ولاتیک که بیه‌وی ده‌زگایه‌کی هه‌والگری دروست بکات، پێویستی به‌ هاوکاری ده‌زگا هه‌والگریه‌کانی تر ده‌بێت له‌ روی زانیاری و یارمه‌تیه‌ ته‌کنیکیه‌کانه‌وه . بۆیه دوور نیه‌ پارتی پشتی به‌ ده‌زگا هه‌والگریه‌کانی ئیسرائیل و ئیران به‌ستی بۆ دامه‌زراندنی ده‌زگا هه‌والگریه‌کی خۆی .

ولید عه‌بدالناصر هه‌ر له باره‌ی به‌هیزی په‌یوه‌ندی نیوان بارزانی و ئیسرائیل ده‌لی : بارزانی بۆ چاره‌سه‌ری پزیشکی چوه‌ته ئیسرائیل (الاهرام، مقالة، ۱/۵/۱۹۹۹، انترنیت) .

رۆژنامه‌ی معاریفیش له (۱/۱۰/۱۹۸۰) دا باس له سه‌ردانی (تسفی رامیر) ی سه‌رۆکی موسادی ئیسرائیل ده‌کات له (۱۹۷۰) دا بۆ کوردستان، به‌مه‌به‌ستی ریکخستنی کاروباری راهینه‌ر و شاره‌زایانی ئیسرائیل که کاریان له کوردستاندا ده‌کرد (مصطفی البارزانی الاسطورة والحقیقه، ص ۲۱۹) . ئه‌وه‌ی له باره‌ی هاوکاری هه‌یه‌ دهره‌کیه‌کان بۆ کورد له شۆرشه‌ی ئه‌یلولدا تیبینی ده‌کری ئه‌وه‌یه، که په‌یوه‌ندی و هاوکاری ئه‌و هه‌یزانه⁽²⁾ له‌گه‌ل کوردا، زیاتر له ریگه‌ی

(1) ده‌زگای هه‌والگری ئیسرائیله، که به‌کێکه‌ له به‌هه‌یزترین ده‌زگاکانی هه‌والگری له جیهاندا .

(2) مه‌به‌ست له‌و هه‌یزانه، هه‌ر یه‌ک له ولاتانی (ئهمریکا، ئیسراییل، ئیران) .

دەزگا هەوالگریه‌کانیانەو هەبوو . کەواتە ئامانجی ئەو ولاتانە لە هاوکاری کردنی کورد، زیاتر هەوالگری بوو .

لە شەپری ئیسرائیل و عەرەبدا لە (١٩٧٣)، ئیسرائیل هانی کوردیدا کە هێرشێکی فرەوان لە دژی حکومەتی عێراقی ئەنجام بدات . بارزانی پێشنیازی ئەم هێرشە خستە بەردەم ئەمریکا، بەلام کێسنجەر^(١) نامۆژگاری بارزانی کرد کە کارێکی لەم شێوەیە نەکات (الاهرام، مقالة، ١٩٩٩/٥/١، انترنیت) . ئەگەر گریمان ئەم زانیاریە راست بێت کە چەندین بۆچوونی دژ بە یەکی لەسەرە، ئەوا هۆکاری ئەوەی کە ئەمریکا رێگەی بە بارزانی نەداوە تاکو هێرشێکی فرەوان لە دژی حکومەتی عێراقی ئەنجام بدات، رەنگە بۆ دوو هۆی سەرەکی بگەرێتەو یەکەم : ئەمریکا نەبووستووە قەیرانی (عەرەب — ئیسرائیل) لەو زیاتر قول بێتەو دووهم : ئێران و تورکیا لە دژی ئەو بوون کە کورد سەرکەوتنێکی یەکلا کەرەو لە دژی عێراق بە دەست بهێنێ . ئەم دوو ولاتەش هاوپه‌یمان و دۆستێکی نزیکی ئەمریکا بوون لە ناوچەکەدا .

هاوکاری و پالپشتی ئیسرائیل بۆ کورد لە شۆرشێ ئەیلودا، کارگه‌ریه‌کی خراپی ئەوتۆی لە سەر کورد و شۆرشه‌که‌ی به‌جی نەهێشت، تەنیا ئەو نەبێ لە لایەن ناوهنده‌کانی دژ بە ئیسرائیل بە چاوی گومانەو هەسیری ئەم په‌یوه‌ندیە کورد و ئیسرائیل کراو . بە بۆچوونی ئێمه، پێویسته هێزه سیاسیە کوردیه‌کان بە شێوه‌یه‌کی بابەتی و راشکاوانه هه‌لۆیستی خۆیان به‌رامبەر به ئیسرائیل دیاری بکەن، وه خۆیان به‌ دوور بگرن له شارده‌وه‌ی په‌یوه‌ندیه‌کانیان له‌گه‌ڵ ئیسرائیلدا . چونکه په‌یوه‌ندی نه‌ینی له دنیای سیاسیەتدا، به‌ چاویکی پر گومان و بێزراوه‌وه سه‌یر ده‌کری .

په‌یوه‌ندی (بارزانی - ئەمریکا)

لە سەرەتای دەست پێکردنی شۆرشێ ئەیلودا، بارزانی چەند جارێک هەولیدا پشتیوانی ئەمریکا بە دەست بێنێ، بەلام سەرکەوتوو نەبوو . هەرچەندە سۆقیەت پشتیوانی لە

^(١) یه‌کێک بوو له‌ گه‌وره دارپه‌زهرانی سیاسیەتی دهره‌وه‌ی ئەمریکا و چەندین پۆستی گه‌وره‌ی وه‌رگرتووه له کابینه حکومه‌یه‌کانی ولاته‌یه‌که‌گرتووه‌کاندا .

حکومته تی قاسم ده کرد له به رامبه ر کوردا، به لام ئه مریکا نه هاته سهر ئو باوه ربه ی که پیویسته پشتگیری له کورد بکات . کاتی به عسیه کان له (۱۹۶۳/۲/۸) دا له ریگه ی کوده تاوه دهسته لاتی عبدالکریم قاسمیان له ناو برد و بوون به فرمانر په وای ولات، که وتنه دزایه تی کردنی کومونیسته کان و په یوه ندیان له گه ل سؤقیه تدا ئالوزی تیکه وت، به هویه وه سؤقیه ت له دژی به عسیه کان پشتیوانی خوی بۆ کورد راگه یاند . له به رامبه ردا ئه مریکا و به ریتانیا ئه مریان به دهره ت زانی و ده ستیان کرد به هاوکاری و پشتیوانی کردنی دهسته لاتی به عسیه کان له عیراقدا .

دوای راگه یاندنی ریکه وتنی (۱۹۷۰/۳/۱۱)^(۱) له نیوان کورد و رژیمی دهسته لانداری به عسدا، دؤخیکی نه شه ر نه ئاشتی له عیراقدا هاته ئاراوو . له راستیدا حکومته تی عیراقی وه ک تاکتیک مامه له ی له گه ل ئه م ریکه وتنه دا ده کرد، بۆ ئه وه ی له م ریگه یه وه دهره تیکه ی باشی ده ست که ویت تاکوو توانا ماددی و سه ربازیه کانی خوی سهر له نوی به شیوه یه کی باشتر بنیات بنیته وه، وه به وه هویه وه بتوانی له ریگه ی سه ربازیه وه شکست به شوړشی کورد به نیئت . بۆ ئه م مه به سه له (۱۹۷۲/۴/۸) دا په یمانیکه ی (۱۵) سالانه ی دؤستایه تی و هاوکاری له گه ل یه کیتی سؤقیه تدا ئیمزا کرد (به م هه موو تاوانه وه لیبور دنی چی؟ ۲۰۰۰) .

بارزانی زوو هه سته ی به وه کرد بوو، که حکومته تی عیراقی نیازی چاره سهر کردنی سیاسیه ی کیشه ی کوردی نیه . بۆیه که به غدا ئه م په یمانه ی له گه ل سؤقیه تدا ئیمزا کرد، ئه ویش بۆ راستکردنه وه ی هاوسه نگی هیژ که زۆر به لای به غادا هاتبوو، بیرى له په یدا کردنی دؤستیکه ی گونجاو و تازه کرده وه، که باشترین دؤست له وه هه لومه رجه دا بۆ کورد به بریوای بارزانی ولاته یه کگرتووه کانی ئه مریکا بوو .

له سه ره تای (۱۹۷۲) دا بارزانی چه ندین نامه ی ئاراسته ی بالئوزی ئه مریکا له لوبناندا کرد، به مه به سته ی به ده سته یانی پشتیوانی ئه مریکا له به رامبه ر مه ترسیه کانی به هیژ بوونی سوپای عیراقی (گوڤاری لقین، ژ ۸۷، ۳، ۲۰۰۹، ل ۲۹) . پیده چی بارزانی زیاتر له به ر دوو هؤ له نامه کانیدا باسی له به هیژ بوونی مه ترسیه کانی سوپای عیاقی کردی ۱- حیزبی به عس دوای هاتنه سهر ده سه لات له (۱۹۶۸) دا زۆر له سؤقیه ت نزیک بووه وه، به هیژ بوونی ولاتیکه ی دؤسته ی سؤقیه ت له رووی سوپاییه وه له به رژه وه ندی ئه مریکا دا نه بوو ۲- عیراق هه لویستیکه ی

(۱) له نیو کوردا ئه م ریکه وتنه ناسراوه به ریکه وتنی (۱۱) ئازار .

زۆر دوژمنکارانه‌ی هه‌بوو به‌رامبه‌ر به ئیسرائیل . بۆیه له به‌رژه‌وه‌ندی ئه‌مریکا و هاوپه‌یمانه‌کانیدا نه‌بوو، که عێراق له رووی سوپاییه‌وه به‌هێز بێ و بێتته هه‌ر شه‌یه‌کی گه‌وره له سه‌ر ئاسایش و به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی ئیسرائیل .

ئاماژه‌کردن به‌و پرسه‌گرنگانه له نامه‌کانیدا، به‌لگه‌ن له سه‌ر ئه‌وه‌ی که بارزانی که‌سیکی ئاگادار بووه له رووی تیگه‌یشتن و هه‌لسه‌نگاندنی رووداو و هاوکێشه‌سیاسیه‌کانی جیهان .

بارزانی بۆ راکێشانی سۆز و سه‌رنجی ئه‌مریکا، له چاوپێکه‌وتنیکی رۆژنامه‌وانیدا رایگه‌یاند («ئه‌گه‌ر دۆزه‌که‌ی سه‌ر بکه‌وی، کوردستان ده‌بێتته په‌نجا و یه‌که‌مین⁽¹⁾ ویلایه‌تی ولاته یه‌که‌گرتوه‌کانی ئه‌مریکا (کورد گه‌لی له خسته‌برای. ١٣٠٠٠، ٢٠٠٤، ٢٧٩١) . بێگومان بارزانی دُنیا بووه که کوردستان هه‌رگیز نابێت به ویلایه‌تیکی ئه‌مریکی، به‌لام مه‌به‌ستی ئه‌و له م و ته‌یه‌دا ته‌نیا راگه‌یاندنی پشتیوانی و دلسۆزی بووه بۆ ئه‌مریکا، بۆ ئه‌وه‌ی کاربه‌ده‌ستانی واشنتۆن به‌هێنێتته سه‌ر ئه‌و برۆایه‌ی که پێویسته‌ پشتیوانی له کورد بکه‌ن به‌رامبه‌ر به حکومه‌تی عێراقی .

بارزانی هه‌ر بۆ به‌ده‌سه‌پنانی هاوسۆزی ئه‌مریکا، له چاوپێکه‌وتنیکی له‌گه‌ڵ (جیم هۆگلاند) ی په‌یامنیری واشنتۆن پۆستدا ده‌لی: ئیمه‌ فاکته‌ریکی گرنگین له رۆژه‌لاتی ناڤیندا، که له به‌رده‌م ده‌سته‌لاتی سۆڤیه‌ت ده‌وه‌ستین و سوپای عێراقی دۆست و هاوپه‌یمانی سۆڤیه‌ت سه‌رقاڵ ده‌که‌ین ... ئیمه‌ ئاماده‌ین هه‌ر کارێک که له‌گه‌ڵ سیاسه‌تی ئه‌مریکا له م ناوچه‌یه‌دا بگونجێ بیکه‌ین، ئه‌گه‌ر ئه‌مریکا له گورگان بمان پارێزی . خۆ ئه‌گه‌ر کۆمه‌کی پێویست و کاریگه‌ر بکریین، ئه‌وا ده‌توانین کانه‌کانی نه‌وتی که‌رکوک بگرین و ته‌سلیم به‌یه‌کێک له کۆمپانیاکانی نه‌وتی ئه‌مریکای بکه‌ین . خۆ خۆم‌الیکردنی نه‌وت له لایه‌ن عێراقه‌وه، کارێک بوو دژی کورد (کورد گه‌لی له خسته‌برای. ١٣٠٠٠، ٢٠٠٤، ٢٨٤) . بارزانی به‌باشی له‌و راستیه‌ ئاگادار بوو که نه‌وت بایه‌خیکی گه‌وره‌ی ئابوری و سیاسی هه‌یه له ستراتجیه‌تی ولاته زله‌پزه‌کانی دنیا. بۆیه تموحي ده‌سکه‌وتی نه‌وت ده‌خاته به‌رده‌م ئه‌مریکا، بۆ ئه‌وه‌ی بگاته ئه‌و باوه‌ره‌ی که به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی وا ده‌خوازیت پشتیوانی له کورد بکات . له (١٩٧٢) دا حکومه‌تی عێراقی نه‌وتی خۆم‌الی کرد . به‌مه‌ش زیانیکی گه‌وره‌ به‌ر کۆمپانیاکانی نه‌وتی

(1) به‌م پێیه ئه‌مریکا له (١٩٧٢) دا په‌نجا ویلایه‌ت بووه ، مه‌به‌ستی بارزانی ئه‌وه بووه ئه‌گه‌ر کوردستان رزگار بێت ، ئاماده‌یه‌ بچێتته پال ئه‌مریکا و کوردستان بکات به‌په‌نجا و یه‌که‌مین ویلایه‌ت .

خۆرئاوا کهوت، که له بواری به رهه م هینانی نهوتی عیراقدای کاریان ده کرد . بارزانی دهیه ویست سه رنجی ئه مریکا و خۆرئاوا بۆ ئه وه رابکیشی که ئه گهر پشتیوانی له کورد بکه نه له عیراقدای، ئه وا ده توانن ئه و زیانانه قهره بوو بکه نه وه که به هۆی خۆمالیکردنی نهوته وه به ریان کهوتوه . له بهر ئه وه ی خۆمالیکردنی نهوت ده بووه هۆی به هیز بوونی حکومه تی عیراقی و پر چه ک بوونی سوپاکه ی . بۆیه بارزانی ده لئ (خۆمالیکردنی نهوت له لایه ن عیراقه وه ، کارئیک بوو دژی کورد) .

سه ره پای هه موو ئه و هه ول و کۆششانه ی که بارزانی ئه نجامیدا بۆ به ده ست هینانی پشتیوانی ئه مریکا، که چی هه یج ئاماره یه کی له لایه ن ئه مریکاوه پینه گه یشت سه باره ت به وه لام دانه وه ی داخوازیه کانی، تا ئه و کاته ی شای ئیتران هاته ناو پرسه که وه و توانی رایه لئ پیوه ندی نیوان بارزانی و ئه مریکا دروست بکات .

له (۱۹۷۲/۵/۳۰) دا شاهه نشا له تاران داوای له سه رۆکی ئه مریکا (ریچاد نیکسون) کرد که هاوکاری بارزانی بکات . داوای گه رانه وه ی سه رۆک بۆ ئه مریکا، وه زیری دارایی (جون کونالی) نارد بۆ تاران و به شای راگه یاند که رازین له سه ر هاوکاری کردنی بارزانی، وه برئیک پاره ی ئه مریکشی وه ک یارمه تی نارد بۆ شۆرشێ کورد . هه ر دوو ولات ریک کهوتن له سه ر ئه وه ی که هاوکاریه کانی ئه مریکا بۆ بارزانی له ریکه ی ئیترانه وه بیته (مصطفی البارزانی، الاسطوره الحقیقه، ص ۳۴۲) .

پیده چی داوا کردنی شا له سه رۆکی ئه مریکا بۆ هاوکاری کردنی بارزانی، له سه ر داخوازی خودی بارزانی بوو بیته . به بۆچوونی ئیمه هه ستانی شاهه نشا^(۱) به م کاره، له بهر دوو هۆی سه ره کی بووه (۱) ئیتران ترسی له به هیز بوونی پیگه ی سۆقیه ت هه بوو له عیراقدای . چونکه له لایه ک ئیتران هاوپه یمانئیک به هیزی ئه مریکا بوو، له لایه کی تریشه وه ئیتران سنورئیک فره وان و هاوبه شی هه بوو له گه ل سۆقیه ت و عیراقدای . ئه مه ش ده بووه هۆی ئه وه ی بکه ویتته ژیر کاریگه ری گه مارۆیه کی ترسناکێ نه یاره کانیه وه (۲) شاهه نشا له و بره وایه دا بوو ئه گه ر ئه مریکا پشتیوانی له کورد نه کات، چیتر ناتوانی خۆی له به رامبه ر توانای سه ربازی عیراق رابگری، که به هۆی پشتیوانی و کۆمه کی سۆقیه ته وه به شیوه یه کی به رچا و گه شه ی کرد بوو، به هیز بوونی عیراقیش هه رگیز له به رژه وه ندی ئیتراندا نه بوو .

(۱) هه ر دوو زاوه ی (شا و شاهه نشا) یه ک واتا ده گه یتن .

پیده چی رازی بوونی سه رۆکی ئەمریکا بۆ هاوکاری کردنی بارزانی، زیاتر له بهر داواکه ی ئێران بوو بیټ، به و پێیه ی که پێشوو تر چه ندین جار بارزانی داوای پشتیوانی له ئەمریکا کرد، به لام داواکانی بی و له لام مابوونه وه .

ئەو هۆیانە ی که کاریگه ریان هه بوو له سه ر رازی بوونی ئیداره ی ئەمریکا بۆ هاوکاری کردنی کورد، به بۆچوونی ئیمه بریتی بوون له (١) پێشبینی ده کرا که عێراق ببیته ولاتیکی به هیز له رووی ئابوری و سه ربازیه وه، به هۆی خۆمالی کردنی نه وت و به ستنی په یمانی دۆستایه تی و هاوکاری له گه ل یه کیتی سوڤیه تدا . ئەمه ش هه ره شه یه کی گه وره بوو له سه ر ئێرانی دۆستی ئەمریکا . ئەمه کاربه ده ستانی کۆشکی سپی^(١) ناچار کرد، که بینه سه ر خه ت و تاران دلتیا بکه نه وه که له کاتی پێویستدا هه رگیز پشتی به ر ناده ن (٢) نزیک بوونه وه ی عێراق له سوڤیه ت، ده بووه هۆی به هیز بوونی پینگه ی سوڤیه ت له عێراقدا . ئەمه ش دژی به رژه وه ندیه کانی ئەمریکا بوو (٣) به هیز بوونی عێراق، ده بووه هه ره شه یه کی گه وره بۆ سه ر ئاسایشی ئیسرائیل .

ریکه وتنی هه ر دوو ولات (ئەمریکا و ئێران) له سه ر ئەوه ی که هاوکاری و کۆمه کی ئەمریکا بۆ کورد له ریگه ی ئێرانه وه بیټ، پیده چی له بهر سی هۆی سه ره کی بوو بیټ (١) ئێران له به رژه وه ندیدا نه بوو که بارزانی په یوه ندیه کی راسته وخۆی له گه ل ئەمریکادا هه بیټ . بۆیه داوای کرد که په یوه ندیه کانیان له ژێر چاودێری ئەودا بیټ (٢) ئەمریکا ده یه ویست په یوه ندیه کانی له گه ل کوردا به شیوه یه کی نه ینی و ناراسته وخۆ بیټ . (٣) به هۆی پینگه ی جوگرافی ئێرانه وه، پێویست بوو کۆمه ک و هاوکاریه کانی ئەمریکا له ریگه ی خاکی ئێرانه وه بۆ کورد ره وانه بکریین .

ده توانین بلێین دوو کیماسی گه وره له په یوه ندیه کانی نیوان کورد و ئەمریکادا هه بوون

- (١) په یوه ندیه کانیان راسته وخۆ نه بوون، به لکوو له ریگه ی ئێرانه وه بوون .
- (٢) په یوه ندیه کانیان به شیوه یه کی ئاشکرا نه بوون، به لکوو زۆر به نه ینی بوون و هه ر دوو لا هه ولی په رده پۆش کردنیان ده دا .

(١) باره گای ئیداره ی ئەمریکا له کۆشکی سپی و قه شه نگدا به . بۆیه زۆر جار له بری ده سته واژه ی ئیداره ی ئەمریکا ، کۆشکی سپی به کار دێت .

بهستنی ئەم په یوه نهدیه نهینیهی نیوان بارزانی و ئەمریکا، له دوو رووهوه بو کورد زیانی هه بوو :

(۱) په یوه نهدی نهینیی له دنیای سیاسه تدا هه م بیزاراوه، هه میش به چاوی گومانه وه سهیر ده کری .

(۲) په یوه نهدی نهینیی له زۆریه ی کاتدا به زیانی لایه نه بهیژه که ته واو ده بی . چونکه لایه نی به هیژ به شیوه یه کی ئاسانتر ده توانی به نده کانی ریکه وتنی نیوانیان پیشیل بکات و خووشی بدزیته وه له پابه ند بوونه سیاسی و ئەخلاقیه کانه وه . که ئەمه له په یوه نهدی نیوان کورد و ئەمریکادا روویدا .

له باره ی په یوه نهدی نیوان کورد و ئەمریکا، به پرسیکی گهره ی (CIA) رایگه یاند ؛ که ئازانسه که ی چه ک و ته قه مهنی و کۆمه کیکی زۆری داوه ته کورده کان له (۱۹۷۲) دا، که نرخه که ی ده گه یشته ملیۆنان دۆلار، ئەویش له سه ر داوا ی حکومه تی ئیرانی (مصطفی البارزانی، الاسطوره والحقیقه، ص ۲۵۵) .

یه کیکی له وه والانه ی که له لیژنه ی هه والگری له ئەنجومه نی نوینه رانی ئەمریکادا دزه ی کردوه، ئاماژه به وه ده کات که سه رۆک نیکسون فه رمانی به (CIA) کردوه له (۱۹۷۳) دا، که بگه نه ریکه وتن و تیگه یشتن له گه ل شای ئیران له سه ر ده ستخستنی چه کی سوڤیه تی و چینی و ناردنی بو کورده کان (مصطفی البارزانی، الاسطوره والحقیقه، ص ۲۸۰) . مه به ست له ناردنی چه کی سوڤیه تی و چینی بو کورد ئەوه بووه، که هیچ به لگه یه که نه سه لمیتری له سه ر هاوکاری کردنی ئەمریکا بو کورد . ئەمه ش به رزی ئاستی ئەو نهینیی بوونه ده سه لمیتری له په یوه نهدی نیوان ئەمریکا و بارزانیدا .

له باره ی باوه پ بوونی زۆری بارزانی به ولاته زله یزه کان و به تایبه تی ئەمریکا، کریس کۆچیرا ده لی : بارزانی له باره ی ده روونیه وه به ته ما بوو زله یزه کان سه ربه خوئی بده نی . له باری سوپایی و ماددی و دارایشه وه به راده یه که پابه نده ی ولاته یه کگرتوه کانی ئەمریکا بوو، که ئیدی سه ربه خوئی راوبۆچوونی له ده ست دابوو (کورد له سه ده ی نۆزده و...، چ ۱، ۲۰۰۳ ل، ۲۷۸) .

یه کیکی له هه له گه ره کانی جولانه وه ی رزگار یخوازی کورد له باشوری کوردستاندا ئەوه یه، که بو به دیهینانی مافه نه ته وه ییه کانی هه میشه ئومیدی به پشتیوانی ولاته زله یزه کان هه لچنیوه . که له راستیدا ماف به هه ول و خه بات به ده ست دی، نه که به ئومید . زله یزه کان

سیاسهت له سهر بنچینه ی بهر ژه وهندی ولاته کانیان به ریوه ده بن، وه ژور به که می ریځ ده که وی که بهر ژه وهندی کانیان له گه ل پشتگیری کردن له مافی گه لانی ژیر ده سته دا بگونجی . هه ولدان بۆ سود وه رگرتن له پشتیوانی ولاتانی دهره کی له خه باتی رزگار یخو ازیدا کاریکی پیویسته، به لام ناکری به راده یه ک پشت به فاکته ری دهره کی بیه ستری، که توانای بریاردان و ویستی سیاسی (الارادة السياسة) له ده ست بدری .

به مه بهستی پته و کردنی په یوه ونده کانی له گه ل نه میکادا، بارزانی ئیدریسی کوری و دکتور محمود عوسمانی نارد بۆ نه میکا، له ناوه ندی (CIA) له لایه ن ریچاد هیلمز، جه نه رال (ئیم هیل) و سهره د ریچاد کینیدی (یاریده دهری یه که می کیسنجر له شورای ناسایشی نه ته ویدیدا) پیشوازیان لیکرا . دکتور محمود له و باره یه وه ده لی ((هیلمز زوری دریز نه کرده وه و پیی گوتین، له بویه ئیمه ی ری داوه که شا ویستویه تی ده ولته تی نه میکا یارمه تیتان بدات، وه یارمه تی واشنتون هر له بهر هندیه)) (به م هه مو تاونه وه لیبورنی چی؟ ۲۲۶) .

وهک نه وه ی پیشووتر ئاماژه مان پیدای، نه و ولاتانه ی که پشتیوانی کوردیان ده کرد له شورشی نه یلودا، له نیو نه وانیشدا نه میکا، په یوه ندی و هاوکاریان له گه ل کوردا زیاتر له ریگه ی ده زگا هه والکریه کانه وه بووه، نه ک ناوه نده ره سمیه کانی ده ولته، که نه مه ش گومانی ده خسته سهر جوړی نه و په یوه ندیه ی که نه و ولاتانه له گه ل کوردا هه یانبوو .

له سهردانه که می محمود عوسمان و ئیدریس بارزانیدا بۆ نه میکا، کاربه ده ستانی ولاته که دانیان به و راستیه دا ناوه که پشتیوانی و هاوکاری نه وان بۆ کورد ته نیا له بهر ویست و داوای شای ئیران بووه . که واته له بنه رته دا پشتیوانی نه میکا له کورد جیگه ی ئومید نه بووه، وهک نه وه ی که بارزانی دلی ژور پیخوش بووه .

پیده چی بارزانی له راده به دهر بریوی به نه میکا هه بوو بی . نه وه تا له (۱۹۷۳) دا به (جیم هوگله ند) ی په یامنیری واشنتون پوست ده لی : ئیمه بریوامان به شا نیه، بریوامان به نه میکایه، نه میکا گه وره تره له وه ی خه یانه ت به گه لیکی بچوکی وهک گه لی کورد بکات (سهرچاوه ی پیشوو، ۲۳۲) . له مه دا دهره ده که وی که بارزانی به باشی له سیاسهت و مه رانه کانی شا تیگه یشتوو به رامبه ر به دوزی کورد . هر بویه بریوی به راستگیی نه و نه بووه، به لام که بارزانی بریویه کی زوری به نه میکا هه بووه به وه ی که خیانه ت له گه لیکی بچوکی وهک کورد ناکات، نه و دوو نه گه ری هه یه یه که م : بارزانی ویستویه تی کاریگه ری له

سه‌ر سوژ و ویزدانی کاربه‌ده‌ستانی ئەمریکا دروست بکات، تاکوو بیر له‌خیانه‌ت و پشتگووی خستنی کورد نه‌که‌نه‌وه دووهم : بارزانی تیگه‌پشتنیکی هه‌له‌ی هه‌بووه سه‌باره‌ت به‌سیاسه‌ت و ئامانجه‌کانی ئەمریکا وه‌ک زله‌یزیک . ئەگه‌ر ئەگه‌ری دووهمیان راست بی‌ت، ئەوا ده‌توانین بلیین بارزانی هیچ سویدیکی له‌و ئەزمونه‌ی میژووویییه‌ی خۆی له‌کۆماری کوردستاندا وه‌رنه‌گرتوو، که به‌چاوی خۆی بینی چۆن زله‌یزیکی وه‌ک سوؤقیه‌ت که گۆران به‌سه‌ر به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانیدا هات، خیانه‌تی له‌قازی محمه‌د و گه‌لی کورد کرد .

هه‌ر له‌و باره‌یه‌وه موحسین دزه‌یی ده‌لی : بارزانی بپروای وابوو که هیچ کاریک له‌رۆژه‌لاتی ناوه‌راست و زۆریه‌ی ناوچه‌کانی جیهاندا، به‌بی‌پشتیوانی ئەمریکا جیبه‌جی نابی (سه‌رچاوه‌ی پیشو، ۲۳۲). ئەگه‌ر بارزانی ئەو جووره‌ی بیر کردنه‌وه‌ی هه‌بوو بی‌ت وه‌ک ئەوه‌ی موحسین دزه‌یی ئامازه‌ی پێداوه، ئەمه‌ ئەو راستیه‌ ده‌گه‌ینێ که بارزانی واقعی ململانی سیاسییه‌کانی جیهانی به‌باشی له‌به‌ر چاوه‌گرتوو . چونکه‌ چه‌ندین گه‌ل و ولات هه‌ن که به‌گژ ئەمریکادا چوونه‌ته‌وه، که چی سه‌رکه‌وتنیشیان به‌ده‌ست هێناوه .

هه‌ر سه‌باره‌ت به‌م بابته‌ش، رۆژنامه‌نووسی ئەمریکی (دکتۆر گوینته‌ر دیشنه‌ر) ده‌لی : له‌مانگی تشرینی یه‌که‌م و دووهمی (۱۹۷۳) دا له‌حاجی ئۆمه‌ران چاوپێکه‌وتنم له‌گه‌ل بارزانی‌دا سازدا، بارزانی له‌وه‌لامی پرسیاریکدا وتی «(له‌لایه‌ن دۆستانه‌وه‌ زه‌مانه‌تی دراوه‌تی ... زه‌مانه‌تیکی وه‌ها که ئەمجاره‌یان ده‌بیته‌مایه‌ی ده‌رخستنی دۆزی کورد و یارمه‌تیدانی بۆ وه‌دیپێنانی ئەو بارزه‌قه‌یه‌ی^(۱) لێی چاوه‌پروان ده‌کری . ئیمه‌ پشت به‌ولاته‌یه‌کگرتوه‌کانی ئەمریکا ده‌به‌ستین و متمانه‌مان پێی هه‌یه (کورد گه‌لی له‌خسته‌برای...، چ، ۲۰۰۴، ل، ۲۸۰) .

ده‌رنجانی ره‌وتی رووداوه‌کان ئەوه‌یان ده‌رخست، که بارزانی هیچ زه‌مانه‌تیکی راسته‌قینه‌ی له‌لایه‌ن ئەو ولاتانه‌ی پشتیوانیان لێ ده‌کرد نه‌دراوه‌تی، ته‌نیا ئەوه‌ بووه که بپرواو متمانه‌ی به‌به‌لینه‌ زاره‌کیه‌کانی ئەوان هه‌بووه . پشت به‌ستنیشی به‌ئەمریکا بۆ رووبه‌پوو بوونه‌وه‌ی سوپای عێراقی، که به‌هۆی هاوکاری کردنی له‌لایه‌ن سوؤقیه‌ته‌وه‌ زۆر به‌هیز ببوو، زیاتر به‌هۆی خۆش باوه‌ری و ناچاریه‌وه‌ بووه .

(1) نازانم به‌ته‌واوی ئەم زاراوه‌یه‌ چ واتایه‌ک ده‌گه‌ینێ، که وه‌رگێر له‌ وه‌رگێرانی کتیبی (کورد گه‌لی له‌ خسته‌برای غه‌در لیکراو) ی دکتۆر گوینته‌ر دیشنه‌ردا به‌کاری هێناوه .

په یوهندی (بارزانی - ئیران)

له نیوان عیراق و ئیراندا مملانییه کی میژوویی بوونی هه یه . شاهه نشا ئامانجی نه وه بوو که دهسته لاتی به شیک له ((نهروه ند روودا))، ئه م ریگه ئاوییه کی که نداوی فارس و به ندهری نه وتی ئابادان و به سره لیک گری ده داته وه، له چنگ عیراقی دهریینی (به م هه موو تاوانه وه لیبور دنی چی؟ ۲۳۵) . عیراقیش بانگه شه ی مافی خو ی ده کرد له سه ندنه وه ی خوزستان، که پر نه وترین پاریزگای ئیرانه .

شاهه نشا له دهره تیکی گونجاو ده گه پرا بو ناچار کردنی دهسته لاتدارانی عیراق، تا کو مه رج و داخو زیه کانی ئیران سه باره ت به شه تاوی عه رب په سه ند و جیبه جی بکه ن . بویه که کی شه و نا کو کی له نیوان بارزانی و عه بدولکه ریم قاسمدا په ره ی سه ند، شا ئه مه ی به دهره ت زانی و ده سته ی کرد به پشتیوانی کردنی شو رشی کورد، تا له و ریگه یه وه حکومه تی عیراقی ناچار بی ت مل بو مه رج و داخو زیه کانی ئیران که چ بکات .

له تشرینی یه که می (۱۹۶۲) دا ئیران به کرده وه ئاماده یی نیشاندا بو هاوکاری کردنی شو رشی کورد له رووی ماددی و سه ربازیه وه . ده سکه وتنی نه و کو مه ک و هاوکاریانه ی ئیران له و بارو دوخه دژواره ی که گه لی کورد تییدا ده ژیا، ئومیدیکی گه وره ی به هیزی پیشمه رگه ی کوردستان به خشی (دانوستانه کانی بزوتنه وه ی... ۲۰۰۶، ۱۰۱) .

شه ر کردن دژ به عیراقی بو کورد، کاریکی زور قورس و دژوار بوو . چونکه کورد نه هیزیکی چه کداری ری کخرای هه بوو، نه توانایه کی ماددی نه وتوشی هه بوو . بویه کاتی له لایه ن حکومه تی عیراقه وه شه ری به سه ردا سه پینرا، ناچار بوو پشت به کو مه ک و هاوکاری دهره کی بیه سته ی . ئیرانیش ئاماده ییه کی زوری هه بوو بو پشتیوانی کردنی کورد، تا کو بتوانی دریژه به به رهنگاری بدات به رامبه ر به هیرش و په لاماره کانی سو پای عیراقی، تا به هویه وه توانا کانی حکومه تی عیراقی لاواز بی و ناچاری سازشکردن بی به رامبه ر به داخو زیه کانی ئیران .

ئیران بو بارزانی ته نیا ولاتیکی نه بوو که هاوکاری و کو مه کی لی ورده گرت . به لکوو تا که ریگه ش بوو که لییه وه یارمه تی و هاوکاری دهره کی بو ده هات . بویه له پیناو به ده سته یانی رهامه ندی شادا، بارزانی خو ی ناچار بینی که بچیته ژیر باری چه ندین مه رج و داواکاری ئیرانه وه . یه کیکی له و مه رجانه، قه ده غه کردن و دژایه تی کردنی چالاکی خه بات که رانی

کوردستانی رۆژهلآت بوو له ناوچه‌کانی ژێر ده‌سته‌لاتی شۆرشدا . که ئەم هه‌لۆیسته له رووی میژووویی و نه‌ته‌وه‌بیه‌وه به خراپ له سه‌ر ناوبانگی شۆرشی ئەیلول که‌وته‌وه . که ئەمه‌ش یه‌کێک بوو له دهرنجامه خراپه‌کانی سیاسه‌تی پشت به‌ستن به هاوکاری دهره‌کی و پشتنگۆی خستنی توانا ناوخواپیه‌کان بۆ درێژه پێدانی خه‌بات و به‌ره‌نگاری دژ به سوپای داگیرکه‌ر .

پاساوی بارزانی بۆ ئەو کاره ئەوه بوو، که ده‌یووت : کورد هه‌موو لایه‌کی لیگی‌راوه، ریگه‌ی ئێران نه‌بێ، وه له ناوخواشدا مه‌ترسی هه‌یه‌که‌ی برابم ئەحمەد و مام جه‌لالی له سه‌ره⁽¹⁾، چۆن ده‌توانین داواکاری ئێران سه‌بارهت به ریگه‌ گرتن له خه‌بات و چالاکی کوردانی رۆژهلآت جیبه‌جی نه‌که‌ین (جیشتی مجبور، ل١٩٣٤) .

پرسی نه‌ته‌وايه‌تی هه‌ندی سنوری دیاری کراوی هه‌یه، که پێویسته وه‌ک هه‌یلی سور سه‌یر بکری، هه‌یج بیانوو و پاساویک دادای ئەوه نادات که ئەم هه‌یلانه ببه‌زینرێن . نمونه وه‌ک هاوکاری کردن له‌گه‌ڵ دۆژمن له‌سه‌ر حیسابی به‌رژه‌وه‌ندیه نه‌ته‌وه‌بیه‌کانی گه‌له‌که‌ت . به داخه‌وه زۆر له هه‌یه کوردیه‌کان به بیانووی رزگار کردنی خۆیان له له‌ناوچوون، چوونه‌ته ژێر باری هاوکاری کردنی دۆژمنانی کورد دژ به هه‌ینیکی سیاسی یان به‌شیکێ کوردستان . که ئەمه به ته‌واوی دژی بنه‌ما و به‌ها پیرۆزه‌کانی نه‌ته‌وه‌یه .

به پێی هه‌ندی سه‌رچاوه‌ی میژووویی، زیاتر له (٤٣) که‌س له کورده چالاکه‌کانی ئێران له نیوان سالانی (١٩٦١ تا ١٩٧٥) له کوردستانی عێراقدا له لایه‌ن پارته‌یه‌وه کوژراون یان گیراوان و دراونه‌ته‌وه ئێران (به‌م هه‌موو تاوانه‌وه لیبوردنی چی؟ ل١٩٤٤) . ئەگه‌ر چی ئەم ژماره‌یه بۆ سێزده سال و نیو رێژه‌یه‌کی زۆر نیه، به‌لام لێره‌دا گرنگ ژماره و چه‌ندایه‌تی نیه، به‌لکوو گرنگ به‌زاندنی ئەو سنوره‌یه که له رووی بنه‌مای نه‌ته‌وه‌بیه‌وه به هه‌یلی سور داده‌نرێت .

عیسا په‌ژمان (ئەفسه‌ری پێشکه‌وتووی ده‌زگای ساواکی ئێران) له یاداشته‌کانیدا باس له‌وه ده‌کات ؛ که له پێناو به‌هه‌یز کردنی توانا‌کانی شۆرشی کورد به‌رامبه‌ر به حکومه‌تی عێراقی، به مه‌ئموریه‌ت ده‌چێته ئەلمانیا و له‌وی ده‌زگایه‌کی رادیویی باش ده‌کپێ، که به ریگه‌ی که‌ر و بار ده‌برێته مالی (عه‌بدو‌للا جه‌لدیان) و دواتر له ئەشکه‌وتیکی نادیار داده‌نرێت و ئەفسه‌ریکی ئەلمانیه‌ش له‌گه‌ڵ خۆیدا ده‌هه‌ینیت بۆ راهه‌ینانی کادیره کورده‌کان (گو‌فاری

⁽¹⁾ له (١٩٦٦ تا ١٩٧٠) هه‌یه‌که‌ی (برابم ئەحمەد و مام جه‌لال) که له دژی بارزانی چوو بووه پال حکومه‌تی عێراقی ، ببووه مه‌ترسی و هه‌ره‌شه‌یه‌کی گه‌وره بۆ سه‌ر هه‌یزی پێشمه‌رگه .

لقین، ژ۷۳، ۸، ۲۰۰۸، ل۱۰). که دواتر ئه م رادیویه رۆلئیکي گه وره ده بښی له به ره و پېشبردنی تواناکانی شۆرشى کورد له رووی راگه یاندنه وه .

هر له یاداشته کانی خویدا، په ژمان ئه وهش ئاشکرا ده کات ؛ که ئه و له جنیقى پایته ختی سویسرا، حیسابییکی بانکی جودا به فه رمانی راسته وخوی شا بۆ بارزانی ده کاته وه ... ههروه ها باس له وهش ده کات، که ساواک زانیاری ئه وهی هه بوو که بارزانی به دواى پشتیوانیکی تره وه بووه و به دوور له چاوی ساواک په یوه ندى له گه ل بالئوزخانه ی رووسیادا به ستووه (ههفته نامه ی ئاوینه، ژ۱۷۳، ۵، ۲۰۰۹، ل۱۰). ئه مه ئه و راستیه ده گه ینى که هم ئیران به دگومان بووه به رامبه ر به بارزانی، هم بارزانیش باوه پری به ئیران نه بووه و هه میسه هه ولى په یدا کردنی دۆستی تازه ی داوه .

هاوکاری و کۆمه کی ئیران بۆ کورد زیاتر له ریگه ی ساواکه وه بوو، بۆ ئه م مه به سته چه ندین کارمه ندى ئه م ده زگایه هاتبوونه ناوچه کانی ژیر ده سته لاتى شۆرش . له و باره یه وه هه ژار موکریانی له کتیبه که یدا (چیشتی مجیور) باس له بوونی ساواک ده کات له چۆمان و گه لاله^(۱). ههروه ها یارمه تی مانگانه ی پېشمه رگه له ریی ده زگای ساواکه وه ده درا، که به پولی ئیرانی دابین ده کرا (به و هه موو تاوانه وه لیبور دنی چی؟ ل۲۲۴).

ئه مه ئه وه ده گه ینى که جله وی کاروباری شۆرش، به شیوه یه کی زۆر ترسناک که وتبوه ژیر ده سته لاتى ده زگای ساواکه وه . پیده چی بارزانیش درکی به مه ترسی ئه م بارودوخه کردبى، به لام به هوی گرنگی پیگه ی جیویولیتیکی ئیران بۆ کورد، نه یده توانی ده ست به رداری ئه م جوړه په یوه ندىه بیته له گه ل ئیراندا .

هر له باره ی پشتیوانی و هاوکاری ئیران بۆ کورد، هه ژار ده لى : به عس که دووه م جار حوکمیان گرت ه ده ست، زۆری نه برد له مانگی (۹) ی ۱۹۶۸ دا شه پریان به سه ر کوردا سه پانده وه، ئه م شه ره تا سه ره تاى ۱۹۷۰ هر به رده وام بوو، یاریده ده ری چه ک و که ل و په لمان له ریگه ی ئیرانه وه بۆ ده هات (چیشتی مجیور، ل۵۱۶—۵۱۷).

هر له م باره یه وه نوسه ر و رۆژنامه نوسی ئه مریکیش (جاناتان رهندل) ده لى : له (۱۹۷۴) دا که شه ر هه لگیرسایه وه، توپخانه ی دوور هاویژ و مووشه کی به هه وای ئیران پشتیوانی له

^(۱) چۆمان و گه لاله دوو شاروچکه ی سه ر به پارێزگای هه ولێرن ، ده که ونه سه ر ریگه ی هاملتون له نزیك سنوری ئیران .

کوردان ده کرد . له راستیدا ئه وهنده سر به ده ولته تی شا بوون، که ده ولته (ئیران) ته نانهت خورد و خوراک و جگهره ی ئه مریکیشی بۆ دابین ده کردن ، وه وای لئ هاتبوو که ئیدی تو و دانه ویلله ی پی بژیوی خویان نه ده چاند (به م هه موو تاوانه وه لیبورنی چی؟ ل ۲۱۳) .

مملانی پی سهربازی له گه ل حکومه تی عیراقددا که خاوه ن سوپایه کی نیزامی و چه کی مؤدیرن بوو، بۆ کورد کاریکی زۆر قورس و دژوار بوو . بۆ ئه وه ی بتوانی دریزه به شورش و به ره نگاری بدات، بارزانی به راده یه کی زۆر پشتی به هاوکاری و کومه کی ئیران و ئه مریکا ده به ست، به جۆریک که سهره تایترین پیداویستی له ریگه ی کومه کی دهره کیه وه دابین ده کرد ، وه بایه خ دانی به توانا ناوخواپییه کان به شیوه یه کی مه ترسیدار فها موش کرد بوو . ئه مه ش لاوازترین خالی شورش ی کوردی بوو . چونکه هه میشه ئه و مه ترسیه له ئارادا بوو، هه ر کاتی کومه کی دهره کی کۆتایی پی بیته ، کورد نه توانی بۆ یه ک مانگیش دریزه به شورشه که ی بدات . هه ر وه ک چۆن له دوا ی ریکه وتننامه ی جه زائیردا ئه مه رویدا .

له باره ی ده ست خستنه نیو کاروباری شورش ی کورد له لایه ن ئیرانه وه، جانانان رهن دل ده لی : له سالی (۱۹۶۹) دا که روسیا پیشنیازی بۆ بارزانی کرد وتووێژ له گه ل حکومه تی عیراقددا بکات، بارزانی ئه م هه واله ی گه یانده جه نه پال (نه سیری) سه رۆکی ساواک، ئه ویش له وه لآمدا وتی « شا ئه م پیشنیازه رته ده کاته وه » . به م هۆیه شه وه وتووێژ له و ساله دا ساز نه کرا (سه رچاوه ی پیشوو، ل ۲۲۱) .

هه ر کاتی هیزه خه باتگی ره کان به شیوه یه کی نا دروست و زیاد له پیویست پشتیان به هاوکاری دهره کی به ست، ده بیته هۆی دروست بوونی بی ئیراده یی و له ده ست دانی سه ربه خۆیی له رووی بریاری سیاسیه وه . ئه مه ش ده بیته هۆی دوور که وتنه وه له به ها و ئامانجه کانی شورش .

ریکه وتننامه ی (۱۱) ی نازار :

حیزی به عس له ته موزی (۱۹۶۸) دا له ریگه ی کوده تای سه ربازیه وه بۆ جاری دووم ده سته لاتیان له عیراقددا گرته وه ده ست . دوا ی دوو مانگ له هاتنیان بۆ ده سته لات، ده ستیان کرد به ئه نجام دانی چه ندین پرۆسه ی سهربازی له کوردستاندا، به ئامانجی کۆتایی هینان به شورش ی کورد . له پال ئه مه شدا چالاکیه دبلۆماسیه کانیان په ره پیدا بۆ پته و کردنی په یوه ندییه کانیان له گه ل ولاتانی جیهاندا، به تایبه تیش له گه ل سوڤیه تدا .

به عس سهره پای ههول و کوششیکي زور، به لام نهیتوانی له ریگه ی به کار هینانی هیزه وه سهرکه وتن به رامبر به کورد به دست بیئی . سؤقیه تیش که دؤستی هه ر دوو لا بوو، به رزه وه ندیه کانی ئه وه ی دهخواست که ناشتی و نارامی له عیراقدا بچه سپیت . هه ر بویه له (۱۹۶۹) دا، سؤقیه ت پیشنیازی ناشتی نیوان کورد و به غدا دهخاته به رده م بارزانی، به لام به هوی دست تیخستنی شاهه نشاوه، بارزانی وه لامی پیشنیازه که ی نه دایه وه .

حکومه تی به عس له ماوه ی سال و نیویکدا (۱۹۶۸/۹ تا ۱۹۷۰/۳) گشت توانا سهربازیه کانی خوی به کار هینا بو له ناوبردنی شورش کورد، به لام سهرکه وتوو نه بوو . به هوی زوری خه رچی تیچوونی جهنگه وه، عیراق که وته ژیر باری قهرزیکي زوره وه، که به شی زوری قهرزه که هی دهوله تی سؤقیه ت بوو . دهسته لانداران عیراق داوایان له حیزبی شیوعی عیراقی کرد که داوا له یه کیتی سؤقیه ت بکات ئه و قهرزانه دوا بخت، به لام کاربه دهستانی مؤسکو رازی نه بوون به دواخستنی قهرزه که و به حکومتی عیراقیان راگه یاند که شه پ له کوردستاندا بوه ستیئی، به وه هوی وه ده توانی هم قهرزی ئیمه بدهیته وه، هه میش ده توانی بواری ئاوه دان کردنه وه پهره پیبده ی (گوڤاری لقین، ژ۹۱، ل۳۱) . به هوی فشاری هه لومه رجه که وه، حکومتی عیراقی ناچار بوو ریگه چاره ی ناشتی په سهند بکات .

که واته به عس که ناشتی په سهندکرد له گه ل کوردا، به هوی بپوا بوونیه وه نه بوو به چاره سهر کردنی ناشتیانه ی کیشه ی کورد، به لکو له ناچاری بوو، به تایبه تی له بهر سی هوی سهره کی :

(۱) له به ره کانی شه پی کوردستاندا دووچاری چه ندین شکستی گه وره بیوو .

(۲) که وتبووه ژیر باری قهرزیکي زوره وه

(۳) فشاری زوری که وتبووه سهر له لایه ن سؤقیه ته وه بو په سهند کردنی ناشتی له گه ل کوردا . سؤقیه ت چۆن فشاری خستبووه سهر حکومتی عیراقی، به هه مان شیوه ش خستبوویه سهر سهر کردایه تی کوردیش، تا کوو ناشتی په سهند بکات . له م باره یه وه زهید عوسمان (نوینه ری بارزانی له لوبنان) ده لی : سؤقیه ت دوو ریگه ی له به رده م بارزانیدا دانا بوو، یان واژو کردنی ریکه وتنه که^(۱)، یان کوتای هینان به ته ووی ئه و هاوکاریانه ی که سؤقیه ت پیی ددها، که ئه و کات سؤقیه ت جگه له هاوکاری ماددی، چه ک و که ل و پهل سهربازیشی بو کورد

(۱) مه به ست ریکه وتنی (۱۱) ی نازاری ۱۹۷۰ به

ره‌وانه ده‌کرد . که دواى ئیمزا کردنى ریکه‌وتنى (۱۱) ی ئازار، سۆقیهت جگه له هاوکارى ماددى، هیچ جۆره چه‌کێکی نه‌دا به کورد (گۆفاری لقی، ژ. ۸۷، ۳، ۲۰۰۹، ل. ۳۰) .

وه‌ک له باسه‌کانی پێشبوودا باسم کرد، له جه‌نگی ساردا ئەمریکا و سۆقیهت زیاتر مه‌به‌ستیان بوو حکومه‌ته‌کان به لای خۆیاندا رابکێشن، نه‌ک جولانه‌وه رزگاربخوازه‌کان . بۆیه دواى ئیمزا کردنى ریکه‌وتننامه‌ی (۱۱) ی ئازار، سۆقیهت چیتر چه‌ک و که‌ل و په‌لی سه‌ربازی نه‌دا به کورد، به‌لام کۆمه‌ک و هاریکاری له‌گه‌ڵ حکومه‌تی عێراقیدا زیاتر په‌ره پێدا .

به‌هۆی ئەزموون و شاره‌زاییان له‌گه‌ڵ به‌عسدا، سه‌رکردایه‌تی کورد بپروای به‌ه‌لۆیستی ئاشتیخوازانه‌ی به‌عس نه‌بوو، به‌لام له ژێر کاریگه‌ری چه‌ند هۆکارێک بارزانی ریکه‌وتننامه‌ی ئاشتی له‌گه‌ڵ حکومه‌تی عێراقدا په‌سه‌ند کرد، گرنگترین ئه‌و هۆکارانه‌ش بریتی بوون له :

۱- کورد به‌هۆی شه‌په‌وه زینتیکی زۆری پێگه‌یشتبوو .

۲- هیزی پێشمه‌رگه زۆر ماندوو ببوو .

۳- بارزانی فشارێکی زۆری سۆقیه‌تی له‌سه‌ر بوو بۆ په‌سه‌ند کردنى ئاشتی له‌گه‌ڵ به‌عسدا .

به‌مه‌ش دهرده‌که‌وی که هه‌ر دوو لا (کورد و به‌عس) بپروایان به‌ پرۆسه‌ی ئاشتی‌که نه‌بوو، به‌لکوو له ناچاریدا ریکه‌وتنه‌که‌یان ئیمزا کرد . هه‌ر ریکه‌وتنیکیش له سه‌ر بنچینه‌ی بپروا و متمانه نه‌کریت، دهرنجامه‌که‌ی ته‌نیا شکست ده‌بیت .

به‌ر له واژو کردنى ریکه‌وتنه‌که، شای ئێران بانگه‌یشتی ئیدریس بارزانی کرد و پێی راگه‌یاند، که ئه‌و ریکه‌وتنه بۆ کۆتایی هینانه به‌ شۆرشه‌که‌ی بارزانی . له به‌رامبه‌ردا ئیدریس به‌ شای وت، که ئه‌گه‌ر کورد ئه‌و ریکه‌وتنه واژو نه‌کات، ئایا ئێران تاجه‌ند ئاماده‌یه ئاستی هاوکارى سه‌ربازی و ماددی بۆ شۆرش به‌رز بکاته‌وه ؟ شا به‌لێنی دا به هه‌موو شێوه‌یه‌که هاوکارى بارزانی بکات، ئه‌گه‌ر ریکه‌وتنه‌که واژو نه‌کات . بۆ ئه‌مه‌ش بارزانی لیستیکی داواکاری به‌رده‌وام بوونی شۆرشى دایه شای ئێران و ئه‌ویش ده‌ستبه‌جێ په‌سه‌ندی کرد، به‌لام بارزانی متمانه‌ی به‌ شا نه‌کرد و ریکه‌وتنه‌که‌ی واژو کرد (گۆفاری لقی، ژ. ۸۷، ۳، ۲۰۰۹، ل. ۲۸) .

له راستیدا ئامانجی به‌عس له‌و ریکه‌وتنه‌دا، گه‌رپان بوو به دواى دهرفه‌تیکی باشتر بۆ له‌ناو بردنى شۆرشى کورد . له‌مه‌دا قسه‌که‌ی شا راست بوو، به‌لام راستیه‌که‌ی شا په‌رۆشی چاره‌نوسی شۆرشه‌که نه‌بوو، به‌لکوو په‌رۆشی بێ ئاکام بوونی خواست و ئامانجه‌کانی بوو، که ده‌یه‌ویست له ریکه‌ی به‌کار هینانی کارتی کوردیه‌وه له‌عێراقدا به‌دیان به‌یئێ .

کیشهی گه‌وره‌ی بارزانی ئه‌وه بوو، نه برپوای به نیاز پاکی به‌عس هه‌بوو، نه برپوایی به راستگویی شا هه‌بوو، به تایبته‌ی که ئه‌زمونیکی دور و درێژی له‌گه‌ل شادا هه‌بوو، که ده‌گه‌پایه‌وه سه‌رده‌می کۆماری کوردستان . بارزانی له‌م راستیه‌ی تیگه‌یشتبوو، که هه‌ر ده‌بی کیشهی کورد له‌ ریگه‌ی گفتوگۆوه له‌گه‌ل حکومه‌تی ناوه‌ندی چاره‌سه‌ر بیی . بۆیه‌ش دواجار برپاریدا که داخوایه‌کانی شا پشتگویی بخات و ریگه‌وتنه‌که ئیمزا بکات .

به‌م جۆره له (١١/٣/١٩٧٠) دا ریگه‌وتنه‌که له لایه‌ن هه‌ر دوو لاهه ئیمزا کرا و بۆ میدیاکان راگه‌یه‌نرا، بلاو بوونه‌وه‌ی هه‌واله‌که به لای زۆربه‌ی خه‌لکه‌وه جیگه‌ی سه‌رسورمان بوو . چونکه هه‌ر دوو لا له شه‌ریکی ئیجگار قورسدا بوون، کاتی میدیاکان هه‌واله‌که‌یان بلاو کرده‌وه . ریگه‌وتنه‌که تا ئه‌و کات به گرنه‌ترین ده‌سکه‌وتی نه‌ته‌وه‌یی داده‌نرا، که له ریگه‌ی شۆرشه‌ی چه‌کداریه‌وه به ده‌ست هاتبوو . چونکه ریگه‌وتنه‌که به به‌لگه‌یه‌کی میژوویی ره‌سمی داده‌نریت، که تێیدا دان به مافه نه‌ته‌وه‌یه‌کانی کورد نراوه له لایه‌ن حکومه‌تی ناوه‌ندی عێراقه‌وه .

له‌م ریگه‌وتنه‌دا حکومه‌تی ناوه‌ندی مافی ئۆتۆنۆمی بۆ کورد سه‌لماند، وه ماوه‌ی چوار سالی‌ش دانرا بۆ جیبه‌جی کردنی ته‌واوی به‌نده‌کانی ریگه‌وتنه‌که . دانانی ئه‌و ماوه زۆره جیگه‌ی گومان بوو، به تایبته‌ی که حکومه‌تی ناوه‌ندی له بنه‌رته‌دا برپوای به چاره‌سه‌ر کردنی ئاشتیانه‌ی کیشهی کورد نه‌بوو . ره‌نگه دانانی ئه‌و ماوه‌یه له لایه‌ن حکومه‌تی ناوه‌ندیه‌وه بۆ ئه‌وه بوو بی‌ت، تا بتوانی به شیوه‌یه‌کی زۆر باش خۆی ریک بخاته‌وه له رووی سه‌ربازی و ئابوریه‌وه .

دانان به مافی ئۆتۆنۆمی بۆ کورد له عێراقدا، له لایه‌ن ولاته هه‌رمیه‌کانه‌وه رووبه‌رووی درایه‌تیه‌کی زۆر بووه‌وه . بۆیه ئه‌و ولاته‌یه‌ی که به‌شیک له خاکی کوردستانیان له ژێر ده‌ستدایه، وهک (ئێران و تورکیا و سوریا) سیاسه‌تیکی دوژمنکارانه‌یان به‌رامبه‌ر به پرسه‌ی ئۆتۆنۆمی له کوردستانی عێراقدا گرت به‌ر، وه به هه‌موو شیوه‌یه‌ک هه‌ولیان ده‌دا که پرۆژه‌ی ئۆتۆنۆمی‌که له‌بار به‌رن (میژووی کوردستان، ٢٠٠٨، ل٥١٠) . بیگومان پیشکه‌وتنی پرسه‌ی کورد له هه‌ر به‌شیکه‌ی کوردستاندا، کاریگه‌ری زۆر باشی ده‌بی له سه‌ر سه‌رجه‌م به‌شه‌کانی تری کوردستان . بۆیه هه‌میشه داگیرکه‌رانی کوردستان دژی چاره‌سه‌ر بوونی کیشهی کوردن له هه‌ر ولاته‌یکدا .

حکومه‌تی ناوه‌ندی له ماوه‌ی سالانی وتووێژدا به به‌رنامه و سوور بوونیکی زۆره‌وه، هه‌ولێده‌دا توانا ماددی و سه‌ربازیه‌کانی خۆی به باشترین شیوه بنیته‌وه، به‌لام به داخه‌وه سه‌رکردایه‌تی کورد سویدیکی زۆر که‌می له‌م دهره‌ته وه‌رگرت . هه‌ژار له‌م باره‌یه‌وه ده‌لی: له ماوه‌ی ئەم چوار ساله‌دا، حکومه‌تی ناوه‌ندی ریگه و بانی زۆر پان و قه‌لای زۆر قایمی له کوردستاندا دروست کرد و به ئاشکرای ئاماده‌یی هێرشێ دیکه بوو . ئێمه‌ش هه‌موو ئومێدمان که‌وتبووه سه‌ر ئێران و چه‌ک و یارمه‌تی ئەو (چیبێستی مجبور، ۲۰۰۵) .

سه‌رکردایه‌تی شۆرشێ کورد ده‌یتوانی له ماوه‌ی ئەم چوار ساله‌دا توانا ماددی و ئابوریه‌کانی به شیوه‌یه‌کی زۆر باش په‌ره پێیدا، وه توانای ده‌زگا ئیداریه‌کانیش له ناوچه‌کانی ژێر ده‌سته‌لاتی شۆرشدا تا راده‌یه‌کی باش به‌رز بکاته‌وه . به‌مه‌ش ده‌یتوانی به شیوه‌یه‌کی باشتر له جاران پشت به توانا ناوخبییه‌کان به‌ستی و که‌متر په‌نا به‌ریته به‌ر هاوکاری و پشتیوانی دهره‌کی، به‌لام ئەمه‌ی نه‌کرد و به‌رده‌وام بوو له هه‌ولدان بۆ به ده‌سته‌نانی پشتیوانی زیاتری دهره‌کی .

حکومه‌تی ناوه‌ندی له ریگه‌ی به‌هێزتر کردنی په‌یوه‌ندیه دهره‌کیه‌کانی، به تایبه‌تیش له‌گه‌ڵ سوڤیه‌دا، بریکی زۆر له چه‌کی گه‌وره و مۆدیرنی ده‌سکوت . بارزانی‌ش له به‌رامبه‌ردا هه‌ولێدا له ریگه‌ی ئێران‌وه، په‌یوه‌ندیه‌کی به‌هێز له‌گه‌ڵ ئەمریکادا دروست بکات . دوا‌ی رازی بوونی ئەمریکا به‌ هاوکاری کردنی کورد، بارزانی له ریگه‌ی کۆمه‌ک و هاوکاری ئەم دوو ولاته‌وه (ئێران و ئەمریکا) توانی ببیته‌ خاوه‌ن چه‌ک و ته‌قه‌مه‌نیه‌کی زۆر . هه‌روه‌ها ژماره‌ی پێشمه‌رگه‌ی زیاد کرد و چه‌ندین خولی مه‌شق و راهێنانی بۆ هێزی پێشمه‌رگه‌ کرده‌وه .

به‌مه‌ش هێزی پێشمه‌رگه له‌ رووی چه‌ندایه‌تی و توانای سه‌ربازیه‌وه گۆرانکاریه‌کی باشی به‌ خۆیه‌وه بینی، به‌لام دوو هۆکار گه‌وره‌ترین زیانیان به شۆرشێ کورد گه‌یاند له‌و قوناغه‌دا، ئەوانیش یه‌که‌م: ته‌شه‌نه‌سەندنی گه‌نده‌لیه‌کی مه‌ترسیدار له‌ نیو به‌رپرسه‌ بالاکانی شۆرشدا، که به‌هۆی ده‌سکوتنی پاره و ئیمتیازی زۆره‌وه ته‌واو نامۆ ببوون به‌ گیانی نیشتمان په‌روه‌ری و به‌رپرسیاریه‌تی . ئەمه‌ش بووه‌ هۆی دروست بوونی بۆشایه‌کی گه‌وره له‌ نیوان خه‌ڵک و به‌رپرسیانی شۆرشدا دووهم: له ماوه‌ی ئەم چوار ساله‌ی وتووێژدا، سه‌رکردایه‌تی شۆرش به‌ راده‌یه‌کی زۆر ترسناک پشتی به‌و کۆمه‌ک و هاوکاریانه به‌ست که له ریگه‌ی ئێران‌وه به‌ ده‌ستی ده‌گه‌یشته‌، وه‌ سوود وه‌رگرتن و پشت به‌ستنی به‌ توانا ناوخبییه‌کان تا راده‌یه‌کی زۆر پشتگۆی خست .

به‌مه‌ش کێڤرگه‌کیه‌کی توند له‌ نیوان کورد و به‌غدادا دروست بوو بۆ خۆ پرچه‌ک کردن و به‌هێز کردنی توانا سه‌ریازیه‌کانیان .

یه‌کێک له‌گه‌وره‌ترین که‌م و کورتیه‌کانی رێکه‌وتنی (١١) ی نازار ئه‌وه‌ بوو، که‌ سنوری ناوچه‌ی ئۆتۆنۆمی دیاری نه‌کرد بوو . بۆ چاره‌سه‌ر کردنی ئه‌م کێشه‌یه‌ش هه‌ر دوو لا رێکه‌وتبوون که‌ له‌ رێگه‌ی سه‌ر ژمیڤری و راپرسی گه‌شتیه‌وه‌، چاره‌نوسی ئه‌و ناوچه‌یه‌ی که‌ زۆرینه‌ی دانیشتوانیان کوردن و کێشه‌یان له‌ سه‌ره‌یه‌کلا بکرینه‌وه‌ . له‌به‌ر ئه‌وه‌ی حکومه‌تی ناوه‌ندی له‌ به‌رژه‌وه‌ندیدا نه‌بوو پرۆسه‌ی سه‌ر ژمیڤری و راپرسیه‌که‌ ئه‌نجام بدری . بۆیه‌ به‌هۆی چه‌ندین بیانوه‌وه‌ پرۆسه‌که‌ی جێبه‌جێ نه‌کرد . دوا جاریش بێرۆکه‌ی سه‌ر ژمیڤری و راپرسی بۆ ناوچه‌ کێشه‌ له‌ سه‌ره‌کان، بووه‌ هاندهرێکی به‌هێز که‌ به‌عس به‌ پێی پلان و به‌رنامه‌یه‌کی وورد و چپه‌وه‌، ده‌ست بکات به‌ جێبه‌جێ کردنی سیاسه‌تی به‌ عه‌ره‌ب کردنی خاک و دانیشتوانی ئه‌و ناوچه‌یه‌ی (کورد گه‌لی له‌ خسته‌بڕاو...، چ١، ٢٠٠٤، ل٢٦٨) .

به‌سته‌نه‌وه‌ی چاره‌نوسی خاکی ولات به‌ سه‌ر ژمیڤری و راپرسیه‌وه‌ هه‌له‌یه‌کی ستراتیجی گه‌وره‌یه‌، چونکه‌ (١) ئه‌وه‌ی راستی خاوه‌نداریه‌تی خاک ده‌سه‌لمێنی، به‌ پله‌یه‌ک راستیه‌ میژوویی و جوگرافیه‌کانن (٢) گۆرانیکاریه‌ (سیاسی و ئابوری و کۆمه‌لایه‌تی) یه‌کان، هه‌ندی جار جیاوازیه‌کی زۆر دروست ده‌که‌ن له‌ نیوان واقعی دیموگرافی و واقعی میژوویی ناوچه‌یه‌که‌ (٢) ئه‌گه‌ری سه‌رکه‌وتنی پرۆسه‌ی سه‌ر ژمیڤری و راپرسی له‌ روی بێ گه‌ردی و دروستیه‌وه‌ له‌ ولاته‌ نا دیموکراتیه‌کاندا زۆر که‌مه‌ . هه‌میشه‌ ئه‌گه‌ری روودانی ساخته‌کاری تێدا ده‌کری له‌ به‌رژه‌وه‌ندی لایه‌نی به‌هێز و ده‌سته‌لاتداره‌وه‌ .

ره‌نگه‌ کورد له‌به‌ر بێ ئه‌زموونی له‌ ساڵی (١٩٧٠) دا به‌ پرۆسه‌ی سه‌ر ژمیڤری و راپرسی رازی بوو بیته‌، به‌لام ئه‌وه‌ی جیگه‌ی سه‌ر سورمان و پرسپاره‌، سه‌رکردایه‌تی کورد له‌ دوا پرۆسه‌ی ئازادی عێراقیش جاریکی تر له‌گه‌ل حکومه‌تی ناوه‌ندیدا رێکه‌وت له‌سه‌ر ئه‌نجام دانی سه‌ر ژمیڤری و راپرسی له‌ ناوچه‌ کێشه‌ له‌ سه‌ره‌کاندا^(١)، له‌ کاتی‌کدا که‌ به‌ر فره‌وانترین و درێندانه‌ترین سیاسه‌تی به‌ عه‌ره‌ب کردن و کۆچ پیکردنی به‌ به‌رنامه‌ له‌م ناوچه‌یه‌دا له‌ دژی کورد و خاکه‌که‌ی ئه‌نجام درابوو .

(١) ناوچه‌ کێشه‌ له‌سه‌ره‌کان ئه‌و ناوچه‌یه‌ن که‌ کێشه‌یان له‌ سه‌ره‌ له‌ نیوان کورد و حکومه‌تی ناوه‌ندیدا ، له‌سه‌ر یه‌کلا کردنه‌وه‌ی ناسنامه‌که‌یان .

عه له م دهلی : له (۱۹۷۱) دا ته نیا خۆ تیوهردانی شا بوو که نهیه پششت بارزانی ره زامه نندی خۆی سه بارهت به پیشنیاز هکانی عیراق دهرپرپی، که داخوازی کورده کانی سه لماند بوو (به م هموو تاوانه وه لیپوردنی چی؟ ۲۴۹) .

گومان له وه دا نیه که شا دهستی خستوته نیو پرۆسه ی وتووێژی نیوان بارزانی و حکومه تی ناوه ندی وه، به لām نهو قسه یه ی که دهلی ((عیراق داخوازی هکانی کوردی سه لماند بوو)) زۆر جیگه ی گومانه، چونکه ۱) هر هه مان سال (۱۹۷۱) حکومه تی ناوه ندی هه ولی تیرۆر کردنی بارزانی (۲) بارزانی له بنه پهدا بروای به راستگویی شا نه بوو . بۆیه که له (۱۹۷۰) دا شا زۆر دژی ریکه وتنی ناشتی نیوان کورد و حکومه تی ناوه ندی وه ستا، بارزانی گوپی له شا نه گرت و ریکه وتنه که ی ئیمزا کرد . بۆیه نه گهر له (۱۹۷۱) دا، حکومه تی عیراقی داخوازی هکانی کوردی سه لماندا، بارزانی هه رگیز به قسه ی شای نه ده کرد .

به پیی راپۆرتیک که له گوڤاری لقیندا بلاو کراوه ته وه، له (۱۹۷۲) دا حکومه تی عیراقی له به غدا هه ولی تیرۆر کردنی ئیدریس بارزانی داوه (گوڤاری لقین، ژ ۹۸، ل ۴۷)، به لām هه وه له که ی سه رکه وتوو نه بووه . نه مه ش نهو راستیه دهرده خا که حکومه تی ناوه ندی له ماوه ی سالانی وتووێژیشدا (۱۹۷۰ — ۱۹۷۴) به رده وام بووه له پلان و دزایه تی کردنی کورد و سه رکردایه تیه که ی .

بارزانی به راده یه ک پشتی به ئه مریکا به ستبوو، که گشت ئومیده کانی بۆ سه رکه وتن به م ولاته به ستبووه وه . نه وه تا له (۱۹۷۳/۱۰) دا بارزانی له وه لāmی رۆژنامه نووسی کدا که پرسیری نه وه ی لی ده کات، ئایا به راستی به ئوتۆنۆمی قایل ده بی؟ له حالیکدا که هه نووکه کوردستانی ئازاد کراو سه ربه خۆیی هه یه، له وه لāmدا بارزانی ده لی ((نه مه بریاری ئیمه نابی، نه م بریاره له دهستی ئیمه دا نیه، ده بیته نه م پرسیاره له زله یزه کان بکری : که بۆچی کوردیان به م حاله وه هیشتوته وه ؟)) (کورد له سه ده ی نۆزده و...، ۱، ۲۰۰۳، ل ۳۷۸) .

راسته ناوچه کانی ژیر دهسته لاتی شۆرشێ کورد له هه لومه رجیکی سیاسی سه ربه خۆدا بوون، به لām هه یج ولات و لایه نیک وه ک قه واره یه کی سه ربه خۆ دانیان پیدا نه نابوو . هه روه ها هه یج گهره نته یه که له ئارادا نه بوو که بتوانری سه ربه خۆیی نهو ناوچانه بپاریزی . له راستیدا پیویسته بریاری راگه یاندنی سه ربه خۆیی له لایه ن کورده وه بدری، نه ک چاوه ریی هه یزه دهره که یه کان بکری تاکوو نه م بریاره بۆ کورد بدن . چونکه سه ربه خۆیی وه ک مافیک ده بی

له رێگه‌ی متمانه به‌خۆ بوونه‌وه بسه‌نرێ، نه‌ك چاوه‌رێی هێژیکێ دهره‌کی بکه‌ی تاكو بۆت به‌یئێته‌ دی .

ماوه‌ی چوار ساڵی وتووێژ کۆتایی هات، نه‌توانرا به‌نده‌کانی رێکه‌وتنامه‌ی (١١) ی ئازار جیبه‌جی بکری . حکومه‌تی ناوه‌ندی سوور بوو له‌سه‌ر راگه‌یانندی یاسای ئۆتۆنۆمی به‌و چه‌شنه‌ی که‌ خۆی برۆای پی هه‌بوو، به‌لام لایه‌نی کوردی هه‌ول و ته‌قه‌لایه‌کی زۆری دا بۆ ئه‌وه‌ی هه‌ر چۆنیک بیته‌ رێکه‌وتنیک له‌ نیوان هه‌ر دوو لادا بکری و رێگه‌ له‌ هه‌لگیرسانه‌وه‌ی شه‌ر بگیری .

هه‌لبه‌ته‌ راگه‌یانندی یاسای ئۆتۆنۆمی له‌ لایه‌ن حکومه‌تی ناوه‌ندی و به‌بی زه‌زامه‌ندی کورد له‌ سه‌ری، واتای هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی رێکه‌وتنامه‌ی (١١) ی ئازاری ده‌گه‌یاندا، که‌ کورد زۆر په‌رۆشی جیبه‌جی بوونی ئه‌م رێکه‌وتنامه‌یه‌ بوو . بۆیه‌ له‌ پێناوی پێشگرتن له‌ شه‌ر، له‌ (١٩٧٤/٣/٧) دا ئیدریس بارزانی به‌ یاوه‌ری شانديکی گه‌وره‌ بۆ گفتوگۆ چوو به‌غدا و چاویان که‌وت به‌ (سه‌دام حوسین)، به‌لام هه‌ولێکه‌یان بی ئاکام بوو .

ئه‌وه‌ بوو له‌ ئازاری (١٩٧٤) دا به‌ بۆنه‌ی تێپه‌ر بوونی ماوه‌ی ئه‌و چوار ساڵه‌ی که‌ دانرا بوو بۆ جیبه‌جی کردنی رێکه‌وتنامه‌که‌، ئه‌نجومه‌نی سه‌رکرده‌یه‌تی شۆرشه‌ی به‌عس یه‌ك لایانه‌ و به‌ بریاری ژماره‌ (٢٤٨) یاسای ئۆتۆنۆمی ده‌رکرد (کورد گه‌لی له‌ خشته‌برای...، چ، ١٩٧٤، ٢٠٠٤، ل ٢٨٠) . ئه‌مه‌ش بووه‌ هۆی هه‌لگیرسانه‌وه‌ی خولیکێ تری شه‌ر له‌ نیوان کورد و به‌غدادا، به‌لام شه‌ری ئه‌م جاره‌ له‌ هه‌موو جاره‌کانی تر قورستر بوو . چونکه‌ حکومه‌تی عێراقی ببوو خاوه‌ن ئابوریه‌کی به‌هێز و چه‌کی زۆر پێشکه‌وتووشی ده‌ست که‌وتبوو، به‌ تاییه‌تی له‌ بواری هێزی ئاسمانیدا . هه‌روه‌ها هێزی پێشمه‌رگه‌ش له‌ رووی چه‌نده‌یه‌تی و ده‌ست که‌وتنی چه‌ك و کۆمه‌کی سه‌ربازیه‌وه‌، گۆرانیکی باشی به‌خۆوه‌ بینی بوو .

به‌م شیوه‌یه‌ رێکه‌وتنامه‌ی (١١) ی ئازاری ١٩٧٠ هه‌لوه‌شایه‌وه‌ و ته‌نیا وه‌ك دۆکۆمێنتیکێ ره‌سمی میژوویی گرنگ مایه‌وه‌، که‌ کورد ده‌توانی وه‌ك به‌لگه‌یه‌کی میژوویی سوودی لی وه‌ربگری بۆ سه‌لماندنی ره‌وايه‌تی دۆزه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌که‌ی .

ریکه وتنامه ی جه زانیر :

وهك پیشووتر ناماژهمان پیدا، ناکۆکیه کی میژووی له نیوان عیراق و ئیراندا هه یه . ئیران به مافی میژووی خۆی ده زانی که دهسته لاتی به سهر به شیک له (ئهروه ند روودا) دا هه بی، وه عیراقیش دهست هه لگری له بانگه شه ی مافی خاوه ندریه تی شاری خوزستانی ده ولهمه ند به نه وت . بۆ هیئانه دی داخوازی و ئامانجه کانی به رامبه ر به عیراق، شا پشتیوانی له شۆرش ی کورد کرد بۆ لاواز کردن و ملکه چ پیکردنی حکومه تی عیراقی . به واتایه کی تر شا په نای برده به ر به کار هیئانی کاردی، تا حکومه تی عیراقی ناچار بکات به به ستنی ریکه وتنیکی سازشکارانه له گه لیدا . که به مه نیاز و ئامانجه کانی به رامبه ر به عیراق ده هاته دی، هه میش ده یوانی ده سته ردار ی پشتگیری کردنی شۆرش ی کورد بیئت که زۆر جار بۆ ئیران ده بووه مایه ی گرفت و سهر ئیشه یه کی زۆر .

شای ئیران له مانگی (۱۰) ۱۹۷۲ به و لاوه له ریگه ی یه کیک له وه زیرانی ولاتیکی جیهانی سییه مه وه^(۱)، ده وله تی عیراقی تیگه یاند که ئه گه ر رازی بیئت په یمانی (۱۹۳۷) دهریاره ی شه تاوی عه ره ب، که ئیران سی سال له وه و به ر یه ک لایه نه هه لئوه شانده بووه به ئاشکرا به تالی بکاته وه، ئه و شا ئاماده یه کاریکی واکات ناشتی بال به سهر ده قه ره که دا بکیشی . له دوای شه ری (۱۰/۱۹۷۳) ی نیوان میسر و ئیسرانیلیش، ناو به ناو وه زیرانی دهره وه ی به غدا و تاران له ئه سته مبول چاویان به یه ک ده که وت . هاوکاتیش هه ندی په یوه ندی له ریخراوی نیو نه ته وه یشدا ئه نجام ده درا . ئه گه ر چی ئه و دیدار و چاوپیکه وتنانه هه یچ دهرنجامیکیان لینه که وته وه، به لام بۆ کورد مایه ی نیگه رانی بوون (کورد له سه ده ی نۆزده و...، ۱، ۲۰۰۳، ل ۴۱۴) .

شا بۆ هیئانه دی ئامانجه کانی له عیراقدا، له (۱۹۷۲) دا ده ستی کرد به ئه نجام دانی یاریه کی زیره کانه، له لایه ک ئه مریکای رازی کرد به وه ی که هاوکاری کورد بکات له دژی عیراق، له لایه کی تریشه وه عیراقی له وه ئاگادار کرده وه که ئه گه ر رازی بیئت به وه ی په یمانی (۱۹۳۷) به تال بکاته وه، ئه و ولاته که ی ئاماده یه کاریکی واکات که شۆرش ی کورد کۆتایی پی بیئت و ناشتی بال به سهر عیراق و ناوچه که دا بکیشی . له مه دا دهرده که وی که شا بۆیه ویستویه تی

(۱) کریس کۆچیرا له و بره وایه دایه ، که ئه و ولاته تورکیا بیئت .

توانا جه‌نگیه‌کانی کورد به‌هیز بی، تا کوو بتوانی دریزه به شه‌ر و به‌ره‌نگاری بدات به‌رامبه‌ر به سوپای عیراق، تا ئه و کاته‌ی حکومه‌تی عیراقی ناچاری سازشکردن ده‌بی به‌رامبه‌ر به خواسته‌کانی ئیران .

تورکیا زۆر په‌رۆشی ئه‌وه بووه که په‌یوه‌ندیه‌کانی نیوان عیراق و ئیران ئاسایی بینه‌وه، تا کوو کورد نه‌توانی سود له نا‌کوکی نیوان ئه‌و دوو ولاته وه‌ربگری . چونکه تورکیا وه‌ک ولاتیک که بالا ده‌سته به سه‌ر به‌شیکی گه‌وره‌ی کوردستان، دژی هه‌ر به‌ره‌و پیش‌چوونیکه له ره‌وشی سیاسی کورد له هه‌ر به‌شیکی کوردستاندا . هه‌ر بۆیه‌ش ئه‌رکی سه‌ره‌پرشتی کردنی دانیشنه‌کانی نیوان ئه‌و دوو ولاته‌ی گرتۆته ئه‌ستۆ، به ئامانجی گه‌یشتیان به ریکه‌وتن بۆ چاره‌سه‌ر کردنی کیشه‌کانی نیوانیان .

محمد ره‌زا شا له و بڕوایه‌دا بوو که له په‌یمانی (۱۹۳۷) دا دهرباره‌ی شه‌تاوی عه‌ره‌ب سته‌میکی زۆر له ئیران کراوه، ئه‌م په‌یمان‌ه‌ش له سه‌رده‌می ره‌زا شای باوکیدا ئیمزا کرابوو . بۆیه هه‌میشه خه‌ونی به‌وه‌وه ده‌دی که ئه‌م سته‌مه له سه‌ر ئیران لاببات . بۆ هه‌ینانه دی ئه‌م خه‌ونه‌ش، توانی به شیوه‌یه‌کی زیره‌کانه سود له کارتی کوردی وه‌ربگری .

ولاته عه‌ره‌بیه‌کان زۆر نیگه‌ران بوون به‌رامبه‌ر به‌و نا سه‌قامگیریه سیاسییه‌ی که له عیراقدا هه‌بوو . چونکه له لایه‌ک کوردیان وه‌ک هه‌ره‌شه ده‌بینی له سه‌ر به‌رژه‌وه‌ندیه نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی خۆیان، له لایه‌کی تریشه‌وه کورد ببوو هۆی لاوازی و سه‌رقال بوونی حکومه‌تی عیراقی به به‌ره‌ی ناوخۆی ولاته‌وه، که به‌و هۆیه‌وه نه‌یده‌توانی توانا سه‌ریازیه‌کانی ئاراسته بکات بۆ رووبه‌پوو بوونه‌وه‌ی هه‌ره‌شه‌کانی ئیسرائیل . هه‌ر یه‌ک له ئه‌نوه‌ر سادات (سه‌رۆکی میسر) و شا حوسین (شای ئوردن) زۆر به په‌رۆش بوون بۆ کۆتایی هاتنی کیشه‌کانی نیوان عیراق و ئیران، تا کوو له و رینگه‌یه‌وه عیراق له مه‌ترسی و هه‌ره‌شه‌ی شۆرش‌ی کورد رزگاری بی‌ت . هه‌ر چی سه‌باره‌ت به بۆم‌دی‌ه‌ن (سه‌رۆکی جه‌زائیر) بوو، پرۆژه‌که‌ی ئه‌و زۆر له‌مه‌ فره‌وانتر بوو ؛ له باری جوگرافیاوه هه‌ولیده‌دا ده‌سته‌لاتی هه‌ر دوو زله‌یز (ئه‌مریکا و سوئیه‌ت) له که‌نداوی فارس و رۆژه‌لاتی ناخین که‌م بکاته‌وه . بۆ به‌دییه‌تانی ئه‌م ئامانجه‌ش ده‌بوایه کۆتایی به شه‌پی کوردستان به‌ئینری، که زۆر به خه‌یرایی و به شیوه‌یه‌کی مه‌ترسی دار په‌ره‌ی ده‌سه‌ند . به کۆتایی هاتنی شه‌ره‌که، بۆم‌دی‌ه‌ن به ئومید بوو عیراق بگه‌ریته‌وه ئۆپیک و به‌ره‌ی تصدی (به‌ره‌ی رووبه‌پوو بوونه‌وه) به سی‌کوچکه‌ی (جه‌زائیر، ئیران، عیراق) به‌هیز بکات . یه‌که‌م هه‌نگاوی جه‌زائیره‌کان له نیوان عیراق و ئیراندا له (۱۹۷۴/۱۰/۲۶) دا بوو، له (ریبات) له

په‌راویزی کۆنگره‌ی (سهران)⁽¹⁾ ئە‌نجام درا، جەرئایریه‌کان له‌ سه‌دام ده‌پرسن ((ئایا ئاماده‌یه له‌گه‌ڵ شای ئێراندا دانیشی؟ وه‌لامی سه‌دامیش ئیجابی ده‌بی)) (سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ٤١٨).

به‌مه‌ش بۆمان ده‌رده‌که‌وی که زۆریه‌ی هاوکێشه‌ سیاسیه‌کان دژی شۆرشێ کورد بوون، وه‌ک جولانه‌وه‌یه‌کی رزگاربخوازی نه‌ته‌وه‌یی . به‌ واتایه‌کی تر زۆریه‌ی جه‌مسهر و هاوپه‌یمانیه نیۆده‌وله‌تیه‌کان، هه‌ولیانده‌دا بۆ به‌ ده‌سته‌ینانی پشتیوانی ده‌وله‌ت و حکومه‌ته‌کان نه‌ک جولانه‌وه‌ رزگاربخوازه‌کان .

دوای ته‌واو بوونی ئە‌و ماوه‌یه‌ی که دانرا بوو بۆ جیبه‌جی کردنێ ری‌که‌وتنه‌نامه‌ی (١١) ی ئازار (١٩٧٠ - ١٩٧٤) . کاتی شاندیکی کوردی به‌ سه‌رۆکایه‌تی ئیدریس بارزانی چوو بۆ به‌غدا به‌ ئامانجی ری‌که‌گرتن له‌ هه‌لگیرسانه‌وه‌ی شه‌پ، سه‌دام حوسین به‌ ئیدریس بارزانی گووت : ده‌مه‌وی ئە‌م په‌یامه‌ به‌ باوکت بگه‌ینی ؛ که ناچارمان نه‌که‌ن سازش بۆ (شا) بکه‌ین . ئە‌گه‌ر بینیمان مه‌ترسی له‌ سه‌ر عێراق و سه‌روه‌ریه‌که‌ی دروست بووه، ئە‌و کات ناچار ده‌بین سازش له‌ شه‌تاوی عه‌ره‌ب بکه‌ین بۆ به‌رپه‌چدانه‌وه‌ی مه‌ترسیه‌که‌، ئە‌و کاره‌ش برینیکی قول و گه‌وره له‌ دلماندا دروست ده‌کات . ئە‌و کات ئیوه ته‌حمولی ئە‌نجام ده‌که‌ن و به‌رپرسیه‌تی دێته سه‌ر ئیوه، وه‌ ئە‌گه‌ر ناچار بووین سازش بۆ (شا) بکه‌ین ئیوه نرخه‌ گه‌وره‌که‌ی ده‌ده‌ن (کورد و ده‌وله‌تی سه‌ربه‌خۆ...، چ، ١٧٤، ٢٠٠٧، ل ١٧٤) .

له‌مه‌دا ده‌رده‌که‌وی که حکومه‌تی عێراق لێکدانه‌وه‌ی بۆ هه‌موو ئە‌گه‌ریک کردوه، باشترین ئە‌گه‌ر لای ئە‌و بریتی بووه له‌ له‌ناوبردنی شۆرشێ کورد له‌ ری‌گه‌ی به‌کار هێنانی هێزه‌وه . له‌ کاتی‌دا ئە‌گه‌ر به‌کار هێنانی هێز سه‌رکه‌وتوو نه‌بوو، ئە‌وا ری‌گه‌ی سازشکردن له‌گه‌ڵ ئێراندا ئە‌گه‌ری دووهم ده‌بی‌ت . وه‌ک ئە‌وه‌ی له‌ قسه‌کانی سه‌دام حوسینیشدا ده‌رده‌که‌وی، حکومه‌تی عێراقی جیبه‌جی کردنێ ئە‌م ری‌گه‌یه‌ی زۆر پێ باش نه‌بووه، به‌لام له‌به‌ر ئە‌وه‌ی خۆی ناچار بینیه‌ تا بتوانی کۆتایی به‌ جولانه‌وه‌ی کوردی به‌ینی، ئاماده‌ بووه ئە‌م زیانانه په‌سه‌ند بکات که له‌ دهرنجامی سازشکردن به‌رامبه‌ر به‌ ئێران به‌ری ده‌که‌وی . هه‌له‌ی گه‌وره‌ی حکومه‌تی عێراقی له‌وه‌دا بووه، که بیری له‌وه نه‌کردۆته‌وه ئە‌گه‌ر نه‌یتوانی به‌ ری‌گه‌ی سه‌ربازی شۆرشێ

(1) کۆنگره‌ی سه‌رۆکی ولاته‌کان .

کورد له ناو بهر، ئهوا باشتره ههندی سازش له بهرامبهرداخوازیه کانی کوردا بکات، نه ک مل بۆ خواسته کانی شای ئیران که چ بکات .

حکومهتی عێراقی به هۆی ئه و چه که پیشکه وتوانه ی دهستی که وتبوون، به تایبهتی له بواری هیزی ئاسمانیدا، وای مه زهنده ده کرد که له ماوهی چهند مانگیکی که مدا له دواي دهست پیکردنه وهی شهر (1974)، ده توانی سهرکه وتنیکي یه کلا که ره وه بهرامبهرد به کورد به دهست بهینی، به لام هیزی پیشمه رگه توانی به شیوه یه کی سهر سه ختانه به رهنگاری سوپای عێراقی بیته وه . دواي ئه وهی که سوپای عێراقی دوو چاری چهن دین شکستی گه وره بووه وه، دهسته لاتدارانی به غدا گه یشتنه ئه و باوه رپه ی که پیویسته ئه م جاره ریگه ی سازشکردن بۆ شای ئیران تاقی بکه نه وه، به مه به سستی بی به شکردنی شۆرشێ کورد له پشتیوانی و کومه کی دهره کی، به تایبهتی که ئه و راستیه یان باش ده زانی که کورد به بی پشتیوانی دهره کی ناتوانی درێژه به شۆرشه که ی بدات .

میسر بۆ تیکدانی په یوه ندی نیوان (کورد و شای ئیران) هه لده سستی به ئه نجام دانی کاریکي دزیو و به د ره وشتانه بهرامبهرد به کورد . کاتی له سهر داوای ئه نوهر سادات، بارزانی شانديک به سه رۆکایه تی سامی عه بدولره حمان ده نیڕیته قاهیره . له دیداری نیوان ئه نوهر سادات و شاندي کوردیدا، سادات شاندي کوردی هه لفریوان، کاتی توانی ره زامه ندیان وه ربگرئ له سه ر ئه وهی که میسر پیشنیازیکی ریکه وتن له لایه ن کوردانه وه بداته سه دام حوسین . که چی بی ئاگاداری کوردان، به نهینی وتووێژه کان له سهر کاسیت تۆمار کران و پاشان نیردران بۆ شای ئیران، که شا به م کاره ژۆر توپه و نیگه ران بوو (به و هه مو تاوانه وه لیبوردنی چی ؟ 240) . شا که پشتیوانیه کی به هیزی له شۆرشێ کورد ده کرد به مه به سستی چۆک پیدادانی حکومه تی عێراقی، هه رگیز به وه رازی نه ده بوو که کورد جاریکي تریش بی ئاگاداری ئه و هه ولئ ریکه وتن بدات له گه ل به غدادا . بۆیه به بیستنی ئه م هه واله ته واو بی ئومید بوو له بارزانی، که له پیشووشدا چهند جاریکي تریش له قسه ی ئه و دهرچوو بوو .

پیده چی ئه مریکا له لایه ن ئیرانه وه پیشوه خت ئاگادار کرابیته وه له ئه گه ری واژو کردنی ریکه وتن له گه ل عێراقدا . چونکه ئیران دۆست و هاوپه یمانیکي ژۆر به هیزی ئه مریکا بوو . ری تیناچی ئیران هچی له و باره یه وه به ئه مریکا رانه گه یاند بی، به تایبهتی که بهر له ریکه وتننامه ی جه زائیر، کیسنجه ر له (زووریخ) چاوی به شا که وت، پیده چی له م چاوپیکه وته دا باسیان له پرسێ ریکه وتننامه که کرد بی (به و هه مو تاوانه وه لیبوردنی

چی؟ (٢٤٢). دواتریش که ئەمریکا داوکۆکی له هه‌لۆیستی ئێران کرد له باره‌ی ئیمزا کردنی رێکه‌وتننامه‌که، ئەمه به‌لگه‌یه له سه‌ر ئه‌وه‌ی که ئەمریکا سه‌باره‌ت به رێکه‌وتننامه‌که ناگادار بووه و پرسیشی پیکراوه له لایه‌ن ئێرانه‌وه .

له هاوینی (١٩٧٤) دا کۆبوونه‌وه‌ی نه‌ینی له نیوان عێراق و ئێراندا ده‌ستی پیکرد سه‌باره‌ت به ئیمزا کردنی رێکه‌وتننامه‌یه‌ک بۆ چاره‌سه‌ر کردنی کێشه‌کانی نیوانیان، که گرنه‌گرتین کێشه بریتی بوو له پرسى پشتیوانی کردنی شۆرشى کورد له لایه‌ن ئێرانه‌وه، که وه‌زیرانی ده‌ره‌وه‌ی عێراق و ئێران له ئه‌سته‌مبۆل چاویان به یه‌ک ده‌که‌وت . هه‌روه‌ها باس له‌وه‌ش ده‌کرا که ئیسرائیل رۆلێکی به‌رچاوی بینیوه له به‌رێوه چوونی کۆبوونه‌وه‌کانی نیوان ئه‌و دوو ولاته‌دا (کورد و ده‌وله‌تی سه‌ربه‌خۆ...، چ١، ٢٠٠٧، ل١٧٧).

لێره‌دا ده‌رده‌که‌وی که سی و لا‌تی گرنگی ناوچه‌که، که له هه‌مان کاتیشدا داگیرکه‌ری خاکی کوردستان، پیکه‌وه رێک که‌وتوون له سه‌ر ئه‌وه‌ی که پێویسته سنورێک بۆ به‌رده‌وام بوونی شۆرشى کورد له باشوری کوردستاندا دابنرێ، که ئه‌وانیش (عێراق، ئێران، تورکیا) ن . ئەمه ئه‌و راستیه ده‌رده‌خا که ره‌نگه له کاتیکی دیاری کراودا، یه‌کێک له داگیرکه‌رانی کوردستان بۆ به‌رژه‌وندیه‌کی تاییه‌ت پشتیوانی له جولانه‌وه‌ی کوردی بکات له یه‌کێک له به‌شه‌کانی خاکی کوردستاندا، به‌لام تێروانیی دوژمنکارانه‌ی هه‌رگیز ناگۆرێت سه‌باره‌ت به مافه نه‌ته‌وه‌یه‌کانی کورد .

ئه‌گه‌ر راست بێ ئیسرائیل پشتیوانی له رێکه‌وتنی نیوان (عێراق و ئێران) کردبێ بۆ کۆتایی هێنان به کێشه‌کانی نیوانیان، ئه‌وا به‌ بۆچوونی ئیمه له‌و روانگه‌یه‌وه بووه که عێراق دوا‌ی رێکه‌وتننامه‌که له به‌ره‌ی سۆقیه‌ت دوور ده‌که‌وته‌وه و ده‌چووه به‌ره‌ی ئەمریکا و هاوپه‌یمانانه‌کانی، به‌مه‌ش چیتر دژایه‌تی ئه‌وی (ئیسرائیل) نه‌ده‌کرد .

گومانی تیدا نیه که بارزانی به به‌ره‌و پێشچوونی په‌یوه‌ندیه‌کانی نیوان عێراق و ئێران زۆر نیگه‌ران بووه، به‌لام ئومیدیکی زۆری به ئەمریکا هه‌بووه، پێشبینی ئه‌وه‌ی نه‌ ده‌کرد که ئەمریکا وه‌ک ولاتیکی زه‌هێز به ئاسانی پشتی تیبکات و به‌ ته‌نیا له گۆره‌پانه‌که‌دا به جیببیلێ . که له مه‌دا چه‌ند راستیه‌کی پشتگوێ خستبوو (١) ئەمریکا وه‌ک ولاتیکی به‌هێز و کاریگه‌ر له گۆره‌پانی نیوده‌وله‌تیدا زیاتر به دوا‌ی به‌رژه‌وندیه‌ ستراتیجیه‌کانی خۆیدا ده‌گه‌رپێ، نه‌ک به دوا‌ی به‌ها مۆیی و مافی گه‌لانی چه‌وساوه (٢) ئەمریکا له‌سه‌ر داوا‌ی ئێران و له‌ریگه‌ی ئه‌وه‌وه‌ هاوکاری و کۆمه‌کی شۆرشى کوردی ده‌کرد . بۆیه ئاساییه که له سه‌ر داوا‌ی

ئەویش دەست له پشستیوانی کردنی کورد هه لگه ری (۳) ئەمریکا زۆری پی باش دەبوو، ئەگەر عێراقی دۆستی سۆفیهت سازش بکات بۆ ئێرانی هاوپیهمانی خۆی (۴) ئەگەر عێراق له گه ل ئێران ریک بکەوێ، بۆی ههیه له بهرهی سۆفیهت بیته دهر و بجیته ریزی بهرهی ئەمریکا و هاوپیهمانه کانی، به مەش بۆ ئەمریکا عێراق زۆر باشتەر دەبوو له کورد .

عهبدولمسه وهر بارزانی⁽¹⁾ له و بارهیه وه ده لئى : بهر له واژو کردنی ریکه وتنه که، کاک مه سعود له نه غه ده بوو، چومه لای و پیموت، ئێران و عێراق خه ریکه وا پیکدین، ئیوه چی ده کەن و چ هه لۆیستیک وهر ده گرن ؟ کاک مه سعود به ناره حه تیه وه پی و تم ؛ عه بدولمسه وهر تو ده لئى کارت نیه، ههر که ئیدریس و منت بینی ئەم جوړه باسانه ده که یته وه، ئەگەر ئەوهی من ده یزانم تو بیزانیت، هه رگیز ئەم جوړه پرسپارانە ناکه یته . منیش وتم ده کری تو زیک بۆم روون بکه یته وه ؟ کاک مه سعود وتی، ئیمه هه ر له گه ل عێراق و ئێراندا په یوه ندیمان نیه، به لکوو له گه ل ئەوانه ی⁽²⁾ زۆر له وان گه وهر ترن په یوه ندیمان هه یه (گۆفاری لقین، ژ، ۶۷، ل، ۳۰) .

هه لئى گه وهره ی سه رکردایه تی کورد ئەوه بوو، که بیرى له گرته نه به ری پلان و ناماده کاری پیویست نه کرد بووه وه بۆ رووبه روو بوونه وه ی ئەگه ری ریکه وتنی عێراق و ئێران، که ده بووه هۆی بی به ش بوونی شۆرشى کورد له پشستیوانی و کۆمه کی ئێران . که مه سه له که هه ر به وه ته واو نه ده بوو که ئێران ده ست هه لده گری له پشستگیری کردنی کورد، به لکوو ریکه نه ده دا هه یچ کۆمه ک و هاوکاریه کی دهره کیش له ریکه ی خاکی ئەوه وه بۆ کورد بیته . که ئەو کات ئێران تاکه دهر وازه بوو بۆ کورد، که له ریکه یه وه کۆمه ک و هاوکاریه کانی ئەمریکا و ئیسرا ئیلی بۆ ده هات . له بری ئەوه سه رکردایه تی شۆرش دلئى خۆی به دوو شت خۆش ده کرد (۱) زه حمه ته عێراق و ئێران بتوانن بگه نه ریکه وتن له نیوان خویاندا (۲) ئەگەر ئێرانیش پشت له کورد بکات، ئەوا ئەمریکا ده ست له پشستگیری کردنی کورد هه لئاگری !! که ئەمه جگه له خۆش خه یالی و خو هه لئه تانندن هه یچی تر نه بوو .

چه ندین جار سه رکردایه تی کورد له لایه ن دۆست و خه لکی به په رۆشه وه ئاگادار کراوه ته وه، له نیاز و مه رامه کانی شا سه باره ت به به قوربانی کردنی کارتى کوردی له پیناو به دیه ئینانی نامانچ و به رژه وه ندیه کانیدا . ئەوه تا سه ر نوسه ری به شی رۆژه لاتی ناوه راست له

(1) ئاموزای مه سعود بارزانی (سه رۆکی پارته دیموکراتی کوردستانه) .

(2) پیده چی مه به ستی مه سعود بارزانی ، ئەمریکا و ئیسرا ئیل بوو بیته .

((لۆمۆند)) به سه رکردایه تی کوردی گوتوه ؛ که شا له دواین دیمانیهی خۆیدا گوتویه تی))
ژیان و مانی کوردان به شیریه که وه به ستراوه، که هه ر کات مه بهستی بی ده توانی بیکاته وه
یان بیگریته وه)) (به م هه مو تاوانه وه لیبوردنی چی ؟ل ۲۳۶) .

مه بهستی شا نه وه بوو که مان و نه مانی شۆرشى کوردی به ستراوه به و پشتیوانیهی که
ئێران لێی ده کات، ئه و (شا) هه ر کاتیک مه بهستی بی، کۆتایی به و پشتیوانیه ده هیئى .
ئه وهی سه رکردایه تی کورد زۆر درکی پی نه ده کرد، سروشتی ئه و په یوه ندیه نه یئیه بوو که
له نیوان کورد و ئه مریکادا هه بوو . که یارمه تیده ر بوو بۆ کاربه دهسته بالاکانی ئه مریکا، تا
خۆیان له گشت پابه ند بوونیکی ئه خلاقى و سیاسى بدزنه وه، له کاتییدا که به رژه وه ندی
ولاته که یان ئه وه بخوازی .

له باره ی په یوه ندی نه یئى نیوان کورد و ئه مریکا، شه فیق قه زاز ده لئى : ئه مریکا په یوه ندی
له گه ل عێراقدا هه بوو، له به ر ئه وه نه یده ویست له به ر بینینی نوێنه ریکی کورد، په یوه ندی خۆی
له گه ل عێراقدا تیک بدات . سه باره ت به شیوه ی دیداره کانی له گه ل به رپرسیانی ئه مریکیدا،
شه فیق قه زاز که نوێنه رى بارزانی بوو له و ولاته دا ده لئى : به شیوه یه کی ره سمى ئه وان منیان
نه ده بینى، زۆر جار هه بوو له چایخانه یه ک یان هه ر جینگه یه کی تر، کارمه ندیکی زۆر بچوکیان
ده بینیم، ئه ویش ده بوايه باس نه کرا بوايه و به نه یئى مابوايه وه . سه باره ت به هۆکارى
ئه وهی که کورد نه یوانى هیچ بکات به رامبه ر به و سته مه ی له لایه ن ئه مریکا وه لییکرا، شه فیق
قه زاز ده لئى : په یوه ندی به جۆری په یوه ندیه کانی کورده وه هه بوو له گه ل ئه مریکادا، که زۆر به
نه یئى به ریوه ده چوون (گۆقاری لقین، ژ ۶۸، ۲۰۰۸، ل ۴) .

بیگومان که عێراق ولاتیکی خاوه ن سه ره رى بوو، پیگه یه کی گرنگی ئابوری و سیاسیشی
هه بوو له ناوچه که دا، بۆ ئه مریکا زۆر گرنگتر بوو له کورد . بۆیه واشنتۆن ده یه ویست
په یوه ندیه کانی به رده وام بن له گه ل عێراقدا، به و ئومیده ی له ئاینده دا بتوانی له سۆقیه ت
دووری بخاته وه و بیه یئیه تته ژیر بالی جه مسه ره که ی خۆیه وه .

سه باره ت به وهی که ته نیا کارمه ندانی بچوکی ئه مریکی دیداریان له گه ل نوێنه رى بارزانیدا
کردوه، ئه وه به لگه یه له سه ر ئه وهی که ئه مریکا گرنگی زۆری به پرسى کورد نه داوه، وه
هاوکاریه کانیشى بۆ شۆرشى کورد ته نیا له به ر داخوازی شای ئێران بووه .

ئه مریکا به هۆی سروشتی ئه و په یوه ندیه ی که له گه ل کوردا هه ببوو، توانی خۆی له
به رپرسیاریه تی و پابه ند بوونی ئه خلاقى بدزیته وه . هه ر له به ر ئه م هۆیه ش بوو که

کاربەدەستانی ئەمریکا زۆر جەختیان لە سەر بە نھێنی مانەووی ئەو پەپوهندیە دەکردەوہ . ئەوەتا ھینری کیسنجەر لە نامەیکدا بۆ بارزانی لە (۲۲/۲/۱۹۷۵) دا، واتە تەنیا دوازدە رۆژ بەر لە واژۆ کردنی ریکەوتنامەیی جەزائیر، دەلی: من لەو باوەرپەدام کە شارەدەوہی (نھینی) گرنگیەکی گەورەیی ھەبە لە توانای بەردەوام بوونمان لە ھەستان بە ھاوکاری کردنتان (مصطفی البارزانی، الاسطورة والحقیقة، ص ۲۴۹) . ئەم نامە لە کاتییدا بوو کە کیسنجەر ئاگاداری ئەو بوو، کە لە ماوەیکە نزیکدا عێراق و ئێران لە بارەیی کیشەیی شۆرشیی کورد دەگەنە چارەسەر و ریکەوتنیک .

جاناتان رەندل دەلی: کاتی بارزانی دلتیا دەبیئت کە ریکەوتن لە نیوان عێراق و ئێراندا بوو تەشتیکی حەتمی، وە لەبەر ئەوہی زۆر باش درک بە مەترسی ئەنجامی ریکەوتنەکە دەکات . بۆیە لە دواين ساتەکاندا (بەر لە ریکەوتن) پيشنیازی مامەلەیک دەدات بە سەدام حوسین، بەلام ناوبراو لیتی قبول ناکات . چونکە وتووێژی سەدام لەگەل شادا گەیشتبووہ شوینیک کە ئیدی پاشگەز بوونەوہی لیتی ئەستەم بوو (بەم ھەموو تاوانەوہ لیبوردنی چی؟ ل ۲۴۰) .

لە راستیدا ناتوانین ئەم زانیاریەیی جاناتان رەندل پشت راست بکەینەوہ، بەلام ئەگەر بە گریمانە و دابنن زانیاریەکی راستە، بە بۆچوونی ئیمە بارزانی کە پيشنیازیکی لەم جۆرەیی داوہ تە سەدام ، بەھۆی ئەوہی کە دلتیا بوو ئەگەر ریکەوتنەکە سەر بگری، ئەوا کۆتایی بە شۆرشیی کورد دی . جا بەو ئومیدەیی پارێزگاری لە لایەنی کەمی دەسکەوتەکان بکات و ھەموو شتی لە دەست نەچی، ئەم پيشنیازەیی داوہ تە سەدام حوسین .

گرفتی گەورەیی سەرکردایەتی کورد لەوہدا بوو، کە تا رادەیکەیی زۆر ترسناک توانا ناوخۆییەکانی پشتگووی خستبوو، وە لە زۆربەیی بوارەکاندا پشتی بە کۆمەک و پشتیوانی دەرەکی بەستبوو . بۆیە ھیچ پروایەکی بە خۆی نەبوو کە لە کاتی نەمانی پشتیوانی دەرەکید، بتوانی درێژە بە شۆرش و بەرخودان بدات .

لە (۳/۶/۱۹۷۵) دا لە کۆبوونەوہی ولاتانی ئەندامی ئۆپیک^(۱)، بومدیەن (سەرۆکی جەزائیر) ھەوایی ریکەوتنی نیوان عێراق و ئێرانی راگەیاندا لە سەر کۆتایی پيشنیاکانی ئێوانیان . ئەم ھەوایی بە خۆشحالیەوہ لە لایەن ئەندامانی کۆبوونەوہکە پيشوازی لیکرا . ئەم ریکەوتنە

(۱) ولاتانی بەرھەم ھیننی نەوت لەم ریکخراوہدا دەبن بە ئەندام .

دواتر ناسرا به (ریکه‌وتننامه‌ی جه‌زائیر)، که بۆ کورد گه‌وره‌ترین کاره‌سات بوو . بۆ عیراقیش شکستیکی میژوویی بوو به‌رامبه‌ر به ئێران، به‌لام تاکه ریکه‌ش بوو بۆ له‌ناوبردنی شۆرشێ کورد . بۆ ئێرانیش هاتنه‌ دی خه‌ونیکێ میژوویی بوو که له ریکه‌ی قوربانی دان به‌ کارتی کوردیه‌وه هاته‌ دی .

گرنگ‌ترین دوو خالی ریکه‌وتنه‌که بریتی بوون له : (۱) دیاری کردنی سنوری زه‌مینی نیوان عیراق و ئێران به پێی قه‌والنامه‌کانی سالی (۱۹۱۳) ی قوسته‌نته‌نیه و کاره‌کانی کۆمیته‌ی سالی (۱۹۱۴) (۲) دیاری کردنی سنوری ئاوی به پێی هیللی ناوه‌راستی شه‌تاوه‌که (به‌وه‌موو تاوانه‌وه لیئوردنی چی ؟ ۲۴۱) . ئەمه له‌ رووی یاساییه‌وه، به‌لام له‌ رووی سیاسی‌هه‌ ده‌توانین بلێین ناوه‌رۆکی ریکه‌وتنه‌که بریتی بوو له : شا له‌ به‌رامبه‌ر راگرتنی هاوکاری بۆ کورد، ده‌سته‌لاتی بچه‌سپیت به‌سه‌ر یه‌کاوی عه‌ره‌بان (شط العرب)، وه عیراقیش چاوپۆشی بکات له‌ داوای خۆی سه‌باره‌ت به‌ خووزستان – پرنه‌وترین پارێزگای ئێران – و کۆتایی هینان به‌ ئاژوه‌ له‌ بلوجستانی ئێران (سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ۲۴۱) .

به‌م جۆره‌ به‌ پێی ریکه‌وتنه‌که، ئێران کۆتایی هینا به‌ پشتیوانی شۆرشێ کورد . که‌ پشتیوانی کردنی ئێران ته‌نیا هاوکاری و کۆمه‌کی سه‌ربازی نه‌ ده‌گرته‌وه، به‌لکو ریکه‌ دانیش بوو به‌ و کۆمه‌ک و هاوکاریه‌ ده‌ره‌کیانه‌ که له‌ لایه‌ن ئەمریکا و ئیسرائێله‌وه بۆ شۆرشێ کورد ده‌نێردان له‌ ریکه‌ی خاکه‌که‌یه‌وه . سه‌رکردایه‌تی کوردیش که به‌ راده‌یه‌کی ئیجگار زۆر پشتی به‌ هاوکاری ده‌ره‌کی به‌ستبوو بۆ درێژه‌ دان به‌ شۆرش و به‌ره‌نگاری، وه‌ توانا ناوخۆیه‌کانی به‌ شیوه‌یه‌کی مه‌ترسیدار پشتگۆی خستبوو، ئەم ریکه‌وتنه‌ بۆ ئەو وه‌ک راگه‌یاندنی مه‌رگی شۆرش وابوو .

دواجار ریکه‌وتنه‌که (که‌ دوایی دیننه‌ سه‌ر ورده‌کاری زیاتر) ئامانجی خۆی پێکا له‌ کۆتایی هینان به‌ شۆرشێ کورد، به‌لام له‌ به‌ر ئەوه‌ی له‌ سه‌ر بنه‌مای پروا و مه‌به‌ستیکی راسگۆیانه‌ ئیمزا نه‌کرا بوو، ئەوا نه‌ک هه‌ر توانی کۆتایی به‌ کێشه‌ میژوویییه‌کانی عیراق و ئێران به‌هینی، به‌لکوو بووه‌ هۆی زیاتر قول بوونه‌وه‌ی کێشه‌کانی نیوانیان . که‌ دواجار بووه‌ هۆی دروست بوونی جه‌نگێکی خویناوی هه‌شت ساڵه‌ له‌ نیوانیاندا، که به‌ درێژترین و گه‌وره‌ترین جه‌نگ داده‌نریت له‌ میژووی نوێی ناوچه‌که‌دا .

هه‌روه‌ها به‌هۆی ئەوه‌ی که‌ عیراق له‌ جه‌نگی هه‌شت ساڵه‌ی دژ به‌ ئێراندا که‌وته‌ ژێر باری قه‌رزێکی زۆره‌وه، به‌هۆیه‌وه‌ په‌یوه‌ندیه‌کانی له‌گه‌ڵ (کویت و سعودیه) دا گرژی زۆری

تیکه وت، که دهرنجامه که ی به داگیر کردنی کویت له لایه ن عیراقه وه کو تایی هات . که نه مه هه له یه کی نیجگار گه وره بوو حکومتی عیراقی تیکه وت، که به هویه وه رووبه پووی دژایه تی و سزای زور توند بووه وه له لایه ن کومه لگه ی نیوده وله تیه وه، له ناکامی نه مه شدا ولات دووچاری داروخانیکی گه وره ی نابوری و سیاسی بووه وه . که تا کو نیستاش (واته ۲۰۲۰) عیراق به هوی نه و کیشنه و قهیرانانه ی که تیی که وتووه، به دست دواکه وتوویی و نا سه قامگیری سیاسی وه دنالینیی . که نه گه ر له (۱۹۷۵) دا حکومتی عیراقی له بری مل که چ کردن بو داخوایه کانی شای ئیران، هندی مافی سهره تایی بو کورد سه لماندبا، نه وا ولات دووچاری نه وه هه موو کیشنه و نه هه مه تیانه نه ده بوو .

دهره نجامه کانی (ریکه وتننامه ی جه زانییر) :

ئیران که به رژه وه ندیه کی زوری له زوو جیبه جی کردنی ریکه وتننامه که دا هه بوو، نه وه ک رووداویک یان پیشهاتیک کۆسپ بخاته به رده م جیبه جی بوونی، رۆژیک دوی ریکه وتنه که (۱۹۷۵/۳/۷) هیزه کانی به توپخانه و چه ک و چۆل و کال و په له وه، به بیده نگی ئاودیوی ولاته که ی کردنه وه (به م هه موو تاوانه وه لیبورونی چی؟ ل ۲۵۰) .

هه ر چی سه باره ت به هه لویستی نه مریکایه به رامبه ر به ریکه وتننامه که، بیده نگی هه لبرارد . چونکه ریکه وتنه که ی به دل بوو، به هوی نه وه ی که تیدا عیراقی دوستی سؤقیه ت، دووچاری ملکه چ کردن هاتبوو به رامبه ر به ئیرانی دوسته نزیکه که ی خوی . به به لگه ی نه وه ی که دوی ریکه وتنه که، سه فیری نه مریکا له ئیران (ریچاد هیلمز) په یوه ندی به کیسنجه ر ده کات و هه والی ریکه وتننامه که ی پی راده گه ینی، کیسنجه ر هه واله که زور به ئاسایی وهرده گریت و ده لی « په یوه ندی ئیمه و بارزانی ته نیا بو لاواز کردنی حکومتی عیراقی بوو، نیستا که حکومتی عیراق ریکه وتنیکی له گه ل هاوپه یمانیکی ئیمه دا واژو کرد بیت و ناوچه که به ره و ئارامی بجیت و حکومتی عیراقی چیت نه بیته هه ره شه بو دوسته کانمان^(۱)، به تایبه تی

^(۱) بیده چی مه به سستی کیسنجه ر له دوسته کانمان ، (ئیران و ئیسرائیل) بوو بیت .

ئيسرائيل، بۇ ئيمه گرنگ نيه دۆستى كورده كان يان حكومه تى عيراقى بين (گوڤارى لقين، ژ، ۳، ۸۷، ۲۰۰۹، ل، ۳۰) .

ريكه وتنى عيراق له گه ل ئيراندا، واتاى نزيك بوونه وهى له ئه مريكا و هاوپه يمانه كاني، وه دوور كه وتنه وهى له يه كيتى سؤڤيه ت ده گه ياند . كاتى عيراقيش له به ره ي ئه مريكا نزيك بووه وه، واته چيتر نه ده بووه سه رچاوه ي هه رپه شه و نيگه رانى بو ئيسرائيل و ئيران . وه كوو پيشووتر باسمان كرد، بيگومان بو ئه مريكا دۆستايه تى له گه ل عيراقدا كه ده وله تىكى خاوه ن سه ره وه ي و نه وتىكى زور و پيگه يه كى جيؤپؤليتىكى گرنگ بوو، زور باشت بوو له دۆستايه تى له گه ل كوردا كه جگه له هيژىكى ميليشيايى خاوه نى هيچيتر نه بوو .

ئه گه ر به ووردى سه رنجى رووداوه كاني شورش ئه يلول بده ين، بومان دهرده كه وي كه ملاملانتيكاني (جهنگى سارد) كاريگه ريه كى زورى به سه ر ئاراسته كردنى ره وتى رووداوه كاني ملاملانتي ئيوان (كورد و به غدا) دا هه بوو . له جهنگى ساردا زله يزه كان زياتر حكومه ت و ده سته لاتدارانيان لا مه به ست بوو، نه ك ئؤپؤزسيؤن و بزوتنه وه رزگاريوخازه كان . ئه گه ر پشتيوانيشيان له بزوتنه وه رزگاريوخازه كان كرد بيت، زياتر وه ك كارتىكى سياسى مامه له يان له گه لدا كردوه .

هيلمز سه باره ت به هه لؤيستي ئه مريكا له باره ي ريكه وتننامه ي جه زائير ده لى : « من لام و ابوو واشنتون كه يفى پى ساز ده بى » . چونكه هه ر چؤنيك بيت ئيران كه هاوپه يمانى ئه مريكا بوو، عيراقى هاوپه يمانى سؤڤيه تى شكست دابوو (به م هه موو تاوانه وه ليبوردي چى ۲۴۲؟) . ئه گه ر به شيوه يه كى فره وان له دهرهاويشته كاني (ريكه وتننامه ي جه زائير) وورد بينه وه، ده گه ينه ئه م دهرنجامانه ي خواره وه :

- سه ركه وتنى ئه مريكا به رامبه ر به سؤڤيه ت .

- سه ركه وتنى ئيران به رامبه ر به عيراق .

- سه ركه وتنى حكومه تى عيراقى به رامبه ر به كورد .

به م شيوه يه ئه مريكا و ئيران دوو لايه نى براوه ي هاوكيشه كه بوون، سؤڤيه ت و كورديش دوو لايه نى دؤپاوى هاوكيشه كه . عيراق ئه گه ر چى توانى كۆتايى به شورشى كورد به ينييت، به لام له به رامبه ر ويست و داخوازيه كاني ئيراندا تووشى چؤك دادان بوو .

به مه ش دهرده كه وي كه ئه مريكا له (ريكه وتننامه ي جه زائير) دا پشتگيرى له هه لؤيستي ئيران كردوه . بؤيه ش كۆلبى (سه رۆكى CIA)، سه باره ت به ده ست هه لگرتنى شا له

کوردان دەلی: CIA ئەم رووداوه ((به ههق و دهسته‌لاتی شا دهزانی)) (بهم هه‌موو تاوانه‌وه لی‌بوردنی چی؟ ۲۴۲).

وهك پيشووتر ئاماژه‌مان پيداوه، بارزانی تا راده‌یه‌کی زۆر توانا ناوه‌کیه‌کانی فه‌رامۆش کرد بوو. زۆریه‌ی ئومید‌ه‌کانی بۆ سه‌رکه‌وتن، به پشتیوانی و کۆمه‌کی دهره‌کیه‌وه گری دابوو. بۆیه نه‌مانی پشتیوانی دهره‌کی بۆ کورد، واتای کاره‌سات و له‌ناوچوونی شۆرش‌ی ده‌گه‌یاند. بۆیه دوا‌ی بلا‌و بوونه‌وه‌ی راستی هه‌والی (ریکه‌وتننامه‌ی جه‌زائیر)، سه‌رانی شۆرش‌ی توشی شۆک بوون. بارزانی بۆ که‌مکردنه‌وه‌ی کاریگه‌ری خراپی رووداوه‌که، دوو کاری به‌په‌له‌ی ئەنجامدا: ۱- په‌یوه‌ندی کردن به ئەمریکا، بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و په‌یمان و به‌ئینانه‌ی بیر به‌ئینتیه‌وه که به کوردی دابوو ۲- چون بۆ سه‌ردانی شا، تا له‌ نزیکه‌وه له راستی ناوه‌رۆکی ریکه‌وتننامه‌که تیبگات.

بارزانی به‌په‌له‌ چه‌ندین په‌یام و راسپارد‌ه‌ی لیکدا لیکدا‌ی بۆ (CIA) و سه‌رۆک فۆرد (سه‌رۆکی ئەمریکا) و کیسنجهر (وه‌زیری دهره‌وه) ی نارد، به‌لام گشت ئه‌و په‌یام و راسپاردانه‌ی بی وه‌لام مانه‌وه (به‌وه‌ هه‌موو تاوانه‌وه لی‌بوردنی چی؟ ۲۴۷). له راستیدا زله‌یزه‌کان تا ئه‌و راده‌یه ئاو‌پ له کورد ده‌ده‌نه‌وه، که کورد سوود و قازانجی بۆ به‌رزه‌وه‌ندیه‌کانیان هه‌بۆ. ئەگه‌ر سوود و قازانجی نه‌ما، ئه‌وا بی باکانه پشتگویی ده‌خه‌ن.

له ناوه‌رۆکی نامه‌یه‌کی بارزانی بۆ کیسنجهر له (۱۹۷۵/۳/۱۰) دا هاتووه ((به‌هۆی ریکه‌وتننامه‌ی جه‌زائیر، شۆرش‌ی ئیمه و گه‌له‌که‌مان به شیوه‌یه‌کی باوه‌ر نه‌کراو خه‌ریکه تیدا ده‌چن و که‌س مه‌تقی لی‌وه نایه. ئیمه لاما‌ن وایه که ئەمریکا له ئاست گه‌لی ئیمه، به‌پررسیه‌تی ئەخلاق‌ی و رامیاری هه‌یه. ئیمه به‌دل په‌رۆشیه‌وه چاوه‌پروانی وه‌لامی ئیوه‌ین)) (سه‌رچاوه‌ی پيشووه‌ل، ۲۴۶).

راسته‌یه‌که‌ی له سیاسیه‌تی ولاته زله‌یزه‌کاندا به‌پررسیه‌تی ئەخلاق‌ی زۆر به‌که‌می به‌هه‌ند ده‌گیری، به‌تایبه‌تی که په‌یوه‌ندیه‌کان له چوارچێوه‌یه‌کی نه‌ئینیدا بن، وه‌ک ئه‌وه‌ی نێوان کورد و ئەمریکا. چونکه له بنه‌ره‌تدا به‌ستنی په‌یوه‌ندی نه‌ئینی له لایه‌ن ولاته زله‌یزه‌کانه‌وه، بۆ ئه‌وه‌یه که له ئاینده‌دا خۆیان پابه‌ند نه‌که‌ن به‌هیچ به‌پررسیاریه‌تیه‌کی ئەخلاق‌ی و سیاسیه‌وه. هه‌ر له (۱۹۷۵/۳/۱۰) دا سه‌رانی شۆرش نامه‌یه‌ک بۆ (CIA) له تاران ده‌نێرن، که تیبیدا هاتووه ((سه‌رگه‌ردانی و په‌شێوی بالی به‌سه‌ر جه‌ماوه‌ر و هێزه‌کانی ئیمه‌دا کیشاوه، مه‌ترسیه‌کی بی وینه هه‌ره‌شه له گه‌لی کورد ده‌کات، به‌ره‌و نابوودی ته‌واو ده‌چین. ئەم شتانه

هەمووی نادیار و بی پاساوه . ئیمه روو ده کهینه ده وله تی ئه مریکا و ئیوه، داواتان لێده کهین که به پێی به لێنه کانی خۆتان بکه ن و فریا بکه ون و مه یه لێن هاوپه یمانه که تان تیا بجی، وه گیانی جه نه پال بارزانی و کاروباری خیزانه کانمان بپاریزن، چاره سه ریکی ئابرومه ندانه بو ئه م مه سه له یه بدۆزنه وه)) (کورد له سه ده ی نۆزده و ١٠٠٠، ١٧، ٢٠٠٣، ٤٢٣) .

ئه مریکا به درێژایی میژوو، تا ئیمرووش وه ک هاوپه یمان مامه له ی له گه ل کوردا نه کردوه . رهنگه له هه ندی بۆنه ی میژوویدا کوردی وه ک دۆستیک په سه ند بوو بیته، نمونه وه ک له کاتی پرۆسه ی ئازادی عێراقدا (٢٠٠٣)، به لام ئه م ساته وه ختانه زۆر درێژه یان نه کیشاوه، به هۆی هاتنه ئارای گۆرپانکاری تازه وه، تیروانینی ئه مریکاش به رامبه ر به کورد گۆرپانی به سه ردا هاتوووه . جاری واش هه بووه ئه مریکا له روانگه ی مرۆبیه وه مامه له ی له گه ل باروودۆخی کوردا کردوه، وه ک له کاتی کۆپه وی ملیۆنی خه لگی کوردستانی عێراق له (١٩٩١) دا . راستیه که ی زۆربه ی کات له وه گوشه نیگایه وه مامه له ی له گه ل پرسی کوردا کردوه، که دۆزی کوردی وه ک کارتیک سیاسی به کار هیناوه بو خزمه تکردنی به رژه وه ندیه ستراتیجیه کانی خۆی .

به پێی ناوه روکی ئه م نامه یه ی سه ره وه، ده رده که وی که سه رانی شۆرش دانیا ن به شکستدا هیناوه . بۆیه ش داوای پاراستنی گیانی بارزانی و سه لامه تی خیزانه کانیا ن له (CIA) کردوه، هه روه ها له به ر ئه وه ی هه یچ باوه رپیکیا ن به هه یز و توانا کانی خۆیا ن نه بووه، داوایان له ئه مریکا کردوه، که چاره سه ریکی ئابرومه ندانه بو کیشه که بدۆزیته وه .

به پێی راپۆرتیک که له ژماره (٨٧) ی گۆقاری لقیندا بلاو کراوه ته وه، بارزانی دوا ی ئه وه ی هه یچ ئومیدیک به ئه مریکا نامینیت که فریای کورد بکه ویت له وه کاره ساته دا، هه ول ده دات پشتیوانی هه یزیک تری ده ره کی به ده ست به ینی . بو ئه م مه به سه ته نامه یه ک ئاراسته ی جه وده ت گونای (سه روکی کۆماری تورکیا) و سلیمان دیمیرل (سه روک وه زیران) ده کات، وه تیدا ده لی)) ئیمه به ده ست زولم و زۆری ده سه لاتی عه ره بی له عێراقدا نزیکه له ناوچین، عه ره ب نزیکه به ته واوی بمانسپرته وه . بۆیه داوای هاوکاری له ئیوه ده کهین . ئیمه ئیستاش خۆمان به کورپی ئیمپراتۆریه تی عوسمانی ده زانین، چاره نوس ئیمه ی له ئیوه جیا کردۆته وه (گۆقاری لقی، ژ٨٧، ٣، ٢٠٠٩، ٣) . که چی تورکیا هه یچ بایه خیک به م نامه یه نه دا . ئه گه ر چی ناتوانین راستی ئه م زانیاریه به ته واوی پشت راست بکه ینه وه، به لام به سه رنجدان له هه لۆیستی په شوکاوی سه رکردایه تی کورد له دوا ی راگه یاندنی ریکه وتننامه ی جه زائیر، پیده چی تا راده یه کی زۆر زانیاریه که له راستیه وه نزیک بیته .

شۆرشێ کورد له نیوخۆدا هیچ توانا و بنچینهیهکی بههیزی ئەوتوی بنیات نه نابوو، تا له کاتی کێشه و قهیرانیکی ئەوهادا پشتی پێ ببهستی. هەر بۆیه سههرکردایهتی کورد له پێناو رزگار کردنی شۆرش له کارهساتی لهناوچوون، تهنیا بیری له لای چارهسهری دهرهکی بوو .

پهنا بردن بۆ تورک له ههلوهرجیکی وادا، جگه له بێ ئومیدی و نا ئاگایی سیاسی ههچى تری نه دهگه یاند، چونکه ۱- تورکیا رۆلێکی گهورهی بینی له نزیک خستنهوهی ئێران و عێراقدا، به مهبهستی بێ بهشکردنی کورد له پشتیوانی ئێران ۲- له ناوچوونی شۆرشێ کورد یهکێک بوو له گهورهترین ئامانجهکانی تورکیا . بۆیه له ههلوهرجیکی ئاوادا ههڕگیز ئاماده نه دهبوو که فریای شۆرشێ کورد بکهوێ و له لهناوچوون رزگاری بکات .

دوای بلاو بوونهوهی ههوالی رێکهوتننامهکه، بارزانی له تاران ههولێ زۆری دا بۆ بینینی شا، تاکوو له سههر زاری خۆیهوه له راستی ناوهروکی رێکهوتننامهکه تیبگات . شاههنشاه به مهبهستی رازی کردنی بارزانی، به دهست ههڵگرتن له شۆرش و بهرهنگاری، رازی بوو له سههر سازدانی دیدارهکه . نهسیری (یاریدهدهری سهروک وهزیران) بهر له دیدارهکه هاته لای شاندهکهی بارزانی و بهو شیوهیه له بارهی رێکهوتننامهکه دوا ((ئەم شریتهی ساداتی دوو روو نار دوویهتیه تاران، (شا) ی وهها توپه کردوه که ئەم رێکهوتننامهیهی مۆر کردوه . شا له لایه ن سادات و ئەمریکایی و دیترا نهوه⁽¹⁾، که دهیانهویست به پێی پێشنیازی سهدام حوسین بۆ دژایهتی سوڤیهت و خۆشکردنهوهی نیوانی له گه ل ئێران، دهست له کوردان ههڵبگری، گوشاری له سههر بووه . پشتگیری ئێران بۆ کوردان، تهنیا کۆسپی سههره ریی برانهوه و پسانهوهی سهدام حوسین بووه له سوڤیهت)) . دواتر له درێژهی قسهکانیدا دهلی ((ئێرانی شاههنشاه به سهدهها ههزار دۆلاری یاریدهی شۆرش داوه، به چهک و سهربازی خویشان هاتووینه یاریدهتان، وه ئیوه ههچ بههرهتان پێوه نهماوه ؛ گهورهکانی لهشکرتان ههموو دزن، هههر خهریکی گیرفانی خوایان ... ئیستا لهم شهپه گهورهیهدا، هههر چی سههرانی شۆرش و فرماندهی ههیزهکانن له شارانی ئێران رادهبوین و کهسیان له جبهه نیه . پهنا ههزار گوله توپمان له دوائینی چپای (زۆک) تهقاند و سهنگه رمان به عهزه بان به جیههشت، پێشمه رگه نهچوون سهنگه رهکان داگیر کهن .

(1) له کتێبهکی ههزار موکریانی (چیشتی مجبۆر) ، ئەم ناوه بهم شیوهیه نوسراوه . که بۆم روون نهبووهوه ، چ واتا و مهبهستی دهگه ئینی .

یاریده دانتان جگه له زیان بۆ ئیران هیچ به هره نادات . شا له گه لسه دامدا نأشت بووه ته وه و له مرو به دواوه له شکرې خۆمان ده کشینینه وه . ئیوه ش ده بیټ ته سلیمی به عس بن : نه گه ر راکن و بینه ئیران په ناتان ده دهین، ده نا نه گه ر هه ر شه ر بکن، لیټان ده دهین و یاریده ی به عس ده کهین ؛ نه وه په یامی شاهه نشام پی راکه یاندن، خۆتان فکری لیټکه نه وه (چیشی مچیور، ل ۵۵۴) .

شریټه کی سادات (که نارد بووی بۆ شا)، بیگومان بووه ته هوی تورپه بوونی شا، به لام هه رگیز شاهه نشا به و هوی وه ریکه و تننامه که ی مؤر نه کرده . نه مه پاساویکی زور لاواز بووه، که نه سیری بۆ شانده که ی بارزانی هیناویه ته وه . چونکه شا ریکه و تننامه که ی بویه مؤر کرد، له بهر نه وه ی مه رج و خواسته له میژینه کانی ئیرانی تیدا جیبه جی کرا بوو .

به پیی دان پیداناکه ی نه سیری، نه مریکا نه ک هه ر ناگاداری ریکه و تننامه که بووه، به لکوو هانی ئیرانشی داوه بۆ نیمزا کردنی ریکه و تننامه که، تا له و ریگه یه وه کوتایی به بالا دهستی سیاسه تی سوڤیه ت بیټ له عیراقد . سه دام حوسین به شیوه یه کی زیره کانه، له ریگه ی پیشنیازی دژایه تی کردنی سوڤیه ت ، هانی نه مریکا و هاوپه یمانه کانی داوه که پشتگیری ریکه و تننامه که بکن .

نه سیری له روونکردنه وه کانیدا بۆ شانده که ی بارزانی، باس له وه ده کات که پشتگیری ئیران بۆ شوڤشی کورد ته نیا کومه ک و هاوکاری ماددی نه بوو، به لکوو به هیزی سه ربازیش یارمه تی شوڤشی کوردی داوه . نه مه ش نه وه دهرده خات که ئیران تا ناستیکی ئیجگار زور، زال بووه به سه ر کاروباری کوردانه وه . هه رچی قسه که ی نه سپریشه سه باره ت به فه رمانده کانی هیزی پیشمه رگه، نه وا ده توانین بلین که ریژه یه کی زوری راستی تیدایه . چونکه به هوی ده وله مند بوون و زیاد بوونی ده سه که و ته تایبه تیه کانه وه، به شیوه یه کی زور ترسناک له گه نده لیه وه گلا بوون و دوور که و تبوونه وه له پیشمه رگه و نه رکه سه ربازیه کانیان . نه مه ش یه کی له گه و ره ترین خاله لاوازه کانی شوڤشی کورد دهرده خات له ماوه ی سالانی و توویژدا (۱۹۷۰ - ۱۹۷۴) . که له بری خو ریځسته نه وه و به هیز کردنی گیانی نیشتیمان په روه ری له نئو هیزی پیشمه رگه دا، گه نده لی و دوور که و تنه وه له بهر پرسیاریه تی له لایه ن فه رمانده بالاکانی پیشمه رگه وه به شیوه یه کی زور خراب ته شه نه ی سه ندبوو .

به بۆچوونی ئیمه ئیران هیچ کاتیک ریگه ی نه داوه کورد له به رامبه ر سوپای عیراقد، سه رکه و تنیکی یه کلا که روه به ده ست بیئی . چونکه نامانجی سه ره کی ئیران ته نیا لاواز

کردنی عیراق و مل که چ پیکردنی بوو، نه ک شکست پیهینانی به رامبه ر به کورد . به پیچه وانه ی قسه که ی نه سیری، زور جار که پیشمه رگه خه ریک بووه سه رکه و تنیکی گه وره له به رامبه ر سوپای عیراقدا به ده ست بیئی، ئیران بۆ ریگه گرتن له مه بۆردومان و پشتیوانی له شکر ی وه ستان دوه .

نه سیری زور به روونی، ته نیا دوو هه لپژاردن ده خاته به رده م شانده که ی بارزانی ۱- ته سلیم بوون به به عس ۲- راکردن به ره و ئیران . هه روه ها به توندی ئاگاداری شانده که ده کاته وه که نه گه ر به نیازی شه ر بن، نه و ئیران ته نیا به ده ست هه لگرتن له پشتیوانی کردنی کورد واز ناهینیی، به لکوو ئاماده یه به هیز په لاماریشی بدات، نه گه ر بیئ و به رده وام بی له شه ر و خو ی نه دات به ده سته وه . به واتایه کی تر ئیران ده یه ویست به هه ر چه شنیک بیئ، کو تایی به شو رشی کورد بی .

شا دیداره که ی له گه ل بارزانی دا خسته (۱۱/۳/۱۹۷۵) . به پروای هه ندی که س، شا بو یه دیداره که ی خسته نه م به رواره وه، که نه م روژه ریکه وتی هه یه له گه ل روژی مور کردنی ریکه و تننامه ی ئوتوئومی (۱۹۷۰)، که بارزانی گو یی بۆ ناره زامه ندی نه و کاته ی شا کلور نه کرد بوو (به م هه مو تاوانه وه لیبور دنی چی؟ ۲۵۱) .

شا له دیداره که دا به بارزانی ده لی ((هاوپه یمانانی ئیستای ئیران، تاوانی روو کردنه مؤسکوی عیراق ده خه نه نه ستوی نه و ..... ریکه و تننامه ی جه زائیر وام لیده کات و ناچارم ده کات که هه رچی کومه کی ئیرانه بۆ شو رشی کورد، وه هه مو نه و کومه کانه ش که له ریگه ی ئیرانه وه پیتان ده گات لیئان بېرم، جا پیم خو شه بزانه تۆ له و باره یه وه ده لی چی ؟ دکتور محمود عوسمان^(۱) له باره ی وه لایمی بارزانی وه ده لی : نه وه به کورتی وه لایمه که ی نه و بوو بۆ پرسیاره که ی شا ((ئیمه گه لی خو تین، مادام تۆ له ریکه و تننامه ی جه زائیر رازیت و نه و ریکه و تننامه یه خیری ئیرانی تی دایه، که سه ر زه مینی ئیمه شه، ئیمه هه یچ شتی کمان له سه ری نیه .....)) . به بۆچوونی دکتور محمود، بارزانی هه مان روژ لای شا بپاریدا کو تایی به شو رش بهینیت (سه رچاوه ی پیشو، ۲۵۱) .

پاساوه که ی شاهه نشاش دوور بوو له راستی . چونکه نه وه ی وای له شا کرد که ریکه و تننامه که ئیمزا بکات، سازشکردنی عیراق بوو به رامبه ر به خواسته کانی نه و، نه ک پرس ی

(۱) نه ندایمی شانده که ی بارزانی بوو بۆ لای شا .

روو کردنه مؤسکۆی عیراق . شا له دیداره‌که‌یدا به روونی به بارزانی ده‌لی ؛ که ئێران نه‌که ته‌نیا پشت له کورد ده‌کات، به‌لکوو هه‌موو ئه‌و کۆمه‌کانه‌ش که له ریگه‌ی ئێرانه‌وه بۆی دیت لێی ده‌بێ . به کورتی شا به‌و جۆره بارزانی تیگه‌یاند، که له‌مه‌و دوا ئێران شوپشی کورد بێ به‌ش ده‌کات له گشت پشتیوانیه‌کی دهره‌کی . بۆ بارزانی نه‌مانی پشتیوانی دهره‌کی، واته نه‌مانی شوپش و به‌ره‌نگاری . چونکه بارزانی بۆ سه‌رخستنی شوپشی کورد، تا راده‌یه‌کی زۆر پشتی به‌هاوکاری دهره‌کی به‌ستبوو .

له راستیدا بارزانی له دهرنجامی دیداری له‌گه‌ڵ نه‌سیری و شادا له‌وه تیگه‌یشت، که ئێران مه‌به‌ستیه‌تی شوپشی کورد له‌ناو به‌ری . له هه‌مووشی خراپتر ئه‌وه بوو ، که ئه‌مريکا له‌مه‌دا بێ ده‌نگ بوو، گوێی به‌ داواکاریه‌کانی کورد نه‌ده‌دا . بۆیه بارزانی زۆر بێ ئومید و ره‌شبین ده‌بێ و ده‌گاته ئه‌و باوه‌رپه‌ی که له سایه‌ی ئه‌و هه‌لومه‌رجه دژواره‌دا، درێژه پیدانی شوپش بووه‌ته کاریکی ئه‌سته‌م .

هه‌ژار موکریان⁽¹⁾ سه‌باره‌ت به باروئۆخی شوپشی کورد له دواي دیداری (بارزانی - شا) دا ده‌لی : رۆژ به رۆژ خه‌به‌ر ده‌هات که دواي ئه‌وه‌ی پێشمه‌رگه زانیویانه ئێران ده‌ستی لێ به‌رداون و یاریده‌یان ناکات، که‌وتوونه‌ته شه‌پێک که هه‌رگیز نه‌دیتراوه ..... ئێرانی گوێیان بارزانی زوو بگاته‌وه پێشمه‌رگه و رازیان بکات که ده‌ست له شه‌ر به‌رده‌ن . له ناوئۆدا، هه‌ر له تاران قه‌رار وا درا که هه‌ر بارزانی گه‌یشته‌وه دیوی عیراق، ده‌ست له شه‌ری جه‌به‌یی به‌ردا و مل له شه‌ری چریکی (پارتیزانی) بنیته‌وه ..... ده‌گه‌ڵ بارزانی چومه حاجی ئومه‌ران ..... به‌لام ئیستاش نه‌مزانی چۆن بوو که بارزانی له شه‌ری چریکی کردن په‌شیمان کرایه‌وه (چیشتی مجبور، ل ۵۵۵) .

ئێران زۆر به‌ په‌رۆش بوو بۆ زوو کۆتایی هاتنی شوپشی کورد . چونکه ده‌ترسا باروئۆخێک بێته‌ پیش، کورد بتوانیته‌ له‌م پلانه‌ رزگاری بێت ، به‌و هۆیه‌شه‌وه عیراق له رێکه‌وتنه‌که پاشگه‌ر بێته‌وه . هه‌ر بۆیه شا فشاری زۆر ده‌خاته سه‌ر بارزانی که به‌ په‌له‌ بگه‌رێته‌وه و پێشمه‌رگه رازی بکات که ده‌ست له به‌ره‌نگاری و رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی سوپای عیراق هه‌لگرێ . بیه‌رۆکه‌ی په‌یپه‌وه کردنی شه‌ری پارتیزانی، زۆر دروست و باش بووه . چونکه له لایه‌که له سایه‌ی ئه‌و گۆراناکیانه‌ی که هاتبوونه‌ پیش، به‌رده‌وامی دان به شه‌ری به‌ره‌یی (جه‌به‌یی)

⁽¹⁾ هه‌ژار له سه‌فه‌ری تاراندا یاوه‌ری بارزانی بوو .

کاریکی زۆر ئەستەم بوو . له لایهکی تریشهوه شوپش خاوهنی چەند توانستیکی باش بوو، که زۆر یاریده دهر بوون بۆ جیبه جی کردنی بپاری شەپری پارتیزانی، وهك هه بوونی داها و سامانیکی زۆر⁽¹⁾، چهك و تهقه مەنیه کی باش، نازوقه یه کی زۆر . له هه مووی گرنگتر ئاماده یی رۆله کانی کورد بوو، به تایبه تی گه نجان بۆ گیانفیدیای له پیناو رزگار کردنی شوپش له رووخان (کوردایه تی و هه لۆیست، ل ۲۱) . له راستیدا په شیمان بوونه وه ی بارزانی له بیرۆکه ی شەپری پارتیزانی جینگه ی سه رنج و تیرامانه، که رهنگه چه ندين هۆکار له پشت په شیمان بوونه وه که ی بارزانی هه بوو بیّت، له وانه ((فشاری زۆری ئیران، نه مانی هه چ پشتیوانیه کی دهره کی، گه نده لّ بوونی کاربه ده ستانه ی شوپش و که سه نزیکه کانی ده وره به ی، بارزانی خۆشی گه یشتبووه پایزی ته مەنی و باری ته ندروستیشی بۆ کاریکی له م چه شنه گونجاو نه بوو)) (چیشتی مجبور، ل ۵۵۵) .

له (۱۹۷۵/۳/۱۲) دا بارزانی گه یشته وه حاجی ئۆمه ران، کۆبوونه وه یه کی به په له ی له گه لّ فه رمانده کانی پيشمه رگه دا ساز کرد . بۆ رۆزی دواتر ده نگۆی ئه وه بلاو بووه وه که بپاری دراوه ئه گه ر به هینیکی که میشه وه بیّت، دريژه به خه بات بدری . دواتر له لایه ن شاهه نشاوه، سه ر له شکر (مه نسور پور) نیردرا بۆ لای سه رکرده یه تی شوپش، په یامی شای به سه رکرده کانی کورد راگه یاند، که گوئیوی ((له ریکه وتننامه ی جه زائیردا به لئینی داوه به سه دام حوسین که چاو پۆشی له دريژه دانی شه پری کوردان ناکا و بۆ جیبه جی بوونی ئه م به لئینه، ریگه ی داوه که عیراقیه کان سنور ببه زینن و هیزه کانیا ن بینه ناو خاکی ئیرانه وه)) . مه نسور پور له دريژه ی قسه کانیدا وتبووی ((ده توانن خۆتان ته سلیمی عیراق بکه ن یان ئیمه، چاره یه کی ترتان نیه)) (به م هه موو تاوانه وه لیئوردنی چی؟ ل ۲۵۲) .

پیده چی دوا ی گه رانه وه ی بارزانی بۆ حاجی ئۆمه ران، شا ترسی ئه وه ی لا دروست بوو بیّت که بارزانی بۆ دريژه دان به خه بات، شیوازی خه باتی پارتیزانی بگریته به ر . بۆیه به په له (مه نسور پور) ی نارده لای ریبه ره کانی شوپش، تاکوو له وه یان تیبه گه ینی که نه که ن بیر له دريژه پیدانی شوپش بکه نه وه . چونکه ئیران ئه مه به هه چ جوړیک په سه ند ناكات . به مه ش بۆمان ده رده که وی که ئیران چ رۆلکی خراپی بینیوه له کۆتایی پیه یانی شوپشی کوردا .

(1) به پیتی قسه ی دکتۆر محمود عوسمان ، شوپش له کاتی هه ره سیدا خاوهنی (۲۴) ملیۆن دیناری عیراقی

به پپی ئەم زانیاریانی که دکتۆر محمود عوسمان له کتیبه کهیدا⁽¹⁾ خستویه تیه روو ؛ بارزانی له شهوی (۲۰/۱۹ - ۳ - ۱۹۷۵) دا بریاری کۆتایی پیهینانی شوپشیدا . به بیّ راویژ کردن له گه ل کۆمیتیهی ناوهندی و مه کته بی سیاسی حیزب، بریاریدا روو بکاته دیوی ئیران و وتی زیانی شهپ وهستان که متره له دریزه دان به شهپ، ههر که سی ئازاده که دیت بو ئیران یان ته سلیمی عیراق ده بیته وه . (کوردایه تی هه لوئیس، ل ۲۱)⁽²⁾ . به م جوړه کۆتایی هینرا به شوپشی کورد، له ئەنجامی پیلانیکی گه وری نیوده وله تی و به خودی بارزانی، له ژیر پاساوی ئەوهی که کورد ناتوانی له سایه ی بارودوخیکی له م جوړه دا دریزه بدات به شوپش و به خودان . ئەمهش بی ئومیدیه کی گه وری و برینیکی قولی له دهروونی گه لی کوردا دروست کرد، وه زیانیکی ژوریشی به پرۆسه ی خهباتی رزگاربخوازی کورد گه یاند .

بارودوخی کورد له دواي نسکوی شوپش :

ئه گه ر بارزانی بریاری وه ستاندنی شهپ و کۆتایی پیهینانی شوپشی چه کرداری نه دا بویه، له وانه بوو کورد له رووی سه ریازی و زیانی خه لکی مه دهنیه وه دوو چاری شکست و زیانیکی گه وری بویه، به لام کۆتایی پیهینانی شوپشیش کاره ساتیکی ژور بچوک نه بوو . چونکه به و هوییه وه گه لی کورد دوو چاری بی ئومیدیه کی ژور گه وری بوو، هه روه ها ده یان هه زار که س ئاواره بوون بو دیوی ئیران . جگه له مانهش دریزه پیدانی خهبات به شیوازی پارتیزانی (که تا راده یه کی ژور له توانادا بو)، ئومیدی ئەوهی لیده کرا به هوی روودانی هه ندی

⁽¹⁾ ئەم کتیبه له لایهن دکتۆر محمود عوسمانه وه له دواي نسکوی شوپشی ئەیلول بلاو کرایه وه، به ناوی (الحزب الديمقراطي الكردستاني - اللجنة التحضرية ، تقیم مسیره الثورة الكردية و انهيارها والدروس والعبر المستحصلة منها - كانون الثاني ۱۹۷۷) .

⁽²⁾ هه ندی زانیاریم له کتیبی به روژ گه لالی (کوردایه تی و هه لوئیس) وه رگرتوه . که ئەم کتیبه له کاتی شهپ ناوخوای یه کیتی و پارتی (۱۹۹۴ - ۱۹۹۷) دا بلاو کرایه وه، به ئامانجی ناشیرن کردنی پارتی و بنه ماله ی بارزانی . بۆیه به هایه کی زانستی ئەوتوی نیه، به لام ئیمه ته نیا هه ندی زانیاری و دۆکۆمینتمان له کتیبه که گواستۆته وه .

گۆرپانکاری سیاسی له ناوچه که دا، کاریگه ری پلانی ریکه وتننامه ی جه زائیر زۆر که متر کردبوايه وه .

له خراپتیرن دهرنجامه کانی کۆتایی هینان به شۆرش و وه ستاندنی خهباتی چه کداری له دوا ی ریکه وتننامه ی جه زائیر، بریتی بوو له سه ره له دانی چه ند هیزیک ی سیاسی زۆر ناکۆک و دژ به یه که له نۆیو جولانه وه ی رزگار یخوازی کوردیدا . که به شیک ی زۆری توانا سه ربازی و سیاسیه کانیان دژ به یه کتر ئاراسته کرد، که ئەم مملانی و ناکۆکیانه زیاتر ره هندی میژوو بیان هه بوو، له وه ی په یوه نده هه بی به مملانی ئایدیۆلۆجی و جیاوازی جیهان بینیه وه . که کاریگه ری خراپی ئەم مملانییه به سه ر کۆمه لگه ی کوردیه وه، تا ئیمروش ره نگدانه وه ی زۆر خراپی هه یه .

ده توانین بلین په پره و کردنی شه پی به ره یی له لایه ن هیزی پيشمه رگه ی کوردستانه وه، هه ر له سه ره تا وه هه له یه کی گه وره بوو . چونکه پيشمه رگه هیزیکی میلیشیایه، وه شه پ کردن به رامبه ر به سوپایه کی نیزامی به شیوازی شه پی به ره یی (جه به یی) له توانای هه چ هیزیکی میلیشیادا نه، ته نیا له دوو باردا نه بیته ۱- ئەگه ر ده ولته توانایه کی ئابوری لاوازی هه بیته و سوپاکه ی چه کی پیشکه وتوی نه بیته، که له م رووه وه عیراق ئابوریه کی به هیزی هه بوو ۲- ئەگه ر بۆ دریزه دان به شه پ به شیوازی به ره یی (جه به یی)، پشت به هاوکاری و کۆمه کی دهره کی ببه ستری، که ئەمه ش ریگایه کی هه له و نا دروسته .

له خویندنه وه ی دهرنجام و چاره نوسی شۆرشدا ده توانین ئەم جۆره لیكدانه وه شی بۆ بکه ین، که راسته پارتی دیموکراتی کوردستان و سه رکر دایه تیه که ی له پیناوی مافه نه ته وه ییه کانی کوردا شۆرشیان به ریا کرد، به لام له دهرنجامدا ئەو شه په ی کورد ده یکرد، شه پیک بوو له بری (ئیران و ئەمریکا) دژ به (عیراق و سوڤیهت)، به تابه تیش که شه په که به پله یه که له به رژه وهندی (ئیران و ئەمریکا) دا شکایه وه . کوردیش له به ر ئەوه ی وه ک کارتیک ی سیاسی له لایه ن ئەو دوو ولاته وه به کار هینرا، سه ره پای خه بات و قوربانی دانیک ی زۆر، به لام نه یوانی به هه چ یه کیک له ماف و خواسته نه ته وه ییه کانی شاد بیته .

پاش هه رهس هینانی شۆرش، بارزانی له حاجی ئۆمه ران داوا ی له رۆژنامه نوس ((جیم هۆگله ند)) کرد ؛ که راسپارده که ی سه بارهت به دانی مافی په نابهری به خووی و پشتیوانی له خه لکی کورد بگه یینته ده ولته ی ئەمریکا (به و هه موو تاوانه وه لیبوردنی چی؟ ۲۵۸) . له دوا ی نسکۆی شۆرش، بارزانی ئەم دوو برپاوه ی لا دروست ببوو ۱- پیی باشته ر بوو له

ئاواره ییدا، په نا بهریته بهر نه مریکا نه ک ئیران ۲- سه ره رای ئه و بی به ئینی و نا جوامیریه ی که نه مریکا له ریکه و تننامه ی جه زائیردا به رامبه ر به کورد نواندی، که چی تا راده یه ک ئومیدی به نه مریکا هر مابوو .

له (۱۹۷۴) دا کورد له رووی چه ندایه تیه وه، توانی به پشتیوانی و کومه کی (نه مریکا و ئیران و ئیسرائیل) قه باره ی هیزی پیشمه رگه زور گه وره بکات، که ژماره ی راسته قینه ی هیزی پیشمه رگه گه یشته (۴۰۰۰) چل هه زار که س و له لایه ن (۶۰۰۰) شه ست هه زار که س له هیزی بهر گریه وه پشتیوانی لیده کرا (به م هه موو تاوانه وه لیبوردنی چی؟ ۲۰۰) . که بیگومان ئه م ژماره یه بو هیزیکی میلیشیا ئیجگار زور بوو، که تنیا به پشتیوانیه کی گه وره ی دهره کی ده توانرا پر چه ک بکری و پیداویسته کانی بو دابین بکری . بویه کاتی (ریکه و تننامه ی جه زائیر) کوردی بی به شکرد له پشتیوانی دهره کی، پاریزگاری کردن له م ژماره زوره ی پیشمه رگه بووه کاریکی ئه سته م و له توانا به دهر .

پیده چی بارزانی بهر له نسکوی شوپش، درکی به و راستیه کردبی که کورد خراوته نیو کایه کی مه ترسیداره وه، وه چاره نویکی شوم و ئاینده یه کی نادیار چاوه ری ده کات . له و باره یه وه دکتور گوینته ر دیشنهر (رۆژنامه نوس و نوسه ری ئه مریکی) ده لئ : شه ویک له حاجی ئومه ران و سالیک بهر له نسکوی (۱۹۷۵) دیمانه یه کم له گه ل بارزانیدا کرد، بارزانی به ئاشکرا ئامازه ی به نسکوی ئاینده کرد . کیشه گه وره کی سه رکردایه تی کورد ئه وه بوو، تیگه یشتبوو له وه ی که شوپشه که ی خراوته نیو گه مه یه کی سیاسی (هه ریمی و نیوده وله تی) ترسناکه وه، به لام خوی ده سته وه ستان ده بینی به رامبه ر به و چاره نوسه ی که هاوکیشه سیاسی هکان له ئاینده دا بویان دیاری ده کرد .

دوای گه یشتنی بارزانی و بنه ماله که ی بو ئیران، له لایه ن رژیمی شاهه نشاوه ناچار کران که له تاراندان نیشته چی بن، له جیگایه کدا که له ژیر چاودیاری ده زگای هه والگری ساواک دابوون (گۆفاری لقین، ژ، ۸، ۲، ۲۰۰۹، ل، ۱۸) .

خسته ن ژیر چاودیاری بارزانی له لایه ن ده سته لاتدارانی ئیرانه وه، ره نکه دوو هوکاری سه ره کی له پشته وه بوو بیته ۱- ریگه گرتن له بارزانی بو درکاندنی نه پنی په یوه ندی هکانی له گه ل ئیران و نه مریکادا ۲- کۆنترۆل کردنی گشت جو له و چالاکیه کانی بارزانی، بو نه وه ی نه بیته مایه ی سه ر ئیشه و دروست کردنی هه ره شه بو سه ر بهرژه وه ندی هکانی ئیران .

بارزانی بۆ چاره سهر کردنی نه خووشیه که ی، له ئۆکتۆبهری (۱۹۷۵) دا ده چی بۆ ئه مریکا (سه رچاوه ی پێشوو، ۱۹) . که ده گاته ئه وی، ده خریتته ژیر چاودیریه کی توندی (CIA) یه وه (به م هه موو تاوانه وه لیبوردنی چی؟ ۲۵۹) . ئه م چاودیریه تونده ی خرابوه سهر بارزانی له ئیران و ئه مریکا دا بۆ ئه وه بووه که ریگه له ناوبراو بگرن، تاکوو نه یینی په یوه ندیه کانی له گه ل ئه م دوو ولاته دا بۆ رای گشتی ئاشکرا نه کات، که به مه ئه م دوو ولاته رووبه رووی هه لویستیکی پر شه مه زاری ده بوونه وه .

له ئه مریکا بارزانی داوای دیداری کیسنجه ری کرد، به لام ناوبراو ئاماده نابیت چاوی به بارزانی بکه ویت . ئه گه ر چی له قوناغی شوپرشدا بارزانی خو ی به دۆستیکی نزیک کیسنجه ر ده زانی و پتر له جاریک سه رسامی خو ی سه باره ت به و پیاوه ده رپریوه و به (متریح) ی سه ده ی بیستی ناوبردوه، وه چه ندین جار دیاری تایبه تی پێشکه ش کردوه (کورد گه لی له خسته براوی...، چ، ۲۰۰۴، ۲۷۹) . پیده چی بارزانی له سه رده می شوپرشدا به و مه به سه ته خو ی له کیسنجه ر نزیک کردبیته وه، تاکوو بیکات به لایه نگریکی باش بۆ دۆزی کورد، به لام بارزانی له و راستیه باش تینه گه یشتبوو که سیاسه تمه دار و کاربه ده سه ته بالا کانی ئه مریکا، خه لکی پراگماتیکی و له سیاسه تدا هه میشه خو یان له سۆز و ئه مه کداری به دوور ده گرن .

دواتر کیسنجه ر ته نیا به وه رازی ده بیت که سکریتیره که ی له بری خو ی بنیڕی بۆ دیتنی بارزانی، که ناوی (سیسۆکۆ) ده بیت، ناوبراو به بارزانی ده لئ: رازی بوونی ئه و کاته ی ئیمه بۆ هاوکاری کردنی کورد له سه ر داخوازی شای ئیران بوو . پشتکردنی ئیمه ش له ئیوه هه ر له سه ر داخوازی ئه و بوو، ئه ویش پاش ریکه وتنی ئیران و حکومه تی عیراقی (گۆفاری لقین، ژ، ۸۴، ۲۰۰۹، ۲۰) .

گرنگی ئه م دان پیدانانه ی سیسۆکۆ له وه دایه که ئه و راستیه ی به ته واوی روون کردۆته وه، که په یوه ندی کورد و ئه مریکا هیه بنه مایه کی ئه وتۆی نه بووه . چونکه هه م دروست بوونی له ریگه ی ئیرانه وه بووه، هه م کۆتایی هاتنیشی به هۆی ئه وه وه بووه . له م گۆشه نیگایه وه کورد ناتوانی گه یی زۆر له ئه مریکا بکات . چونکه ئه مریکا له پێش ریکه وتننامه ی جه زائیریشدا ئه و راستیه ی بۆ سه رکردایه تی کورد روون کردبۆوه، که هاوکاری ئه وان بۆ کورد ته نیا له به ر داوای شاهه نشا بووه و هیه چی تر .

بارزانی له دوا دیمانه ی رۆژنامه وانیدا که دکتۆر گوینته ر دیشنه ر له ناو خاکی کوردستاندا له گه لئ سازدا بوو، له دوا ی نشوستی شوپرش، ده لئ ((گه وره ترین هه له ی ژیانم ئه وه یه که

متمانم به ولاته په کگرتوه کانی ئه مریکا کرد ((کورد گه لی له خشته براوی...، چ،
 ۲۰۰۴، ل ۳۴۴—۳۴۵). ئه م قسه یه ی بارزانی تا راده یه کی زور راسته . چونکه له شوپرش و
 خه باتی زرگار یخو ازیدا ده بی به شیوه یه کی سهره کی بۆ سهرکه وتن باوه ر به توانا خودیه کانی
 گه ل بکری، نه ک به هیزی دهره کی . له راستیدا پیویسته سود له فاکتوری دهره کی و
 هه لومه رچی نیوده وله تی وه ربگیری بۆ سهرخستنی دۆزی ره وای گه ل، به لام نابی هه موو پروا و
 ئومیدیک به فاکتوری دهره کیه وه گری بدری .

له دوا ی شکستی شوپرش کورد، سه دام حوسین له به رده م شای ئیراندا ئه و راستیه ی
 درکاند که ؛ چه ندین جار ته نیا هۆکاریک که سوپای عیراقی له سهرکه وتنی ته وای گیراوه ته وه،
 رووبه پروو بوونه وه ی تیپ و توپخانه کانی ئیران بووه (به م هه موو تاوانه وه لیبوردنی
 چی؟ ل ۲۴۹). واته حکومه تی عیراقی گه یشتبووه ئه و باوه رپه ی که هۆکاری شکستی
 سوپایه که ی به رامبه ر به کورد ده گه ریته وه بۆ پشتیوانی و هاوکاری ئیران بۆ هیزی
 پیشمه رگه ی کوردستان، نه ک بۆ هیز و توانای راسته قینه ی کورد . هه ر ئه م هۆیه ش بوو که
 دوا جار عیراقی ناچاری مل که چ کردن کرد بۆ ویست و داخو ازیه کانی ئیران . چونکه
 ده سته لاتدارانی عیراق له وه دلنیا ببوونه وه که کورد به بی پشتیوانی ئیران، ناتوانیت به رده وام
 بیته له به رگری کردن به رامبه ر به سوپای ولاته که بیان .

شا له چه ندین بۆنه دا سه باره ت به ده سته بردار بوونی له کورد، ئه وه ی بۆ ده وره به ره که ی
 درکاندووه ؛ که کۆمه لگه ی نیوده وله تی ئیران به خیانه ت کردن به رامبه ر به کورد تاوانبار
 ده کات، به لام هه ر چۆنی بی کوردستانیکی سهر به خو ش له به رژه وه ندی و قازانجی ئیراندا
 نه بوو . ئه م دان پیدانانه ی شا ئه وه ده گه ینی که ئیران شوپرش کوردی ته نیا وه ک کارتیکی
 سیاسی به کار هیناوه بۆ گه یشتن به ئامانجه ستراتیجیه کانی، نه وه ک له بنه رته دا باوه رپی به
 ماف و سهر به خو یی کورد نه بووه .

دوا ی هه ره سی شوپرش، بارزانی چه ندین په یام و نامه ی بۆ به رپرسه بالاکانی ئه مریکا نارد،
 به تایبه تی بۆ کارتیژ . که له یه کیک له و نامانه دا که ئاراسته ی ناوبراوی کردوه هاتووه ؛ ئیران
 زور جارن ئه و وه ختانه ی کوردان ده که وتنه پیشه رپه وی، ده ستی ده کرد به گرتنه وه ی ناردن
 چه ک وچۆل . وه هه ر که پیشمه رگه پاشه کشیی ده کرد و ده گه رپایه وه سه نگه ره کانی خو ی،
 سه ر له نو ی ده ستی پیده کرده وه .... ناخریه که ی کوردان تیگه یشتن که ئه و ئه رکه ی

هاوپه‌یمانان خستویانه‌ته ئه‌ستویان، ئه‌مه‌یه که سوپای عێراقی له شوینی خۆی رهق راگرن، نه‌ک به سه‌ریدا زال بن (سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ۲۳۸—۲۳۹).

وه‌ک ئه‌وه‌ی له چه‌ندین شویندا ئاماژه‌م پێداوه، بارزانی متمانه‌ی زۆر به‌ شا نه‌بووه، وه‌ به‌ ته‌واوی درکی به‌وه کرد بوو که مه‌به‌ستی ئێران له هاوکاری کردنی کورد سه‌رخستنی شوێشه‌که‌ی نیه، به‌لکوو مه‌به‌ستی جێبه‌جێ کردنی ئه‌جیندای خۆیه‌تی له عێراقدا، که ئه‌ویش سه‌پاندنی مه‌رج و خواسته‌کانی بوو به‌سه‌ر ده‌سته‌لاتدارانی عێراقدا . هه‌ر بۆیه‌ش ئێران ته‌نیا تا ئه‌و راده‌یه هاوکاری و کۆمه‌کی هێزی پێشمه‌رگه‌ی ده‌کرد، که به‌هۆیه‌وه عێراق و سوپاکه‌ی لاواز و شه‌که‌ت بێ، نه‌ک به‌ ته‌واوی به‌رامبه‌ر به‌ کورد دووچاری شکست بێت .

بارزانی له چه‌ندین بۆنه‌ی جیادا له رێگه‌ی ناردنی نامه و په‌یامه‌وه، هه‌ولێ داوه ئه‌و به‌لێن و په‌یمانانه به‌ بیر حکومه‌تی ئه‌مریکا به‌هێنێته‌وه که به‌ کوردی دابوون، وه‌ک له‌و نامه‌یه‌ی که بۆ (کارتێر) ناردوووه‌تی و تێیدا هاتوووه ((من ئه‌گه‌ر به‌ پته‌وی بپروام به‌ به‌لێنه‌کانی ئه‌مریکا نه‌هێنابا، ده‌متوانی به‌ری ئه‌م چاره‌ ره‌شیه‌ بگرم که ئاوقای گه‌له‌که‌م بوو . . . . . دلنیا کرانه‌وه‌م له‌ لایه‌ن بالاترین کاربه‌ده‌ستانی ئه‌مریکاوه، وایان بپوا پێ هینا بووم که هاوکاری له‌گه‌ڵ ئێران و ولاته‌یه‌که‌گرتوه‌کانی ئه‌مریکا، یارمه‌تی دابین بوونی خودموختاری کوردان و چه‌سپاندنی دیموکراسی له‌ عێراقدا ده‌کات)) (سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۳۰).

تا که رێگه‌ له‌ به‌رده‌م بارزانی له (۱۹۷۴) دا بۆ رێگه‌ گرتن له‌ هه‌لگیرسانه‌وه‌ی شه‌ر، بریتی بوو له‌ رازی بوون به‌ گشت داوا و مه‌رجه‌کانی حکومه‌تی عێراقی، به‌لام پێشنیاز و داواکانی ده‌سته‌لاتدارانی به‌غدا به‌ جوړیک بوون که کورد نه‌یده‌توانی په‌سه‌ند و جێبه‌جێیان بکات . له‌ راستیدا کورد له (۱۹۷۴) دا هه‌ولێ زۆری دا که له‌گه‌ڵ حکومه‌تی ناوه‌ندیدا بگاته‌ جوړیک له‌ رێکه‌وتن و رێگه‌ له‌ دروست بوونه‌وه‌ی شه‌ر بگری، به‌لام حکومه‌تی عێراقی به‌ مه‌به‌ست هه‌ولیدا کۆتایی به‌ قۆناغی وتووێژ و ئاشتی بێنی، وه‌ یه‌ک لایه‌نه‌ پرۆژه‌که‌ی خۆی سه‌باره‌ت به‌ ئۆتۆنۆمی راگه‌یاندا .

هر له سالی (۱۹۷۷) دا له نامه یه کی تریدا بۆ (کارتیر)، بارزانی به ناشکرا پښی لیناوه ؛ که به رعوده^(۱) بوونی به نوسراو له گورپیدا نه بووه و ئه وهش دهلی)) کوردان برپویان به دهسته بهر بوونی سهر زاره کی ئه مریکا و ئیران کردوه ..... کوردان به گیان و دل له سهر ئه برپوایه بوون که به رعوده بوونی ئه مریکا چ سهر زاره کی بیټ، چ نوسراو ناچیتته پاش (به م هموو تاوانه وه لیبورونی چی ؟ ۲۳۳) .

هر وه که له باسی (کۆماری کوردستان) دا ئاماژه مان پیداوه، یه کی که له گه وره ترین هه له کانی ریبه ر و سهر دارانی کورد، بریتی بوو له پیدانه گرتنیان له سهر بوونی به لگه یه کی نوسراو له نیوان خویان و ئه و لایه نه دهره کیه ی که په یوه ندی له گه لدا دروست ده که ن، که هه موو جاریک ته نیا به به لیټنی سهر زاره کی رازی ده بن . له راستیدا ئه گه ر به لیټن و به لگه ی نوسراو له نیوانیدا هه بیټ، ئه و ولات و لایانانه ناتوانن به ئاسانی خویان له پابه ند بوون به به لیټنه کانیان بدزنه وه .

ئه نجومه نی پیرانی ئه مریکا، کۆمیته یه کیان پیک هیټا به ناوی (بایک) بۆ ئاماده کردنی راپورتیک دهر باره ی چالاکیه پی دزه کانی (CIA)، که چه ندین کار و چالاکی ئه م دهر زگایه ی شهرمه زار کرد . له (۱۹۷۷) دا ئه نجومه نی ناوبراو راپورته که ی بلاو کرده وه، له به شیکی راپورته که دا باس له جوړی په یوه ندی (CIA) و ئیداره ی ولاته که ی ده کات له گه ل کوردا، که له شوینیکی راپورته که دا هاتوو)) شا له پیشدا بارزانی بۆ هه لگیرسانه وه ی شه ر و شو ر دنه دا ..... که ئه گه ر ئه و نه بوایه، ره نگه کورد له گه ل ده ولته ی ناوه ندیدا ری که و تبا ..... پاشان هر که له (۱۹۷۵) دا خواسته کانی دابین بوون، بی ئه وه ی به قه د سهره موویه ک واشنگتن ئاگادار بکاته وه، له پر کوردانی خوری کرد و بۆ تو له ی به غدای جیهیشتن . کوردان بۆ تاران و واشنگتن ئه شته ک نه بوون جگه له ((په ته ی کایه)) گوپال و نامرانیکی ئیجگار باش بوون که بۆ لاواز کردنی دهسته لاتی عیراق و بهرگری له ته نینه وه ی فیتنه و ناژاوه گیری ئه م ولاته که لکیان لی وه رگیراوه)) (سهرچاوه ی پیشوو، ل ۲۱۸) .

^(۱) ره نگه مه به ست له به رعوده (دهسته بهر بوون) بیټ . له راستیدا له وه رگیرانه که ی کتیبی (به م هموو تاوانه وه لیبورونی چی ؟) هه ندی وشه و دهسته واژه به کار هیټراون که به ته واوی واتا کانیان بۆ من روون نین .

به پپي ئه و دهرنجامانه ی که له و لیکولینه وه یه دا پپی گه یشتوین، واشنتون نه که هر ناگادار بووه له باره ی ریکه وتنی نیوان عیراق و ئیران له (۱۹۷۵) دا، به لگوو پشتگیری ریکه وتنه که شی کردوه . چونکه ۱- ده بووه هوی که م بوونه وه ی نیوان خۆشی عیراق و سوڤیه ت ۲- ریکه وتنه که له قازانجی ئیراندا بووه و ئیرانیش هاوپه یمانیکی به هیزی ئه و بوو ۳- دۆستایه تی کردن له گه ل عیراقدا وه که ده وله تیکی گرنگی ناوچه که، بۆ ئه و زور باشتر بوو له دۆستایه تی کردن له گه ل کوردا .

له شوینیکی تری راپورته که ی لیژنه ی (بایک) دا هاتووه ((سه رۆک، دکتور کیسنجره، شا نه یان ده ویست وه کیله کانمان (کورد) سه رکه وتنی بنجر به ده ست بینن . به لگوو سور بوون له سه ر ئه وه ی شوڤر شگیران هر هینده یان توانا هه بی که بتوانن عیراقی دراوسی ئیرانی پی مژول بکه ن . هه لبه ته ئه م سیاسه ته به وه کیله کانمان نه وترا، به لگوو تاقه چالاکي دهره وه ی ئه و سه رده مه، هاندانی به رده وامي کورد بوو)) (کورد گه لی له خشته براوی ۱۰۰،۰۰۰، چ، ۲۰۰۴، ل ۳۳۳) .

ئه وه ی زور جیگه ی سه رنجه له راپورته که دا ئه وه یه، که کورد وه ک بریکار (وکیل) ناوی هاتووه . واته ئه مریکا وه ک بریکاریک مامه له ی له گه ل کوردا کردوه، نه که وه ک (دۆستیکی نزیک) . له گۆشه نیگای ئه مریکا وه ئه رکی کورد له عیراقدا بریتی بووه له جیبه جی کردن ئه و ئه رک و فه رمانانه ی خزمه ت به به رژه وه ندیه ستراتیجیه کانی واشنتون و هاوپه یمانه کانی ده کات . به مه ش ساده یی و به هه له تیگه یشتنی سه رکرده یه تی کوردمان بۆ دهره که وی، که وه ک دۆست و پشتیوانیکی راسته قینه ته ماشای ئه مریکای کردوه .

کیسنجره له و ئیفاده یه ی که له به رده م لیژنه که ی سه ر به ئه نجومه نی پیران (بایک) داویه تی، نکولی له وه کردوه که هیه چ په یمان و به لینیکی ئه وتۆ سه باره ت به کورد له ئارادا بوو بیته ..... به لام پرۆتۆکۆلی لیژنه ی ناوبراو ئاماژه به وه ده کات که ئیفاده ی کیسنجره مه نتیقی و واقعی نه بووه . وه ک ئه و دهرنجامانه ی که ئیمه له م لیکولینه وه یه دا پپی گه یشتوین، ئه مریکا هیه چ به لینیکی وای به کورد نه داوه، که تا گه یشتنی کورد به مافه نه ته وه ییه کانی پشتی شوڤرشی کورد به ر نه دات . به پیچه وانه ی ئه مه ئه مریکا چه ند جارێک به به رپرسیانی شوڤرشی کوردی راگه یاندوه، که ئه وان ته نیا له به ر ویست و داوای شا هاوکاری کورد ده که ن .

کیسنجره کاتی له (۱۹۷۹) دا یاداشته کانی خوی بلاو کرده وه، له سه رنجیکی نیمچه په راویژدا ئاماژه یه کی که می به و به سه رها ته کردوه، که کورد به هوی ریکه وتننامه ی جه زائیر

دووچاری هات . لهو بارهیهوه دهلی ((پی دهچی سوور بوونی شا له سهر چاره سهر کردنی کیشهی کورد به هاوکاری له گه له عیراقد! له روانگی ئه و راستیهوه بیته که هیزه کانی بارزانی له حالی به زهیی و شکستیکی نا جوردا بوون)) (کورد گه لی له خشته برای...، چ، ۱، ۲۰۰۴، ۳۴۲).

به لگه میژوویه کان پیچه وانه ی ئه م قسه یه ی کیسنجه ر ده سه لمینن . چونکه ئه گه ر هیزه کانی کورد له باری شکست و به زهیی به رده وام بوونایه به رامبه ر به سوپای عیراق، ئه و سه دام حوسین ناچار نه ده بوو له پینا و شکست پیهینانی شوپشی کوردا، مل بو داخوایه کانی شا که چ بکات له ریکه وتننامه ی جه زائیردا .

بارزانی له (۱/۳/۱۹۷۹) دا به هوی نه خو شیه کی کوشنده وه کۆچی دوایی کرد . به نه مانی بارزانی، ئه ستیره ی ربه ریکی میژوویی له جولانه وه ی نه ته وه ی کوردیدا به یه کجاری ئاوا بوو . بارزانی کاریگه ری زۆری هه بوو له سهر رووداوه سیاسیه کانی کوردستان و خزمه تیکی گه وره ی به پرسه نه ته وه ی کورد کردوه . ده توانین بلین بارزانی ربه رایه تی یه کیک له دریزترین و مه زنترین شوپشی نه ته وه یی کردوه له میژووی جولانه وه ی رزگاربخوای کوردیدا^(۱) . هاوکات گه وره ترین هه له که بارزانی تیکه وت، بریتی بوو له پشت به ستن به هیزی دهره کی بو به دهستهینانی مافه نه ته وه ییه کانی کورد، نه ک پشت به ستن به توانا ناوخویه کانی گه ل .

(۱) شوپشی ئه یلول سێزده سال و نیوی خایاند (۱۹۶۱ — ۱۹۷۵) ، که تا ئه و کات دریزترین شوپشی کوردی

به‌شی سی‌یه‌م

((نهموونی په‌که‌که له سوړیادا))

کورته‌یه‌ک له باره‌ی پارټی کریکارانی کوردستان :

دوای جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م، له لایه‌ن تورکه که‌مالیه‌کانه‌وه کۆتایی به ده‌سته‌لاتی عوسمانیه‌کان هیئرا و (کۆماری تورکیا) دامه‌زیندرا . له سایه‌ی سیسته‌می سیاسی تازه‌ی ولاتدا، ره‌فتاریکی توندی ره‌گه‌زه‌پرستانه دژی ره‌گه‌زه نا تورکه‌کان په‌یره‌و کرا، که جگه له ره‌گه‌زی تورک نکولی له بوونی گشت نه‌ته‌وه‌کانی تر کرا . له‌م هه‌لومه‌رجه دژواره‌دا کورد له تورکیادا رووبه‌رووی چه‌وساندنه‌وه‌یه‌کی توندی نه‌ته‌وه‌یی و سیاسه‌تی نکولی کردن بوویه‌وه، زمان و جل و به‌رگ و کلتوری کوردی له ولاتدا قه‌ده‌غه کران . هه‌موو ئه‌و شوپرش و جولانه‌وه کوردیانه‌ی وه‌ک په‌رچه کرداریک دژ به سیاسه‌تی ره‌گه‌زه‌پرستانه‌ی تورک دروست بوون، به شیوه‌یه‌کی زۆر دپندانه سه‌رکوت کران . له دهرنجامی ئه‌و بارودۆخه‌ی که سه‌پینرا به سه‌ر کوردا، ئینتیمایا و هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی به شیوه‌یه‌کی زۆر ترسناک رووی له پاشه‌کشی کرد . چونکه له لایه‌ن نه‌ته‌وه‌ی بالاده‌سته‌وه، که‌لتور و په‌روه‌ده‌ی که‌مالی⁽¹⁾ به زۆر سه‌پینرا به سه‌ر نه‌ته‌وه نا تورکه‌کانی ولاتدا . ئه‌مه وای کرد که که‌لتور و ناسنامه‌ی کوردی له تورکیادا، بکه‌وینته به‌رده‌م هه‌ر شه‌یه‌کی زۆر گه‌وره‌وه .

له‌م ره‌وشه ترسناکه‌ی که کورد له تورکیادا رووبه‌رووی ببووه‌وه، دروست بوونی پارټیکی شوپرش‌گێر و ریبه‌ر له نیو کوردا ببووه پیوستیه‌کی میژوویی . په‌که‌که توانی به شیوه‌یه‌کی بویرانه ئه‌م به‌رپرسیاریه‌تیه میژوویییه بخاته سه‌ر شانی خۆی . کاتی له (۱۹۷۸/۱۱) دا له سه‌ر ده‌ستی عه‌بدوڵلا ئۆجه‌لان و ژماره‌یه‌ک له لاه مارکسیسته لینیسته‌کان له ئه‌نقه‌ره دامه‌زرا (تورکیا و ئه‌وروپا ..... کورد له و بازنه‌یه‌دا، ۱۵۳) .

⁽¹⁾ ئه‌م ده‌سته‌واژه‌یه له ناوی (مسته‌فا که‌مال) ی دامه‌زینه‌ری کۆماری تورکیاوه وه‌رگه‌راوه ، که ریبازیکی توندپه‌وی ره‌گه‌زه‌پرستانه‌ی سه‌پاند به‌سه‌ر ولاتدا . نکولی له بوونی گشت نه‌ته‌وه نا تورکه‌کانی نیو ده‌وله‌تی تورکیا کرد، وه له رووی حوکم‌پانیشه‌وه په‌نای برده به‌ر لاسایی کردنه‌وه‌ی سیسته‌مه عه‌لمانه‌کانی روژئاوا .

دامه‌زاندنی په‌که‌که (پارتی کرێکارانی کوردستان) به‌م دیسپلین و بیرو باوه‌رپه شوپشگێریه‌وه بو کورد ئومێد و پشتیوانی‌کی گه‌وره‌ بوو، به‌لام بو تورکه ناسیونالیسته‌کان وه‌که هه‌رپه‌شه و شوکیکی چاوه‌پروان نه‌کراو بوو . چونکه باوه‌رپیکی وا دروست ببوو که کورد له‌ تورکیادا جاریکی تر ناتوانی جولانه‌وه‌یه‌کی سیاسی به‌هیز دروست بکاته‌وه . په‌که‌که توانی به‌ شیوه‌یه‌کی سه‌رکه‌وتوانه کار له‌ سه‌ر بنیات نانه‌وه‌ی که‌سایه‌تی تاکی کورد بکات و هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی و خوشه‌ویستی نیشتمانی له‌ لا ببوژنینه‌وه . ده‌توانین بڵین په‌که‌که توانی تا راده‌یه‌کی باش، ئه‌وه‌هه‌رپه‌شانه‌ی ببوونه مه‌ترسیه‌کی گه‌وره له‌ سه‌ر ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌ی کورد که‌م بکاته‌وه .

په‌که‌که له (۱۹۸۴/۸/۱۵) دا خه‌باتی چه‌کداری راگه‌یاند . به‌مه‌ش خه‌بات و شوپشی چه‌کداری له‌ کوردستانی تورکیادا پێی نایه قو‌ناغیکی گرنگی میژووویه‌وه . راگه‌یاندنی خه‌باتی چه‌کداری له‌ لایه‌ن په‌که‌که‌وه، واته‌ رووبه‌پوو بوونه‌وه‌ی راسته‌وخو له‌گه‌ل سوپای تورکیادا، که‌ یه‌کیکه له‌ به‌هیزترین سوپاکانی جیهان له‌ رووی پرئسیپی سه‌ربازی و ته‌کنه‌لوجیای پیشکه‌وتوووه، به‌ تایبه‌تی که‌ تورکیا ئه‌ندامه له (په‌یمانی ناتو) . جگه له‌مه‌ش ده‌وله‌تی تورکیا، خاوه‌نی داموده‌رگایه‌کی داپلۆسینه‌ر و زۆر ترسناکه له‌ ناوخوی ولاتدا .

حوسین محهم‌ده‌د عه‌زیز به‌م جو‌ره باسی سروشتی په‌که‌که ده‌کات :

۱- له‌ رووی ستراتیژیه‌وه، به‌ ریکخراویکی رامیاری کوردستانی ده‌ناسری . ستراتیژیه‌تی ناوه‌ندی په‌که‌که خوی له‌ رزگار کردنی کوردستان، یه‌کیتی کورد و دامه‌زاندنی ده‌وله‌تیکی یه‌کگرتوی - سه‌ربه‌خۆدا ده‌نوینی .

۲- کوردستان به‌ کۆلۆنیایه‌کی نیوده‌وله‌تی و ده‌وله‌ته‌ داگیرکه‌ره‌کانیش، به‌ کۆلۆنیا‌لیزم داده‌نی.

۳- به‌پێی ئه‌و ستراتیژیه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌ی بی، (په‌که‌که) دان به‌و سنوره‌ ده‌سکرده‌ی نیوان پارچه‌کانی کوردستاندا نانی، که‌ ده‌وله‌ته‌ زله‌یز و داگیرکه‌رانی کوردستان، دوا‌ی جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م ره‌نگیان رشتوه .

۴- هه‌موو خاکی کوردستان به‌ یه‌که‌ی جوغرافی لیک دانه‌بڕاو، نه‌ته‌وه‌ی کوردیش به‌ یه‌که‌ی ئیتنی پیکه‌وه‌ گریدراوی توند و تۆل داده‌نی .

۵- به‌و پێیه، ریکخستنی له‌ هه‌ر چوار پارچه‌که‌ی کوردستان و له‌ نیو کورده‌کانی ده‌ره‌وه‌ی ولاتدا هه‌یه .

٦- هه‌موو کوردستان، به مه‌لبه‌ندی کارگوزاری خۆی ده‌زانی، له ههر به‌شیکێ کوردستاندا بۆی له بار بێ و بگونجی، له‌وێوه ده‌ست پێده‌کات و زه‌بری گورج بر له دوژمنان و داگیرکه‌رانی کوردستان ده‌دا .

٧- ئه‌ورۆ (په‌که‌که) پێی وایه‌ کلیلی رزگاری سه‌ربه‌خۆیی و چاره‌سه‌ر کردنی کێشه‌ی کورد له باکوری کوردستاندايه . بۆیه ده‌بێ شوپش له باکوری کوردستانه‌وه ده‌ست پێبکات (گرفته سه‌ره‌که‌یه‌کانی کورد، چ١، ٢٠٠٠، ل٦٣—٦٤) .

ئوه‌ی ئه‌مرۆ^(١) عه‌بدوڵلا ئۆجه‌لان داوای ده‌کات و په‌که‌که‌ش ره‌زامه‌نده له سه‌ری، زۆر دووره له‌و ستراتیجیه‌ی په‌که‌که که حوسین محه‌مه‌د عه‌زیز باسی ده‌کات . ئۆجه‌لان له زینداندا داوای گفتوگۆ و رێکه‌وتن له‌گه‌ڵ حکومه‌تی تورکیادا ده‌کات، پێشنیازی هه‌ینانه دی برایه‌تی و چه‌سپاندنی یه‌کسانی و دادوه‌ری له نێو گه‌لانی تورکیادا ده‌کات . له‌م چوارچۆیه‌یه‌شدا داوای چاره‌سه‌ر کردنی پرسى کورد ده‌کات له تورکیادا، له رێگه‌ی داننان به ناسنامه و هه‌لگرته‌ی کۆت و به‌ند له سه‌ر زمان و چالاکیه‌ که‌لتوری و رۆشنه‌بیره‌کان . ئۆجه‌لان له‌و بروایه‌ دایه که چاره‌سه‌ر کردنی کێشه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد له تورکیادا، ته‌نیا له رێگه‌ی ئه‌نجام دانی چاکسازی ده‌ستوری و، په‌یره‌و کردنی دیموکراسیه‌تی راسته‌قینه له سیسته‌می به‌پێوه‌بردنی ولاتدا دیته‌ دی . ئه‌م رێگه‌ چاره‌یه‌ی که ئۆجه‌لان پێشنیازی کردوه، بۆ چاره‌سه‌ر کردنی دۆزی کورد له تورکیادا، زۆر ناکۆکه له‌گه‌ڵ ستراتیجیه‌تی رزگار کردنی کوردستان و دامه‌زراندنی ده‌وله‌تیکێ سه‌ربه‌خۆ .

به‌ بنچینه‌ گرته‌ی مافه‌ که‌لتوری و دیموکراسیه‌کان، بۆ چاره‌سه‌ر کردنی پرسى نه‌ته‌وه‌یی کورد له تورکیادا له لایه‌ن ئۆجه‌لان و په‌که‌که‌وه، ئه‌وه ده‌گه‌ینێ که ئه‌وان گه‌یشته‌وه‌ته ئه‌و باوه‌ره‌ی که پرسى کورد له تورکیادا کێشه‌یه‌کی ناوخۆییه و زیاتر په‌یوه‌ندی به سیسته‌می فه‌رمانه‌په‌وایی ولاته‌وه هه‌یه، نه‌که به‌ داگیر کردن و دابه‌شکردنی خاکی کوردستان .

له نێوان بیروباوه‌ر و سیاسه‌تی په‌که‌که‌دا، دژ یه‌کیه‌کی زۆر هه‌یه، په‌که‌که به‌ پێی ئایدیۆلۆجیا و رێبازه‌ سیاسیه‌که‌یه‌وه، هه‌موو به‌شه‌کانی کوردستان به یه‌ک نیشته‌یمان ده‌زانی و بروای به سنور و به‌ش به‌ش کردنی خاکی کوردستان نیه ، به‌لام سیاسه‌تی ئه‌مرۆی په‌که‌که پێچه‌وانه‌ی ئه‌و بیرو باوه‌ره‌ سیاسیه‌یه که ئه‌ندام و لایه‌نگره‌کانی پێ په‌روه‌رده کردوه . چونکه

^(١) مه‌به‌ست له ئه‌مرۆ (٢٠٢٠) که له‌م به‌رواره‌ خه‌ریکی پێداچوونه‌وه‌ی ئه‌م به‌شه‌ بووم له لیکۆلینه‌وه‌که‌مدا .

له پرۆسه ی و تووویژی نیوان ئیمیرالی⁽¹⁾ و حکومه تی تورکیادا، دامه زرانندی قهواره یه کی کوردی به ته وای پشنگوی خراوه و ته نیا داکۆکی له سه ر دان پیدانانی دهستوری و چه سپانندی یه کسانای و مافه دیموکراسیه کان ده کری، بۆ گشت گه لانی تورکیا .

ته نیا له کاتیکدا باکوری کوردستان به کلیلی چاره سه ر کردنی کیشهی کورد داده نری، نه گه ر ئامانج له خه باتی نه ته وه ییدا بریتی بیته له رزگار کردنی هه موو به شه کانی کوردستان و دامه زرانندی ده وله تیکی نه ته وه یی سه ره خۆ، به لام که ئامانج شتیکی تر بیته، نه وا مه رج نیه چاره سه ر کردنی کیشهی سیاسی له باکوری کوردستاندا، ببیته کلیلی چاره سه ر بۆ پرسای نه ته وه یی کورد له به شه کانی تر دا .

په که که له جولانه وه و خه باته سیاسییه که ییدا چه ندین داهینان و نه زموونی نوویی به ره هه م هیناوه، که به هۆیه وه توانیویه تی به شیوه یه کی سه رکه وتوانه دریزه به خه بات و به ره نگاری بدات به رامبه ر به ده وله تی تورکیا . هه ول ده دهین له خواره وه ئاماژه به هه ندیکیان بدهین :

- پیاده کردنی سیسته میکی په روه ده یی به هیژ له ناو حیزبدا بۆ گوش کردنی هزری گه ریلا و کادیره کانی به بیر و باوه ری نه ته وایه تی و چینایه تی .

- به شداری پیکردنی ئافره ت به شیوه یه کی ئهرینی و کاریگه ر له بزافی چه کداری و خه باتی سیاسیدا، که بووه هۆی دهرکه وتنی ژماره یه کی زۆر له کادیر و فه رمانده ی به توانای ژن له ریزه کانی حیزبدا، که نه م دیارده یه له رۆژه لاتدا که م وینه یه .

- په پیره و کردنی دیسیپلینیکی به هیژی سه ربازی له نیو هیژی گه ریلا، که به هۆیه وه په که که بووه ته خاوه ن هیژیکی پارتیزانی به توانا . به جۆریک که توانیویه تی بۆ زیاتر (۳۵) سال دریزه به خه باتی چه کداری بدات به رامبه ر به ده وله تی تورکیا، که به خاوه نی یه کیک له به هیژترین سوپاکانی دنیا داده نری .

- په ره پیدانی ریکخستن و چالاکای جه ماوه ری له سه ر بنه مایه کی ئایدیۆلۆجی و په روه ده یی به هیژ . هه روه ها گرنگی دانیکی زۆر به بواری راگه یاندن و چالاکیه رۆشنیبری و که لتوریه کان . به جۆریک که یه که م که نالی ئاسمانی کوردی (که نالی میدیا) له لایه ن په که که وه کرایه وه، نه که له لایه ن حیزبه دهسته لاتداره کانی باشوری کوردستان . که دوا ی

⁽¹⁾ ئیمیرالی نه و دورگه یه که ئۆجه لانی تیدا به ند کراوه . له پرۆسه ی گفتوگۆی نیوان ئۆجه لان و دهسته لاتی سیاسی تورکیادا ، زۆر جار وشه ی ئیمیرالی له بری ناوی ئۆجه لان به کار ده هیئری .

نزیکه‌ی پینچ سال، ئینجا له باشوری کوردستاندا که‌نالێ ئاسمانی (کوردستانی تیفی) کرایه‌وه .

- په‌که‌که‌ توانیویه‌تی تا راده‌یه‌کی زۆر له روی داراییه‌وه، پشت به ریکخستن و جه‌ماوه‌ره‌که‌ی ببه‌ستیت، ئەمەش بوو ته‌ هۆی ئەوه‌ی، که‌ بتوانی سیاسه‌تیکی تا راده‌یه‌که‌ سه‌ربه‌خۆ بگریته‌ به‌ر . که‌ تا ئیستا هیچ ریکخراویکی تری کوردی نه‌یتوانیوه‌ له په‌یره‌وه‌ کردنی خه‌باتی چه‌کداریدا، به‌م شیوه‌یه‌ی په‌که‌که‌ له روی توانای سه‌ربازی و داراییه‌وه‌ پشت به‌خۆی ببه‌ستی .

په‌که‌که‌ وه‌ک هه‌ر ریکخراویکی سیاسی تر به‌ده‌ر نیه‌ له‌ که‌موکورتی و کیماسی، هه‌ول ده‌ده‌ین به‌ کورتی ئاماژه‌ به‌ هه‌ندیکیان به‌ده‌ین :

- یه‌کێک له‌ گه‌وره‌ترین کێشه‌کانی په‌که‌که‌، کێشه‌ی سه‌رۆکایه‌تییه‌ . ئۆجه‌لان بوو ته‌ کارێزمایه‌کی ئەفسانه‌یی له‌ نێو ئەم ریکخراوه‌دا، به‌ جۆریک نه‌ک هه‌ر هه‌موو ده‌سته‌لا‌ته‌کانی حیزب له‌ ده‌ستی ئەودا کۆبوونه‌ته‌وه‌⁽¹⁾ . به‌لکو ئۆجه‌لان توانیویه‌تی مۆرکیکی پیرۆزیش به‌ (رێبه‌رایه‌تی) خۆی ببه‌خشیت . به‌ جۆریک که‌ ئەو باوه‌ره‌ لای زۆربه‌ی ئەندام و لایه‌نگرانی په‌که‌که‌ دروست بوو که‌ چاره‌نوسی سیاسی په‌که‌که‌ و کورد به‌ستراوه‌ته‌وه‌ به‌ چاره‌نوسی ئۆجه‌لانه‌وه‌ . ئەم به‌ پیرۆز کردنه‌ی که‌سایه‌تی ئۆجه‌لان بوو ته‌ هۆی ئەوه‌ی که‌ (په‌که‌که‌) دووچاری چه‌ندین قه‌یران و لیک ترازانی ناوخۆ بێته‌وه‌ . که‌ ئەمەش زیانیکی زۆر گه‌وره‌ی به‌ خه‌باتی ریکخراوه‌یی و سیاسی و په‌که‌که‌ گه‌یاندوه‌ .

- یه‌کیکی تر له‌ کێشه‌ گه‌وره‌کانی په‌که‌که‌، زوو دروست بوونی گۆرپانکاریه‌ له‌ دروشمه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی حیزیدا . له‌ سه‌ره‌تا‌کاندا دروشمی سه‌ربه‌خۆیی کوردستانی به‌رز کردبووه‌وه‌، به‌لام دواتر چه‌ندین دروشمی یه‌ک له‌ دوا یه‌کی به‌رز کرده‌وه‌، وه‌ک دروشمه‌کانی فیدرالی، ئۆتۆنۆمی، داننان به‌ مافه‌ که‌لتوریه‌کانی کورد، کۆماری دیموکراتی تورکیا، کۆنفیدرالی دیموکراتی⁽¹⁾. دروست بوونی ئەو گۆرپانکاریانه‌ له‌ دروشمه‌ سیاسی و نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی

⁽¹⁾ تا به‌ر له‌ ده‌ستگیر کردنی ئۆجه‌لان له‌ (شوباتی ۱۹۹۹) دا ، هه‌موو ده‌سته‌لا‌ته‌کانی حیزب له‌ ده‌ستی ئەودا بوون، به‌لام دوا‌ی ده‌ستگیر کردنی گۆرپانی گه‌وره‌ به‌ سه‌ر باروودۆخی په‌که‌که‌دا هات، له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا په‌که‌که‌ نه‌یتوانی خۆی له‌ وه‌همی رێبه‌رایه‌تی ئاپۆرژگار بکات .

⁽¹⁾ سیسته‌می کۆنفیدرالی دیموکراتی له‌ بیرۆکه‌ و داهینانی ئۆجه‌لانه‌ ، که‌ ئەم سیسته‌مه‌ی پێش‌نیاز کردوه‌ وه‌ک چاره‌سه‌ریک بۆ کێشه‌ی گه‌لانی تورکیا ، که‌ مه‌به‌ست لێی دروست کردنی چه‌ند ده‌وله‌تیک نیه‌ ، وه‌ک

په که که دا، بوو ته هوی دروست بوونی کیشه و ناروونیه کی زور، که زور جار نازانری په که که به دیاری کراوی له پیناو چ ئامانجیکدا خه بات ده کات . ئه مه ش زیانیکی زور گه وره ی گه یاندوه به خه باتی نه ته وه یی کورد له تورکیادا .

- په کیک له لاوازترین خاله کانی په که که په یوه ندی به که سایه تی ئوجه لانه وه هیه، که هر چنده وه ک ریبر و سه رکرده یه ک چن دین تاییه تمه ندی گرنگ له که سایه تی ئه ودا بوونی هیه، که رهنه هچ سه رکرده یه کی تری کورد ئه م توانایه ی ئوجه لانی نه بیټ له رووی قالبوونه وه ی ئایدیولوجی و هزی و توانای گه شه پیدانی ریخراوه یی، به لام جیا له زوربه ی ریبره سیاسییه کانی تری کورد له که سایه تی ئوجه لاندان تاییه تمه ندی فرمانده یه کی جه نگا ور و مهیدانی بوونی نیه . به به لگه ی ئه وه ی دوا ی ئاشکرا بوونی ناوبراو له تورکیا، رووی کرده سوریا و دواتر له دولی بیقاع نیشته جی بوو، هچ جاریک وه ک فرمانده یه کی سه ربازی، سه رکردایه تی هیزی گه ریلای نه کرده له به ره کانی شه ردا . دوا ی ئه وه ی سوریا ش ناچاری کرد ناوچه کانی ژیر ده سته لاتی ئه و به جیبیلی، ناوبراو رووی نه کرده نیو هیزه کانی گه ریلای، به لکوو په نای برده بهر ولاتانی روژئاوا، که دهرنجام به رفاندن و ده سنگیر کردنی کوتابی هات . که ئه مه ش زیانیکی زور گه وره بوو بهر په که که و بزافی نه ته وه یی کورد که وت له تورکیادا .

- په کیک له کیشه گه وره کانی تری په که که، بریتیه له په پره و کردنی سیاسه تیکی توند و تاکرپه وانه، که تهنیا سیاسه تی خوی به دروست و ره واه ده زانی و وه ک تاکه نوینه ری راسته قینه ی گه لی کورد ره فتار ده کات . بویه له کوردستانی تورکیادا گوره پانی خه باتی چه کداری بو خوی قورخ کرده . په که که پارتی کوردیه کانی تری تورکیای به هه لپه رست و دواکه وتوو تومه تبار کرد . بویه ریگه ی پینه دان که به رده وام بن له چالاکیه سه ربازیه کانیا، که ئه م پارتانه زور جار رووبه رووی پیکدادانی سه ربازی ده بوونه وه له گه ل په که سه ربازیه کانی تورکیادا . ئه وه بوو له سالانی (۱۹۷۹ - ۱۹۸۰) دا پیکدادانی خویناوی روویدا له نیوان په که که له لایه ک و (کوک)، (ئالای رزگاری)، (تیکوشین)، (پارتی سوشیالیست) له لایه کی تره وه (میژووی کوردستان، ۲۰۰۸، ۵۶۴). په که که نه ک هر به تهنیا رووبه رووی پارتی کوردیه کانی باکور بوو ته وه، به لکوو به گز هندی له پارتی کوردیه کانی به شه کانی تری

ئه وه ی باوه له رژیمه کونفیدرالیه کاندان، به لکوو مه به سستی به کیتی و په کسانی گه لانه له چوارچیه یی سیسته میکی دیموکراسیدا .

کوردستانیش چوو ته وه، به تایبه تی له گه ل پارته کانی باشوری کوردستان . ئه مه ش بووه ته هۆی ئه وه ی له هه ندی قوناغدا، ناکۆکیه کی گه وه له نیوان کورده کانی باکور و کوردی به شه کانی تری کوردستان دروست بیته، بیگومان ئه م بارودۆخه ش ته نیا خزمه تی به داگیرکه رانی کوردستان کردوه .

هه ندی له چاودێرانی سیاسی و ئاگادار له ره وشی (په که که) باس له وه ده که ن که په که که ته نیا توندوتیژی دژی حکومه تی تورکیا به کار ناهینی، به لکوو توندوتیژی پیاده ده کات له مملانی کردن له گه ل نه یاره سیاسیه کانی « جیا بووه کان له ریزی حیزب، ریکخواه کوردی و تورکیه کانی تر، سه رۆک خیله کان، پاسه وانانی گوند و مه ده نیه کان » (القضية الكوردية...، 1، 2007، ص 64). په که که نه ک هه ر له گه ل ده ره وه ی خۆیدا، به لکوو له گه ل ناوخی خۆشیدا په نا ده باته به ر توندوتیژی، وه ک ئامرازێکی گرنگ و پنیوست بۆ چه سپاندنی ئه و پرنسیپ و بنه مایانه ی که سه رکرده یه تی په که که به رپوی پێیان هه یه، له م باره یه وه عوسمان ئۆجه لان (ئه ندامی پیشووی کۆنسه ی سه رۆکایه تی په که که) ده لی : جه میل بایک تا ئیستا (300) سی سه د برپاری له سی داره دانی به سه ر گه ریلادا سه پاندوه و جیبه جیشی کردوه (گو فاری لفین، 178) . ئه م توندوتیژیه ی په که که کاریگه ری هه بووه له سه ر خراپ کردنی ناویانگی حیزبه که، وه بیانویه کی به هیزیشی داوه ته نه یاره کانی که ئه مه وه کو به لگه به کار به یین، بۆ ناساندنی په که که وه ک ریکخواویکی تیرۆریستی .

سه ره پای ئه و کیماسیانه ی له په که که دا بوونیان هه یه، به لام حیزبی ناوبراو سود و خزمه ته کانی بۆ دۆزری کورد زۆر زیاتره . به تایبه تی بۆ پرسه نه ته وه یی کورد له تورکیادا . به جۆریک پرسه کورد له تورکیادا، له سایه ی خه باتی په که که وه بووه ته یه کیک له کیشه گه وه کانی ولات و، ئه نقه ره هه رگیز ناتوانیت چاره سه ر کردنی سیاسیه ی کیشه که فه رامۆش بکات .

به هۆی په ره سه ندن و به ره و پیشچوونی بزافی نه ته وه یی کورد له تورکیادا، داموده زگا داپلۆسیته ره کانی ده ولت جگه له گرتنه به ری سیاسه تیکی دپندانه دژ به هاوڵاتیان کورد، به پێی به رنامه یه کی ره گه ز په رستانه که وتونه ته وێران کردی خاکی کوردستان . به جۆریک مه زهنده ده کریت که تورکیا زیاتر له (2300) گوندی له باکوری کوردستاندا وێران کردبێ و زیاتر له یه ک ملیۆن کوردیشی ناچار کردوه که دێهاته کانیان به جیبیلن (القضية

الکوردیه...، ۱ط، ۲۰۰۷، ص ۵۵). ئه مهش ئه و راستیه دهرده خات که کورد له تورکیادا له ژیر هه ربه شه یه کی گه وره ی سیاستی ره گه ز په رستی ده و له تدایه .

به پیی نازانسه کانی راگه یاندن و ئه و سه رچاوانه ی باس له شه پری نیوان په که که و سوپای تورکیا ده که ن، تا ئیستا نزیکه ی (۵۰) په نجا هه زار کهس له هه ر دوو لادا بوونه ته قوریانی .

په یوهندی په که که له گه ل سوریا دا :

کاتی باس له په یوهندی نیوان په که که و سوریا ده که ن، پیویسته ئامازه به و راستیه بدهین که چهن دین کیشه له نیوان سوریا و تورکیادا بوونیان هه یه، که هه ندیکیان میژووین . هه ول ددهین به کورتی ئامازه یان پی بدهین ؛

- لیوای ئه سکه نده رونه، که تورکیا له ریگه ی ریکه و تننامه ی دارشتنی سنور له گه ل فره نسیه کاندایه سالی (۱۹۳۷) دا خستبوویه سه ر ولاته که ی خوی، سوریا به لیوایه کی عه ربه ی ده زانی و به پارچه یه که له خاکی ولاته که ی له قه له م ده دات (تورکیا و ئه وروپا... کورد له و بازنه یه دا، ل ۱۶۴) .

- کیشه یه کی گه وره و هه ستیار له نیوان ئه و دوو ولاته دا هه یه سه باره ت به ئاوی رووباری فورات که له خاکی تورکیا هه لده قولی و ده رژیته خاکی سوریا . تورکیا پرۆزه ی (گاپ) ی له سه ر ئاوی ئه و رووباره دروست کردوه، که به هویه وه ریژه یه کی زوری ئاوی فورات گل ده داته وه . سوریاش هه میشه داوای گه ره نتی کردنی بریکی پیویستی ئاوه که ده کات، به لام داواکه ی وه ک پیویست جیبه جی نه کراوه له لایه ن تورکیاوه .

- ناکۆکیان هه یه سه باره ت به چه ند پرسیکی هه ریمی، سوریا پشتیوانی تورکیا ناکات له کیشه ی قوبرسدا، له به رامبه ریشدا تورکیا په یوه ندیه کی دۆستانه ی له گه ل ئیسرا ئیلدا دروست کرد بوو که نه یاریکی گه وره ی سوریا و عه ربه . هه روه ها ناکۆکیان هه بوو سه باره ت به سه رکر دایه تی ریخراوی نازاد یخوازی فه له ستینی .

- له جهنگی ساردا هه ر ولاته و دابه ش ببوو به سه ر یه کی که له دوو جه مسه ره گه وره که ی جیهان . سوریا له لایه ن یه کی تی سو فیه ته وه پشتیوانی ده کرا، هه رچی تورکیا یه ئه ندامی په یمانی ناتۆ بوو . هه روه ها دۆستیکی نزیکه ی ئه مریکا بوو (القضية الکوردیه...، ۱ط، ۲۰۰۷، ص ۹۹-۱۰۰) .

سوریا بهرده وام ئه وهستی ههیه که له لایهن تورکیا وه سته میکی زۆری لیکراوه، هه م له پرسى خاکدا (لیوای ئه سکه نده رونه)، هه میس له پرسى ئاوی فوراتدا . له رووی توانای ئابوری و سه ربازیشه وه، سوریا ناتونى شان له شانى تورکیا بدات . بۆیه سوریا هه میسه به دواى کارتی فشاردا ده گهریت، تاکوو له دژى تورکیا به کارى بهینى به هیوای ئه وهى ناچارى ملکه چ کردنى بکات به رامبه ر به خواسته سیاسیه کانی خۆی .

عه بدوللا ئۆجه لان هه ولیدا سود له ناکۆکی نیوان ئه م دوو ولاته وه ربگرى له به رژه وه ندى خۆی و پارته که پيدا . بۆیه دواى دامه زراندى په که که و ئاشکرا بوونی ئۆجه لان و هاوریکانى له تورکیا، ئاپۆ⁽¹⁾ له گه ل هه ندی له هاوریکانى له (۱۹۷۹/۷/۳) دا رووی له سوریا کرد (گوڤای خامه، ل ۲۷۶) . له وى ئۆجه لان هاوپه یمانه تیه کی نهینى له گه ل دهسته لاندارانى سوریا دا دروست کرد، دواتر هه ر له ریگه ی ئه وانیشه وه چوو بۆ لوبنان، له وى له گه ل فه له ستینه کاندانا په یوه ندىه کی به هیزی دامه زراند . به هاوکارى فه له ستینه کانىش توانی لایه نگر و ئه ندامانى خۆی بخاته به ر مه شق و راهینانى سه ربازیه وه (تورکیا و ئه وروپا... کورد له و بازنه په دا، ل ۱۶۵) .

سود وه رگرتن له کیشه و ناکۆکی نیوان ولاتانى داگیرکهرى کوردستان کارىکی ژیرانه و پىویسته، به لام له زۆریه ی باردا به ستنى په یوه ندى سیاسى به شیوه یه کی نهینى له گه ل یه کیک له داگیرکهرانى کوردستاندا له دژى به رژه وه ندىه نه ته وه ییه کانی کورد ده شکیته وه . بۆیه به ستنى هاوپه یمانیه تی نهینى له گه ل ده ولته تی سوریا دا له لایهن (په که که) وه چه ندین پرسىار و نیشانه ی سه ر سوپمان دینیته ئاراوه، له وانه ئایا ئه و هاوپه یمانیه تیه نهینیه ده بى چی بى که سوریا ئاماده بووه له گه ل په که که دا له سه رى ریک که ویت ؟ به تاییه تی که سوریا داگیرکهرى به شى رۆژئاوای کوردستانه و هه لویستیکى زۆر نه رینیشى هه یه سه باره ت به پرسى نه ته وه یی کورد له به شه کانی تری کوردستاندا . هه ندی له و چاودیر و نوسه رانى که ئاگاداریه کی باشیان هه یه له باره ی میژووی سیاسى په که که وه، باس له وه ده که ن که گوایه ئۆجه لان چه ند جاریک رایگه یاندوه ؛ کیشه ی کورد له سوریا دا بوونی نیه و ئه و کوردانه ی

(1) له نیو په که که دا زۆر جار له برى ناوی ئۆجه لان، وشه ی (ئاپۆ) یان (سه رۆک ئاپۆ) به کار دیت .

سوریاش خه لکی باکوری کوردستان و له ریڼه کی کۆچ کردنه وه روویان له سوریا کردوه (1).
 نه گهر نه زانیاریه راست بیټ، نایا نه هم هلوئیست و دهرپرینانه ی ئوجه لان به شیک نه بوونه له
 ریڼه وتنی نیوان په که که و سوریا ؟

په که که له ماوه ی مانه وه ی له سوریادا پینج کۆنگره ی به ست . وه له لایه ن کاربه ده ستانی
 نه م ولاته وه ریڼه ی پیډرا که نه کادیمیای سهربازی (محسون قورقماز) بۆ مه شق و په روه رده
 تا سالی (۱۹۹۲) له دۆلی بیقاعدا بکاته وه (القضية الكوردية...، ط ۱، ۲۰۰۷، ص ۹۹) .
 ههندي له چاودپړانی سیاسی باس له وه ده که ن ؛ که سوڅیه ت پشستوانیه کی زوری له
 پیشخستن ی په یوه ندی نیوان (په که که و سوریا) کردوه، به نامانجی تیکدانی باری
 سه قامگیری تورکیا . چونکه تورکیا نه ندامیکی دیاری په یمانی ناتۆ بوو له ماوه ی سالانی
 جهنگی ساردا . به واتایه کی تر (سوڅیه ت و سوریا) چوو بوونه نیو مملانییه کی تونده وه
 له گهل تورکیادا له ریڼه ی نوینه ره که یانه وه که په که که بوو . نه م دوو ولاته (سوڅیه ت و
 سوریا) هاوکاری (په که که) یان ده کرد له رووی مه شق و چه کدار کردنه وه، به لام به کۆتایی
 هاتنی جهنگی سارد، مۆسکو هاوکاریه کانی بۆ په که که وه ستاند (المجلس الوطني الكردستاني
 — سوریا، انترنیت) .

بیگومان کاتی زانیاری له سهرچاوه یه که وه رده گری که له رووی سیاسی وه نه یاری په که که
 بیټ، بوی هه یه نه م زانیاریه راست نه بیټ و ته نیا بۆ له که دار کردنی په که که بلاو کرابیته وه،
 به لام کاتی بابه ته که په یوه ندی به جیهانی سهرده می جهنگی سارده وه هه بیټ، نه وا ناساییه
 پروا به وه بهیتری که سوڅیه ت له دژی تورکیای نه ندامی ناتۆ، هاوکاری په که که ی کردبی و
 هه ولی دابیټ بۆ نه وه ی که نیوانی (په که که و سوریا) زیاتر به ره و پیشه وه به ری . له قوناعی
 جهنگی ساردا جولانه وه رزگار یخوازه کان به بزافی په که که شه وه، هه میشه وه که کارتیک ی فشار
 و نامرانیک بۆ په ره پیډانی ناستی مملانییکان به کار ده هیتران . په که که ش که خاوه نی
 جولانه وه یه کی چه کداری به هیز بوو، دوور نیه له لایه ن سوڅیه ته وه پشستوانی کرابی بۆ لاواز
 کردن و تیکدانی باری نابوری و سه قامگیری تورکیا .

(1) زور له وانه ی باسیان له م جوره هلوئیستانه ی ئوجه لان کردوه ، له رووی سیاسی وه نه یاری په که که ن .
 بویه ناکری زور باوه ر به دروستی نه م زانیاریانه بینین، به لام نه م نه وه ش ناگه ینی که هیچ نه گهریک نیه
 بۆ دروستی به شیک له و زانیاریانه .

له باره ی ئو په یوه نډیه به هیزه ی که له نیوان په که که و فه له ستینیه کاندایا دروست ببوو، پیده چی په یوه نډی به بنه ما ئایدیۆلۆجیه کانه وه نه بوو بیټ، به لکوه به ره زامه نډی و هاندانی سوریا بوو بیټ . ئوه ی لیژده ا گرنگه باس بکری، دهرکه وتنی په که که وه ک لایه نگرکی سهر سه ختی کیشه ی فه له ستین زیانیکی گه وره ی هه بوو بو په که که و دۆزی کورد له باکوری کوردستاندا . چونکه پشتیوانی کردنی په که که له کیشه ی فه له ستین بووه هۆی ئوه ی که (ئه مریکا و ئیسرائیل) دوو دل نه بن له وه ی وه هیزکی نیار و تیرۆریست مامه له له گه ل (په که که) دا بکه ن . که دوور نیه به شداری کاریگه رانه ی ئیسرائیل له پرۆسه ی رفاندنی ئۆجه لاندایا (۱۹۹۹/۲/۱۵)، تا راده یه کی زۆر په یوه نډی هه بوو بیټ به هه لۆیستی سیاسی په که که سه باره ت به کیشه ی فه له ستین .

په که که له بنکه ی فه له ستینیه کاندایا له (سوریا و لوبنان) جیگر ببوو . کاتی باشوری لوبنان که وته بهر په لاماری هیزه کانی ئیسرائیل له (۱۹۸۲) دا، ئه ندامانی په که که به شداریان کرد له بهر په چدانه وه ی ئه م په لاماره و (۱۲) دوانزه کوژراو و (۱۵) پانزه دیلیان هه بوو . که گومان ده کری ئه م هه لۆیسته ی په که که زیاتر نیشاندانی نیاز پاکی بوو بیټ بو دهسته لاتی سیاسی سوریا، تا ریگه بدات سه ربارگه تابه تیه کانی بنیات بنیټ له دۆلی بیقاعی لوبناندا^(۱) . ئوه بوو دوا ی رازی بوونی سوریا به م داوایه ی په که که، تا راده یه کی باش کرده وه و چالاکیه کانی حیزبی ناوبراو په ره ی سه ند (گوژقاری خامه، ۲۷۹) .

گومانی تیدا نیه که په که که به هۆی هه لۆیستی له کیشه ی فه له ستین و دژایه تی کردنی ئیسرائیل، توانی کاریگه ریه کی زۆر له سهر دهسته لاتدارانی سوریا دروست بکات . ئه مه ش وای له حکومه تی سوریا کرد که به شیوه یه کی باشتر پیشوازی له په که که بکات، سه رکرده یه تی حیزبی ناوبراویش به شیوه یه کی سه رکه وتوانه سودی له و بارودۆخه وه رگرت و توانی حیزب له سه ر ئاستی چه ندایه تی و چۆنیا یه تی تا ئاستیکی زۆر باش په ره پیدبات . ئوه بوو په که که به هۆی ئاسانکاری و پشتیوانی حکومه تی سوریا وه توانی ژماره یه کی زۆر له کورده کانی لوبنان و سوریا به یینیته ریزه کانی خۆی و بنکه یه کی جه ماوه ری به هیز له م دوو ولاته دا دابمه زرند .

(۱) به هۆی ئوه ی سوریا بالاده ستی هه بوو به سه ر به شیکی زۆر له خاکی لوبناندا ، سوریا ده ی توانی به ئاره زووی خۆی له و ناوچانه دا ره فتار بکات . ئوه بوو ئۆجه لان و سه رکرده یه تی په که که ی له (دۆلی بیقاع) ی خاکی لوبناندا جیگر کردن .

توجه لان له نیو په که که دا جه ختی له سهر پرنسیپی پشت به ستن به هیزی ناوه کی (القوی الذاتية) دهره وه . له م پیناوه شدا په که که توانی ریڅستنیکي چوניהی تی به هیزی له ناو جه ماوه ردا په ره پیندا، که بووه سهرچاوه یه کی زور باش بو دابین کردنی پشتیوانی دارایی بو بزافی سیاسی و چه کداری په که که له باکوری کوردستاندا . هه روه ها توجه لان هیزی گه ریلای له سهر بنه مای نایدیؤلوجی و دیسیپلینیکي پارتیزانی پیشکه وتوو بنیات نا، بو نه وه ی بتوانی بهرگه ی شهریکي دریز خایه ن بگری به رامبه ر به سوپای ده وله تی تورکیا، به لام له بهر نه وه ی له که سایه تی خویدا تایبه تمه ندی فرمانده یه کی سهریازی و مهیدانی بوونی نه بوو . بو به له پیناوه به ده ست هینانی ره زامه ندی سوریا و بو ریگه دان به خو ی تا له ناوچه کانی ژیر ده سته لاتی نه ودا (سوریا) بمینیته وه، چووه نیو هاوپه یمانه تیه کی نا هاوتاو ه له گه ل رژیمی فرمانپه وای سوریا و ناماده بوو زور مه رج و داوای قورس په سهند بکات، که هه ندی له و مه رجانه له پرسی نه ته وایه تیدا به هیلی سور داده نرین، به لام توجه لان پیچه وانه ی گشت به ها و بنه ما نه ته وه ییه کان نه م هیلانه ی به زاند .

نه م دوخه ی که توجه لان له سوریا دا تییکه وتبوو، ببووه هو ی دروست بوونی دژیه کیه کی گه وره له سیاست و تیروانینه کانیدا . چونکه له تورکیادا خه باتیکي سه ختی سیاسی و چه کداری به ریوه دهره له پیناوه چاره سهر کردنی پرسی نه ته وه یی کورد له و ولاته دا، به لام له سوریا دا داوای له گه لی کورد دهره که بهرگه ی جیاکاری و چه وساندنه وه کانی حکومتی ناوه ندی سوریا بگریت (النظام السوري...، ۲۳/۸/۲۰۱۲، انترنیت) .

وه ک ناماژمان پیندا سوریا هه میسه وه ک کارتیکي سیاسی به نرخ مامه له ی له گه ل دو سیه ی په که که دا کردوه، هه ر کاتی پیویستی یان مه به سستی بوو بیته په نای برده بو به کار هینانی کارته که . وه ک نه موزی (۱۹۸۷) کاتی سوریا پروتوکولیکي نه منی له گه ل تورکیادا ئیمزا کرد، به پیی ریکه وتنه که سوریا رازی بوو به وه ی که ریگه به په که که نه دات له خاکی ولاته که یه وه هیرش بکاته سهر تورکیا و سهر بازگه کانی لابیات له خاکه که یدا، له به رامبه ردا تورکیا رازی بوو که بریکي ناو که که متر نه بیته له (۵۰۰ م مکعب) له چرکه یه کدا مانگانه بدات به سوریا . سوریا که ده سکه وتنی نه و بره ناوه ی زور لا مه به سستی بوو، بو پابه ند بوون به ریکه وتنه که، زور به ی نه و هیزانه ی په که که که له خاکه که یدا بوون گواسته وه بو دولی بیقاع له لوبنان، که ته نیا له رووی یاساییه وه نه و ناوچانه له ژیر ده سته لاتی لوبناندا بوون (القضية الكوردية...، ۱، ۲۰۰۷، ص ۱۰۰-۱۰۱) . نه م هه ش نه وه ده گه ینی که هاوپه یمانیه تی و ریکه وتنی

هێزه کوردیه‌کان له‌گه‌ڵ ولاتانی داگیرکەر هه‌رگیز هاوتا و یه‌کسان نابێ. چونکه ئه‌و ولاتانه هه‌یج کاتێ وه‌ک هاوپه‌یمان و دۆستی راسته‌قینه مامه‌له له‌گه‌ڵ هێزه کوردیه‌کاندا ناکه‌ن، به‌لکو وه‌ک ئامرازێک و کارتێکی سیاسی هه‌لسوکه‌وتیان له‌گه‌ڵدا ده‌که‌ن.

له‌ به‌هاری (١٩٩١) دا به‌هۆی ئه‌و راپه‌رینه جه‌ماوهریه‌ی که کوردستانی باشوری گرتوه، وه دواتر به‌هۆی سه‌ره‌له‌دانی کۆرپه‌وه‌ی ملیۆنی خه‌لکی ئه‌و هه‌ریمه به‌ره‌و سنوره‌کانی ئێران و تورکیا، کۆمه‌لگه‌ی نیۆده‌وله‌تی بۆ یه‌که‌م جار له‌ میژووی رێکخراوی نه‌ته‌وه یه‌کگرتوه‌کاندا، له‌ پیناوی پاراستنی مافه‌کانی مرۆفدا ده‌ستی خسته‌ نیۆ پرسی ناوخوای عێراقه‌وه⁽¹⁾، به‌ مه‌به‌ستی پاراستنی کورده‌کان له‌ هه‌رپه‌شه‌کانی حکومه‌تی ناوه‌ندی عێراق. که له‌ ده‌رنجامدا به‌شێک له‌ خاکی باشوری کوردستان که‌وته ژێر ده‌سته‌لاتی حیزبه کوردیه‌کانی باشور.

له‌م بارودۆخه هه‌ستیاره‌ی که له کوردستانی عێراقدا هاتبووه پیش، ئۆجھ‌لان به‌بێ ره‌چاو کردنی دژواری دۆخه سیاسیه‌که، فه‌رمانی کرد به‌ گواستنه‌وه‌ی زۆر له‌ بنکه و باره‌گا سه‌ربازیه‌ گرنه‌گه‌کانی په‌که‌که له‌ سووریاوه بۆ باشوری کوردستان، به‌ تایبه‌تی بۆ ناوچه‌ی خواکورك و قه‌ندیل (تورکیا و ئه‌وروپا... کورد له‌وازنه‌یه‌دا، ١٥٩).

وه‌ک ئاماژه‌مان پێدا ره‌وشی باشوری کوردستان له‌ دواي راپه‌رین زۆر هه‌ستیار و دژوار بوو، تاکه ده‌روازه‌ی کوردستانی ئازاد کراو به‌ رووی جیهانی ده‌ره‌وه‌دا ته‌نیا تورکیا بوو. جگه له‌مه‌ش هێزه‌کانی هاوپه‌یمانان له‌ بنکه‌ی ئه‌نجه‌رلیکی ئاسمانی تورکیاوه، پاراستنی ئاسایشی ناوچه کوردیه‌کانیان له‌ ئه‌ستۆ گرتبوو. بۆیه زۆر پێویست بوو بۆ ده‌سته‌لاتی کوردی له‌ باشوری کوردستاندا په‌یوه‌ندیه‌کی باش و دۆستانه‌ی هه‌بێت له‌گه‌ڵ تورکیادا. هاتنی بنکه و باره‌گا سه‌ره‌کیه‌کانی په‌که‌که بۆ نیوخواکی کوردستانی عێراق، بووه هۆی دروست بوونی قه‌یرانیکی سیاسی گه‌وره له‌ نیوان تورکیا و باشوری کوردستاندا. چونکه تورکیا مه‌رجی درێژه پێدانی هاوکاریه‌کانی بۆ کوردستانی عێراق، به‌سته‌وه به‌ ده‌رکردنی بنکه و باره‌گاکانی په‌که‌که له‌ هه‌ریمی کوردستاندا. که دواجار ئه‌م قه‌یرانه شه‌پری نیوان په‌که‌که و حیزبه کوردیه‌کانی باشوری لیکه‌وته‌وه. به‌مه‌ش زیانیکی گه‌وره به‌ په‌یوه‌ندی نیوان کورده‌کانی

⁽¹⁾ سه‌روه‌ری ده‌وله‌ت یه‌کێک بوو له‌و به‌ها پێرۆزانه‌ی که رێکخراوی نه‌ته‌وه یه‌کگرتوه‌کان بۆی نه‌بوو پێشیلی بکات، جا به‌ هه‌ر بیانووێک بێت، به‌لام کاره‌ساتی کۆرپه‌وه‌ی خه‌لکی کوردستانی عێراق، رای گشتی جیهانی به‌ شپۆه‌یه‌کی زۆر کاریگه‌ر ورژاند، وه ئه‌نجومه‌نی ئاسایشی نیۆده‌وله‌تی ناچار بوو به‌بێ گۆی دانه‌ پرسی سه‌روه‌ری بێته‌ ناو کێشه‌که‌وه بۆ پاراستنی مافه‌کانی مرۆف.

باکور و باشوری کوردستان کهوت . پرسیار لیژدها ئەوه‌یه، ئایا پیناچی ئۆجه‌لان له ژێر فشاری سواریدا بریاری گواستنه‌وه‌ی بنکه و باره‌گاکانی په‌که‌که‌ی داییت بۆ باشوری کوردستان ؟ به‌مه‌به‌ستی تیکدانی په‌یوه‌ندی نیوان تورکیا و باشوری کوردستان، که دواتر بیته‌هۆی له‌بار چوونی ئەو هه‌لومه‌رجه‌ سیاسی‌یه‌ی له‌ باشوری کوردستاندا هاتبوه‌ ئاراوه .

ئه‌گه‌ر کرده‌وه‌که‌ی په‌که‌که‌ له‌ ژێر فشاری سواریدا بوو بیته‌، ئەمه‌ ئەوه‌ ده‌گه‌ینی که‌ سواریا توانیوه‌تی په‌که‌که‌ به‌ شیوه‌یه‌کی زۆر خراپ وه‌ک ئامرازیک به‌کار به‌ینی بۆ هینانه‌ دی ئامانجه‌کانی . وه‌ ئه‌گه‌ر کرده‌وه‌که‌شی له‌ ژێر هه‌یچ فشاریکدا نه‌بوو بیته‌، ئەوا ده‌توانین بلین هه‌له‌یه‌کی گه‌وره‌ی میژوویی کردوه . چونکه‌ به‌م کاره‌ی ئەزموونی باشوری کوردستانی خستۆته‌ به‌رده‌م مه‌ترسی له‌ناو چوونه‌وه‌، که‌ رزگار بوونی به‌شیک له‌ باشوری کوردستان بۆ گه‌لی کورد به‌گشتی ببووه‌ ئومیدیک‌کی زۆر گه‌وره .

هه‌یزه‌کانی په‌که‌که‌ به‌هۆی پشتیوانی و ئاسانکاریه‌کانی حکومه‌تی سواریاوه‌ توانیان زیانیکی زۆر به‌ که‌رته‌ جیاجیاکانی ده‌وله‌تی تورکیا بگه‌ینن، ئەمه‌ش تورکیای خستبووه‌ ژێر فشاریک‌کی زۆر گه‌وره‌وه . که‌ به‌و هۆیه‌وه‌ سه‌رکردایه‌تی هه‌یزه‌ چه‌کداره‌کانی تورکیا⁽¹⁾ به‌شیوه‌یه‌کی یه‌کلایانه‌ و به‌بێ مۆله‌تی حکومه‌ت، ریکه‌وتنیک‌کی سه‌ربازی ستراتیجی له‌گه‌ل ئیسرائیله‌دا مۆر کرد . ئەم کاره‌ هه‌م تۆله‌ و هه‌م هه‌ره‌شه‌یه‌کی مه‌ترسیدار بوو بۆ سواریا (به‌م هه‌موو تاوانه‌وه‌ لیبوردنی چی؟ ل ٤٠٦) . چونکه‌ به‌مه‌ سواریا که‌وته‌ نیو گه‌مارۆی دوو هه‌یزی گه‌وره‌ی سه‌ربازیه‌وه .

به‌هۆی شه‌ری په‌که‌که‌وه‌، ئابوری ده‌وله‌تی تورکیا که‌وته‌ ژێر فشاریک‌کی زۆر ترسناکه‌وه . که‌ به‌پێی بۆچوونی عه‌لی شه‌وقی (وه‌زیری پێشووی ده‌وله‌تی تورکیا) خه‌رجیه‌کانی سالانه‌ی تورکیا له‌ رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی په‌که‌که‌دا گه‌یشتووته‌ (٨/٢) ملیار دۆلار له‌ سالیکدا، که‌ ئەو کات ئه‌یکرده‌ (٥/١) ی بودجه‌ی گشتی ده‌وله‌ت (تورکیا و مملانیی عیلمانیه‌ت... ، ١٩٩٩، ل ٧١) .

(1) تا سه‌ره‌تاکانی سه‌ده‌ی بیست و یه‌کیش له‌ تورکیادا دامه‌زراوه‌ی سه‌ربازی بالا ده‌ست بوو به‌ سه‌رگشت داموده‌زگاکانی ولاته‌دا . بۆیه‌ زۆر جار به‌بێ گه‌رانه‌وه‌ بۆ حکومه‌ت و په‌رله‌مان ، هه‌ندی هه‌نگای گه‌وره‌ و چاره‌نوسازی ده‌نا .

به‌هۆی کیشه‌ی کورده‌وه، تورکیا که وتبووه ره‌وشیکی زۆر خراپ و ترسناکه‌وه . ئەمه‌ش ده‌سته‌لاتدارانی ولاتی ناچار کرد، که بیر له دۆزینه‌وه‌ی ریگه چاره‌یه‌که بکه‌نه‌وه له پیناو رزگار بوون له‌و ره‌وشه خراپه‌ی که دووچاری ولاته‌که‌یان هاتبوو . باشترین چاره‌سه‌ر بۆ ئەم بارودۆخه به لای کاربه‌ده‌ستانی ئەنقه‌ره‌وه، بریتی بوو له نه‌هیشتنی په‌یوه‌ندی و هاریکاربه‌کانی سوریا له‌گه‌ڵ په‌که‌که‌دا . بۆ ئەم مه‌به‌سته حکومه‌تی تورکیا په‌یامیکی هه‌ره‌شه ئامیزی ئاراسته‌ی سوریا کرد له (۱۹۹۸) دا، که تییدا رایگه‌یاند ؛ نابیت سوریا چیتەر ریگه به مانه‌وه‌ی ئۆجه‌لان بدات له خاکی ولاته‌که‌یدا . سوپای تورکیاش له لای خۆیه‌وه فشاریکی زۆری بۆ سوریا هینا و کارگه‌یشته مۆلدانی ژماره‌یه‌کی زۆری سه‌رباز له سه‌ر سنوری باکوری ئەو ولاته‌دا . دیمه‌شق ترسیکی زۆری لا دروست بوو له‌وه‌ی تورکیا له باکور و ئیسرائیلیش له باشور، به هاوکاری ئەمریکا و ئوردن هیرشی هاوبه‌شی بکه‌نه سه‌ر (تورکیا ئەوروپا... کورد له‌و بازنه‌یه‌دا، ۱۲۶) .

گریمانه و لیكدانه‌وه‌ی ده‌سته‌لاتدارانی تورکیا به‌و جۆره بوو ؛ ئەگه‌ر سوریا ئۆجه‌لان ناچار بکات ولاته‌که‌ی به‌جیبیلی و له‌مه‌و دواش چیتەر هاوکاری په‌که‌که نه‌کات، ئەوا ده‌توانن به ئاسانی شکست به په‌که‌که بینن و به ته‌واویش بزافه چه‌کداریه‌که‌ی له‌ناو به‌رن . له راستیشدا تورکیا له‌و رووه‌وه سه‌رکه‌توو بوو که توانی زینانیکی زۆر گه‌وره له په‌که‌که بدات و خه‌باته سیاسیه‌که‌شی دووچاری پاشه‌کشیه‌کی زۆر بکات .

بۆ زیاتر فشار خستنه سه‌ر حکومه‌تی سوریا، بیل کلنتۆن (سه‌رۆکی ئەمریکا) که ولاته‌که‌ی هاوپه‌یمانیه‌تیکه به‌هیزی هه‌بوو له‌گه‌ڵ تورکیا و ئیسرائیلدا، نامه‌یه‌کی ئاراسته‌ی سه‌رۆکی سوریا (حافز ئەسه‌د) کرد و پیی راگه‌یاند ؛ که هیشتنه‌وه‌ی ئۆجه‌لان له ولاته‌که‌تدا، وه‌ک ئەوه وایه که یاری به ناگر بکه‌ی^(۱) . ئەمه‌ش ئەوه ده‌گه‌ینیی که ئەمریکا هه‌ر له سه‌ره‌تاوه رۆلێکی خراپی بینوه له کیشه‌که‌دا .

میسر به ئامانجی رزگار کردنی سوریا له قه‌یرانه‌که هاته نیۆ کیشه‌که، وه که‌وته نیوان نیوانگیری کردن له‌نیوان سوریا و تورکیادا . که دواتر هه‌ر دوو لایهن ریکه‌وتن له‌سه‌ر دوور

^(۱) له کاتی قه‌یرانی راوه‌دوونان و رفاندنی ئۆجه‌لاندا ، زۆر به چپ‌ی چاودێری بارودۆخه‌که‌م ده‌کرد و زۆریه‌ی زانیاری و هه‌واله‌ گرنه‌گه‌کانیشم له ده‌فته‌ری یاداشته‌کاندا تۆمار کردوه . بۆیه تاراده‌یه‌که سودم له‌و زانیاریانه وه‌رگرتوه .

خستنه‌وه‌ی ئۆجه‌لان له سوریا و کۆتایی هینان به پشتیوانی و هاوکاری کردنی (په‌که‌که) له لایه‌ن دیمه‌شقه‌وه (تورکیا و مملانی عیلمانیه‌ت...، ۱۹۹۹، ل ۷۱). ئه‌مه‌ش ئه‌وه ده‌گه‌ینێ که په‌که‌که و سه‌رۆکه‌که‌ی بۆ سوریا، جگه له کارتێکی سیاسی هه‌یچتر نه‌بوون . بۆیه کاتی به‌هۆیا نه‌وه که‌وته به‌ر مه‌ترسی، ئه‌وا زۆر به ئاسانی ده‌ست به‌رداریان بوو، به‌بێ گۆی دانه ئه‌و ریکه‌وتن و به‌ئینانه‌ی که له نێوانیاندا هه‌بوو .

دوای دهرکردنی ئۆجه‌لان له لایه‌ن سوریاوه، کیشه و قه‌یرانی نیوان ئه‌و دوو ولاته (تورکیا و سوریا) تا راده‌یه‌کی زۆر هه‌یور بووه‌وه . که ئه‌مه ریکه‌ی خۆش کرد بۆ ئیمزا کردنی ریکه‌وتنێکی ئه‌منی له نێوانیاندا له پایزی (۱۹۹۸) دا . که ریکه‌وتنه‌که هه‌ندی پاشکۆی نه‌یئیی تیدا بوو، وه‌ک - رازی بوونی سوریا له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که کیشه‌ی سنوری له نیوان ئه‌و دوو ولاته‌دا بوونی نیه - هاوکاری ئه‌منی بۆ له‌ناوبردنی تیرۆر - ریکه‌ دان به سوپای تورکیا که به قولایی (۱۰) ده کیلۆ مه‌تر بچیته نێو خاکی سوریا بۆ راوه‌ دوونانی تیرۆریستان (هل موافق ترکیا...، ۲۰۱۱/۸/۱۵ انترنیت) .

به سه‌رنج دان له‌و ریکه‌وتنه‌ی که له نێوانیاندا (تورکیا و سوریا) ئیمزا کرا، دهرده‌که‌وێت که سوریا له ژێر فشار و هه‌ره‌شه‌ی تورکیادا ناچار بووه سازشی زۆر گه‌وره له ماف و داخوازیه‌کانی بکات به‌رامبه‌ر به ئه‌نقهره، وه‌ک چاوپۆشی کردن له مافی خاوه‌نداریه‌تی (ئه‌سه‌که‌نده‌رونه) که به‌رده‌وام سوریا بانگه‌شه‌ی بۆ ده‌کرد . جگه له‌مه‌ش سوریا ئاماده بوو ده‌ست له کارتێ (په‌که‌که) هه‌لبگرێ، به‌بێ ئه‌وه‌ی له به‌رامبه‌ردا هه‌یچ شتیکی ئه‌وتۆی له تورکیا ده‌ست بکه‌وی .

دوای دهرپه‌راندنی ئۆجه‌لان له سوریا، که سیناریۆکه به‌رفاندن و ده‌ستگیر کردنی ناوبراو کۆتایی هات، په‌که‌که که‌وته نێو قه‌یران و ره‌وشیکی زۆر ترسناکه‌وه، به‌جۆریک مه‌ترسی دروست بوو له‌سه‌ر له‌ناوچوونی خودی ریکخراوه‌که . بیگومان ئه‌و دهرنجامه‌ش به‌هۆی ئه‌و هه‌له‌ گه‌وره‌یه‌ی ئۆجه‌لانه‌وه بوو، کاتی به‌ شێوه‌یه‌ک خۆی خستبووه ژێر بالی حکومه‌تی سوریا که ئیراده‌ی سیاسی و سه‌ربه‌خۆیی بپارادانی تا راده‌یه‌کی زۆر له ده‌ست دا‌بوو . سواریش به‌ شێوه‌یه‌کی زۆر هه‌له‌په‌رستانه سودی له کارتێ په‌که‌که و ئۆجه‌لان وه‌رگرت . که ناچاریش کرا، بێ باکانه کارتێ په‌که‌که‌ی کرده قوربانی پاراستنی به‌رژه‌وه‌ندیه ئه‌منیه‌کانی خۆی .

به کورتی ناماژیههک بو بارودوخی په که که ، له دواي گیرانی ئوجه لان :

رفاندن و ده ستگیر کردنی ئوجه لان، سیناریوییه کی نیوده ولته تی ئالوز بوو که چه ندین ده ولت و ده زگای هه والگری تییدا به شدار بوون، که تا کوو ئیستاش به شیکی زوری لایه نه شاراوه کانی ئه م سیناریوییه به نهیته ماونه ته وه . ده توانین بلیین پرؤسه ی رفاندنه که تاوانیکی گه وره بوو به رامبه ر به کورد کرا، که جیهانی پیشکه وتووی رۆژتاوا به شیکی گه وره ی ئه م تاوانه ی بهر ده که وی . که جگه له وه ی ئه مریکا به شداریه کی کاریگری هه بوو له پرؤسه ی رفاندنه که دا، ولاتانی ئه وریاش به رپرسیاره تیه کی ئه خلاق ی گه وره یان که وته ئه ستو . چونکه به هوی به رژه وه نديه کانیا ن و فشاری هه ر یه که له تورکیا و ئه مریکا، ناماده نه بوون ئوجه لان وه که په نابه ریکی سیاسی له خو بگرن . که به هوییه وه ناوبراو توشی ئه و چاره نوسه تراژیدیه بوو، که گیرانی ئوجه لان ته نیا بو په که که زیانکی گه وره نه بوو، به لکوو بو بزافی رزگاریخوای کوردیش له باکوری کوردستاندا لیدانیکی که مه ر شکین بوو .

له سه ر فه رمانی حکومه تی سوریا له (۱۹۹۸/۱۰/۹) دا هیژه کانی په که که له فورات په رینه وه و چوون بو سه ر سنوری هه ریمی کوردستان و تورکیا، عه بدوللا ئوجه لانیش له هه مان به رواردا سوریا ی جیهیشت، به لام ئه وه که یاوه ره کانی نه چوو بو سنوری هه ریمی کوردستان، به لکوو به ره و ئه وروپا که وته ری (گۆقاری لقین، ۸۰، ۷، ۴۴ ل) .

ئوجه لان که وه که پرینسیپ زور جه ختی له سه ر (پشت به خو به ستن) ده کرده وه، به لام به کرده وه پیچه وانه ی ئه مه ی جیهیجی ده کرد . هه رچه نده کاتی خو ی خسته ژیر بالی رژیمی سیاسی سوریا، ده رکه وت که هه له یه کی سیاسی زور گه وره ی ئه نجام داوه . چونکه که چیتر سو دی بو ده سته لاتدارانی ئه و ولاته نه ما، زور به ئاسانی پشتیان تی کرد و ناچاری رۆیشتنیان کرد، به لام ناوبراو سو دی له م هه له یه ی وه رنه گرت، به لکوو دواي ده رکرنی له سوریا هه له یه کی گه وره ی تری ئه نجامدا، کاتی له بری روو کردنه نیو هیزی گه ریل، ژیا نی ده ربه ده ری و روو کردنه ئه وروپای هه لبارد، که به وه هییه وه به ئاسانی که وته داوی ئه و پیلانه نیوده ولته تیه ی که بو ی دانرا بوو .

دواي ئه وه ی ئوجه لان سوریا ی جیهیشت، بو ماوه یه کی که م رووی کرده مۆسکو و پاشان رۆما، زوری نه خایاند ئوجه لان له نایرۆبی ((پایته ختی کینیا)) ده رکه وت . چونکه مافی

په نابه‌ری سیاسی ده‌ست نه که‌وت له ولاته نه وروپیه‌کان . پاشان ده‌زگای هه‌والگری تورکیا له (کینیا) به هاوکاری ده‌زگا هه‌والگریه‌کانی (نه‌مریکا و ئیسرائیل) وه، به کار ئاسانی بۆ کردن له لایه‌ن ده‌سته‌لأتداریانی نه‌و ولاته‌وه و به پیشیلکردنی بنه‌ماکانی یاسای نیوده‌وله‌تی، ئۆجه‌لانیان له نیو سه‌فاره‌تی یونان هینایه دهر و دوا‌ی ده‌ستگیر کردنی گه‌راندیانه‌وه بۆ تورکیا (میژووی کوردستان، ۲۰۰۸، ل ۵۸۶) .

سیناریوی ده‌ستگیر کردن و رفاندنی ئۆجه‌لان، نه‌و راستیه دهرده‌خات که مافی مرۆف و ویزدانی کۆمه‌لگه‌ی نیوده‌وله‌تی، ته‌نیا چه‌ند دروشمیکی لاوازن و تا ئیستاش له جیهاندا سه‌رده‌می به‌ها ماددی و به‌رژه‌وه‌ندیه ئابوریه‌کان له بره‌و دان . بۆیه زۆر به ئاسانی ئۆجه‌لان، که نوینه‌رایه‌تی پرسای نه‌ته‌وه‌یه‌کی چه‌وساوه‌ی ده‌کرد، کرا به قوربانی به‌رژه‌وه‌ندیه ستراتیجیه‌کان . ولاتانی پیشکه‌وتووی نه‌ورویا ئاماد بوون له پینا‌و چه‌ند ده‌سکه‌وتیکی ئابوریدا، سازش له به‌ها مرۆیی و دیموکراسیه‌کان بکه‌ن .

نه‌مریکا که به‌رده‌وام تیروانینیکی خراپی به‌رامبه‌ر به (په‌که‌که) هه‌بووه، وه‌ک باسمان کرد رۆلێکی گه‌وره‌ی بینی له پڕۆسه‌ی راوه‌دوونان و ده‌ستگیر کردنی ئۆجه‌لاندا . دژایه‌تی نه‌مریکا بۆ په‌که‌که، ده‌گه‌ریته‌وه بۆ سی‌هۆی سه‌ره‌کی:

۱- په‌که‌که هه‌میشه وه‌ک ولاتیکی ئیمپریالیزم و نه‌یارێکی ئایدیۆلۆجی ته‌ماشای نه‌مریکای کردوه .

۲- په‌که‌که خۆی به‌ دوژمنی ئیسرائیل و دۆستی سواریا و فه‌له‌ستینییه‌کان ده‌زانی .

۳- نه‌مریکا هاوپه‌یمانیکی ستراتیجی تورکیا بوو . بۆیه ئاماده‌ بوو له‌سه‌ر داوا‌ی تورکیا (په‌که‌که) به‌ هیزێکی تیرۆریست له‌ فه‌له‌م بدات . بۆیه نه‌مریکا فشاری زۆری خسته‌ سه‌ر ولاته‌ نه‌وروییه‌کان، تاکوو ئۆجه‌لان بده‌نه ده‌ست دادگا . له‌م باره‌یه‌وه (ولیه‌م کۆهین) وه‌زیری دهره‌وه‌ی نه‌مریکا رایگه‌یاند ؛ له‌ کاتی‌کدا حکومه‌ته‌کانی نه‌ورویا له‌ ولاته‌کانی‌اندا جیگه‌ی ئۆجه‌لان ناکه‌نه‌وه، ده‌بی بپرواشیان هه‌بی به‌ پپۆستی دادگایی کردنی نه‌م (تیرۆریسته‌) !

دوا‌ی نه‌و گه‌له‌کۆمه‌کیه‌ گه‌وره‌یه‌ی که له‌ دژیدا نه‌نجام درا، ئۆجه‌لان له (۱۹۹۹/۲/۱۵) دا ده‌ستگیر کرا و راده‌ستی ده‌وله‌تی تورکیا کرایه‌وه . به‌مه‌ش قۆناغی‌کی تازه له‌ میژووی بزافی رزگاربخوازی کورد له‌ باکووری کوردستاندا هاته‌ ئاراوه . میژووی سیاسی په‌که‌که‌شی کرد به‌ دوو قۆناغی سه‌ره‌کیه‌وه، قۆناغی به‌ر له‌ ده‌ستگیر کردنی ئۆجه‌لان و قۆناغی دوا‌ی ده‌ستگیر

کردنی . زیانی دەستگیر کردنی ئۆجەلان تەنیا بۆ پەکه‌که و کوردی باکور نەبوو، بە‌لکوو رەنگدانەوه‌ی خراپیشی لە سەر خەباتی نەتەوه‌یی هەبوو لە گشت بە‌شەکانی کوردستاندا . دەستگیر کردنی ئۆجەلان کاردانەوه‌یه‌کی گەوره‌ی جیهانی و نیوخۆیی لیکه‌وتەوه . ئەگەر بۆ جیهان رەفاندنی ئۆجەلان بابە‌تیکی جێی بایەخ بوو بێت و بۆ کوردیش شوکیکی (صدمە) گەوره‌ بوو، ئەوا بۆ (پەکه‌که) ش کارەساتیکی بێ وینە بوو . چونکه‌ بووه‌ هۆی دابرا‌نی پەکه‌که‌ لە رێبەرە کارپه‌ماکه‌ی، دابرا‌نیک که‌ رەنگە دەیان ئۆپەراسیۆنی گەوره‌ی دوژمن هیندە‌ی گرتنە‌که‌ی ئەو کارپه‌گه‌ری خراپی بۆ سەر پەکه‌که‌ نەبوو بێت . کارپه‌گه‌ریه‌که‌ که‌ (پەکه‌که‌) ی نەک هەر زۆر لاواز کرد، بە‌لکوو گە‌یاندیه‌ لیواری مەترسی لە‌ناو چوونە‌وه . چونکه‌ ئۆجەلان لە‌ ناو پەکه‌که‌دا دەستە‌لاتیکی رە‌های هەبوو، وه‌ هەموو بپارە‌ گرنگ و چاره‌نوس سازە‌کان لە‌ لایەن ئە‌وه‌وه‌ دە‌هاته‌ خواره‌وه‌ و گوپرا‌یه‌لیه‌کی بێ وینە‌شی لێ‌ده‌کرا . که‌ ئە‌سته‌مه‌ هه‌چ سەر‌کرده‌یه‌کی تر بتوانیت به‌و شی‌وه‌یه‌، جی‌گه‌ی ئاپۆ لە‌ نیو پەکه‌که‌دا بگریته‌وه .

لە (۱۹۹۹/۶/۲۲) دا داد‌گای تورکیا بپاری لە‌ سێ‌دارە‌ دانی سە‌پاند بە‌ سەر ئۆجە‌لاندا (مێژووی کوردستان، ۲۰۰۸، ۵۸۷،)، بە‌لام لە‌ ژێر فشاری کۆمه‌لگه‌ی نیوده‌ولە‌تی، بپارە‌که‌ گۆرا بۆ زیندانی هە‌تا هە‌تایی . وه‌ بۆ بە‌سەر بردنی ماوه‌ی زیندانی‌ه‌که‌شی، ئۆجە‌لان رە‌وانه‌ی دورگه‌ی ئیمرا‌لی کرا . لە‌ سێ‌دارە‌ نە‌دانی ئۆجە‌لان، قازانجی بۆ تورکیا هەر ئە‌وه‌ نە‌بوو که‌ فشاری کۆمه‌لگه‌ی نیوده‌ولە‌تی لە‌سەر خۆی کە‌م کرده‌وه‌، بە‌لکوو سویدیکی زۆریشی لە‌ که‌سایه‌تی ناوبراو وه‌رگرت لە‌ گە‌شه‌پێدانی پرۆسه‌ی ناشتی لە‌ ولاندا^(۱) .

(1) دوا‌ی ئە‌وه‌ی حکومه‌تی داد و گە‌شه‌ پێدانی تورکیا هە‌ولێکی زۆریدا بۆ چاره‌سەر کردنی کێشه‌ی کورد به‌بێ رابوێژ و دانیشتن له‌گه‌ل پەکه‌که‌ و لایه‌نه‌ سیاسیه‌کانی باکوری کوردستان، نە‌یتوانی سەر‌که‌وتن به‌ دەست بێنی . بۆیه‌ له‌ (۲۰۱۲) دا راسته‌وخۆ له‌گه‌ل ئۆجە‌لاندا دە‌ستی کرد به‌ وتووێژ . له‌ (۲۰۱۳) خه‌ریک بوو له‌ رێگه‌ی ئۆجە‌لان‌وه‌ هە‌نگاوی گرنگ له‌ پرۆسه‌ی ناشتیدا بنرێ . که‌ ئە‌مه‌ چه‌ند له‌ قازانجی کوردبوو ، ئە‌وه‌نده‌ش زیاتر له‌ قازانجی ده‌وله‌تی تورکیادا بوو . که‌چی به‌ شی‌وه‌یه‌کی چاوه‌پوان ئە‌ردۆگان (سه‌رۆکی کۆمار) پاشگە‌ز بووه‌وه‌ له‌ پرۆسه‌که‌ .

له زیندانداندا گوزرانیکې گوره له هه لویست و تیروانینه کانی ئوجه لاند د دوست بوو سه بارهت به شیوه ی چاره سر کردنی پرسى كورد . له و باره یوه مه سعود تهك (سكرتیری پارتی سؤشالییتی تورکیا) دهلی : عه بدوللا ئوجه لان له زیندانداندا دهلی ((نامانجی ئیمه دیموکراسی بوونی تورکیایه ! .... سه ربه خوئی و فیدرالی بؤ كورد زهررن . چونكه سه ربه خوئی كوردستان یان فیدرالیته، ده بیته هوی ئه وهی كه شه ری كورد و تورك دوست بیته و ئه مه ش كیشه ی كورد چاره سر ناكات)) (گؤفاری لقین، ژا، ۵۱، ل ۸) . ئه و پرسیاره ی لیږده دا دیته ئاروه ئه وه یه : ئایا چ گهره ننتیه كه هیه كه له ریگه ی به دیموکراسی کردنی تورکیا وه، كیشه ی كورد چاره سر بیته ؟ له كاتیکدا كه چه ندین ولاتی دیموکراسی هه ن نه یان تونیه كیشه ی كه مه نه ته وه کانیان چاره سر بکه ن، وهك به ریتانیا - ئیرله ندای باکور، ئیسپانیا - هه ریمه کانی كه ته لونییا و باسك . دواتر ئه گهر (تورك و فارس و عه رب) شایه نی ده ولته ی نه ته وه یی بن، ئه ی بؤ كوردیش ده ولته ی نه ته وه یی خوئی نه بیته ؟

له شوینیکی تردا مه سعود تهك دهلی : ئوجه لان له زیندانداندا سه بارهت به هه لویستی ئه مریکا به رامبه ر به باشوری كوردستان دهلی ((ئه مریکا پشتیوانی هه ریمی كوردستانی عیراق دهكات و ده بیته تورکیا ئاگادار بیته . چونكه ئه مریکا ده یه ویته ئه فیدرالیته به بگوازیته وه تورکیاش)) (سه رچاوه ی پیشو، ل ۹) .

ئهم هه لویستانه ی ئوجه لان له زیندانداندا، پاشه کشینییه کی گه وره یه له خواسته نه ته وه ییه کانه په كه كه . هاندانی تورکیا بؤ ئه وه ی دژایه تی سیسته می فیدرالی بکات (نه وهك ئه مریکا ئه زمونی فیدرالیته ی باشوری كوردستان بگوازیته وه بؤ تورکیا)، ئه مه زیاتر له بیرکردنه وه ی تورکیکی ره گه ز په رست ده چی، نهك له بیرکردنه وه ی ریبه ریکی كورد .

وهك ئامازهم پيدا دواى گیرانی ئوجه لان، په كه كه دووچاری لاوازی و كیشه و قهیرانیکی زور هات . له رووی چه ندایه تیه وه، ژماره ی گه ریلکانی په كه كه و ئاسته جه ماوه ریه كه ی به شیوه یه کی به رچاو كه می كرد . له رووی چۆنیه تیشه وه، په كه كه دووچاری چه ندین لیك ترازانی ناوخو بوو، كه به ده یان سه ركرده و فه رمانده ی لیها توو، وه سه دان گه ریلاریزه کانی په كه كه یان به جیه پششت . كه ناودارترین ئه و سه ركردانه ی له په كه كه جیا بوونه وه، بریتی بوون له ((بؤتان، ئه بوبه كر، عوسمان ئوجه لان، کانی یه لمان، ئه كره م، دؤغان، جلال، سعدون، ساكنه، باتمان، دلار، حسین تورهای و حسین قهیتان)) (گؤفاری خامه، ل ۲۹۳-۲۹۴) .

زۆر به ی چاودیرانی رهوشی په که که گه یشتبونه ئه و باوه رپه ی که خۆری ریخراوی ناوبراو له گۆرپه پانی خهباتی رزگار یخوازی نه ته وه پیدا به ره و ئاوا بوون ده چی، به لام به پیچه وانه ی زۆر به ی بۆچونه کان، په که که توانی جار یکی تر به شیوه یه کی به هیژ بۆ سه ر شانوی سیاسی بگه ریته وه . چه ندین هۆکار له پشت ئه م به ره و پیشوه چوونه ی په که که دان، به بر وای ئیمه گرنگترینیان بریتین له مانه ی خواره وه :

۱- خۆپاگری سه ر کردایه تی په که که، له به رده م گشت ئه و قه یران و پیلانانه ی رو به پووی ریخراوه که یان بووه وه .

۲- توندپه وی حکومتی تورکیا له مامه له کردن له گه ل پرسى (په که که) دا ، له دوا ی گیرانی ئۆجه لان . که هه رچه نده په که که سازش یکی زۆری کرد له پینا و ئاشتیدا، به لام ئه و هه ر سوور بوو له سه ر به که م سه یر کردنی په که که، که له و بر وایه دا بوو دوا ی گیرانی سه رۆکه که یان، په که که توانای خۆپاگری نامینى و ده بى به ناچار ی خۆی بدا به ده سته وه . ئه گه ر حکومتی تورکیا ئه م ده ستپیشخه ریانه ی ئۆجه لان و سه ر کردایه تی په که که ی په سه ند کردبا، ئه و ده ی توانی په که که زۆر لاوا تر بکات .

۳- بوونی په یوه ندی و هاوکاریه کی به هیژ له نیوان په که که له شاخ و (ده ته په) له ناوخۆی تورکیادا .

۴- بایه خ دانی زۆری په که که به پیشخستنی خهباتی سیاسی و دبلۆماسی، که به هۆیه وه پشتیوانی ولاتانی خۆرئاوا بۆ چاره سه ر کردنی ئاشتیانه ی کیشه ی کورد زیاتر بووه .

۵- شکست هیئانی سوپای تورکیا له کۆتایی هیئان به بزاقی چه کداری په که که له ریگه ی به کار هیئانی هیژه وه .

۶- شکست خواردنی (ئه که په) له چاره سه ر کردنی کیشه ی کورد، به هۆی دوور خستنه وه ی په که که و لایه نی کوردی له پرۆسه ی ئاشتیدا .

۷- دروست بوونی فشار یکی زۆر له سه ر تورکیا له لایه ن ئەمریکا و ولاتانی خۆرئاوا بۆ چاک کردن و به ره و پیشبردنی رهوشی کورد .

۸- به ده سته یئانی سه رکه وتنیکی گه وره له لایه ن (ده ته په) وه له هه لبژاردنی شاره وانیه کانی تورکیادا .

۹- دروست بوونی گۆرپانکاری گه وره له رهوشی سیاسی ناوچه که دا، که تورکیا ده یه وی به سود وه رگرتن له و دۆخه تازه یه (که ناسراوه به به هاری عه ربه ی)، رۆل یکی پیشه نگ

ببینی له دارشتنه وهی هاوکیشه سیاسیه کانی ناوچه که له ناینده دا . که بؤ نه مهش تورکیا پیویست بوو له ناوځودا کیشهی کورد چاره سهر بکات، به تاییه تی که تورکیا و کوردستانی باکوریش، که وتبونه ژیر کاریگری شه پؤلی رووداوه سیاسیه کانی ناوچه که . هه رچنده دواتر تورکیا له بری نزیک بوونه وه له کورد، که وته دژایه تی کردنی مافه نه ته وهی و سیاسیه کانی .

دوای نه وهی حکومتی تورکیا نهی توانی (په که که) له پرؤسهی چاره سهر کردنی کیشهی کوردا بکاته دهره وه، ناچار بوو په نا به ریته بهر گفتوگو له گهل ئوجه لاند . ناوبراو که دوای گیرانی دهست بهرداری دروشمه کانی سهر به خوی و فیدرالی بووه، بؤ حکومتی تورکیا نهسته م نه بوو که له گهلیدا بگاته ریکه وتن بؤ دانانی ریگه چاره یه ک بؤ پرسى نه ته وهی کورد له تورکیادا . که له راستیدا کیشهی هره گوره بؤ کورد و په که که نه وه بوو، که ئوجه لان له زینداندا گفتوگو کانی له گهل دهسته لاند رانی تورکیا به ریوه دهره . بویه مه ترسی زور هه بوو که ناوبراو نه توانی به شیوه یه کی نازاد و دوور له هه موو فشاریک، بریار له سهر چاره سهر کردنی کیشه کان بدات . له هه مووی دژوارتر نه وه بوو، که گفتوگو کان به شیوه یه کی نه پینی و شراوه به ریوه ده چوون . بویه نازانری له به رامبه ر نه و سازشانه ی که ئوجه لان پیشکه شی دامه زراوهی ده ولتی دهره ، نه نقره هه یچ به لاین و گهره نته یه کی پیده دا یا خود نا، وه نه گهر په یمان و به لینی دلخوشکه ریشی پیدا بی، کی دهی توانی دهسته به ری نه وه بکات که ده ولت پابه ند ده بوو به رامبه ر به و به لینه نه ی که به ئوجه لانی دابوو .

نه وهی جیگه ی پرسیاره، ئوجه لان له په یامه که ی دیار به کردا⁽¹⁾ ، کیشهی کوردی زیاتر وه ک کیشه یه کی په یوه ندیدار به نا دادوه ری و نا یه کسانى وینا کرد، نه ک وه ک کیشهی نه ته وه یه کی ژیر دهست . هه ر بویه ش له پیشنیازه کانیدا بؤ چاره سهر کردنی کیشه که، زیاتر جهختی له سهر به دیموکراسی کردنی ولات و هینانه دی دادپه روهری و یه کسانى راسته قینه له نیو گهلانی تورکیادا کرده وه، نه ک له پیکهینانی قه واره یه کی نه ته وه یی بؤ کورد . نه م بؤ چوونانه ی ئوجه لان، که (په که که) ش خه ریک بوو به ته وای په سه ندیان بکات، پرسیاریکی زور گرنه دهره ژینی ؛ په که که که نزیکه ی سی ساله خه باتی چه کداری به ریوه دهره ، نایا له پیناوی به

(1) له ناههنگی نه ورؤزی (۲۰۱۳) ی دیار به کردا ، په یامی ناشتی ئوجه لان له لایه ن به رپرسانى ده ته په وه بؤ به شدار بووانی ناههنگه که خوینرایه وه ، که نزیکه ی دوو ملیون که س به شدار بوون له مه راسیمه که دا .

دیموکراسی کردنی تورکیادا بووه ؟ یان له پیناوی چاره‌سەر کردنی پرسى نه‌ته‌وه‌یی کورد بووه له‌و ولاتدا ؟

لێره‌دا پێویسته ئاماژه به دوو خالی زۆر گرنگ بدهین، ئەوانیش :

۱- هه‌ندی ده‌سکه‌وت که رهنه‌گه به ناشتی و دانوستان بینه دی، دوور نیه له رێگه‌ی خه‌باتی چه‌کداریه‌وه، به ده‌یان سالی تر نه‌یه‌نه دی .

۲- هاتنه‌دی ناشتی له تورکیا و چاره‌سەر بوونی کیشی نیوان په‌که‌که و ئەنقهره، ده‌بیته هۆی دروست بوونی گۆرانیکاری له تیروانینه‌کانی تورکیادا سه‌باره‌ت به کیشی کورد له به‌شه‌کانی تری کوردستاندا . ئەمه‌ش خزمه‌تیکی زۆر به دۆزی نه‌ته‌وه‌یی کورد ده‌گه‌ینێ له ئاینده‌دا .

دوای ئەوه‌ی له سەر داوای ئۆج‌لان، زۆریه‌ی هێزه‌کانی په‌که‌که له ناو خاکی تورکیادا کشانه‌وه، ئەنقهره به‌کرده‌وه هه‌یچ هه‌نگاوێکی ئەوتۆی نه‌ناوه به ئاراسته‌ی چاره‌سەر کردنی پرسى کورد . هه‌ر به‌هۆی ئەمه‌شه‌وه، ئۆج‌لان دووچارى بێ ئومێدییه‌کی زۆر بووه‌وه . وه‌ بۆ فشار خستنه‌ سەر حکومه‌تی تورکیا، له کۆتایی مانگی (۷) ی ۲۰۱۳ دا ئۆج‌لان رایگه‌یاند؛ ئەگه‌ر پرۆسه‌ی ناشتی به‌م شیوه‌یه‌ به‌رده‌وام بێت، ئەوا من له (۲۰۱۳/۱۰/۱) دا له پرۆسه‌که ده‌کشیمه‌وه . په‌که‌که‌ش له لای خۆیه‌وه (۲۰۱۳/۹/۱) ی وه‌ک دوا مۆله‌ت ده‌ست نیشان کرد بۆ حکومه‌تی تورکیا، ئەگه‌ر به‌کرده‌وه هه‌یچ هه‌نگاوێک له پرۆسه‌ی ناشتیدا نه‌نێ . به‌ بۆچوونی ئیمه‌ گه‌وره‌ترین ده‌سکه‌وتی پرۆسه‌ی ئیستای ناشتی له تورکیادا، بریتی بوو له دروست بوونی گۆرانکاریه‌کی گه‌وره له تیروانینی جیهانی خۆرئاوا به‌گشتی و ئەوروپا به‌تایبه‌تی به‌رامبه‌ر به په‌که‌که . که تا راده‌یه‌کی زۆر ئەو راستیه‌ روون بووه‌وه که کورد و په‌که‌که خوازیاری چاره‌سەر کردنی کیشی کوردن به شیوه‌یه‌کی سه‌رده‌میانه و ناشتیخوازانه، به‌لام تورکیا ناخوای هه‌نگاوی گه‌وره بئێ رووه‌و چاره‌سه‌رکردنی ناشتیانه‌ی کیشه‌که .

له کۆتایی ئەم به‌شه‌دا گه‌یشتینه‌ ئەو دهرنجامه‌ی که هه‌رچه‌نده ئۆج‌لان زۆر جه‌ختی له سەر چه‌سپاندنی پرینسیپی (پشت به‌ خۆبه‌ستن) له نێو په‌که‌که‌دا ده‌کرده‌وه، به‌لام خودی خۆی دوو جار ئەم پرینسیپه‌ی به شیوه‌یه‌کی مه‌ترسیدار پێشیل کرد . جارێکیان که تورکیای به‌جیه‌پشت و رووی کرده‌ سوریا، له‌وێ له پیناوه‌ ده‌سکه‌وتنی په‌نایه‌کی ئارام بۆ خۆی و کردنه‌وه‌ی باره‌گاکی حیزب، به‌ هه‌موو شیوه‌یه‌که هه‌ولیدا پشتیوانی دیمه‌شق به‌ ده‌ستبێنی . که دواتر به شیوه‌یه‌کی زۆر مه‌ترسیدار که‌وته ژێر کاریگه‌ری سیاسه‌ت و فه‌رمانه‌کانی رژیمی

فهرمانږه وای ټو ولاته، که تا راده په کی زور سهر به خوی خوی له بریار دانی سیاسیدا له ده ست دابوو . جاری دووهمیشیان ټوه بوو که ناچار کرا سوریا به جیبیلې، به بی ټوه ی سود له هله که ی پیشووی وه ریکړې، ټم جار هشیان له بری پشت به ستن به هیزه کانی خوی، رووی کرده ولاتانی ټوروپا، به و ټومیده ی مافی په نابهریه تی سیاسی بدریتې و شوینیکي نارام و سه قامگیری ده سته کوی . ټوجه لان ټم هله یه ی زور به قورسی له سهر که وت و به و هویوه به ټاسانی که وته داوی ټو پیلانه ی که بوی دانرا بوو، له ټاکامیشدا به شیوه یه کی زور تراژیدی رفینرا و راده سته حکومتی تورکیا کرایه وه .

له مه دا ټو وانه یه فیږ ده بین که پیویسته سهر کرده کان بهر له هه موو که سیک ټو پرنسیپانه جیبه جی بکه ن، که دهیسه پیښن به سهر شوینکه وتووه کانیا ندا . له کۆتاییدا ده توانین بلین که ټوجه لان به ها و پرنسیپی زور گه وره و پیروزی له نیو په که که دا چه سپاند، به لام به خوی پیش هه موو که سیک، به شیک له و به هاو پرنسیپانه ی پشتگوي خست .

به‌شی چواره‌م

((نه‌زموونی باشوری کوردستان، له‌ دوا‌ی را‌پهرین))

گۆرانکاریه‌ سیاسییه‌کانی ناوچه‌که و سه‌ره‌ه‌ئدانی را‌پهرین :

له (١٩٩٠/٨/٢) دا سوپای عێراقی کویتی داگیر کرد . ئەم رووداوه وهك مه‌ترسیه‌کی گه‌وره بو ئاسایشی نیوده‌وله‌تی لێك درایه‌وه . زۆربه‌ی ولاتانی جیهان ئەم کرده‌وییه‌ی سوپای عێراقیان سه‌رکۆنه کرد . ولاتانی عه‌ره‌بی و خۆرئاوا، له سه‌روشیانه‌وه ئەمریکا زۆر به توندی به گۆر ئەم داگیرکاریه‌ی عێراقدا چوونه‌وه، وه داوایان له حکومه‌تی عێراقی کرد به زووترین کات خاکی کویت به جیبیلی . له (١٩٩٠/١٠/٢٩) دا ئەنجومه‌نی ئاسایشی نیوده‌وله‌تی برپاری (٦٧٨) ی دهرکرد . به‌پێی ئەم برپاره دهرگای به‌کار هینانی هیز دژی عێراق خرایه سه‌ر پشت (سیسته‌می نوێی جیهان و...، چ١، ٢٠٠٣، ١٣٣١) . که‌چی سه‌دام حوسین، فشار و هه‌ره‌شه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی نیوده‌وله‌تی پشتگۆی خست .

ئهمریکا بو دهرپه‌پاندنی سوپای عێراق له کویتدا، هاوپه‌یمانه‌تیه‌کی نیوده‌وله‌تی پیک هینا، که زیاتر له سی ده‌وله‌ت ناماده بوون به‌شداری بکه‌ن له پرۆسه‌ی نازاد کردنی کویتدا، چهن‌دین ده‌وله‌تی تریش له رووی هاوکاری ماددیه‌وه به‌شداریان له پرۆسه‌که‌دا کرد .

سۆقیه‌ت ئەو کات له لوتکه‌ی قه‌یراندا بو . بۆیه هه‌ر چهنده دژی بالا ده‌ست بوونی ئەمریکا بوو له ناوچه‌که‌دا، به‌لام نه‌یتوانی له‌مپه‌ر بخاته به‌رده‌م پرۆژه‌ی ئەمریکا و هاوپه‌یمانه‌کانی، که له ژێر ناوی رزگار کردنی کویتدا به‌رپوه ده‌چوو .

به‌ره‌ی کوردستانی^(١) ده‌ستی کرد به تاوتووی کردنی پرسى پیشبینی کردنی لیدانی عێراق له لایه‌ن هاوپه‌یمانه‌وه . بیرۆکه‌ی ئەوه له لای سه‌رکردایه‌تی (به‌ره‌ی کوردستانی) دروست

^(١) دوا‌ی ئاشت بوونه‌وه‌ی حیزبه‌ کوردیه‌کان ، به‌ تاییه‌تیش به‌کیتی و پارته‌ی له (١٩٨٨) دا دوا‌ی وه‌ستانی شه‌ری عێراق و ئێران و روودانی کاره‌ساتی ئەنفال ، که به‌هۆیه‌وه خه‌لکی کوردستان و هیزی پیشمه‌رگ ←

بوو ؛ دواى ئه وهى هاوپه یمانان کویت نازاد ده کهن، حکومه تی عیراقی دوو چاری شکستی سه ربازی و لاواز بوونیکی زۆر ده بیته وه . به مهش رهنگه زه مینه ی رایه رینیکی جه ماوه ری بره خسیت له باشوری کوردستاندا . بۆیه تا راده یه که له رووی دانانی پلان و به رنامه وه ، ئاماده کاری کرا بو سه ره رشتی کردنی رایه رین له کاتی روودانیدا . ئه گه ر چی ئاماده کاریه کهش له ئاستیکی زۆر باشدا نه بوو، به لام بوونی بیروکه ی له م چه شنه له و بارودۆخه دا کاریکی زۆر ژیرانه و باش بوو .

دواى لیكۆلینه وه و هه لسه نگاندن، به ره ی کوردستانی به به رژه وه ندی نه زانی که کورد به شداری بکات له پرۆسه ی سه ربازی دژ به سوپای عیراق، له کاتی نازاد کردنی کویتدا . جه لال تاله بانى له سه رو به ندی پرۆسه ی نازادی عیراقدا (۲۰۰۳) وتی : به شداری نه کردنی کورد له رووی سه ربازی وه له پرۆسه ی نازاد کردنی کویتدا هه له یه کی گه وه بوو . چونکه ئه گه ر کورد به شداری کردبایه ، له پاداشندا هاوپه یمانان چاکه ی کوردیان ده دایه وه .

بزافی رزگاربخوازی کورد له باشوری کوردستاندا، خه باتی ده کرد له پیناوی پیک هینانی قه واره یه کی ئۆتۆنومی له چوارچۆیه ی عیراقدا . بۆیه به شداری کردن له پرۆسه ی ده رکردنی سوپای عیراق له کویتدا، ئه رکی حیزبه کوردیه کان نه بوو . له لایه کی تریشه وه ، مه رج نه بوو که ئه گه ر کورد به شداری له پرۆسه که دا کردبا، له به رامبه ردا هاوپه یمانان پاداشتیکی شایسته ی کوردیان بدا بواوه . ده توانین له م رووه وه پرۆسه ی نازادی عیراق به نمونه به یئینه وه ، که کورد به شداریه کی کاریگه ری کرد له پرۆسه که دا، به لام له به رامبه ردا ئه مریکا وه که پینویست پشتیوانی له چاره سه ر کردنی پرسى کورد نه کرد له عیراقدا . جگه له مهش ئه گه ر هیزه کوردیه کان به شداری کرده وه سه ربازیه کانیا ن کردبا له پرۆسه ی نازاد کردنی کویتدا، ئه و کوردستان ده بووه ناوچه یه کی مه ترسیداری جه نگ، که ئه و کات دوور نه بوو کاره ساتیکی هاوشیوه ی ئه نفال و هه له بجه له کوردستاندا دووباره ببوايه وه .

له (۱/۱۹۹۱) دا جه نگی پرۆسه ی نازاد کردنی کویت^(۱) ده سته پیکرد . له کۆتایی مانگی (۲) ی هه مان ساڵدا، سوپای عیراق له کویتدا تیك شکینرا و ناچار به پاشه کشه کرا . دواى

تووشی زیان و شکستیکی گه وه بوون . بو رووبه روو بوونه وه ی ئه م بارودۆخه ، حیزبه کوردیه کانی باشوری کوردستان له نێو خۆیاندا به ره ی کوردستانیا ن پیک هینا .

^(۱) له لایه ن هیزی هاوپه یمانانه وه ، جه نکه که ناوئرا بوو به (گه رده لولی بیابان) .

نازاد بوونی کویت له لایه ن هاوپه یمانانه وه، جورج بوشی (سهرۆکی ئەمریکا) له میانه ی په یفتیکی تاییه تدا، به ئاشکرا داوای له گهلانی عیراق کرد که له دژی رژیمی سهدام حوسین راپه رن و بیروختین . که چی ریگهی به هیزی هاوپه یمانان نه دا، که به ره و به غدای پایته خت بکشین (سیسته می نویی جیهان و...، ۱چ، ۲۰۰۳، ۳۰۲ل) .

ئامانجی سهره کی ئەمریکا و هاوپه یمانه کانی له گه رده لولی بیاباندا، نازاد کردنی کویت بوو نه که رووخاندنی رژیمی فه رمان په وای عیراق . بویه سهرۆکی ئەمریکا ریگهی نه دا به هیزی هاوپه یمانان به ره و به غدا بکشین و کوتایی به دهسته لاتی سهدام حوسین بهین .

به هۆی ئەو هه لومه رجه سیاسی که له دوی نازاد کردنی کویتدا هاتبوه ئاراهه، زه مینه یه کی زور له بار له عیراقدا ره خسا بو ئەنجام دانی راپه رین دژ به سیسته می فه رمان په وای ولات . له سهره تایی مانگی (۱۹۹۱/۳) دا راپه رین له باشوری عیراق له لایه ن شیععه وه سهری هه لدا دژ به دهسته لاتی سهدام حوسین، که له ماوه ی چه ند رۆژیکی که مدا چه ندین پاریزگا له باشوری عیراقدا نازاد کران .

به هۆی ئەم سی هۆکاره سهره کیه وه، راپه رین کوردستانیشی گرتوه یه که م : شکستی گه وره ی سوپای عیراق له کویتدا دووه م : سهره لانی راپه رینی شیععه له باشوری عیراقدا سییه م : په نگ خواردنه وه ی رق و کینه یه کی زور له دهروونی خه لکی کوردستاندا دژ به سته م و تاوانه کانی رژیمی به عس . راپه رینه که ی کوردستان له (۱۹۹۱/۳/۵) دا دهستی پیکرد، له ماوه ی سی هه فته دا خه لک به پشتیوانی هیزی پیشمه رگه توانی زۆریه ی خاکی کوردستانی عیراق نازاد بکات .

له گه رمه ی رووداوه کانی راپه ریندا، له (۹ و ۱۰) ی نازاری (۱۹۹۱) دا شانیدیکی حیزیه کوردیه کان سهردانی تورکیای کرد و له لایه ن یاریده ده ری وه زیری دهره وه ی تورکیا (تونکای ئوزگیری) پیشوازی لیکرا . لایه نی کوردی ئەوه ی ورژاند که لیتره به دواوه هه ماهه نگی له گه ل تورکیادا ده کات و پیوستیان به هاوکاری حکومه تی تورکیایه . هه روه ها شانده که داوای ئەوه شی له حکومه تی تورکیا کرد که داوا له ولاته یه کگرتوه کانی ئەمریکا بکات بو ئەوه ی گرنگی زیاتر به کورد بدات (سیسته می نویی جیهان و...، ۱چ، ۲۰۰۳، ۱۸۳ل) .

به هۆی ئەوه ی که تورکیا قورسایه کی سیاسی گه وره ی هه بوو له ناوچه که دا، ئەندامی ناتو و هاوپه یمانیکی به هیزی ئەمریکاش بوو، حیزیه کوردیه کان کاریکی ژیرانه یان کردوه، که هه ولتیا ن داوه په یوه ندی و هاریکاریان هه بیّت له گه ل ئەو ولاته دا .

راپه پین له کوردستانی عیراقدای بوو به سه ره تایی قوئاغیکی گرنگی میژووی (1). چونکه له قوئاغی دواي راپه پیندا، به شیک له خاکی کوردستان ده که ویتته ژیر دهسته لاتی حیزیه کوردیه کانه وه . وه نه گهر بهر له راپه پین خه لک له ژیر سایه ی دهسته لاتیکی داگیرکه ردا ژیا بیته، نه وا له دواي راپه پین خه لک له لایه ن دهسته لاتیکی خو مالیه وه سه ره رشتی کراوه . نه گهر بهر له راپه پین خه ون و ئاواتی تاکی کورد له ئازادیدا کورت بوو بیته وه، نه وا له دواي راپه پین خه ون و خولیاکانی تاکی کورد گوپانی بنه په تیان به سه ردا هاتوو و پرسه کانی دیموکراسی و دادپه روه ری و خو شگوزه رانی بوونه ته خه می سه ره کی نه و .

گوپه و به نیوده وه تی بوونی کیشه ی کورد :

دواي نه و سه رکه وتنه گه ریه ی که راپه پینی شیعه له باشوری عیراقدای به دهستی هینا، نزیکه ی (9) پارێزگا که وتنه ژیر دهسته لاتی خه لکی راپه پیوی شیعه . له باکوری ولاتیشدا، کورد توانی چوار پارێزگا (2) ئازاد بکات . ته نیا نزیکه ی پینچ پارێزگا له ژیر دهسته لاتی حکومه تی سه دام حوسیندا مابوونه وه . ئاراسته ی رووداوه کان به جوړیک بوون، که خه ریک بوو فه رمانه وه وایه تی ولات بکه ویتته ژیر دهسته ی شیعه وه، که له رووی مه زه به بی و سیاسیه وه ژور له ئیتران نزیکه . له لایه کی تریشه وه ئازاد کردنی که رکوک له لایه ن کورده وه، نیگه رانیه کی زوری تورکیای لیکه وته وه . تورکیاش دۆستیک ستراتجی ئه مریکا بوو له ناوچه که دا . نه م په ره سه ندنه سیاسیه ی که له ناوخوی عیراقدای روویاندا له گه ل به رژه وه ونه دیه کانی ئه مریکادا ناکۆک بوون . بویه کۆشکی سپی ئه مریکا له (26) ی ئازاری 1991 دا بریاریک سبه باره ت به راپه پینی عیراق ده رکرد، که تیندا هاتبوو " ری به سه دام حوسین بدری، راپه پینه کانی ناوخوی ولاته که ی دابمرکینیتته وه و ئه مریکاش ناو بژوانی نه کات " (سیسته می نوپی جیهان و...، 1991، 2003، 357). هه ر سبه باره ت به راپه پینه که ی کورد و شیعه له (1991) دا، شو ارتزکۆف رایگه یاندا ؛ کاتیکی سروشت و پیناسه یه کی شیعه یی و ئیسلامگه ری به راپه پینی

(1) به سه ره له دانی راپه پینی (1991)، میژووی کوردستانی عیراق دابه ش بوو بو دوو قوئاغ، بهر له راپه پین

و دواي راپه پین .

(2) (هه ولیر، سلیمانی، دهۆک، که رکوک) .

باشور به‌خشرا، ئیداره‌ی ئەمریکا ترسی لێنیشیت و له ریگه‌ی پیدانی زانیاری گرنگ دهرباره‌ی بزافی راپه‌رین، هاوکاری رژیمی عێراقی کرد (سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ۲۰۱۶).

ئهم هه‌لۆیسته‌ی ئەمریکا ته‌واو ناکۆک بوو له‌گه‌ڵ راگه‌یاندنه‌که‌ی جۆرج بۆشدا، کاتی که هاوپه‌یمانان سوپای عێراقیان ناچار به‌ پاشه‌کشی کرد له‌ کویتدا، داوای له‌ گه‌لانی عێراق کرد دژی ده‌سته‌لاتی سه‌دام حوسین راپه‌رین . هه‌له‌ی گه‌وره‌ی ئەمریکا هه‌ر له‌وه‌دا نه‌بوو، که‌ بێ دهنگ بوو به‌رامبه‌ر به‌ سه‌رکوت کردنی خۆپیشاندهران، به‌لکوو له‌ ریگه‌ی پیدانی زانیاریشه‌وه، هاوکاریه‌کی زۆری هه‌یزه‌کانی سه‌دام حوسینی کرد .

له سه‌ره‌تادا حکومه‌تی عێراقی به‌ شیوه‌یه‌کی زۆر دڕندانه‌ راپه‌رینی شیعه‌ی له‌ باشوردا سه‌رکوت کرد . به‌ره‌ی کوردستانیش که‌ هه‌یج به‌رنامه‌ و نه‌خشه‌یه‌کی ئه‌وتۆی نه‌بوو بۆ پارێزگاری کردن له‌ ناوچه‌ ئازاد کراوه‌کان . بۆیه‌ که‌ سوپای عێراقی په‌لاماری ناوچه‌ ئازاد کراوه‌کانیدا، هه‌یج به‌رگریه‌کی ئه‌وتۆ نه‌کرا و له‌ ماوه‌ی هه‌فته‌یه‌که‌دا زۆربه‌ی ناوچه‌کان که‌وتنه‌وه ژێر ده‌سته‌لاتی حکومه‌تی عێراقی .

خه‌لکی کوردستان له‌ ترسی تۆله‌ی حکومه‌تی عێراقی و دووباره‌ بوونه‌وه‌ی تراژیدیای باشوری عێراق، کۆچ په‌ویکی ملیۆنی تیکه‌وت به‌ره‌و سنوره‌کانی ئێران و تورکیا . کۆپه‌و کاره‌ساتیکی مرقۆبی زۆر گه‌وره‌ بوو، خه‌لک بۆ پاراستنی گیانی، ده‌ستبه‌رداری ماڵ و سامانی خۆی ده‌بوو . بۆ دوور که‌وتنه‌وه‌ له‌ مه‌ترسی هه‌یزه‌کانی عێراق، خه‌لک ئازار و دهرده‌سه‌ری سه‌دان کیلۆمه‌تری ریگه‌ی ده‌چشت، تاکوو بتوانی سنوری نیوده‌وله‌تی به‌ری و دلنیاپی له‌وه‌ی ده‌ستی هه‌یزه‌کانی عێراقی نایگاتی . له‌ دهرنجامی ئهم کاره‌ساته‌ مرقۆبیه‌دا، به‌ سه‌دان هاوالاتی بوونه‌ قوریانی .

له سه‌ره‌تای کۆپه‌ودا نه‌ک هه‌ر ئەمریکا، به‌لکوو ولاتانی خۆرئاواش به‌رامبه‌ر به‌م کاره‌ساته‌ گه‌وره‌یه‌ بێ دهنگ بوون . چونکه‌ له‌ روانگه‌ی ئه‌وان، ئهم رووداوه‌ په‌یوه‌ندی به‌ کاروباری ناوخۆی عێراقه‌وه‌ هه‌بوو . عێراقیش ولاتیکی خاوه‌ن سه‌روه‌ری (سیاده) بوو، که‌ به‌پێی یاسای نیوده‌وله‌تی نه‌ده‌کرا ده‌ست به‌خه‌ریته‌ نیو کاروباری ئهم ولاته‌وه‌، به‌لام میدیا و راپۆرتی رۆژنامه‌ نووسان رۆلیکی زۆر کاریگه‌ریان بینی له‌ ورژاندنی رای گشتی جیهانی . که‌ به‌هۆی ئه‌و کاره‌سات و مه‌ینه‌تیانه‌ی دووچاری گه‌لی کورد هاتن له‌ دهرنجامی کۆره‌وه‌که‌دا، جۆرج بۆشی سه‌رۆکی ئەمریکا و ئیداره‌که‌ی رووبه‌رووی ره‌خنه‌ی توند بوونه‌وه‌ له‌ ناوخۆی ئەمریکا دا . هه‌روه‌ها به‌هۆی ئه‌و ناپاکیه‌ی به‌رامبه‌ر به‌ کورد کرا له‌ راپه‌رینه‌که‌دا، ناوبانگ و ده‌سته‌لاتی

ولایته ئه وروپیه کانی هاوپه یمانی ئەمریکاش که وته ژێر پرسیاره وه . بۆیه سەرۆک وه زیرانی به ریتانیا (جۆن میجۆر) به پشتگیری حکومه تی فەرهنسا، پێشنیازی پرۆژه یه کی کرد به م جۆره ؛ دامه زانندی ((ناوچه یه کی ئارام)) له باکوری عێراقدا بۆ دۆزینه وه ی ریگه چاره ی گونجاو له پیناو گه راننده وه ی کورده ئاواره کان بۆ ولایته که یان (میژووی کوردستان، ۲۰۰۸، ۲، ۵۷۴) .

به مه ش کیشه ی کورد سنوری ناوخوا عێراقی بری و چوو ه سەر شانۆی جیهانی وه . بۆیه کورد له باشوری کوردستاندا له رووی ده سکه وتی سیاسی وه ، زیاتر سو دی له کۆره و بینوه نه ک له راپه رپین . چونکه راپه رپینه که ی کوردستان هاشیوه ی باشوری عێراق سهرکوت کرا، به لام به هۆی کۆره وه وه پشیوانیه کی نیوده وه له تی به هیز بۆ کورد ده سته به ر بوو، که له ده نجامدا ده سته لاتیکه ی خۆمالی کوردی لیکه وه ته وه له به شیکه ی کوردستانی عێراقدا⁽¹⁾ .

دوای ئه وه ی ولاتانی خۆرئاوا، به تایبه تیش فەرهنسا و به ریتانیا به سوور بوونیکی زۆره وه هاتنه نیو پرسه که وه ، ئه نجومه نی ئاسایشی نیوده وه له تی دانیشتیکی به په له ی ئه نجامدا بۆ تاوتوی کردنی کاره ساتی کۆره وه که ی خه لکی کوردستان . بۆ چاره سه ر کردنی کیشه که ش، له (۱۹۹۱/۴/۵) دا بریاری (۶۸۸) ی دهرکرد . که به پیی ئه م بریاره ، هیللی (۳۶) ی ئاسمانی له کوردستانی عێراقدا وه ک ناوچه یه کی ئارام جیگر کرد و ئه رکی پاراستنی ئه م ناوچه یه شی خسته ئه سته ی هیزی هاوپه یمانان، که گشت هه لفرپینیکی ئاسمانی عێراقی له م ناوچه یه دا قه ده غه کرا . هه ر به پیی ئه م بریاره ش، حکومه تی عێراقی ناچار کرا به ریگه دان به گه رانه وه و پاراستنی سه لامه تی کۆچ به ران .

ئه م بریاره ی ئه نجومه نی ئاسایش، بریاریکی زۆر میژوویی بوو . چونکه یه که م جار بوو کۆمه لگه ی نیوده وه له تی له دوای جه نگی جیهانی دووه مه وه ریگه به خۆی بدات، ده ست بخاته نیو کاروباری ولاتیکه ی خاوه ن سه ره ره ی له پیناوی پاراستنی مافه کانی مرۆفدا .

وه بۆ کوردیش بریاری (۶۸۸) گرنگ و میژوویی بوو له دوو رووه وه :

۱- له دوای په یمانی لۆزان (۱۹۲۳)، ئه مه یه که م بریاری نیوده وه له تی بوو که سه باره ت به

⁽¹⁾ حکومه تی هه ریمی کوردستان که به ره مه ی راپه رپین و کۆره وه که ی (۱۹۹۱) ه ، ئه م ناوچه نه له خۆ ده گری ؛ پارێزگاکانی (هه ولێر ، دهوک ، سلیمانی له گه ل به شیک له ناوچه کوردیه کانی هه ر دوو پارێزگای موسل و که رکوک) .

کیشە و رهوشی سیاسی کورد دهر بچیت .

۲- ئەم بریاره نه‌که هەر رینگه چاره‌یه‌کی بۆ که‌م کردنه‌وه‌ی مه‌ینه‌تیه‌کانی کاره‌ساته‌که دانا، به‌لکوو له سایه‌ی دهره‌وایشه‌تیه‌کانی ئەم بریاره‌وه، کورد توانی ده‌سته‌لاتی بگه‌رینیتیه‌وه بۆ به‌شیک له خاکی کوردستانی عێراق و حکومه‌تیکی خۆمالیش دابه‌زینیی .

دوای دهرچوونی بریاری (٦٨٨) ی ئەنجومه‌نی ئاسایش، حکومه‌تی عێراقی داوای گفتوگۆی له سه‌رکردایه‌تی سیاسی کورد کرد . ئەوه‌ی جینگه‌ی سه‌رنجه کورد یه‌کسه‌ر وه‌لامی داوایه‌که‌ی به‌غدا دایه‌وه بۆ وتووێژ . له کاتیکدا که به‌نیۆده‌وله‌تی بوونی کیشه‌ی کورد له رینگه‌ی بریاری (٦٨٨) وه، ئومیدی ده‌سکه‌وتی زۆر گه‌وره‌تری لێده‌کرا بۆ کورد . که ئەگه‌ر سه‌رکردایه‌تی کورد مامه‌له‌یه‌کی ته‌ندروسته‌نه‌ی له‌گه‌ڵ ئەو بارودۆخه‌دا کردبا، وه له بری وتووێژ له‌گه‌ڵ به‌غدا، داوای گه‌ره‌نتی زیاتری له کۆمه‌لگه‌ی نیۆده‌وله‌تی کردبا، بێگومان بۆ کورد له رووی به‌ده‌سته‌پێنانی ده‌سکه‌وتی سیاسی زیاتره‌وه زۆر باشت‌ر ده‌بوو .

به‌گشتی ره‌نگه ئەم هۆکارانه‌ی خواره‌وه کاریه‌ری زۆریان هه‌بوو ب‌یت له سه‌ر سه‌رکردایه‌تی به‌ره‌ی کوردستانی، که داوای وتووێژی له‌گه‌ڵ حکومه‌تی عێراقی په‌سه‌ند کردوه، ئەوانیش:

١- به‌دریژیایی میژووی خه‌باتی چه‌کدرا‌ی له با شوری کورد ستاندا، زۆر به‌ی ئەو جارانه‌ی که ده‌سته‌لاتی ناوه‌ند داوای وتووێژی کردوه، سه‌رکردایه‌تی کورد به‌بێ ره‌چاو کردنی بارودۆخ و ئامانجه سیاسییه‌کانی به‌غدا، داواکه‌ی په‌سه‌ند کردوه و به سوور بوونیکه‌ی زۆره‌وه به پیر وتووێژه‌وه چووه، به تابه‌تی که ئا مانجی حیزبه‌سیاسیه کورد یه‌کان بریتی بووه له چاره‌سه‌ر کردنی کیشه‌ی کورد له چوارچۆیه‌ی عێراقدا .

٢- به‌هۆی شکستی راپه‌رپین و کاره‌ساتی کۆپه‌وه‌وه، ژیان و گوزه‌رانی خه‌لکی کوردستان له بارودۆخیکه‌ی زۆر خراپدا بوو . به‌بۆچوونی سه‌رکردایه‌تی سیاسی کورد باشت‌ترین چاره‌سه‌ر بۆ ئەم هه‌لومه‌رجه، بریتی بوو له گه‌رانه‌وه‌ی کۆچ به‌ران بۆ مال و حاالی خۆیان، له رینگه‌ی وتووێژ و هاریکاری کردن له‌گه‌ڵ حکومه‌تی ناوه‌ندیادا .

٣- له یه‌کێک له بره‌گه‌کانی بریاری (٦٨٨) دا پشتگیری له ئەنجام دانی وتووێژ کراوه بۆ چاره‌سه‌ر کردنی ئەو ره‌وشه‌ ناهه‌مواره‌ی که له عێراقدا دروست ببوو .

٤- رهنگه هەندی له سه‌رکرده‌کانی کورد، ئەو بارودۆخه خراپه‌ی که دووچارى ده‌سته‌لاته‌که‌ی سه‌دام حوسێن ببوو، به هه‌لیان زانیبێ تاکوو له ریگه‌ی وتووێژه‌وه بتوانرێ به‌شى له داخوایه نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی کورد به‌هینرێته دی .

٥- هەندی له سه‌رکرده‌ سیاسیه‌کانی کورد به‌شیوه‌یه‌که له واتاو ره‌ه‌نده‌کانی بریارى (٦٨٨) تیگه‌یشتبوون، که بریاره‌که زیاتر مۆرکیکی مرۆیی له‌خۆ گرتوووه نه‌که سیاسى . بۆیه له‌و بریوایه‌دا بوون که ئەمیریکا و ولاتانی خۆرئاوا، نایانه‌وێ کێشه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌ی کورد له عێراقدا چاره‌سه‌ر بکه‌ن .

راسته ولاتانی خۆرئاوا به‌مه‌به‌ست و ئامانجیکی مرۆیی هاتنه‌نیو پرسه‌که‌وه، به‌لام کێشه‌ی کورد ته‌نیا یه‌که‌ رووی نیه، به‌لکو له پال رووه‌ سیاسیه‌که‌یه‌وه، روویه‌کی مرۆیشی هه‌یه . ئینجا ئەرکی هیزی هاوپه‌یمانان ته‌نیا له‌وه‌دا کورت نه‌ببوه‌وه که گه‌ره‌نتی گه‌رانه‌وه‌ی کۆچ به‌ره‌ کورده‌کان بکه‌ن به سه‌لامه‌تی بۆ جیگه‌ و ریگه‌ی خۆیان، به‌لکو ئەرکی ئەوان بریتیش بوو له گه‌ره‌نتی دووباره‌ نه‌بوونه‌وه‌ی ئەو کاره‌سات و نه‌هامه‌تیانه‌ی که له رابردوو به سه‌ر کوردا هاتوون .

جگه له‌مانه‌ش هیزه کوردیه‌کان ئەزموونێکی دوور و درێژیان له‌گه‌ل ده‌سته‌لاتی ناوه‌ندیدا هه‌بوو، که هه‌ر جارێ دووچارى بارودۆخیکی سه‌خت بوو بیته‌ و پێویستی به کورد هه‌بوو بیته‌ داواى وتووێژی کردوه، به‌لام داواى ئەوه‌ی هەندی کاتی به ده‌سته‌پێناوه و تا راده‌یه‌که‌ خۆی رێکخستۆته‌وه له په‌یمان و به‌لێنه‌کانی پاشگه‌ز بووه‌ته‌وه . بۆیه په‌سه‌ند کردنی داوایه‌که‌ی حکومه‌تی ناوه‌ندی بۆ وتووێژ له (١٩٩١) دا به‌و خیراییه و له‌و ساته‌دا، بۆ کورد زانیی زۆرتر بوو له قازانج .

مه‌سه‌ود بارزانی له باره‌ی وتووێژی نیوان به‌ره‌ی کوردستانی و حکومه‌تی ناوه‌ندی ده‌لی : سه‌خترین بریار له ژيانیدا دابی، بریارى سه‌فه‌ر کردن بوو بۆ به‌غدا و دیدار گرتن بوو له‌گه‌ل سه‌دام حوسێن، به‌لام کورد ده‌یزانی هه‌تا ناردنی هیزی سه‌ریازی ئەمیریکا بۆ کوردستان، رازی بوونی له سه‌ر بریارى (٦٨٨) ی ئەنجومه‌نی ئاسایش، پێکه‌تینانی ناوچه‌ی ئاسایش، هه‌موو ئەمانه له دیدگای ولاته‌یه‌که‌گرتوه‌کانی ئەمیریکاوه ته‌نها لایه‌نی مرۆف دۆستی بوو . هه‌رچه‌نده حکومه‌تی به‌ریتانیا و فه‌ره‌نسا وورده وورده به‌و ئاکامه‌گه‌یشتن، که ره‌نگه بتوانن له ریگه‌ی ده‌سته‌پێشخه‌ری سیاسیه‌وه، چاره‌یه‌که بۆ تراژیدیاى کورده‌کان بدۆزنه‌وه، به‌لام حکومه‌تی

ئه مریکا هیچ چه شنه لپرسراوه تیه کی سیاسی له عیراقداه وه ئه ستنه گه گرت (سیسته می نویی جیهان و...، چ، ۲۰۰۳، ل، ۲۲۷-۲۲۸) .

به و پییه ئه مریکا له دواى جهنگی سارد⁽¹⁾ بووه تاکه زلهیزی گه وره ی جیهان، که هیچ ولاتیك نه بوو بتوانی رکابه ری بکات . له روانگه ی مه سعود بارزانیه وه پشتیوانی نیوده وه له تی کاتی به که لک ده بوو، ئه گه ر ئه مریکا به کرده وه له رووی سیاسیه وه پشتگیری له کورد کردبا . راستیه که ی نه ده بوو پشتیوانی ئه وروپا، به تایبه تیش به ریتانیا و فهره نسا به که م سهیر بکرایه . چونکه ئه وان به سوور بوونیکی زوره وه ده یانه ویست چاره سه ریکی گونجاو بو کیشه و مهینه تیه کانی کورد بدوزنه وه له عیراقداه .

یه کیک له کیشه گه وره کانی بزوتنه وه ی رزگاربخوازی کورد له عیراقداه، بریتیه له ناکۆکی له دید و تیروانیی (یه کیتی و پارٹی) دهرباره ی پرسه چاره نوس سازه کانی کوردستان . له وتوویزی (۱۹۹۱) دا ناکۆکیه کی توند له نیوان ئه م دوو حیزبه دا دروست بوو . پارٹی دیموکراتی کوردستان لایه نگری دریزه پیدان بوو به وتوویزی، به لام یه کیتی نیشتمانی کوردستان دژی دریزه پیدانی پرۆسه که بوو . ئه مهش به زیانی به رزه وه ندیه نه ته وه پیه کانی کورد ته واو بوو له سه ره ردوو ئاستی ناوخۆ و دهره وه دا . له م باره یه وه مام جه لال ئامازه به کتیبه که ی تاریخ عزیز ده دات (طارق عزیز رجل و قضیه) که ناوبراو وتویه تی : مه سعود بارزانیه به نه یی سهردانی کردین و له گه ل سه رۆک⁽²⁾ کۆبوونه وه ی کرد و پیی راگه یان دین که جه لال تاله بانی ناهیللیت ئیمزای بکه یین و ده لی ده بی پرس به ئه مریکا بکه یین، دیاره ئه مریکاش ده لی مه یکه ن (له یوبیلی زیویندا...، ۲۰۰۰، ل، ۲۶-۲۷) .

جیاوازی هه لوئستی ئه م دوو سه رکرده یه ئه وه ده گه یی، که یه کیکیان لایه نگری گوئی رایه لی کردنی ئه مریکا بووه، ئه وی تریشیان لایه نگری ریکه وتن بووه له گه ل حکومه تی عیراقداه . کیشه که لیره دا ئه وه نیه که هه لوئستی کامیان راستر بووه، به لکوو له وه دایه که هه ردوو لا نه یان توانیوه له سه ره هه لوئستیکی یه کگرتوو ریک بکه ون سه باره ت به چۆنیه تی مامه له کردن له گه ل هه لومه رجه سیاسیه کانی ئه و کاته ی کوردستان .

⁽¹⁾ له دواى هه لوئه شان وه ی یه کیتی سوڤیه ت ، جهنگی سارد کۆتابی هات به سه رکه وتنی جه مسه ری سه رمایه داری به سه رۆکایه تی ئه مریکا به رامبه ر به جه مسه ری سوڤیالیستی به سه رۆکایه تی سوڤیه ت .

⁽²⁾ مه به ستنی له (سه دام حوسینه) .

به گشتی ولاتانی ئه وروپی دژی وتووێژ کردنی کورد بوون له گه ل به غدادا . ئه م راستیه روونتر دهرکه وت کاتی جه لال تاله بانی له حوزهیران و ته موزی (۱۹۹۱) دا گه شتیکی کرد بۆ چه ند ولاتیکی ئه وروپی، زۆربه ی پایته خته کانی ئه وروپا کوردیان هاندا که له به غدا دور که ویتته وه (سیسته می نویی جیهان و. ۱، ۲۰۰۳، ۱۸۲ ل) .

ئه گه ر چی ئه م هاندانه ی ولاتانی ئه وروپا له گه ل برگی دیووی بریاری (۶۸۸) ناکۆک بوو، که برگه که ئامازه ی به ئه نجام دانی دیالۆگ کردوه بۆ ریز گرتن له مافی مرۆف و مافی سیاسی هاو لاتیانی عیراق (سه رچاوه ی پیشوو، هه مان لاپه ره)، به لام له بهر ئه وه ی رژی می (سه دام حوسین) له سه ر ئاستی نیوده ولته ی هه م بیزارو بوو، هه میش به مه ترسیه کی گه وه داده نرا بۆ سه ر ئاشتی و ئاسایشی ناوچه که و جیهان . بۆیه ولاتانی ئه وروپی دژی هه ر جو ره سازانیک بوون له گه ل ئه و رژی مه دا . بۆیه هه ر جو ره ریکه وتنیک کورد له گه ل حکومه تی عیراقیدا، ده بووه هۆی ئه وه ی کورد پشتیوانی ولاتانی رۆژئاوا له ده ست بدات . بۆیه باشترین ریکه بۆ کورد ئه وه بوو که کۆتایی به پرۆسه ی وتووێژه که بینێ، به تایبه تی که حکومه تی ناوه ندی هه یج نیازیکی راستگۆیا نه ی نه بوو بۆ چاره سه ر کردنی پرسی نه ته وه یی کورد . له کۆتایشدا وتووێژه که به بنه سه ست گه یشت و له بار چوو .

بنکه ی ئاسمانی ئه نجه رلیک له تورکیا ته رخان کرا بۆ ئه وه ی له ویه فرۆکه ی هاو په یمانان چاودیری هیلێ (۳۶) ی ئاسمانی بکه ن، به مه به ستی دا بین کردنی ناوچه یه کی ئارام له کوردستاندا . ئه م بنکه یه بووه گه ره نته یه کی گه وه بۆ پاراستنی ئاسایش و دلنایی ناوچه ئازاد کراوه کانی کوردستان . ئه رکی ئه م بنکه یه به رده وام بوو تا پرۆسه ی ئازادی عیراق له (۲۰۰۳) دا .

ولاته یه کگرتوه کانی ئه مریکا رۆلیکی سه ره کی بینێ له به ریوه بردنی بنکه که دا . ئه مه ش به یه کی که له و چاکه گه ورانه داده نری که ئه مریکا کردویه تی به رامبه ر به کوردستانی عیراق . چونکه ئه گه ر ئه م بنکه یه له سالانی نیوان (۱۹۹۱ - ۲۰۰۳) دا بوونی نه بوایه، هه رگیز ناوچه کوردیه کان پاریزراو نه ده بوون له به رده م ئه و هه ره شانیه ی که له لایه ن به غدا و ولاته هه رژی مه کان ئاراسته یان ده کرا .

رهوشی باشوری کوردستان تا پرۆسهی ئازادی عێراق :

دوای شکست هینانی گفتوگۆ له نیوان بهغدا و بهرهی کوردستانیدا، حکومهتی ناوهندی دهزگا میریهکانی له بهشیکی بهرفرهوانی کوردستاندا کشاندهوه (کورد و دهولهتی سهربهخۆ...، ١٧، ٢٠٠٧، ل١٩٤)، به مهبهستی دروست کردنی بۆشایهکی ئیداری له ناوچه کوردیهکاندا . چونکه تیپوانینی دهسته لاتدارانی بهغدا وابوو که ئهگهر دهزگا ئیداریهکان له کوردستاندا بکشینهوه، بهرهی کوردستانی ناتوانی سهرکهوتوو بیت له بهرپۆهبردنی ئهم ناوچانهدا . بهو هۆیهشهوه کوردستان توشی قهیرانیکی زۆر گهوره دهبی، وه بهبێ حکومهتی ناوهندی کورد ناتوانی زالی بی به سهرکیشه و گرفتهکانیدا .

بهرهی کوردستانی بۆ رووبهپوو بوونهوهی ئهم ههپهشهیه، دوو ههنگاوی گرنگی نا یهکه م : داوای له خهک کرد دان بهخۆیدا بگریت و هاوکاری سهرکردایهتی سیاسی بکات، تاکو زالی بیت به سهر ئهم قهیرانهدا . خهلیکش به شیوهیهکی لهخۆ بردوانه هم ئارامیان گرت، ههمیش دل سۆزانه هاوکاری بهرهی کوردستانیان کرد بۆ تیپهپرادنی ههلمهههجهکه دووهم : بۆ پرکردنهوهی بۆشایه ئیداریهکه، بهرهی کوردستانی بریاری ئهجام دانی ههلبژاردنی دهرکرد بۆ پیک هینانی پههلهمان و حکومهتیکی خۆمالی .

بهمهش دهرکهوت که کشانندهوهی دامودهزگا ئیداریهکان، ههلهیهکی زۆر گهوره بوو که حکومهتی ناوهندی تییکهوت . چونکه بهم هۆیهوه هم ئازاد بوونی ناوچه کوردیهکان بوویه دۆخیکی راستهقینه (امر الواقع)، ههمیش کورد بوو به خاوهنی پههلهمان و حکومهتیکی خۆمالی .

دابەش بوونی ههلوێستی سهرکردایهتی کورد بهردهوام بوو سهبارهت به چۆنیهتی ریکخستنی پهیهوندهیه سیاسیهکانی کورد لهگهڵ دهرهوهی خۆیدا . پارتی دیموکراتی کوردستان لایهنگری سازان و ریکهوتن بوو لهگهڵ حکومهتی ناوهندییدا، بهلام یهکیتی نیشتمانی کوردستان پشتگیری له دوور کهوتنهوه له بهغدا و نزیک بوونهوه له ولاتانی رۆژئاوا دهکرد . بۆیه تالهانی له سهردانهکهیدا بۆ تورکیا له کۆتاییهکانی (١٩٩١) دا رایگهیاندا که کوردی عێراق لهوانهیه بیانهوێ بچنه پالی دهولهتی تورکیا (القضية الكوردية...، ١٧،

٢٠٠٧، ص ١١٣-١١٤). بیگومان تاله‌بانی لیکۆلینه‌وه و زانیاریه‌کی دروستی له‌به‌ر ده‌ستدا نه‌بووه، تا‌کوو دڵنای بکات له‌وه‌ی که ئاخۆ کورد له‌باشوردا ده‌یه‌وی بچیته پال تورکیا یان نا؟ به‌لام ئه‌م راگه‌یاندنه‌ی بیگومان له‌پیناو به‌ده‌سته‌پینانی پشتیوانی تورکیا بووه.

برپاری ئه‌نجام دانی هه‌لبژاردن له‌هه‌ریمی ئازاد کراوی کوردستاندا، ده‌نگدانه‌وه‌یه‌کی باشی هه‌بوو له‌لایه‌ن ولاتانی رۆژئاوا، وه‌ پشتیوانیه‌کی باش له‌م هه‌نگاوه‌ی به‌ره‌ی کوردستانی کرا. ولاته‌یه‌که‌گرتوه‌کانی ئه‌مریکاش له‌ریگه‌ی وته‌بیژی وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌ی خاتو (مارگریت توتوایلر) له (١٥/٤/١٩٩٢) دا هه‌لوێستی ره‌سمی خۆی به‌رامبه‌ر به‌هه‌لبژاردنی چاوه‌پروان کراوی (کوردستانی عێراق) به‌م شیوه‌یه‌ ده‌ربرپری : له ١٧ ی مایسدا^(١) گه‌لی باکوری عێراق له‌ریگه‌ی ده‌نگدانه‌وه‌یه‌کی ئازاده‌وه، سه‌رۆکیکی جیبه‌جیکه‌ر^(٢) و ده‌سته‌ی یاسادانان هه‌لده‌بژیری، ئومیده‌وارین ده‌نگدانه‌که‌ له‌کەش و هه‌وایه‌کی ئارام و ئاشتیانه‌دا به‌ریوه‌ بچی، وه‌ ده‌نگدانه‌که‌ بێته‌ مایه‌ی وه‌دیه‌پینانی ژیا‌نیکی باشتر بۆ هه‌موو گه‌لی باکوری عێراق^(٣) به‌ کورد و تورکمان و ئاشوریه‌وه ..... وه‌ پیشوازی ده‌که‌ین له‌وه‌ی که سه‌رکردایه‌تی کوردی عێراق (تابه‌تی و گشتی) ئه‌وه‌ دووپات ده‌که‌نه‌وه‌ که ئه‌وه‌ هه‌لبژاردنه‌ بۆ مه‌به‌ستی به‌ریوه‌بردنی کاروباری ناوچه‌یه‌یه‌ و هه‌نگاوێک نیه‌ رووه‌و جیا‌بوونه‌وه ..... ئیمه‌ له‌گه‌ل هاو‌په‌یمانانی هاوکارمان ئه‌وه‌مان بۆ سه‌دام حوسین و رژیمی عێراق روونکردۆته‌وه، که پیویسته‌ هه‌یزه‌کانی له‌هیچ کار و کرده‌وه‌یه‌که‌وه‌ نه‌گلینی، که‌ببیته‌ مایه‌ی سه‌رکوتکردنی گه‌لی عێراق (سیسته‌می نوێی جیهان و...، ١، چ ١، ٢٠٠٣، ل ٣١٩).

به‌پێی راگه‌یاندنه‌که‌ی وته‌بیژی وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌ی ئه‌مریکا، ده‌توانین هه‌لوێستی ئه‌م ولاته‌ له‌م سێ خاله‌ خواره‌وه‌دا کورت بکه‌ینه‌وه :

(١) سه‌ره‌تا برپار بوو هه‌لبژاردنه‌که‌ له (٥/١٧) دا به‌ریوه‌ بچی ، به‌لام دواتر دواخرا و کرا به (١٩/٥/١٩٩٢).
 (٢) برپار بوو له‌ پال هه‌لبژاردنی په‌رله‌ماندا ، سه‌رۆکی هه‌ریمیش هه‌لبژاردی، به‌لام لایه‌نه‌ سیاسیه‌کان نه‌یان‌توانی له‌ سه‌ر شیوازی هه‌لبژاردنی کاندید بۆ سه‌رۆکی هه‌ریم ریک بکه‌ون .
 (٣) تا ریکه‌وتنی واشنتۆن له (١٩٩٨) دا ئه‌مریکا هه‌ر ده‌سته‌واژه‌ی باکوری عێراق به‌کار ده‌هینا، به‌لام له‌ ریکه‌وتنی واشنتۆن به‌ دواوه، ئه‌مریکا به‌کار هینانی ده‌سته‌واژه‌ی کوردستانی عێراقی له‌ بری (باکوری عێراق) جیکه‌ر کرد .

۱- له‌و کاته‌دا ئه‌مريکا ئاماده نه‌بووه دان به‌هه‌چ تايبه‌تمه‌نديه‌کی نه‌ته‌وه‌یي کوردا بنیّت . بۆيه هه‌ميشه ده‌سته‌واژه‌ی باکوری عێراقی به‌کار هێناوه . ئه‌مه‌ش ئه‌وه ده‌گه‌یني که ئه‌مريکا زیاتر له‌ رووی مرۆييه‌وه، مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ پرسی کورده‌کانی عێراقدا کردوه .

۲- ئه‌مريکا دژی هه‌ر هه‌ولێکی کورد بووه بۆ جياپه‌وه‌نه‌وه له‌ عێراق، به‌ تايبه‌تی که کارێکی له‌و جۆره ده‌بووه هۆی دروست کردنی نيه‌گه‌رانيه‌کی زۆر بۆ تورکیا . تورکیاش هه‌م ئه‌ندامی ناتۆ بوو، هه‌ميشه دۆستێکی ستراتیجی ئه‌مريکا بوو له‌ ناوچه‌که‌دا .

۳- ئه‌مريکا دژی هه‌ر جۆره هه‌ره‌شه و ده‌ست تێوه‌ردانیکی حکومه‌تی عێراقی بووه له‌ هه‌لومه‌رجی سیاسی کوردستاندا، به‌ تايبه‌تی زۆری لایه‌به‌سته‌ بووه که هه‌لبژاردنه‌که له‌ که‌شێکی ئارامدا به‌ریوه بچێ .

له‌ (۱۹/۵/۱۹۹۲) دا هه‌لبژاردنی گشتی له‌ کوردستاندا ئه‌نجام درا . ئه‌گه‌ر چی هه‌لبژاردنه‌که له‌ رووی شیوازی به‌ریوه چوون و بیه‌گه‌ردیه‌وه که موکوری زۆری هه‌بوو، به‌لام دوا جار لایه‌نه سیاسیه‌کان، به‌ تايبه‌تیش یه‌کێتی و پارتي توانیان رێک بکه‌ون له‌ سه‌ر په‌سه‌ند کردنی ئه‌نجامه‌کانی .

ئه‌نجام دانی هه‌لبژاردن له‌ باشوری کوردستاندا، به‌ تايبه‌تیش که شه‌ر و پێکدادانی نێوان لایه‌نه سیاسیه‌کانی لێنه‌که‌وته‌وه، وه‌ک ده‌سه‌که‌وتی گه‌وره‌ی ديموکراسی بۆ کوردستانی عێراق له‌ قه‌له‌م درا له‌ لایه‌ن کۆمه‌لگه‌ی نێوده‌وله‌تیه‌وه . چونکه چوونی کورد بۆ نێو ئه‌م پرۆسه‌یه کارێکی بوێرانه و سه‌رنج راکێش بوو، به‌ تايبه‌تی که له‌ ناوچه‌که‌دا ره‌وتی ديموکراسی زۆر لاواز و دواکه‌وتوو بوو . بۆيه ولاتانی ديموکراسی رۆژئاوا پشتیوانیان بۆ ئه‌و (ئه‌زمونه ديموکراسيه‌) ی کوردستان ده‌ری، به‌لام له‌ لایه‌ن ولاتانی هه‌ریمی (ئێران، تورکیا، سوریا) ئه‌م ئه‌زمونه وه‌ک هه‌ره‌شه و مه‌ترسیه‌که گه‌وره سه‌یر کرا . چونکه یه‌که‌م : ده‌ترسان ئه‌زمونی باشوری کوردستان له‌ رووی سیاسیوه زیاتر په‌ره بسینی و له‌ ده‌رنجامیشدا ده‌وله‌تی سه‌ربه‌خۆی کوردستان دروست بیّت دووهم : ترسیان زۆر له‌وه بوو ئه‌م ئه‌زمونه بگوازێته‌وه بۆ ولاته‌کانیان و دۆزی کورد له‌ کوردستانی ژێر ده‌ستیاندا به‌ره‌و پێشه‌وه بچێ .

له‌ (۱۹۹۲/۱۰/۴) دا په‌رله‌مانی کوردستان بپاری فیدرالی په‌سه‌ند کرد بۆ هه‌ریمی کوردستان له‌ چوارچێوه‌ی ده‌وله‌تی یه‌گه‌رتووی عێراقدا . ئه‌م بپاریه له‌ لایه‌ن نه‌یارانی دۆزی کورده‌وه زۆر به‌ ترسناک له‌ قه‌له‌م درا، به‌ تايبه‌تی له‌ لایه‌ن ئه‌و ده‌وله‌تانه‌ی که کوردستانیان له‌ نێواندا دابه‌ش کراوه . بۆيه له‌ (۱۹۹۲/۱۰/۱۵-۱۲) دا وه‌زیرانی ده‌ره‌وه‌ی (تورکیا و سوریا

و ئیران) له ئەنقەرە گفتوگۆکانیان دەست پێکرد سەبارەت بە " روداوه‌کانی کوردستانی عێراق ". هەرچەندە دژایەتی و ناکوکیەکی زۆر له نیوان ئەو ولاتانەدا هەیه، بەلام سەبارەت بە پرسی کورد هەلۆیستیکی هاوبەشیان وەرگرت . له راگەیانندی کۆتایی کۆبوونەوه‌که‌یاندا ئەوه‌یان بلاو کردەوه ((بی ئارامن بەرامبەر بە بارودۆخی کوردستانی عێراق، وه له دژی هەر دابه‌شکردنێکی خاکی عێراق دەوه‌ستن (میژووی کوردستان، ۲۰۰۸، ل ۵۷۸ — ۵۷۹) . کۆبوونەوه و دانیشتنەکانی نیوان نوینەرانی ئەم ولاتانە بە شیۆه‌یه‌کی دەوری بەرده‌وام بوو، بە ئامانجی تاوتوی کردن و هەلسەنگاندنی ئەو گۆرپانکاریانە‌ی په‌یوه‌ندیان بە پرسی کوردستانی عێراق‌ه‌وه هەیه، بەلام دوا‌ی هەلگیرسانی شەری ناوخۆ⁽¹⁾ له کوردستاندا، چیتەر پیووستیان بە درێژه پێدانی کۆبوونەوه‌کان نەبوو . چونکه شەری ناوخۆی کوردستان، بەشێکی زۆر له مەبه‌ست و ئامانجەکانی ئەوانی هینایه‌ دی.

وه‌ك ئاماژەمان پێدا، ئەمەریکا و هاو‌په‌یمانان رۆلێکی کاریگه‌ریان بینی له پاراستنی ئەو ئازادیه‌ی له هه‌ریمی کوردستاندا هاتبوو‌ه دی . بۆ نمونه له به‌هاری (۱۹۹۳) دا حکومه‌تی عێراقی نزیکه‌ی (۱۰۰) هه‌زار سه‌ربازی له سنوره‌کانی کوردستاندا مۆلدا و هه‌رپه‌شە‌ی به‌کار هینانی هیزی کرد له دژی هه‌ریمی کوردستان . له به‌رامبەر‌دا (واری کرس‌تۆفەر) وه‌زیری دهره‌وه‌ی ئەمەریکا به ئاشکرا هه‌رپه‌شە‌ی له رژیمی عێراق کرد و ئاگاداری کردەوه که بیر له‌وه نه‌کاته‌وه هێرش بکاته سه‌ر کوردستان و ده‌بی هیزه‌کانی بۆ دواوه بکشینیته‌وه (سیسته‌می نوێی جیهان و...، چ ۱، ۲۰۰۳، ل ۳۶۶) . به‌مه‌ش دهرده‌که‌وی که پشتیوانی نیوده‌وله‌تی هۆکاری سه‌ره‌کی بووه له درێژه کیشانی ته‌مەنی ئەو ده‌سته‌ل‌اته خۆمالیه‌ی له کوردستانی عێراقدا هاتبوو‌ه دی .

ئیداره‌ی کوردی له کوردستانی عێراقدا نه‌یتوانی له رووی کارگیری و ئابوریه‌وه هه‌ریمیکی به‌هیز دابه‌زرینی . بۆیه به شیۆه‌یه‌کی سه‌ره‌کی پشتی به هاوکاری و پشتگیری ئەمەریکا و هاو‌په‌یمانان ده‌به‌ست . بزافی رزگاربخوازی کورد له باشوری کوردستاندا به‌رده‌وام ئەو کیشه‌یه‌ی هه‌بووه، له‌به‌ر ئەوه‌ی نه‌یتوانیوه جولا‌نه‌وه‌یه‌کی به‌هیز دروست بکات که به‌پله‌ی

(1) له باشوری کوردستاندا چه‌ندین جار شەری ناوخۆ له نیوان لایه‌نه سیاسیه‌کاندا هه‌لگیرساوه، به‌لام که باس له شەری ناوخۆ ده‌کری، مەبه‌ست له‌و شەریه‌یه که له (۱/۵/۱۹۹۴) دا له نیوان یه‌کتیتی و پارتیدا هه‌لگیرسا، تا (۱/۱۰/۱۹۹۷) درێژه‌ی کیشا .

یه کهم پشت به توانا کانی خۆی ببهستیت، وه هه میسه خۆی وابهسته کردوه به پشتیوانی هیزه دهره کیه کان . له بهر ئه وهی ئه وه هیزه دهره کیانهش ههچ کاتیگ بهرزه وه ندیان له وه دا نه بووه که کوردستانیکی سه به خۆ دابه زری .

کیشه و مملانیکیانی نیوان (یه کییتی و پارتی) به ره به ره ته شه نهی سه ند، تاکوو له (1994/5/1) دا پیکادانی سه ربازی لیکه وته وه . له ئاکامدا شه پ له نیوان ئه وه دوو حیزبه دا نزیکه ی سی سال و نیو دریزه ی کیشا .

شه پی ناوخوا زیانیکی زۆری به کوردستان و دۆزه ره وا که ی گه یاند، چونکه :

- 1- به هه زاران لای کورد له م شه په دا بوونه قوربانی .
- 2- به هۆی گه مارۆ ئابوریه کانی سه ر کوردستان⁽¹⁾، باری ئابوری و گوزه رانی خه لگ زۆر خراپ بو . ئه م شه په ش هینده ی تر باری ئابوری کوردستانی ویران تر کرد .
- 3- به هۆی په نا بردنی هه ر دوو لایه نی شه په که بۆ ولاته هه ریمیه کان، ئه م ولاتانه توانیان به ئاسانی ده ست بخه نه نیو کاروباری هه ریمی کوردستانه وه .

4- هه ریمی کوردستان رووبه رووی ره خنه یه کی توندی کۆمه لگه ی نیوده ولتی بوویه وه . چونکه له (1991) دا ئه نجومه نی ئاسایشی نیوده ولته ی، ده ستی خسته نیو کاروباری عیراقه وه بۆ پاراستنی گه لی کورد له په لامار و ده ست دریزیه کانی رژیمه سه دام . که چی له شه پی نیوخوا کورد له نیو خویدا که وته په لامار دانی یه کتری، که به هۆیه وه مه ترسیه کی گه وه ره ی له سه ر ژیان و چاره نویسی خۆی دروست کرد .

کورد له کوردستانی عیراقدا به هۆی رووداوه کانی ئه نفال و کیمیا باران و کۆپه وه وه، سۆز و پشتیوانیه کی باشی نیوده ولته ی بۆ ده سه ته به ر ببوو، به لام به هۆی شه پی ناوخوا و ئه و تاوانانه ی که پيشمه رگه کانی (یه کییتی و پارتی) له دژی یه کتری ئه نجامیاند، ناوبانگی کورد له سه ر ئاستی کۆمه لگه ی نیوده ولته یدا دوو چاری ئابروچوون و ناوژرانیکی گه وه هات . بۆ نمونه دوا ی هه لگه رسانی شه پی ناوخوا، ریکخوا ی لیبوردنی نیوده ولته ی له راپورتیکی خویدا به ناوینیشانی (ئاسته نگی مافه کانی مرؤف له کوردستانی عیراقدا) باس له وه ده کات که " کوشتنی به کۆمه لی خه لگ و دیله کان، برینی ئه ندامی له شی که سه کان، ئه شکه نجه و دوور

(1) گه مارۆی ئابوری نیوده ولته ی له سه ر عیراق هه بوو به هۆی رووداوه کانی شه پی کویته وه ، که کوردستانی هه بشیک بوو له عیراق . هه روه ها گه مارۆی حکومه تی عیراقیش هه بوو له سه ر کوردستان .

خستنه‌وه به شیوه‌یه‌کی فره‌وان و به‌رنامه داریژراو له لایه‌ن پێشمه‌رگه‌کانی هەر دوو لاوه به شیوه‌یه‌کی ترسناک، وه‌کوو کوشتن و ئەشکه‌نجه‌ی سه‌رانی عێراق بوو، که ماوه‌یه‌کی درێژ له دژی کوردان پیاده ده‌کرا و کورد له دژی ئەو هه‌لومه‌رجه خه‌باتی قاره‌مانانه‌یان کرد، به‌لام به داخه‌وه ئیستا له دژی یه‌کتری ئەو کارانه دووباره ده‌که‌نه‌وه " . جگه له‌مه‌ش شه‌ری ناوخۆ کاری کرده سهر که‌م بوونه‌وه و خراپ به‌رپۆه چوونی به‌رنامه‌ی رێکخراوه مرۆپیه نا حکومه‌یه‌کان و ئاژانسه‌کانی UN، وه هه‌تا هه‌ندێ له‌و رێکخراوه نا حکومه‌یه‌یه له کوردستاندا کشانه‌وه (سه‌روه‌ری ده‌له‌وت و...، چ، ٢٠٠٥، ل، ١١٣—١١٤) .

به‌هۆی ئەو هه‌لومه‌رجه دژواره‌ی که رژیمی سه‌دام حوسین له دوا‌ی داگیر کردنی کویت تێیکه‌وتبوو، وه هاتنه ئارای سیسته‌میکی نوێی جیهانی له دوا‌ی نه‌مانی جه‌نگی سارد، سه‌ره‌پای دهرنجامه خراپه‌کانی شه‌ری ناوخۆ، که‌چی ئەزموونی ده‌سته‌لاتی کوردی توانی درێژه به‌برده‌وامی خۆی بدات . مه‌لود باوه‌مراد⁽¹⁾ له کاتی شه‌ری ناوخۆدا، له باب‌ه‌تێکدا له‌و باره‌یه‌وه ده‌لی: خوا ره‌حمی کردوه که وه‌زعی کوردستان به‌بوون و نه‌بوونی حکومه‌تی هه‌رێم و ده‌سته‌لاتی ئیداریه‌وه نه‌به‌ستراوه، به‌قه‌ده‌ر ئەوه‌نده‌ی به‌ستراوه به‌بارودۆخی نیوده‌وله‌تی و ئیقلیمی‌وه، ئەگینا له یه‌که‌مین خولی شه‌ره‌کاندا داده‌ته‌پی (تیشکیک له سه‌ر کێشه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و...، ١٩٩٥، ل، ٤٥) .

له سه‌ره‌تای ده‌ست پێکردنی شه‌ری ناوخۆدا، ئەمریکا ته‌نیا نیگه‌رانی به‌رامبه‌ر به‌ بارودۆخی کوردستان دهرپێی، وه هه‌یج بایه‌خێکی ئەوتۆی به‌چاره‌سه‌ر کردنی کێشه‌که نه‌دا . ره‌نگه ئەمه‌ بۆ ئەوه بگه‌ریته‌وه که تا ئەو کات، ئەمریکا هه‌یج به‌رنامه و سیاسه‌تیکی روونی نه‌بوو بێت به‌رامبه‌ر به‌ هه‌رێمی کوردستان .

له (١٩٩٤—١٩٩٥) دا ئەمریکا به‌رنامه‌یه‌کی له‌به‌ر ده‌ستدا بوو بۆ رووخاندنی رژیمی (سه‌دام حوسین)، له رێگه‌ی کۆنگره‌ی نیشتمانی‌وه . بۆ ئەم مه‌به‌سته شاندیکی ئەمریکی که پێک هاتبوو له (برۆش رایدل و دیفید لیت)، به‌یاوه‌ری ئەحمه‌د چه‌له‌بی⁽²⁾ سه‌ردانی مه‌سه‌عود بارزانی کرد . بارزانی به‌ ئەندامانی شانه‌که‌ی وت ؛ ئەگه‌ر ده‌تانه‌وی به‌جددی له‌عیراقدایارمه‌تی کۆنگره‌ی نیشتمانی بده‌ن بۆ رووخاندنی سه‌دام حوسین، ئەوا پشتیوانیمان بکه‌ن بۆ

(1) ئەندامی مه‌کته‌بی سیاسی یه‌کگرتووی ئیسلامی کوردستان .

(2) سه‌رۆکی کۆنگره‌ی نیشتمانی بوو .

ئه‌وه‌ی ده‌ست بگه‌رین به‌ سه‌ر موسڵدا . که ئه‌مه‌ش گونجاوه، به‌لام ئه‌مهریکه‌کان به‌رامبه‌ر ئه‌و داوایه‌ی بارزانی بیده‌نگیان هه‌لبژارد . بویه بارزانی باوه‌ری پینه‌کردن (گۆفاری لقی، ۸۹، ۴ی ۲۰۰۹، ۱۰-۱۱) .

گومان کردنی مه‌سه‌ود بارزانی له‌ پرۆژه‌که‌ی ئه‌مهریکا له‌ جیگه‌ی خۆیدا بوو . چونکه‌ هه‌م رووخاندنی رژیمی سه‌دام ئاماده‌کاریه‌کی زۆر گه‌وره‌تری پێویست بوو، هه‌میش پێویست بوو له‌ سه‌ر ئیداره‌ی ئه‌مهریکا سه‌ره‌تا هه‌ولێ چه‌سه‌پاندنی ئاشتی بدات له‌ کوردستاندا، ئینجا هه‌نگاو بنی بۆ گۆڕینی ده‌سته‌لاتی سیاسی له‌ به‌غدادا .

پرۆژه‌که‌ی ئه‌مهریکا بۆ له‌ناو بردنی ده‌سته‌لاتی دیکتاتۆری له‌ عێراقدا، بریتی بوو له‌ پیشکه‌ش کردنی هاوکاری لۆجستی بۆ کۆنگره‌ی نیشتمانی . داوی ئه‌وه‌ی به‌ کرده‌وه‌ پرۆسه‌که‌ خرایه‌ واری جێبه‌جێ کردنه‌وه‌، یه‌کیته‌ی نیشتمانی به‌شداری کرد له‌ پرۆسه‌ سه‌ربازیه‌کاندا، به‌لام پارتی ئاماده‌ نه‌بوو بچێته‌ نیو پرۆسه‌که‌وه‌ .

ئه‌وه‌ی زۆر روون و ئاشکرا نه‌بوو له‌ پرۆژه‌که‌ی ئه‌مهریکا دا ئه‌وه‌ بوو، ئایا مه‌به‌ستی ئیداره‌ی ئه‌مهریکا بریتی بوو له‌ گۆڕینی سیسته‌می سیاسی له‌ عێراقدا ؟ یان ئامانجه‌که‌ی ته‌نیا بریتی بوو له‌ گۆڕینی فه‌رمانه‌وه‌اکانی ولات ؟ هه‌روه‌ها تاكو ئیستا به‌ ته‌واوی نه‌زانراوه‌، که یه‌کیته‌ی نیشتمانی له‌ سه‌ر چ بنه‌ما و لۆژیکیک به‌شداری کردوه‌ له‌ پرۆژه‌که‌دا ؟ ئایا به‌ ته‌واوی گه‌یشته‌بووه‌ ئه‌و باوه‌رپه‌ی که ئامانجی راسته‌قینه‌ی ئه‌مهریکه‌کان، بریتی بووه‌ له‌ گۆڕینی رژیمی سیاسی له‌ عێراقدا ؟ یان یه‌کیته‌ی ته‌نیا له‌ پیناوه‌ به‌ ده‌سته‌پنانه‌ی پشتیوانی ئه‌مهریکا دا به‌شداری له‌ پرۆسه‌که‌دا کرد ؟ ئایا یه‌کیته‌ی له‌ به‌رامبه‌ر به‌شداری کردنی له‌ پرۆسه‌ سه‌ربازیه‌کاندا، هه‌چ به‌لێنیکێ نوسراو یان زاوه‌کی سه‌باره‌ت به‌ چاره‌نوسی پرسێ کورد له‌ ئه‌مهریکه‌کان وه‌رگرتبوو ؟ که له‌ راستیدا ئیمه‌ ناتوانین وه‌لامی راسته‌قینه‌ی ئه‌م پرسیارانه‌ به‌ ئاسانی بدۆزینه‌وه‌ .

سه‌باره‌ت به‌ هه‌لۆیستی ره‌سمی ئه‌مهریکا سه‌باره‌ت به‌ شه‌ری ناوخۆی کوردستان، نیکولاس بیرنز (وته‌بیژ به‌ ناوی وه‌زاره‌تی دهره‌وه‌ی ئه‌مهریکا) رایگه‌یاندا ؛ به‌رپرسیاریه‌تی هه‌لگیرسانی شه‌ر ده‌که‌وه‌یته‌ ئه‌ستۆی هه‌ر دوو لایه‌نی کوردی، نه‌ک ولاته‌ یه‌کگرتوه‌کانی ئه‌مهریکا . له‌ ماوه‌ی پینچ سالی رابردوودا هه‌موو هه‌لیکی گونجاومان به‌ کورده‌کان به‌خشی، پاسه‌وانیه‌تی سیاسیمان پێبه‌خشین، پشتیوانی ئابوریمان کردن، یارمه‌تی مرۆییمان دانی، ناوچه‌ی ئاسایشمان له‌ باکور بۆ دامه‌زراندن، که هه‌لی ئه‌وه‌ی بۆ ره‌خساندن خۆیان کاروباری خۆیان

به ریوه بهرن و به پله یه کی بالای خو به ریوه بردن شاد بن، به لام سه رکرده کوردکان نه یانتوانی
 ئه مه هله میژووییه مه زنه ره خساوه ی به رده م گه لی کورد بقۆزنه وه و له مه دا شکستیان هیئا
 (سیسته می نوئی جیهان و...، ۱، چ، ۲۰۰۳، ل ۳۶۹) .

وته بیژه که ی وه زارته ی دهره وه ی ئه مریکا ئه و راستیه ده خاته روو، که ئه مریکا و
 هاوپه یمانان له دوای دهرچوونی بریاری (۶۸۸) ی ئه نجومه نی ئاسایش، ناوچه ی ئارامیان بو
 کورده کانی عیراق دامه زران، وه هاوکاریه کی باشی هه ری می کوردستانیشیان کردوه . که چی
 سه رکردایه تی سیاسی کورد له بری سود وهرگرتن له م دهرفته میژووییه، شه پی ناوخویان
 هه لگرساند و زیناییکی گه وره یان به به رژه وه ندیه نه ته وه بییه کانی کورد گه یاند .

دوای ئه وه ی کۆشکی سپی گه یشته ئه و باوه رپه ی که ناتوانی هیچ گۆرانکاریه کی سیاسی
 گرنگ له عیراقد ئه نجام بدری، به بی به رقه رار کردنی ئاشتی له کوردستاندا، هه وه له کانی خو ی
 خسته گه ر بو وه ستاندنی شه پی ناوخو، که له سه ره تادا هیچ بایه خیکی ئه وتوی به پرسه که
 نه ده دا .

ئه مریکا رۆلێکی گه وره ی بینی له ئیمزا کردنی ریکه وتننامه ی (درۆگیدا) له نیوان یه کیتی و
 پارتیدا . که له سه ر داوای واشنتون، تورکیا به شداری پیکرا له دانیشته کاندایا . ئه مه ش
 سه لماندنی ئه و راستیه ده گه یینی که به هوی شه پی ناوخوه، و لاته هه ری میه کان توانیان به
 ئاسانی ده ست بخه نه نیو کاروباری هه ری می کوردستانه وه . به شداری کردنی تورکیا له
 دانیشته کاندایا بو ئه وه بوو که مه رج و داواکاریه کانی خو ی بسه پیینی به سه ر لایه نی کوردیدا،
 که داواکاریه کانی تورکیاش زیاتر په یوه ندیان به دۆسیه ی (په که که) وه هه بوو . هه ر ئه مه ش
 وای له عه بدوللا ئۆجه لان کرد که ریکه وتنی (درۆگیدا) به پیلانی ک دابنی دژ به په که که، له
 دهرنجامی ئه مه شدا ناوبراو شه پی له دژی پارتی دیموکراتی کوردستان راگه یاند .

له (۱۹۹۶) دا یه کیتی نیشتمانی به پالپشتی ئیران هی رشی کرده سه ر پارتی دیموکرات .
 له دهرنجامی ئه م هی رشه دا، هی زه کانی پارتی تووشی شکستیکی زۆر گه وره هاتن . مه سعود
 بارزانی بو رزگار کردنی حیزبه که ی له م شکسته گه وره یه ی که دووچار ی هاتبوو، په نای برده
 بهر (سه دام حوسین) و داوای هاوکاری لیکرد، سه دامیش داواکه ی بارزانی په سه ند کرد و
 هی زیکی گه وره ی گاردی کۆماری نارد بو ده ست به سه ر داگرتنی هه ولیر . ئه وه بوو له
 (۱۹۹۶/۸/۳۱) دا هی زه کانی گاردی کۆماری هاتنه ناو هه ولیر و، هی زه کانی یه کیتیان له م
 شاره دا دهرکرد .

ده‌ست کی‌شکردنی له‌شکری (عیراق، ئیران، تورکیا) بۆ ناو کوردستان له لایه‌ن هه‌ر دوو لایه‌نی شه‌په‌که‌ر، زیانیکی زۆر گه‌وره‌ی به‌ به‌رژه‌وه‌ندیه‌ نه‌ته‌وه‌یی و ئەمنیه‌کانی هه‌ریه‌می کوردستان گه‌یاند . ئەوه‌ بوو دوا‌ی له‌شکر کی‌شی سوپای عیراق له (۱۹۹۶/۸/۳۱) دا، نێرده سه‌ربازیه‌ بچوکه‌که‌ی هاوپه‌یمانان له‌ زاخۆ به‌ره‌و تورکیا کشایه‌وه . به‌مه‌ش کۆتایی هات به‌ پرۆسه‌ی OPC (عملیه‌ توفیر راحه‌) له‌ باکووری عیراق (القضيّة الکوردیه...، ط ۲۰۰۷، ۱، ص ۱۱۲) .

دوا‌ی ده‌ست به‌سه‌ر داگتنی هه‌ولێر له‌ لایه‌ن گاردی کۆماری عیراقیه‌وه، هه‌یزه‌کانی عیراقی ده‌ستیشیان گرت به‌سه‌ر باره‌گای (CIA) له‌ هاوینه‌ هه‌واری سه‌لاحه‌دین . له‌ کاتی‌کدا ئەمهریکا تا ئەو به‌رواره‌ زیاتر له‌ یه‌ک ملیۆن دۆلاری خرچ کردبوو بۆ پاراستنی هه‌ریه‌می کوردستان، له‌ ریگه‌ی سه‌رپه‌رشتی کردنی بنکه‌ی ئاسمانی ئەنجه‌رلیک له‌ تورکیا (گوڤاری لڤین، ژ ۱۰۰، ۸، ۲۰۰۹، ۹) .

ئهمهریکه‌کان ئەم کاره‌یان به‌ ناپاکی و بێ ئەمه‌کی کورد له‌ قه‌له‌مدا به‌رامبه‌ر به‌ ولاته‌که‌یان . چونکه‌ ئەمهریکا له‌ بری ئەوه‌ی پشتیوانی و ریز و سوپاسی له‌ لایه‌ن کورده‌وه‌ پێبگات، باره‌گای هه‌والگری ولاته‌که‌ی له‌ لایه‌ن پارتیکی کوردیه‌وه‌ ته‌سلیم به‌ دوژمنه‌ سه‌رسه‌خته‌که‌ی (عیراق) کرا .

ده‌سته‌لاتدارانی ئەمهریکا، به‌رامبه‌ر به‌ رووداو و گۆرانی‌کارینه‌ی کوردستان زۆر نیگه‌ران بوون . کلنتۆن (سه‌رۆکی ئەمهریکا) له‌ چه‌ند بۆنه‌یه‌کدا، نیگه‌رانی خۆی به‌رامبه‌ر به‌ هه‌لوێستی حیزیه‌ کوردیه‌کان ده‌ربه‌ری . له‌ لێدوانیکدا سه‌باره‌ت به‌ رووداوه‌کانی ئەو کاته‌ی کوردستان، ناوبراو بازرانی و تاله‌بانی تۆمه‌تبار کرد و ئەو رووداوه‌ی^(۱) به‌ ریسوایی میژوویی ناوبرد (هه‌فته‌نامه‌ی ئاوینه، ژ ۱۷۳، ۷) .

مام جه‌لال له‌ (۲۰۰۹/۷/۱۷) دا له‌ کۆبوونه‌وه‌ له‌ گه‌ل‌ خه‌لکی گه‌رمیاندایه‌تی « کلنتۆن ئەو کاته‌ی سه‌رۆکی ئەمهریکا بوو، له‌ کاتی شه‌په‌ی ناوخۆی کوردستاندا سه‌ردانی فه‌ره‌نسا ده‌کات، مادام میتران داوا‌ی لێده‌کات که‌ داکوکی له‌ کورد بکات که‌ گه‌لیکی چه‌وساوه‌یه‌ و سه‌ته‌میکی

(۱) مه‌به‌ست له‌ رووداوی (۱۹۹۶/۸/۳۱) ، که‌ له‌شکری عیراقی ده‌ستی گرت به‌سه‌ر هه‌ولێر بۆ یارمه‌تیدانی پارتی دیموکراتی کوردستان .

زۆری لیکراوه، کلنتۆن له وهلامدا دهلی : ئایا کورد بووه ته میللهت، ئیستا نه نیا به شیکی که میان به دهسته وهیه، دوو حیزبه سه ره کهیه که یان که وتوونه ته گیانی یه کتری)) .

له گه ل ئه وه موو نیگه رانییه ی که هه یبوو به رامبه ر به رووداو و په ره سه ندنه کانی کوردستان، به لام به رژه وهندی ئه مریکا ئه وه ی ده خواست که جاریکی تریش هه وله کانی خۆی بخاته گه پ له پیناو چه سپاندنی ئاشتی له کوردستاندا . بۆ ئه م مه به سه ته دوو هه نگاوی نا یه که م : وه زاره تی دهره وه ی ئه مریکا له میانه ی به یاننامه یه کی سیاسیدا، هۆشدار ی دایه حکومه تی عیراقی به وه ی ؛ هه ر هه ولیکی بۆ خۆ سه پاندنه وه به سه ر کوردستاندا، رووبه پوو ی به ره چه دانه وه یه کی یه کلا که ره وه ی گونجاو ده بیته وه (سیسته می نوئی جیهان و. ١٣٠٠، ١٣٠٢، ٢٠٠٣) . بیگومان ئه گه ر ئه م هه ره شه یه و ئاگادار کردنه وه ی ئه مریکا نه بوایه، ئه وا حکومه تی نا وهندی به ئاسانی پاشه کشیی به هیزه کانی خۆی نه ده کرد له کوردستاندا دووهم : له کۆتاییه کانی (١٩٩٦) دا هه وله کانی خۆی خسته وه گه ر بۆ وه ستاندنی شه ری نیوان یه کیتی و پارتی، به لام ئه مجاره ش سه رکه وتوو نه بوو . چونکه دوا خولی شه پ و پیکدادان له نیوان هه ر دوو حیزبه که دا هه لگه رسایه وه له (١٠/١٩٩٧) دا .

ئه وه ی ناکری نکولی لییکری ئه و راستیه یه، ئه گه ر چاودیری و ته داخولی ئه مریکا نه بوایه له کاتی شه ری ناو خۆدا، ئه وا ولاته هه ریمیه کان ده یانتوانی به ته واوی ده سه لاته و پیگه ی خۆیان سه سه پینن له کوردستاندا . بۆیه پیویسته نه ته وه ی کورد، ئه م چاکه گه وره یه ی ئه مریکا له بیر نه کات .

ئه مریکا دوا جار گه یشته ئه و باوه په ی که پیویسته له پیناو پاراستنی به رژه وه نیه ستراتیجیه کانی له ناوچه که دا، هه نگاوی کرده یی بنی بۆ رووخاندنی رژیمه که ی سه دام . بۆیه ش له (١٩٩٨) دا کۆنگرێسی ئه مریکا، یاسای ئازاد کردنی عیراقی په سه ند کرد . بۆ جیبه جی کردنی یاساکه، ئیداره ی ئه مریکا بریاریدا کۆمه ک و پشتیوانی ئۆپۆزیسیۆنی عیراقی بکات به ئامانجی به هیز کردنی، تاکوو بتوانی رۆلیکی کارا ببینی له گۆرپینی رژیمی سیاسی له ولاته که یدا .

بیگومان به ئاکام گه یشتنی ئه م یاسایه، په یوه ست بوو به سه قامگیر کردنی ئاشتی و ئارامی له کوردستاندا . بۆیه ئیداره ی ئه مریکا فشاریکی زۆری خسته سه ر هه ر دوو حیزبه سه ره کهیه که ی کوردستان، وه ناچاری کردن که له ژێر چاودیری وه زاره تی دهره وه ی ولاته که یدا و به ئاماده بوونی نوینه ری ده وله تی تورکیا له (١٧/٩/١٩٩٧) دا ریکه وتننامه یه کی

ناشتی ئیمزا بکن، که دواتر ناسرا به (ریکه و تننامه ی واشنتون) . ئه م ریکه و تنه ئه گهرچی نهیتوانی به ته وای رهوشی کوردستان ئاسایی بکاته وه، به لام توانی کوتایی به شه پ و پیکدادان بهینئ . که ئه مه بؤ ئه و کاتی کوردستانی عیراق، گه وره ترین دهسکوت بوو . ئه مه ش چاکه یه کی تر بوو، که ئه مریکا به رامبه ر به کوردستانی عیراق ئه نجامیدا .

لازاریف سه باره ت به هوکاری به شداری پیکردنی تورکیا له (ریکه و تننامه ی واشنتون) دا له لایه ن ئه مریکا وه، ده لئ : ولاته روژئاواییه کان⁽¹⁾ بویه ریگایه ندا به ئاماده بوونی تورکیا . چونکه په یوه ندی به ناتووه هه بوو . هه روه ها ولاته روژئاواییه کان بنکه ی ئه نجه رلیکی تورکیایان به کار دهینا له دوا ی نه مانی سه دام حوسین⁽²⁾ وه دابین کردنی تاکه ریپه وی کوردستانی باشور به رووی جیهانی دهره وه دا، ریگای زاخو بوو له گه ل سنوری تورکیادا (میژووی کوردستان، ۲۰۰۸، ل ۵۸۵) . جگه له مانه ش، تورکیا دؤستیکی ستراتیجی ئه مریکا بوو له ناوچه که دا .

به هه مان شیوه ی ریکه و تننامه ی دروگیدا، له م ریکه و تننامه شدا مه رج و داخوایه کانی تورکیا له به رچاو گیران . که له به شیکي ریکه و تننامه که دا هاتووه " ..... هه ر دوو حیزب به هاوکاری له گه ل لیژنه ی بالای ته نسیقدا هیچ په ناگه یه ک ناده ن به پارتی کریکارانی کوردستان (په که که) له سه رتاسه ری هه ریمی کوردستانی عیراقدا، وه نه بوونی هیچ بنکه یه کی (په که که) له ناوچه که دا مسوگه ر ده که ن و ریکه ده گرن له وه ی (په که که) ناشتی تیک بدات و ته گه ره ی بخاته به ر، یان سنوری تورکیا پیشیل بکات (سیسته می نوی جیهان و...، چ ۱)، ۲۰۰۲، ل ۴۵۳) .

هه رگیز لایه نه سیاسیه کانی باشور سه رکه و توو نه بوون له جیبه جی کردنی خواسته کانی تورکیا سه باره ت به په که که . چونکه ئه و توانا سه ربازیه یان نه بوو که بتوانن کوتایی به بوون و چالاکی هیزه کانی په که که بهینن له هه ریمی کوردستاندا . ئه گه ر چی تورکیا سه رکه و توو نه بوو له هیئانه دی خواسته سه ره کیه کانی له کوردستانی باشوردا، به لام به هو ی فشاره به رده وامه کانی، چه ندین شه پی گه وره و خویناوی له نیوان هه ر دوو هیزه سه ره کیه کی

⁽¹⁾ ئه وه ی ناشکرایه ئه مریکا رولیکي گه وره و یه کلا که ره وه ی بینی له چه سپاندنی ریکه و تننامه که دا ، نازانم مه به سستی نوسه ر له ولاته روژئاواییه کان کئی تره .

⁽²⁾ مه به ست له دوا ی نه مانی ده سه لاتی رژیمی سه دام حوسین له هه ریمی کوردستان له (۱۹۹۱) دا .

باشوری کوردستان (یه کیتی و پارتی) و په که که دا روویاندا . که له نه جامدا هه زاران لای کورد بوونه قوریانی، که سوومه ندی سه ره کیش له مه دا ته نیا ده وله تی تورکیا بوو . جگه له کۆتایی هینان به شه پ و رووبه پوو بوونه وهی نیوان یه کیتی و پارتی، لازاریف ئاماژه به چه ند ده سکه وتیکی تری ریکه وتننامه ی واشنتون ده دات، به م شیوه یه ؛ چه مکی ((باکوری عیراق)) گۆرا به ((کوردستانی عیراق)) به ره زامه نی ئه مریکا . هه روه ها بریار درا له سه ر رژیمی فیدرالی له باکوری عیراقدا، له بری شیوازی دان پیدانان به مافی چاره ی خۆنوسین بۆ کورد . له کۆتایدا ولاته یه کگرتوه کانی ئه مریکا و رای گشتی جیهانی، گه ره نتی دابین کردنی ئاسایشی کورد و به رجه سته کردنی مافه کانی گه لی کورد له ئۆتۆنۆمی له عیراقدا گرته ئه ستۆ (میژووی کوردستان، ۲۰۰۸، ۵۸۶ ل).

بیگومان جیگیر کردنی چه مکی (کوردستانی عیراق) و دانان به سیسته می فیدرالی له عیراقدا، گۆران و پیشکه وتنیکی گه وره بوو له هه لۆیست و تیروانینه کانی ئه مریکا دا به رامبه ر به پرسی نه ته وه یی کورد له باشوری کوردستاندا . جگه له مه ش به پپی ریکه وتننامه که ، ئه مریکا به ره سمی به رپرسیاریه تی دابین کردنی ئاشتی و ئارامی له کوردستانی عیراقدا گرته ئه ستۆی خۆی، که ئه م ده سکه وته ش گرنگیه که ی له وانی تر که متر نه بوو .

له کۆتایی ئه م باسه دا پپۆیسته ئاماژه به و راستیه بده یین، که شه ری ناوخۆ دیارده یه کی ترسناکی له کوردستاندا هینایه ئاراهه . که ئه ویش دیارده ی راکیشانی ده ستی ولاتانی هه ریمی بوو بۆ ناو کاروباری ولات . که له ماوه ی سالانی شه ری ناوخۆدا سوپای هه ر سی ده وله تی (ئێران، عیراق، تورکیا) هینران بۆ ناو خاکی هه ریمی کوردستان، بۆ پشتیوانی کردن له لایه نیک دژ به لایه نیکی تر . له دوا ی کۆتایی هاتنی شه ری ناوخۆشدا، نه ریتی هه بوونی په یوه ندی نه یینی حیزبه کان له گه ل ولاتانی هه ریمی و ناوچه یی درێژه ی هه یه .

رهوشی سیاسی هه ریم له دواى پرۆسه ی نازادى عیراق :

دواى هیرشه تیرۆریستییه که ی (۱۱) ی سیپته مبه ر^(۱) بۆ سه ر ئه مریکا . جۆرج ده بلیو بۆش (سه رۆکی ئه مریکا) جهنگی له دژی تیرۆر راگه یاند و جیهانی دابه ش کرد بۆ دوو به ره ، به ره ی تیرۆر و به ره ی دژه تیرۆر . زۆر له ولاتانی خۇرئاوا و ئه و ولاتانه ش که به ده ست تیرۆره وه گپۆده ببوون ، چوونه ریزی به ره ی دژه تیرۆر و پالپشتی خویان بۆ ئه مریکا راگه یاند له شه پری دژ به تیرۆردا .

هه ریمی کوردستانیش یه کیک بوو له و ولاتانه ی که گپۆده ببوو به ده ست هه ژموونی تیرۆره وه . به ماوه یه کی که م دواى رووداوی یازده ی سیپته مبه ر ، کاره ساتی خیلێ حه مه له هه ریمی کوردستاندا روویدا ، که تئیدا به ده یان پيشمه رگه ی (یه کیتی نیشتمانی کوردستان) به دیلی له لایه ن هیزه کانی (انصار الاسلام) وه گوله باران کران و سوکایه تی به لاشه کانیان کرا . ئه مه بووه هۆی ئه وه ی که یه کیتی به ته واوی خوی یه کلا بکاته وه و پالپشتی خۆشی بۆ ئه مریکا ده ربهری له شه پری دژ به تیرۆردا .

ئه مریکا به پالپشتی هاوپه یمانه کانی ، له په رچه کرداریکی خیرادا هیرشه کرده سه ر ئه فغانستان و ده سه تله لاتی سیاسی تالیبانی رووخاند ، که پشتیوانیکی به هیزی بزوتنه وه ی قاعیده و ئوسامه بن لادن بوو^(۲) .

دواى له ناوبردنی ده سه تله لاتی تالیبان له ئه ئه فغانستان ، ئه مریکا قورسایى دژایه تی کردنی خسته سه ر ئه م سى ولاته (عیراق ، ئیران ، کۆریای باشور) و به (به ره ی شه ر) ی ناوزه د کردن . که پرسى لیدانى عیراقى خسته پيش دوو ولاته که ی تر ، به هۆی بوونی زه مینه ی باشتربوو له عیراقدا بۆ ئه نجام دانى کرده وه ی سه ربازى .

(۱) له (۱۱) ی سیپته مبه رى ۲۰۰۱ دا ، دوو فرۆکه ی نه فه ره ه لگر خویان کیشا به هه ر دوو تاوه رى سه نته رى بازرگانى جیهانى له نیویورک ، فرۆکه یه کی تریش خوی کیشا به بینایه ی پنتاگون (باره گای وه زاره تی به رگری) ، که له لایه ن تیرۆریسته کانی قاعیده وه رفینرا بوون ، که زیاتر له (۳۰۰۰) که س به و هۆیه وه کوژران و به هه زارانى تریش بریندار بوون .

(۲) ئوسامه بن لادن دامه زینیه رى بزوتنه وه ی قاعیده بوو ، رۆلێکی گه وه رى بینى له ده رکردنی هیزه کانی سوڤیه ت له ئه فغانستان له کۆتایی هه شتاکاندا ، که ئه و کات ناوبراو له لایه ن ئه مریکا و هاوپه یمانه کانه وه پالپشتی ده کرا ، به لām دواتر قاعیده بووه دوژمنیکی سه ر سه ختی جیهانى رۆژئاوا . ئوسامه بن لادن له (۲۰۱۱) دا له لایه ن هیزه تایبه تیه کانی ئه مریکا وه له پاکستان کوژرا .

ئەمریکا بە کردەوه له سەرەتای (۲۰۰۲) دا دەستی کرد بە ئامادەکاری بۆ لێدانی عێراق .
 لەم بارەیه‌وه ئەحمەد چەله‌بی باس له رووداویکی نەینێ دەکات که زۆر سەرنج راکێش و
 جیگە‌ی پرسیاره، که دە‌لێ : له به‌هاری (۲۰۰۲) دا دەزگای هه‌والگری ئەمریکی سەردانیکی
 نەینێ بۆ هەر یەک له مەسعود بارزانی و جەلال تالەبانی رێکدەخات، له فرانکفۆرتەوه به‌ فرۆکه
 دەیانەن بۆ شوێنێکی تاییهت به (CIA)، له‌وی به‌بێ ئەوه‌ی حکومه‌تی ئەمریکا خۆشی
 بزانی‌ت که (CIA) له‌گه‌لیاندا کۆدە‌بیته‌وه، دەزگای ناوبراو له‌گه‌لیان رێک ده‌که‌وی له‌سەر
 نارەنی شانێکی ئەمریکی بۆ کوردستان (گۆفاری لقی، ژ، ۸۹، ۴، ۲۰۰۹، ل، ۱۳) .

ئەگەر چی ناتوانی ئەم زانیاریه‌ی سەر‌وه به‌ ته‌واوی پشت راست بکریته‌وه، به‌لام له‌ دوو
 روه‌وه تا راده‌یه‌ک ریی تیده‌چی یه‌که‌م : له‌ دوا‌ی دەست پیکردنی شەری ناوخۆ له
 (۱۹۹۴/۵/۱) دا په‌یوه‌ندی نیوان مام جەلال و مەسعود بارزانی گرتیه‌کی زۆری تیکه‌وت، به‌لام
 له‌ سەر‌هتای (۲۰۰۲) دا په‌یوه‌ندی نیوان ئەم دوو سەر‌کرده‌یه‌ جۆری له‌ ئاسایی بوونه‌وه‌ی
 به‌خۆوه بینی دووهم : له‌ پرۆسه‌ی خۆ ئامادەکردنی ئەمریکا بۆ رووخاندنی دەسته‌لاتی
 (سه‌دام حوسین) له‌ عێراقدا، ئاساییه (CIA) ئەم جۆره‌ کردار و ئامادە‌کاریانه‌ جیبه‌جی
 بکات .

پێده‌چی له‌م دانێشنه‌ نەینیه‌دا، CIA دوو داواکاری گرتگی خستیه‌ته‌ به‌رده‌م شان‌دی
 کوردی، ئەوانیش ۱- هاوکاری کردنی ئەمریکا له‌ پرۆسه‌ی لێدانی عێراقدا ۲- هه‌ونگاوانانی
 به‌ په‌له‌ بۆ یه‌کخستنه‌وه‌ی په‌رله‌مان و حکومه‌تی هه‌رێم، که‌تا ئەو کات یه‌ک نه‌خرا‌بوونه‌وه .
 پێده‌چی شان‌ده‌ کوردیه‌که‌، ره‌زامه‌ندی له‌ سەر داواکاریه‌کانی (CIA) نیشان دا‌بیت .
 چونکه یه‌که‌م : دوا‌ی تیپه‌ر بوونی ماوه‌یه‌کی که‌م به‌سەر ئەم دانێشنه‌دا، شان‌دییکی
 (CIA) گه‌یشه‌ کوردستان دووهم : له‌ ژێر چاودێری و سه‌رپه‌رشتی ئەمریکا‌دا، له‌ هه‌مان
 سال‌دا (۲۰۰۲) په‌رله‌مانی کوردستان یه‌کخرايه‌وه .

ئەم پرسیاره‌ گرتگی لێره‌دا دیته‌ پیش ئەوه‌ی ؛ ئایا (یه‌کی‌تی و پارتی) هیچ مه‌رج و
 داواکاریه‌کیان خستۆته‌ به‌رده‌م ئەمریکا به‌رامبه‌ر به‌ هاوکاری کردنی له‌ پرۆسه‌ی ئازادی
 عێراقدا ؟ له‌م باره‌یه‌وه‌ شه‌فیق قه‌زاز دە‌لێ : باوه‌ر ناکه‌م به‌لگه‌نامه‌یه‌کی نه‌خشه‌ بۆ کێشراو
 یان نوسراومان له‌گه‌ل ئەمریکا‌دا هه‌بیت، که‌ بلێین ئەگه‌ر هاو‌په‌یمانین، سه‌به‌ینی ئەرک و مافی
 ئێمه‌ چیه‌ وه‌ک هاو‌په‌یمانیک ؟ (گۆفاری لقی، ژ، ۶۸، ۶، ۲۰۰۸، ل، ۴) .

وهک له به‌شه‌کانی پيشه‌وه‌شدا ئاماژه‌مان پيدا، سه‌رکردايه‌تی کورد به‌بی وهرگرنتی هه‌چ په‌نديک له ئه‌زمونه‌کانی رابردوو، به‌ به‌رده‌وامی ئه‌م هه‌له‌یه دووباره ده‌کاته‌وه، که هه‌ميشه ئاماده‌یه هاریکاری له‌گه‌ل و لاته زله‌یزه‌کاندا بکات به‌بی بوونی هه‌چ به‌لگه‌یه‌کی نوسراو له نيوانیاندا و ته‌نیا به‌ وهرگرنتی چه‌ند به‌لینیکي زاره‌کی رازی ده‌بیئت . ئه‌وه‌ی جیگه‌ی سه‌رسورمانه ئه‌وه‌یه، سه‌رکردايه‌تی کورد ئه‌گه‌ر چی ئه‌زمونیکي میژوویی باشی له‌م رووه‌وه له‌گه‌ل ئه‌مريکادا هه‌یه له‌ شۆرشی ئه‌یلولدا⁽¹⁾، به‌لام ئه‌م جاره‌ش هه‌مان هه‌له‌ی دووباره کرده‌وه .

به‌یه‌کخستنه‌وه‌ی په‌رله‌مانی کوردستان له (٢٠٠٢) دا له ژیر فشار و چاودیری واشنتۆندا، ئه‌مريکا چاکه‌یه‌کی گه‌وره‌ی تری به‌رامبه‌ر به‌ کورد ئه‌نجامدا . که پيويسته هه‌ميشه ئه‌و راستیه له‌به‌ر چا و بگرين، ئه‌مريکا بۆیه ئه‌م چاکانه‌ی به‌رامبه‌ر به‌ کورد کرده . چونکه به‌رژه‌وه‌ندی خۆی له‌وه‌دا بووه، به‌لام گرنگ لیره‌دا ئه‌وه‌یه که به‌رژه‌وه‌نده‌کانی ئه‌مريکا و هه‌ریمی کوردستان له‌وه‌لومه‌رجه‌دا یه‌کیان گرتبۆوه .

به‌م هاریکاریه‌ی که له نيوان (CIA) و دوو حیزبه سه‌ره‌کيه‌که‌ی باشوری کوردستاندا دروست بوو، کورد بووه یه‌که‌م لایه‌ن که هاوکاری ئه‌مريکای کرد له پرۆسه‌ی ئازاد کردنی عێراقدا . سه‌رکردايه‌تی کورد له‌و روانگه‌یه‌وه هاریکاری و پشتگیری ئه‌مريکای کرد، که گه‌شیتبوه ئه‌و باوه‌په‌ی ئه‌مريکا گۆرانیکاری له‌ سیسته‌می سیاسی عێراقدا ئه‌نجام ده‌دات و، له‌م ئه‌رکه‌شیدا سه‌رکه‌وتوو ده‌بیئت . جا به‌و پييه‌ی که ئه‌مريکا له‌ عێراقدا بالا ده‌ست ده‌بیئت، کورد به‌رژه‌وه‌ندی له‌وه‌دایه‌ وهک (هاوپه‌یمانیک)⁽²⁾ مامه‌له‌ له‌گه‌ل ئه‌مريکادا بکات .

(1) له شۆرشی ئه‌یلولدا مسته‌فا بارزانی په‌یوه‌نده‌کی نه‌ینی له‌گه‌ل ئه‌مريکادا هه‌بوو، به‌بی ئه‌وه‌ی هه‌چ به‌لگه‌یه‌کی نوسراو له نيوانیاندا هه‌بیئت ، ته‌نیا ئه‌مريکا به‌ شیوه‌یه‌کی زاره‌کی به‌لینی پشتیوانی به‌ کورد دابوو، به‌لام دوا‌ی ئیمزا کردنی ریکه‌وتنه‌نامه‌ی جه‌زائیر له (١٩٧٥) له نيوان عێراق و ئێراندا ، ئه‌مريکا ده‌ستی له‌ پشتیوانی کردنی کورد هه‌لگرت، به‌بی ئه‌وه‌ی خۆی پابه‌ند بکات به‌ هه‌چ له‌و په‌یمان و به‌لینه زاره‌کیانه‌ی که به‌ کوردی دابوو .

(2) له (دوو — سێ) سالی یه‌که‌می دوا‌ی پرۆسه‌ی ئازادی عێراق ، سه‌رکردايه‌تی کورد هه‌ميشه وهک هاوپه‌یمانیک باسی له ئه‌مريکا ده‌کرد . که له راستیدا ئه‌مريکا هه‌چ کاتیک ئاماده نه‌بووه، کورد وهک هاوپه‌یمانیک په‌سه‌ند بکات .

به ره له دهسپیکردنی پرۆسهی نازادی عیراق، مام جهلال له چه ندین بۆنه دا ئه م وته یه ی دووباره ده کرده وه ؛ کورد بۆ یه که م جار ه ده چینه ریزی لایه نی به هیژ و براوه له مملانی گه وره کانی جیهاندا . ناوبراو له بپروایه دا بوو که کورد به به شداری کردنی له پرۆسهی نازادی عیراقدا، هه م ده بیته خاوه نی چه ندین دهسکه وتی سیاسی گه وره، وه هه میش ده بیته هاوپه یمانیکی ستراتیجی ئه مریکا .

بۆ هه لسه نگانندی ئه م تیروانینه ی مام جهلال، پیویسته ئاماژه به دوو خالّ بدهین یه که م : به سه رنج دان له میژووی رووداوه سیاسییه کانی کوردستان، کورد له چه ند بۆنه یه کی تریشدا چووه ته پالّ لایه نی به هیژ و براوه له مملانیکاندا . نمونه چوونی قازی محمه د بۆ ژیر بالی یه کیتی سوّقیه ت له کاتی جهنگی جیهانی دووه مدا، که ئه و کات سوّقیه ت له به رامبه ر ئیراندا لایه نی به هیژ و براوه بوو، که دواتر له به رامبه ر ئه لمانیاشدا سه رکه وتنی به ده ست هیئا . هه روه ها مسته فا بارزانیش له شوّرش ی ئه یلولدا خو ی دایه پالّ لایه نی به هیژی مملانیکه، که ئه مریکا بوو دووه م : مام جهلال له و بپروایه دا بوو، ئه گه ر کورد به شداری بکات له پرۆسه ی نازادی عیراقدا، ئه و ده بیته هاوپه یمانیکی ستراتیجی ئه مریکا . له م باره یه وه ناوبراو ئه و راستیه ی پشتگو یّ خستبوو ؛ که ئه مریکا به هۆی فشاری زۆری ده ولّه ته هه ریمی و عه ره بیه کان و پرنسیپه سیاسییه نیوده ولّه تیه کان، ناتوانیت بیته هاوپه یمانی کورد یاخود نایه ویّت . که له راستیدا ئه مریکا زیاتر وه ک کارتیکی سیاسی به هیژ مامه له له گه ل کوردا ده کات، ده یه ویّت له م رووه وه سویدیکی زۆر له کارتی کوردی وه ریگری له به رامبه ر هیژه هه ریمییه کان و ولاتانی رۆژه لاتی ناوه راست، به و ئومیده ی له م ریگه یه وه بتوانی زۆربه ی گه مه سیاسییه کان بباته وه (گۆفاری ستاندار، ژ ۲۵، ۱۶، ۲۰۰۸، ل ۳۹) .

ئه زموونه میژووییه کان ئه و راستیه ده سه لمینن، مه رج نیه ئه گه ر هه ر جارێک خۆت بده یته پالّ لایه نی به هیژ له مملانیکاندا، قازانج بکه یه ت . نمونه قازی محمه د له کۆماری کوردستاندا و مه لا مسته فاش له شوّرش ی ئه یلولدا، خو یان دایه پالّ لایه نی به هیژی مملانیکه . که چی له بری ئه وه ی قازانج بکه ن، تووشی گه وره ترین کاره سات هاتن . لوژیک ئه وه مان پیده لی، ئه و هیژه ی ده یه ویّت بچینه ناو مملانیکی سیاسی ئالۆزه وه، ده بیّت زۆر وورد بیّت و لیکنانه وه و پێشبینی باشی هه بیّت بۆ گۆرانکاریه سیاسییه کانی ئاینده . نابی هه رگیژ له سه ر بنچینه ی چه ند به لئینیکی زاره کی و خویندنه وه یه کی ساده ی رووداوه کان، بپاری به شداری بدری له پرۆسه یه کی سیاسی ئالۆز و مه ترسیداردا، وه ک ئه و بپارهی سه رکر دایه تی سیاسی کورد

دهریکرد بۆ به‌شداری کردن له پرۆسه‌ی سیاسی عیراقدا . بیگومان لیڤه‌دا مه‌به‌ست ئه‌وه نیه که بۆ کورد باشتەر بوو ئه‌گه‌ر به‌شدار نه‌بوایه له پرۆسه‌که‌دا، به‌لکوو مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه که پیویست بوو سه‌رکردایه‌تی سیاسی کورد خویندنه‌وه‌یه‌کی قولتەر بۆ رووداو و پیشه‌هاته سیاسی‌ه‌کان بکات، وه به‌پیی به‌ستنی پرۆتۆکۆلیکی باوه‌ر پیکراو له گه‌ل ئه‌مریکادا که تییدا گه‌ره‌نتی به‌شی زۆری مافه‌کانی کوردی کردبا، شیوه‌ی به‌شداری کردنی خۆی له پرۆسه‌که‌دا دیاری کردبا .

باشترین نمونه که ده‌توانین ئاماژه‌ی پیبده‌ین تورکیایه، که هه‌رچه‌نده هاوپه‌یمانێکی به‌هیزی ئه‌مریکا و ئه‌ندامی ناتۆش بوو، که‌چی کاتی ئه‌مریکا داوای لیکرد که ریگه‌ بدات خاکی ولاته‌که‌ی به‌کار به‌ینی بۆ لیدانی عیراق، داوی مشتومڕیکی زۆری نیو په‌رله‌مان و لایه‌نه سیاسی‌ه‌کانی ولات، بریاری دا داواکه‌ی ئه‌مریکا په‌سه‌ند نه‌کات . چونکه به‌رپرس و سیاسی‌ه‌کانی ولات گه‌یشتنه ئه‌و باوه‌ره‌ی، که په‌سه‌ند کردنی داواکه‌ی ئه‌مریکا له به‌رژه‌وه‌ندی تورکیادا نیه . لیڤه‌دا گرنگی پرسه‌که له‌وه‌دا نیه که تورکیا به‌م هه‌لوێسته‌ی قازانجی کرد یان نا، به‌لکوو له‌وه‌دایه که به به‌شداری زۆربه‌ی ناوه‌ند و لایه‌نه سیاسی‌ه‌کانی ولات، هه‌لسه‌نگاندنیکی به‌رفه‌ه‌وان بۆ پرسه‌که کرا و به شیوه‌یه‌کی سه‌رپییی و تاکه‌ره‌وانه بریار نه‌درا .

داوی ئه‌وه‌ی تورکیا داواکه‌ی ئه‌مریکای په‌سه‌ند نه‌کرد بۆ به‌کار هینانی خاکی ولاته‌که‌ی له پرۆسه‌ی لیدانی عیراقدا، ئینجا ئه‌مریکا ناچار بوو داوای هاریکاری له کورد بکات، هه‌م بۆ به‌کار هینانی خاکی هه‌ریم، هه‌میش بۆ به‌شداری کردنی پیشمه‌رگه له پرۆسه سه‌ربازیه‌کاندا . ئه‌مه ده‌رفه‌تیکی میژوویی زییرین بوو که بۆ کورد هاته پیش، که پیویست بوو سه‌رکردایه‌تی سیاسی کورد داواکه‌ی ئه‌مریکای خسته‌بایه به‌رده‌م په‌رله‌مان و لایه‌نه سیاسی‌ه‌کان . که به‌مه‌ش هه‌لوێستی سیاسی کوردی، گرنگی و قورسایه‌کی زیاتری وه‌رده‌گرت . ئینجا شیوه‌ی به‌شداری کردنی کوردی له پرۆسه‌ی رووخاندنی رژیمی (سه‌دام) دا، له چوارچۆیه‌ی ریکه‌وتنیکی سیاسی له‌گه‌ل ئه‌مریکادا دیاری کردبا . که له‌م ریگه‌یه‌وه کورد ده‌یتوانی گه‌ره‌نتی جیبه‌جی کردنی به‌شی زۆری خواسته نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی بکات له عیراقدا، به‌لام (مام جه‌لال و کاک مه‌سعود) به‌بێ ئه‌وه‌ی رای گشتی کوردستان ئاگادار بکه‌نه‌وه له گرنگی و هه‌ستیاری به‌شداری کردنی کورد له پرۆسه‌که‌دا، ته‌نانه‌ت بی ئه‌وه‌ی بۆچوون و تیپروانیی کادیری حیزبه‌کانیشیان وه‌ربگرن، به‌په‌له و بی دوو دلای داواکه‌ی ئه‌مریکایان په‌سه‌ند کرد .

مام جه‌لال به‌ر له ده‌ست پێ‌کردنی پرۆسه‌ی ئازادی عێراق، له رێگه‌ی میدیاکانی جیهانه‌وه ئاماده‌یی و خۆشحالی سه‌رکردایه‌تی کوردی ده‌ربهری بۆ پێشوازی کردنی سوپای ئه‌مریکا، که له کوردستانه‌وه هێرش بکاته سه‌ر سوپای عێراقی . که دواتر نه‌ک هه‌ر به‌کار هێنانی خاکی هه‌ریم خرایه‌ خزمه‌ت سوپای ئه‌مریکا، به‌لکوو پێشمه‌رگه‌ش به‌ کرده‌وه به‌شداری کرد له پرۆسه‌ سه‌ربازیه‌کاندا .

ئه‌مریکا پێویسته‌کی زۆری به‌ هاوکاری و پشتیوانی کورد هه‌بوو . بۆیه به‌رپرسیانی ئه‌مریکی به‌ شیوه‌یه‌کی ئاشکرا که‌وتنه‌ ستایش کردنی هه‌لوێستی سه‌رکردایه‌تی کورد و جه‌ختیان له‌وه ده‌کرده‌وه، که هه‌رگیز ئه‌م هه‌لوێسته‌ی کورد له‌ بیر ناکه‌ن . له‌م باره‌یه‌وه له (A) ی ئازاری 2003 دا (ریحارد بیئل) ی راویژکاری وه‌زیری به‌رگری ئه‌مریکا دانی به‌وه‌دا نا، که پێشتر چه‌ند جارێک ئه‌مریکا کوردی ده‌ست خه‌رۆ کرده‌ . ئه‌مه‌شی به‌ مایه‌ی شه‌رمه‌زاری بۆ ولاته‌که‌ی دانا، به‌لام سه‌باره‌ت به‌ هه‌لوێستی ئه‌م قۆناغه‌ی ئه‌مریکا⁽¹⁾ به‌رامبه‌ر به‌ دۆزی کورد، ناوبراو وتی : ئه‌و رۆژگاره‌ تێپه‌ری، من دلنایام هه‌رگیز جارێکی تر شتی وا دووباره‌ نایه‌ته‌وه و کورد له‌ سه‌ر ده‌ستی ئیداره‌ی ئه‌مریکا زیانی لێ نادرێ و خیانه‌تی لێ ناکرێ . ئیداره‌ی ئیستای ئه‌مریکاش به‌ چاوی هاوپه‌یمانه‌یه‌وه له‌ کورده‌کانی عێراق ده‌پروانی و ریز له‌ ئازادی خوازی داواکانیان ده‌گریت (سیسته‌می نوێی جیهان و...، چ، 2003، ل 386) .

نا دروستی قسه‌کانی (ریحارد بیئل) له‌ دوو رووه‌وه دیاره‌ یه‌که‌م : ئه‌مریکا هه‌رگیز وه‌ک هاوپه‌یمانیکی راسته‌قینه‌ مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ کوردا نه‌کرده‌وه دووه‌م : ئه‌مریکا بۆ چاره‌سه‌ر کردنی کێشه‌ و گرفته‌کانی ناو عێراق چه‌ندین جار سازشی به‌ سه‌رکردایه‌تی کورد کرده‌وه، وه‌ له‌ چه‌ندین بۆنه‌شدا خواسته‌ ره‌واکانی کوردی پشتگوێ خستوه .

له‌ سه‌روبه‌ندی پرۆسه‌ی ئازادی عێراقدا ئه‌مریکا هه‌لمه‌تێکی پرپواگه‌نده‌ی فره‌وانی خستبووه‌ گه‌ر، که ئامانجی ئه‌و له‌ عێراقدا ته‌نیا به‌ رووخاندنی رژێمه‌که‌ی (سه‌دام حوسین) کۆتایی نایه‌ت، به‌لکوو ئه‌و ده‌یه‌وێت سیسته‌میکی دیموکراتی پێشکه‌وتوو له‌ عێراقدا بنیات بنی، که‌ بێته‌ سه‌ره‌تایه‌ک بۆ چه‌سپاندنی بنه‌ماکانی دیموکراسی له‌ ناوچه‌که‌دا . بۆ هێنانه‌ دی ئه‌م ئامانجه‌ش، ئه‌زموونی هه‌ریمی کوردستانی به‌ بنه‌ما ده‌گرت . که له‌و بپروایه‌دا بوو ده‌توانرێ به‌ په‌ره‌پێدانی به‌هاکانی ژیانی دیموکراسی له‌ کوردستاندا و گواسته‌وه‌ی ئه‌م

(1) مه‌به‌ست له‌ قۆناغه‌ی پرۆسه‌ی ئازادی عێراقه .

ئه زموونه بۆ ناوچه کانی تری عێراق، ولاتیکی دیموکراسی و پیشکه وتوو بنیات دهنری و ده بیته نمونه یه کی زۆر باش بۆ ولاتانی تری ناوچه که . دکتۆر بورهان یاسین رهخنه له م تیروانینه ی ئه مریکا ده گری و ده لێ ؛ ئه مریکا هه له یه کی ستراتیجی گه وره ده کات، ئه گه ر : کورد بکات به سه ری رم له پرۆژه که دا (دیموکراتیزه کردنی عێراق) که له توانای کوردا نیه، وه تیایدا هه م کورد و هه م ئه مریکاش دۆراو ده بن (عێراقی دوا ی سه دام...، ١٦، ٢٠٠٨، ٣٨٧). ره وتی رووداو و گۆرپانکاریه کانی دوا ی پرۆسه ی ئازادی عێراقیش، ئه و راستیه ی سه لماند که ئه مریکا دوو چاری شکستیکی گه وره بوو له هه ولدان بۆ به دیموکراتیزه کردنی عێراق .

به ر له ده ست پیکردنی پرۆسه ی لیدانی عێراق له لایه ن ئه مریکاوه، تورکیا دژایه تی و نیگه رانی خۆی دهر بری به رامبه ر ئه و پیشه اتانه ی په یوه ندیان به پرسی کورده وه هه یه له عێراقدا . تا کار گه یشته ئه وه ی هه ره شه ی به کار هینانی هیز بکات، له ئه گه ری دروست بوونی قه واره یه کی سه ره بخۆی کوردی، یان کۆنترۆل کردنی که رکوک له لایه ن کورده وه . سه رکردایه تی سیاسی کورد، به تایبه تیش مه سعود بارزانی به توندی به گژ ئه م هه ره شانیه ی تورکیادا چووه وه . به رپرسی ئه مریکا که ئه و کات زۆر نیگه ران بوون له هه لۆیسته کانی حکومه تی تورکیا سه باره ت به هاوکاری نه کردنی ولاته که یان له پرۆسه ی لیدانی عێراقدا، چه ندین جار کوردیان له وه دلنیا کرده وه که ئه مریکا هه رگیز ریگه به تورکیا نادات هه ره شه کانی له به رامبه ر کوردا جیبه جی بکات .

له م باره یه وه له (١١) ی ئازاری ٢٠٠٣ دا جیگری وه زیری دهره وه ی ئه مریکا، کوردی له وه دلنیا کرده وه که هه لۆیستی ولاته که ی له م باره یه وه نه گۆره، وه ئه وان ریگه به داپلۆسینی سه ربازی تورکیا دژی هه ری می کوردستان نادهن و به راشکاو ی گوتی : ئه گه ر کورده کان له باکوری عێراق ده وله تیکی کوردیش دابمه زرینن، ئه و ئیمه ریگه نادهن به تورکیا بجی داگیریان بکات (سیسته می نوێ جیهان و...، ١٦، ٢٠٠٣، ٣٨٦).

پێویسته ئه وه روون بکریته وه که ئه م وته یه ی جیگری وه زیری دهره وه ی ئه مریکا، واتای هاندانی کورد ناگه یینی بۆ دروست کردنی ده وله تیکی نه ته وه یی، به لکوو زیاتر واتای دلنیا کردنه وه ی کورد ده گه یینی به وه ی که ئه مریکا هه رگیز ریگه به داپلۆسینی نادات له لایه ن تورکیاوه . به به لگه ی ئه وه ی له سه روبه ندی پرۆسه ی ئازادی عێراقدا، فرانک ریچارد دۆنی به روونی گوتی : ئیمه به ره له سستی له دروست بوونی ده وله تی جیاواز بۆ کورد یان هه ره گه زیکی دیکه ده که یین (سیسته می نوێ جیهان و...، ١٦، ٢٠٠٣، ٣٨٣).

له (٢٠٠٣/٣/١٩) دا پرۆسه‌ی ئازادی عێراق ده‌ستی پێکرد، ئەمەریکا و هاو‌په‌یمانەکانی توانیان له (٢٠٠٣/٤/٩) دا ده‌ست به‌سه‌رشاری به‌غدادا بگرن . به‌مه‌ش به‌یه‌كجاری كۆتایی به‌ سه‌رده‌می رژیمی (سه‌دام حوسین) هات له عێراقدا . هێزی پێشمه‌رگه له باكوری ولاتدا هاوشانی هێزه‌كانی ئەمەریكا، به‌شداریه‌کی به‌رچاو و گرنگیان كرد له پرۆسه‌ سه‌ربازیه‌كاندا .

كورد كه پشتیوانی خۆی بۆ ئەمەریكا راگه‌یاندا له پرۆسه‌ی ئازادی عێراقدا، وه به‌كرده‌وه‌ش به‌شداري پرۆسه‌ سه‌ربازیه‌كانی كرد، به‌م هۆیه له هاوكێشه‌ سیاسیه‌كانی ناوچه‌كه‌دا كورد خرایه‌ ریزی به‌ره‌ی ئەمەریكاوه . ئەمه‌ش وای كرد كه كورد ببێته‌ لایه‌نیکی دژ و نه‌ویستراو له لایه‌ن ئێران و ناوه‌نده‌ عه‌ره‌بی و ئیسلامیه‌كانه‌وه . له ئاكامی ئەمه‌شدا له دواي پرۆسه‌ی ئازادی عێراقدا، كورد تۆمه‌تبار كرا به‌ به‌كری گه‌راوی ئەمەریكا، وه به‌م هۆیه‌شه‌وه بووه ئامانجی هێزه تیرۆریست و توندروه‌ه‌كان له ناوخۆی عێراقدا . كه له ده‌نجامی ئەم دۆخه‌دا هه‌زاران هاو‌لاتی كورد بوونه قوربانی كرده‌وه توندوتیژیه‌كان، ته‌نیا به‌هۆی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌ییانه‌وه .

هێزی پێشمه‌رگه‌ی كوردستان به‌هۆی به‌شداري كردنی له كرده‌وه سه‌ربازیه‌كان له پرۆسه‌ی ئازادی عێراقدا، توانی بچیت بۆ ئەو ناوچانه‌ی كه زۆربه‌ی دانیشتیوانی كوردن⁽¹⁾ و تێیاندا جیگه‌ر بێت . له گرنگترین ئەو ناوچانه‌ش شاری كه‌ركوك بوو، كه تا راده‌یه‌کی زۆر به‌گه‌ری كۆپه‌ری چاره‌سه‌ر بوونی كێشه‌ی كورد داده‌نری له عێراقدا . كاتی هێزی پێشمه‌رگه‌ گه‌یشه‌ ناو ئەم شاره‌، ژماره‌یه‌کی زۆر له عه‌ره‌بی هاورده⁽²⁾ له ترسی تۆله‌ی كورد ماله‌كانیان به‌جیه‌هێشت و رایان كرد به‌ره‌و ناوه‌راست و باشوری عێراق، به‌لام سه‌ركردایه‌تی كورد له سه‌ر داوای ئەمەریكا و له پێناو ئەوه‌ی دلی ئەمەریكه‌كان له خۆی نه‌ره‌نجینی، داوای كرد كه توندوتیژی به‌رامبه‌ر به‌ هیچ عه‌ره‌بیکی هاورده به‌كار نه‌یه‌ت و رێگه‌یش نه‌كریت له گه‌رانه‌وه‌ی ئەو عه‌ره‌بانیه‌ی كه له ترسی تۆله‌ی كورد ماله‌كانیان جیه‌هێشتووه، وه بوار بدری كێشه‌كان به‌ رێگه‌ی یاسایی چاره‌سه‌ر بكرین .

(1) به‌شیک له‌و ناوچه‌ كوردیانه‌ی كه كورد بانگه‌شه‌ی كوردستانی بوونیان ده‌كات ، له دواي پرۆسه‌ی ئازادی

عێراقدا كورد توانی بالا ده‌ست بوونی خۆی تێیاندا بچه‌سپینیت ، له رووی ئەمنی و سه‌ربازیه‌وه .

(2) ئەو عه‌ره‌بانیه‌ی كه رژیمی به‌عس هێنایی بۆ كه‌ركوك و ناوچه‌ كوردیه‌كانی تر و ، تێیدا نیشه‌جیی كردن ،

به‌مه‌به‌ستی گۆپینی دیمۆگرافیاي ئەو ناوچانه ، ئەم عه‌ره‌بانه له لایه‌ن كورده‌وه ، ناوناون به‌ عه‌ره‌بی

هاورده .

خه‌لکی کوردستان له ریگه‌ی نه‌نجام دانی ریفراوندۆمه‌وه له دوا‌ی پرۆسه‌ی ئازادی عێراق، زۆر به ئاسانی ده‌یتوانی به ئەمریکه‌کان بلێی ؛ که ئە‌گەر پرۆژه‌ی ولاته‌که‌یان دیموکراسیه‌ بۆ ناوچه‌که، ئە‌وا جوانترین شیوه و به‌شی ئە‌م پرۆژه‌یه، ریگه‌ دان ده‌بێ به خه‌لکی کوردستان که به ریگه‌یه‌کی دیموکراسیانه بپیار له سه‌ر چاره‌نوس و دوا‌رۆژی خۆی بدات (عێراقی دوا‌ی سه‌دام...، ١٧، ٢٠٠٨، ٢٥).

هه‌ر له‌و باره‌یه‌وه دکتۆر بورهان یاسین باس له‌وه‌ش ده‌کات ؛ که له کاتی رووخانی رژیمی دیکتاتۆری عێراقدا، دوو نامه‌ی بۆ سه‌رکردایه‌تی (ی . ن . ک) و (پ . د . ک) نووسیه‌وه، تییدا داوا‌ی له سه‌رکردایه‌تی کورد کردوه که به ئە‌مریکا رابگه‌ینن ((ئە‌گەر (٨٣) ساله پرۆژه‌ی ده‌وله‌تی عێراقی که هی به‌ریتانیا بوو، سه‌رکه‌وتنی به ده‌ست نه‌هینا بۆ به‌ره‌م هینانی ولاتیکی گونجا و بێ کێشه، ئایا ئە‌مریکا به چ ئامرازیک له هه‌مان پرۆژه‌دا ده‌توانی سه‌رکه‌وتن به ده‌ست بێنی)) . ناوبراو باس له‌وه‌ش ده‌کات، که به باوه‌ری ئە‌و ئە‌گەر ئە‌مریکا له‌سه‌ر هه‌مان پرۆژه‌ی به‌ریتانیا به‌رده‌وام بێت، ئە‌وا نه‌ک ته‌نیا عێراق، به‌لکو کوردستانیشی له ده‌ست ده‌چیت (عێراقی دوا‌ی سه‌دام...، ١٧، ٢٠٠٨، ٢٦٧).

به‌مه‌ش ده‌رده‌که‌وی که کورد چه‌ندین پاساوی ره‌وا‌ی به ده‌سته‌وه بووه، ئە‌گەر داوا‌ی ده‌وله‌تی سه‌ربه‌خۆی کردبا، به‌لام سه‌رکردایه‌تی سیاسی کورد نه‌ سودی له بوونی ئە‌و پاساوانه وه‌رگرت، نه‌ سودیشی له‌و پینگه به‌هێژه‌ی خۆی وه‌رگرت که هه‌یبوو له عێراقدا له دوا‌ی پرۆسه‌ی ئازادیدا . که کورد تاکه پیکهاته‌ی عێراق بوو، به‌هره‌مه‌ند بوو له‌م تاییه‌تمه‌ندیانه‌ی خواره‌وه :

- ١- خاوه‌نی هه‌زاران چه‌کدار بوو .
- ٢- خاوه‌نی ئە‌زمووینیکی ئیداری و هوکمرانیه‌کی سیاسی بوو .
- ٣- ئۆقره‌یی و ئاسایشیکی باش له کوردستاندا هه‌بوو، به به‌راورد له‌گه‌ل ناوه‌راست و خوارووی عێراقدا .
- ٤- هێزی پێشمه‌رگه‌ی کوردستان، شان به‌شانی سوپای ئە‌مریکا به‌شدار بوو له پرۆسه‌ی ئازادی عێراقدا .
- ٥- له کاتی پرۆسه‌ی ئازادی عێراقدا، کورد به ئاشکرا پشتگیری له پرۆژه و سیاسه‌ته‌کانی ئە‌مریکا کرد و خۆشی به‌ دۆست و هاوپه‌یمانی ئە‌مریکا له قه‌له‌مدا .

سه‌رکردایه‌تی سیاسی کورد له بری پێدا گرتن له سه‌ر مافه نه‌ته‌وه‌یه‌کانی گه‌له‌که‌ی له دوا‌ی پرۆسه‌ی ئازادی عێراق، په‌نای برده به‌ر سیاسه‌تی مه‌راییی و خۆ گونجاندن له‌گه‌ڵ ئەمریکا‌دا . له بری ئە‌وه‌ی هه‌وله‌کانی بخاته گه‌ڕ بۆ چاره‌سه‌ر کردنی بنه‌په‌تیانه‌ی کێشه‌ی کورد له عێراق‌دا، هه‌موو توانا‌کانی خسته‌گه‌ڕ بۆ به‌ ده‌سته‌پێنانی ره‌زامه‌ندی ئە‌مریکا .

ئە‌مریکا له به‌رامبه‌ر ئە‌و پشتیوانیه‌ی له لایه‌ن کورده‌وه لێکرا له پرۆسه‌ی ئازادیدا، پشتگیری له هه‌ندی له خواسته‌کانی سه‌رکردایه‌تی کورد کرد، وه‌ک ئە‌وه‌ی که له (٢٢) ی نیسانی ٢٠٠٣ دا ئە‌مریکا توانی پالپشتی نێوده‌وله‌تی بۆ پرۆژه‌ی فیدرالی له عێراق دا‌پین بکات، کاتی له رێگه‌ی بریاری (١٤٨٣) که تایبه‌ت بوو به لابردنی ئاب‌لوقه‌ی ئابوری له سه‌ر عێراق، جه‌خت له سه‌ر پالپشتی له به‌یاننامه‌که‌ی ناسریه له (١٥) ی نیسانی ٢٠٠٣ کرایه‌وه . که له به‌یاننامه‌ی ئاماژه پێدراوا، هه‌موو لایه‌نه‌کانی ئۆپۆزیسیۆنی عێراقی ره‌زامه‌ندیان له سه‌ر به فیدرالی کردنی عێراق نیشان داوه (سیسته‌می نوێ جیهان و...، ٢٠٠٣، ل ٣٨٦— ٣٨٧)، به‌لام نابێ ئە‌وه‌ش له بیر بکری، که ئە‌مریکا زۆر له خواسته‌کانی کوردیشی پشتگۆی خست سه‌باره‌ت به ناوچه کێشه له سه‌ره‌کان و یاسای (نه‌وت و گاز) و ... هتد . ئە‌مه‌ش له پێناو رازی کردنی پێکهاته‌کانی تری عێراق بوو .

سه‌رکردایه‌تی کورد به شیوه‌یه‌کی نیمچه ره‌ها پشتیوانی له سیاسه‌ته‌کانی ئە‌مریکا ده‌کرد له عێراق‌دا، وه له میدیاکاندا به ئاشکرا پشتیوانی کوردی راده‌گه‌یاند بۆ پرۆژه‌ی ئە‌مریکی له عێراق و ناوچه‌که‌دا . وه کورد مامه‌له‌یه‌کی زۆر جیاواز و تایبه‌تی له‌گه‌ڵ ئە‌مریکه‌کان ده‌کرد له عێراق‌دا . کاتی به‌رپرسیانی ئە‌مریکی سه‌ردانی هه‌ریمی کوردستانیان ده‌کرد، مه‌راسیمی گۆل باران کردنیان بۆ ساز ده‌درا . له کاتی‌که‌دا له ناوه‌راست و باشوری عێراق‌دا له بری گۆل باران کردن، هیزه‌کانی ئە‌مریکا گوله باران ده‌کران . سه‌رکردایه‌تی کورد له پشتیوانی کردنی ئە‌مریکا له دوا‌ی پرۆسه‌ی ئازادی عێراق‌دا، هه‌رگیز ره‌چاوی ئاینده‌ی په‌یوه‌ندیه‌کانی کوردی نه‌ده‌کرد له‌گه‌ڵ ولاتانی هه‌ریمی و ناوچه‌که‌دا، که ئە‌مه‌ش هه‌له‌یه‌کی ستراتیجی گه‌وره بوو . چونکه دبلۆماسیه‌تی سه‌رکه‌وتوو بریتیه له راگرتنی هاوسه‌نگی له په‌یوه‌ندیه سیاسییه‌کاندا، نه‌ک قورسای خسته‌نه سه‌ر په‌یوه‌ندیه‌کی تایبه‌ت و فه‌رامۆشکردنی ئە‌وانی تر . چونکه هه‌میشه ئە‌گه‌ری لاواز بوون و نه‌مانی په‌یوه‌ندیه سیاسییه‌کان له ئارا‌دايه .

ئە‌م سیاسه‌ته‌ی سه‌رکردایه‌تی کورد که له به‌رامبه‌ر ئە‌مریکا‌دا گرتیه به‌ر، له لایه‌ن هه‌ندی له چاودێرانی سیاسیه‌وه ناو‌نرا به (دل‌داری په‌کلا‌یانه) . که کورد له پێناوی رازی کردنی

ئهمريکا دا ناماده بوو هه موو شتی بکات، به بی ئه وهی له به رامبه ردا زور پینداگری بکات له سه ر جیبه جی کردنی مافه نه ته وه ییبه کانی . ئهم هه لویسته ی سه ر کردایه تی کورد به رامبه ر به سیاسه تی ئهمريکا له عیراقدا، زیانی گه وره ی به کورد گه یاند . به جوریك له ناوخوای عیراقدا بووه نامانجی گشت ئه و هیژانه ی که نه یاری ئهمريکا بوون . له سه ر ئاستی هه ریمی و ناوچه یشدا، کورد وه ک دۆستیکی گوپرایه لی ئهمريکا سه یر ده کرا و دووچاری دژایه تیه کی زور بووه وه .

ئهم سیاسه ته ی سه ر کردایه تی (یه کیتی و پارتی) له لایهن هه ندی له سیاسی و رۆشنبیرانی ناوخواوه، رووبه پووی ره خنه ی توند بووه وه . له و باره یه وه عه لی باپیر⁽¹⁾ له چاوپیکه وتینیدا له گه ل گۆقاری لقیندا وتی : هه له مان کرد که هیلکه کانمان له سه به ته ی ئهمريکا ده که ین .... ئهمريکا ته نها به وه له تو رازی ده بی که سلاوی لییکه ی، ئیتر بو ده ستی ماچ ده که ی ؟ ئهمريکا به وه رازی ده بی گوله بارانی نه که یه ت، بو گول بارانی ده که یه ت ؟ ئه ی نازانی دواپی باجی ئه وه ش ده ده ی، تورکیا و ئیران و ده وله تانی عه ره بی له خوت توره ده که ی ؟ (گۆقاری لقین، ژ، ۸۴، ۲، ۲۰۰۹) . هه ر له و باره یه وه رۆشنبیرانی ره هه نده ش⁽²⁾ ده لئین : سالانیک سه ر کرده کورده کان هه موو هیلکه کانی خویان خستبووه ناو سه به ته ی ئهمريکاوه، ئیستاش ترسی ئه وه یان هه یه ئهمريکا بیانکات به هه تیویه کی سیاسی (نیگایه ک له ئیستا...، ۲۰۰۹، ل، ۹۹) . به کرده وه ش دوا ی جیهیشتنی عیراق له لایهن سوپای ئهمريکاوه، کورد بووه ته هه تیویکی سیاسی . چونکه هه یج پشتیوانیه کی هه ریمی و دهره کی راسته قینه ی نیه . ره نگه باشترین گه ره نتی بو ئاسایشی کوردستان، خراپی ره وش ی ئه منی بی ت له ناوچه کانی تری عیراقدا . چونکه هه ر کاتیك حکومه تیکی به هیژ له به غدا دروست بی ت، یه کیک له ئه رکه سه ره که یه کانی بریتی ده بی له سنوردار کردنی ده سته لاتی ئیداره ی کوردی له هه ریمی کوردستاندا .

شیهه سیاسه تیکی زور ژیرانه ی په پره و کرد له دوا ی پرۆسه ی ئازادی عیراقدا . چونکه له لایه ک مامه له یه کی سیاسیه ی هیمنی له گه ل ئهمريکا دا په پره و کرد، له لایه کی تریشه وه

(1) ئهمیری کۆمه لی ئیسلامی له کوردستان .

(2) ئه و رۆشنبیره دیارانه ی گۆقاری ره هه ندیان دهره کرد له نه وه ده کان ، له شه قامی رۆشنبیری کوردیدا ناسراون به رۆشنبیرانی ره هه ند .

ره‌چاوی په‌یوه‌ندیه‌کانی خۆی کرد له‌گه‌ل ئێراند، به‌تایبه‌تی که ئێران په‌یوه‌ندیه‌کی مه‌زه‌به‌یی و میژووویی قولی له‌گه‌ل شیعه‌ی عێراقدا هه‌یه، هه‌روه‌ها کاریگه‌ریه‌کی زۆریشی له‌ سه‌ر بارودۆخی ئەمنی و سیاسی له‌ عێراقدا هه‌یه. به‌مه‌ش نه‌ ئەمریکای کرد به‌ دوژمنی خۆی، نه‌ دلێ ئێرانی‌ش له‌ خۆی ره‌نجاند. ئەگه‌ر چی له‌م سالانه‌ی دوایدا شیعه‌ش گه‌مه‌که‌ی لێتێکچوووه. چونکه هه‌م دلێ ئەمریکای ره‌نجاندوه، هه‌میش ناتوانی ئێران به‌ ته‌واوی له‌خۆی رازی بکات.

هه‌لۆیستی سیاسی سوننه‌کانیش له‌ به‌رامبه‌ر ئەمریکادا، له‌ کورد ژیرانه‌ تر بوو. چونکه ئەوان که پشتیوانیه‌کی به‌هێزی ولاته‌ عه‌ره‌بیه‌کانیان هه‌یه، په‌نایان نه‌برده‌ به‌ر مه‌رایي کردن بۆ ئەمریکا، به‌لکوو فشاریکی زۆری سیاسی و سه‌ربازیان له‌ به‌رامبه‌ر ئەمریکادا به‌کار هێنا، که له‌ دهرنجامدا ئەمریکایان ناچار کرد گۆی له‌ خواسته‌کانیان بگه‌یت.

راسته‌ کورد وه‌ک شیعه‌ پشتیوانیکی به‌هێزی وه‌ک ئێرانی نیه. هه‌روه‌ها وه‌ک سوننه‌ش پشتیوانیه‌کی به‌هێزی ناوچه‌یی نیه، به‌لام پێگه‌ی سیاسی و عه‌سکه‌ری کورد له‌ ناوخۆی عێراقدا له‌ هه‌ر دوو پێکهاته‌که‌ی تر (سوننه‌ و شیعه) به‌هێز تر بوو. بۆیه ده‌یتوانی له‌ بری مه‌رایي کردنی به‌رده‌وام بۆ ئەمریکا، هه‌ندی جار به‌ سود وه‌رگرتن له‌و پێگه‌ به‌هێزه‌ی که هه‌یبوو، فشاریکی به‌هێز و کاریگه‌ر به‌کار به‌ینی به‌رامبه‌ر به‌ ئەمریکا و حکومه‌تی ناوه‌ندی له‌ به‌غدا، که بیگومان تا راده‌یه‌کی زۆر دهرنجامی ئەرینی ده‌بوو.

راسته ئەمریکا به‌ پاساوی رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی تیرۆر، رژیمی سه‌دام حوسینی رووخاند، به‌لام ئامانجه‌ سه‌ره‌کیه‌که‌ی بریتی بوو له‌ جێبه‌جێ کردنی پرۆژه‌ ستراتیجیه‌کانی له‌ عێراق و ناوچه‌که‌دا. که بیگومان له‌مه‌دا ره‌چاوی به‌رژه‌وه‌ندیه‌ بالاکانی خۆی کردبوو.

کورد تاکه‌ پێکهاته‌ی عێراق بوو که هه‌م پشتیوانی بۆ ئەمریکا دهربري له‌ پرۆسه‌ی ئازادی عێراقدا، وه‌ هه‌میش به‌ کرده‌وه‌ شانبه‌شانی هێزه‌کانی ئەمریکا به‌شداری کرد له‌ پرۆسه‌ سه‌ربازیه‌کاندا. بۆیه له‌م رووه‌وه‌ ئەرکیکی ئەخلاق‌ی که‌وته‌ سه‌ر شانی ئەمریکا به‌رامبه‌ر به‌ کورد و خواسته‌ نه‌ته‌وه‌ییه‌کانی، به‌لام سه‌باره‌ت به‌مه‌ سێ کێشه‌ی گه‌وره‌ له‌ ئارادا بوون، ئەوانیش:

١— کورد پێویست بوو له‌ سه‌ره‌تای پرۆسه‌ی ئازادی عێراق‌وه‌ په‌یوه‌ندی و دۆستایه‌تی خۆی له‌گه‌ل ئەمریکادا به‌پێی پرۆتۆکۆلیکی ره‌سمی رێک بخستایه، به‌لام ئەمه‌ی نه‌کرد.

۲— له دواى پرۆسهى ئازادیدا له برى مه رایی کردنی به رده وام بۆ ئەمیریکا، له سهر کورد پیویست بوو هه ندی جار په نا بیاته بهر هه رپه شه و به کار هیئانی فشار به رامبه ر به ئەمیریکا و دهسته لاتدارانی به غدا .

۳— پیویسته ئەو راستیه ش له بهر چا و بگری، که ئەرکی ئەمیریکاش له عیراقددا زۆر قورس و ئالۆز بوو . چونکه رووبه پرووی چه ندین هه رپه شه ی ناوځوی و هه ریمی و ناوچه یی ببوه وه . بۆیه ناچار بوو ویست و خواستی پیکهاته کانی تری عیراقیش له بهر چا و بگری، وه به ته نیا گرنگی به خواسته کانی کورد نه دات . له م باره یه وه جۆن ئەگریسو (راویژکاری پۆل بریمه ر)⁽¹⁾ ده لئ : ئەمیریکا له بارودۆخیکی زۆر ئالۆز دایه له عیراقددا و ناتوانیت له بهرزه وه ندی کورد، پیکهاته کانی تر پشتگوئ بخت (گوڤاری لقی، ژ، ۸، ۲، ۲۰۰۹، ل، ۴۲) . له راستیدا له بهر ئەوه ی بهرپرسیانی ئەمیریکی له عیراقددا، ځویان زیاتر ناچار ده بینی که بچه ژیر باری خواست و داواکانی (شیعه و سوننه) نه ک کورد . بۆیه زۆر جار بۆ رازی کردنی هیزه سیاسیه کانی سوننه و شیعه، بهرپرسیانی کوردیان ناچار ده کرد که چاوپۆشی بکه ن له خواسته نه ته وه یی و سیاسیه کانیان . که پیویست بوو سه رکرده یه تی کورد، هه رگیز به م بارودۆخه رازی نه بی . ئەگه ر چی هه ندی جار سه رکرده کوردکان ناره زاییان ده ربرپوه و په نایان بردۆته بهر فشار و هه رپه شه، به لام کیشه که له ودا بووه که ئەم هه رپه شانه یان به کار نه هیئاوه . چه ند باره بوونه وه ی دۆخی هه رپه شه کردن و پشتگوئ خستنی به کار هیئانی له لایه ن سه رکرده کورده کانه وه، ببوه هۆی ئەوه ی که هه رپه شه کانیان تا راده یه کی زۆر بی کاریگه ر بن . نمونه له م باره یه وه، جاریکیان مه سعود بارزانی به پۆل بریمه ر ده لئ : ئەگه ر هه ندی شیوه ی نا ته وای چاره سه ری به سه ر بهرپرسیانی کوردا به سه پینن، ئەوا ئەوان ده گه رینه وه بۆ رای خه لک (عیراقی دواى سه دام، ۱، ۱، ۲۰۰۸، ل، ۵۷) . ئەم هه رپه شه یه ی بارزانی زۆر له جیگه ی ځویدا بوو، به لام ئەمیریکا به رده وام بوو له سه ر فشار خستنه سه ر کورد بۆ چا و پۆشی کردن له به شیکی زۆر له خواسته کانی، که چی سه رکرده یه تی کورد نه گه رایه وه بۆ رای خه لک !

له و باره یه وه شه فقیق قه زاز ده لئ : هه موو گه وره بهرپرسیانی ئەمیریکا و بهریتانیا که هاتوون بۆ ئیره و سه رکرده کانی ئیمه یان بینیه، من وا ده زانم یه کیك له داواکاریه کانیان بریتی بی

(1) له لایه ن ئەمیریکاره کرابوو به حاکمی مه دهنی عیراق له دواى جه ی گارنه ر .

له وهی، ئیمه پیدایگی له خواسته کانی خۆمان نه کهین (گوڤاری لقین، ژ ۶۸، ۱۶، ۲۰۰۸، ۴۷).
 ئەمریکا به هۆی ئە وهی له عێراقدا که وتبووه بارودۆخیکی زۆر دژوار هوه و ته نیا کورد خۆی به
 دۆست و لایه نگری ئە وه دهرانی . بۆیه به پرسانى ئەمریکی له و بڕوايه دا بوون که پێویسته کورد
 هاوکاریان بکات بۆ دهریاز بوون له و قهیرانه ترسناکهی که له عێراقدا رووبه پوویمان
 بووه ته وه . له م باره یه وه کینز کاتزمان ده لئى : ئەمریکا له ژێر فشاریکی زۆری ئە وه بارودۆخه
 دژواره دایه له عێراق، ئەمریکا زیاتر هاوکاری له کوردان ده ویت (سه رچاوه ی پیشوو، ژ ۷۶،
 ۱۰، ۲۰۰۸، ۳۹).

له ژێر روشنایی ئە م راستیانیه ی سه ره وه، دهره که وی ئەمریکا له به رژه وه نیدیدا نه بوو که
 زۆر دا کۆکی له کورد بکات و لایه نه کانی تر له خۆی تو پره بکات . له و باره یه وه فلیپ زێلکاو^(۱)
 ده لئى : ئەمریکا که متر ویستی هه یه له سه ر کورد بکاته وه (پرد، پاشکۆی رۆژنامه ی
 رۆژنامه، ژ ۲، ۴، ۲۰۰۹، ۳).

کورد خاوه ن ده وله تیک نیه که سه ره وه ی سیاسى و یاسایی هه بیته . هه ره ها ئیداره که ی
 هه ری می کوردستانیش زۆر نمونه یی و سه رکه وتوو نیه، به به لگه ی ئە وه ی تا ئیستا (۲۰۲۰)
 دۆخی دوو ئیداره یی له کوردستاندا درێژه ی هه یه، وه کورد نه بووه ته خاوه ن هێرێکی
 نیشتمانی و یاسا له ولاتدا سه ره وه نیه . بۆیه سه ره رای ئە وه دهر فه ته میژوو ییه ی که بۆ کورد
 ره خسا بوو، که چی ده سه تله لاتی کوردی نه ی توانی ئە زموونێکی سه رکه وتوو ی حکومرانی بنیات
 بنیته . ئە مه ش وای کرد که کورد نه بیته جیگه ی متمانه له لایه ن ئەمریکا و رۆژئاوا وه . چونکه
 به و بارودۆخه وه کورد ناتوانی گه ره نته ی پاراستنی به رژه وه نیدیه کانی ئەمریکا و رۆژئاوا بکات .
 جگه له مه ش کورد له به رده م چه ندین هه ره شه ی گه ره دایه له سه ر ئاستی ناوخۆی عێراق و
 ولاته هه ری می و ناوچه ییه کانه وه . به واتایه کی تر له ناوخۆی عێراقدا، پێگه ی کورد له به رده م
 هه ره شه و مه ترسیه کی گه ره دایه . له سه ر ئاستی دهره کیشدا، هێچ پشتیوانیه کی
 راسته قینه ی نیه . هه موو ئە وه هۆکارانه کاریگه ریه کی زۆر خراپیان له سه ر هه لویستی ئەمریکا
 دروست کرد، که گره و له سه ر پشتیوانی کردنی کورد نه کات .

(1) به رتیه به ری گشتی کۆمیته ی نیشتمانی ئەمریکا بۆ هێر شه تهرۆریسته کانی سه ر ولاته یه کگرتوه کانی
 ئەمریکا بوو .

ئەمریکا بەرزەوئەندی لەوەدا بوو کە هەریمی کوردستان لە بوارەکانی ئیداری و دیموکراسی و مافی مرۆفدا، نمونەییەکی باش و پیشکەوتوو بیٔ . چونکە لە سەرەتای پرۆسەی ئازادی عێراقدا، یەکیەک لە ئامانجە ستراتیجیەکانی ئەمریکا لە عێراق و ناوچەکەدا بریتی بوو لە بەرەو پیشبردنی ئەزمونی دیموکراسی و مافی مرۆف . ئەمەش وای کرد کە بەرپرسە ئەمریکیەکان لە چەندین بۆنەدا رەخنە و تێبینیەکانیان بخەنە روو لە سەر رەوشی سیاسی و دیموکراسی لە کوردستاندا، وە داوای چارەسەر کردنی کێشەکانی (گەندەلی ئیداری و دارایی) و کەم کردنەوهی پیشکەوتنەکانی بوارە مافی مرۆفیەکان دەکرد، بەلام حکومەتی هەریمی کوردستان نەیتوانی هیچ پیشکەوتنیکی گەرە لە بوارەکاندا تۆمار بکات . کە رەنگە ئەمە یەکیەک بیٔ لە و هۆکارانە، کە ئەمریکیان سارد کردبێتەوه لە پشتیوانی کردنی دەستەلاتی کوردی لە هەریمی کوردستاندا .

لەو بارەیهوه سکۆت کاپیتنەر⁽¹⁾ دەلی : ئەمریکا وەک هاوپیەمانیکی نزیک تەماشای کورد دەکات . . . . . بەلام ئەگەر ئێمە هاوپیەمانیش بین، ئەمە ئەوه ناگەیه نیٔ کە بەرزەوئەندیەکانمان وەک یەک بن . ئەمریکا داوای پیشکەوتن و بەرەو پیشچوون دەکات لە کوردستاندا لە چەندین بەرەو جیاوازهوه . هەر وهه ئەگەر دۆستیش بین دەبیٔ وەک دۆستیکیش، بیرو بۆچوونەکانمان لە لایەن سەرکردایەتی کوردەوه ببیستریٔ (گۆفاری لقین، ژ ٩٢، ٦، ٢٠٠٩، ٣٩) .

بە بۆچوونی ئێمە سکۆت کاپیتنەر زاراوهی (هاوپیەمانان) ی بە شیوهیەکی مەجازی بەکار هیناوه، نەک راستەقینە . چونکە لە راستیدا ئەمریکا هەرگیز وەک هاوپیەمانیک مامەلە ی لەگەڵ کوردا نەکردوه . ئەمەش بەهۆی ئەوهی کە نە کورد خاوهن ئەو پیگە سیاسیهیه کە شیاو بیٔ بۆ هاوپیەمانیهتی ئەمریکا، نە ئەمریکاش لە بەرزەوئەندی دایە وەک هاوپیەمانیک مامەلە لەگەڵ کوردا بکات . لەو بارەیهوه پارگ خانما⁽²⁾ دەلی : ئەمریکا هیچ هاوپیەمانیهتیەکی فەرمی لەگەڵ حکومەتی هەریمدا نیه . چونکە حکومەتیک نیه کە خاوهن سەر وهی بیٔ (گۆفاری لقین، ژ ٦٨، ٦، ٢٠٠٨، ٢٤) . داڤید ستۆربینیش⁽³⁾ لە بارە ی

(1) پسپۆر لە سەنتەری واشنتۆن بۆ سیاسەتی نزیک

(2) توێژەری تاییبەت لە بەرنامە ی سیاسەتی ئەمریکا .

(3) پسپۆری سیاسەتی نێودهوڵەتیه .

هاوپه‌یمانیه‌تی (کوردی - ئەمێرکی) یه‌وه ده‌لێ : له‌ رۆژه‌لاتی ناوین ئەمێرکا هاوپه‌یمانی ده‌وله‌تییکی به‌هیزی وه‌ک تورکیایه ..... تورکیا له‌ ناوچه‌که‌دا چه‌ندان خالی گرنگتری هه‌ن که کورد نیه‌تی . بۆیه‌ هاوپه‌یمانی (کوردی — ئەمێرکی) ئە‌گه‌ر زیان له‌ هاوپه‌یمانی (ئە‌مێرکی — تورکی) بدات، کورد له‌ مه‌یدانه‌که‌ به‌ ته‌نیا ده‌بێت (سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ژاڤ، ۲۰۰۹، ل ۶۷) .

ئە‌گه‌ر چی له‌ سه‌ره‌تای پرۆسه‌ی ئازادی عێراقدا، تورکیا ئاماده‌ نه‌بوو هاوکاری ئە‌مێرکا بکات له‌ پرۆسه‌که‌دا، به‌لام ئە‌مێرکا هه‌رگیز ناتوانی گرنگی پێگه‌ی تورکیا له‌ ناوچه‌که‌دا له‌ به‌ر چاوه‌ نه‌گرێ . ئە‌و کاته‌ی که‌ په‌یوه‌ندیه‌کانی نیوان تورکیا و هه‌ریمی کوردستان زۆر خراب بوون له‌ دوا‌ی پرۆسه‌ی ئازادی عێراق، تورکیا زۆر دژی به‌هیزتر بوونی په‌یوه‌ندی نیوان (ئە‌مێرکا و کورد) بوو . که‌واته‌ ئە‌و کات هه‌ر به‌ره‌و پیشچوونیک له‌ په‌یوه‌ندی نیوان (کورد و ئە‌مێرکا) دا، راسته‌وخۆ زیانی هه‌بوو بۆ په‌یوه‌ندیه‌ ستراتیجیه‌کانی نیوان (تورکیا و ئە‌مێرکا) .

سه‌ربه‌خۆیی که‌ مافیکی ره‌وای هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌که‌ به‌ کوردیشه‌وه‌، سه‌رکردایه‌تی سیاسی کورد نه‌یتوانیوه‌ ئاستی خه‌بات و تیکۆشانی نه‌ته‌وه‌یی بگه‌یه‌نێته‌ ئە‌و راده‌یه‌ی که‌ ئە‌و مافه‌ به‌یئێته‌ دی . زۆر جار سه‌رکردایه‌تی کورد خه‌ونی سه‌ربه‌خۆیی و دروست بوونی ده‌وله‌تی کوردی له‌ نیو‌گه‌لدا زیندوو کردۆته‌وه‌، که‌ به‌ پشتیوانی زله‌یزه‌کانی دونه‌یا کوردیش ده‌توانی ئە‌م خه‌ونه‌ بیئێته‌ دی . له‌ دوا‌ی پرۆسه‌ی ئازادی عێراقدا، ئومێد و هیوای سه‌ربه‌خۆیی له‌ لایه‌ن سه‌رکردایه‌تی کورده‌وه‌ جارێکی تر زیندوو کرایه‌وه‌، که‌ به‌ پشتیوانی ئە‌مێرکا کورد ده‌توانی ئامانجی سه‌ربه‌خۆیی به‌ ده‌ست بیئێ . که‌چی ئە‌م خه‌ون بیئینه‌، جگه‌ له‌ کورت بیئنی و ساویله‌کی له‌ تیروانیی سه‌رکردایه‌تی کورد و رۆشنبیره‌ نه‌ته‌وه‌ییه‌کان، هه‌یج بنه‌مایه‌کی تری نه‌بوو . چونکه‌ سه‌ربه‌خۆیی پێویستی به‌ زه‌مینه‌یه‌کی به‌هیزی ناو‌خۆیی و دهره‌کی هه‌یه‌ . له‌ ئاستی ناو‌خۆدا هه‌ریمی کوردستان، نه‌گه‌یشتۆته‌ ئە‌و راده‌یه‌ی بتوانی خاوه‌نداریه‌تی ده‌وله‌تییکی به‌هیز و سه‌رکه‌وتوو بکات . له‌ ئاسته‌کانی ناو‌خۆی عێراق و هه‌ریمی و ناوچه‌یشه‌وه‌، دژایه‌تیه‌کی زۆری بپه‌رۆکه‌ی سه‌ربه‌خۆیی کوردستان ده‌کرێ . ئە‌مه‌ش وا ده‌کات له‌ به‌رژه‌وه‌ندی ئە‌مێرکادا نه‌بێت، پشتیوانی له‌ سه‌ربه‌خۆیی کورد بکات .

له‌ (۲۰۱۷/۹/۲۵) دا سه‌ره‌پای له‌بار نه‌بوونی ره‌وشی ناوه‌خۆی هه‌ریم، وه‌ دژایه‌تی زۆری ولاته‌ هه‌ریمی و ناوچه‌ییه‌کان و پشتیوانی نه‌کردنی له‌ لایه‌ن ئە‌مێرکا و رۆژئاواوه‌، مه‌سعود بارزانی (سه‌رۆکی هه‌ریمی کوردستان) سوور بوو له‌سه‌ر ئە‌نجام دانی ریفه‌راندۆمی

سەر به خۆیی . که به هۆی ئەم بریاره هه‌له‌یه‌وه، کورد ناچار کرا به وهی له ناوچه کێشه له سهره‌کاندا هێزه‌کانی خۆی بکێشێته‌وه .

له باره‌ی هه‌لوێستی ئەمریکا له‌سهر سهر به‌خۆیی کورد له عێراقدا، داوید ستۆرۆبین ده‌لی : سهر به‌خۆیی کورد زیان به به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی ئەمریکا ده‌گه‌ینێ . ئەمه‌ش مانای ئەوه‌یه که ئەمریکا پشتیوانی لیناکات (سهرچاوه‌ی پێشوو، هه‌مان لاپه‌ره) .

حکومه‌ته‌یه‌ک له دوا‌یه‌که‌کانی عێراق، به تایبه‌تیش رژیمی به‌عس، سیاسه‌تیکی ره‌گه‌زه‌په‌رستانه‌ی به‌رامبه‌ر به که‌رکوک و ناوچه کێشه له‌سهره‌کانی تر جێبه‌جێ کردوه، که بریتیه له گۆرپینی دیمۆگرافیا‌ی ئەم ناوچه‌یه له ریگه‌ی کۆچ پیکردنی کورد و تورکمان تێیاندا و نیشته‌جێ کردنی عه‌ره‌ب له شوێنیان . هه‌روه‌ها له ریگه‌ی ده‌ستکاری کردنی سنوری ئیدارییان، به تایبه‌تی له پارێزگای که‌رکوک . له راستیدا که‌رکوک یه‌کێک بووه له وه‌هۆکاره سهره‌کیانه‌ی، که بووه‌ته هۆی شکست هینانی زۆربه‌ی وتووێژه‌کانی نێوان کورد و حکومه‌تی ناوه‌ندی عێراق .

له دوا‌ی پرۆسه‌ی ئازادی عێراق، که کورد بووه پشتیوانیه‌کی به‌هێزی ئەمریکا، چاوه‌پروان ده‌کرا که ئەمریکا رۆڵیکی گه‌وره‌ ببینێ له نه‌هێشتنی ئەو ستمه‌ زۆره‌ی به‌رامبه‌ر به کورد و تورکمان کراوه له که‌رکوکدا، به تایبه‌تی که چاره‌سه‌ر بوونی کێشه‌ی که‌رکوک به کلیلی چاره‌سه‌ر بوونی کێشه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد داده‌نرێ له عێراقدا . کورد که خۆی به دۆستێکی نزیکێ ئەمریکا ده‌زانێ، دلی زۆر به‌وه خۆش بوو که ئەمریکا داکوکیه‌کی زۆر له گه‌راندنه‌وه‌ی مافه‌کانی ده‌کات له که‌رکوکدا . هه‌ر ئەو هۆیه‌ش بوو که وای له سه‌رکردایه‌تی کورد کرد، چاره‌نوسی چاره‌سه‌ر کردنی کێشه‌که به سیاسه‌تی ئەمریکاوه گری‌ بدات . ئەمه‌ش هه‌له‌یه‌کی زۆر گه‌وره‌ بوو . چونکه گه‌راندنه‌وه‌ی مافه‌ نه‌ته‌وه‌ییه‌کان، به پله‌ی یه‌که‌م له ئەستۆی کورد خۆیه‌تی . له لایه‌کی تریشه‌وه له سه‌ر ئاستی ناوخۆی عێراق و ولاتانی هه‌ریمی و ناوچه‌که‌دا، دژایه‌تیه‌کی زۆری خواسته‌کانی کورد ده‌کرێت له که‌رکوکدا . بۆیه له به‌رژه‌وه‌ندی ئەمریکا‌دا نیه که له کێشه‌ی که‌رکوکدا لایه‌نگری له مافه‌کانی کورد بکات . چونکه ئەمریکا هیچ کاتێک ئاماده نیه دلی ئەو هه‌موو لایانانه له خۆی زویر بکات به‌هۆی کورده‌وه . دوور نیه هه‌ر له‌به‌ر ئەم هۆیه‌شه‌وه بوو بێت، کاتێ (جه‌ی گارنه‌ر) وه‌ک یه‌که‌مین حاکی مه‌ده‌نی ئەمریکی له عێراقدا وتی (که‌رکوک شاریکی کوردستانه)، ئیداره‌ی کۆشکی سپی لایدا و (پۆل بریمه‌ر) ی خسته شوین (گۆفاری لقین، ژ ٧٩، ١١، ٢٠٠٨، ٢١) . ئەمریکا نه‌ک هه‌ر ئاماده نه‌بووه داکوکی

له مافه‌کانی کورد بکات له که‌رکوکدا، به‌لکوو زۆر جاریش به مه‌به‌ستی رازی کردنی پیکهاته‌کانی تری عیراق و تورکیا⁽¹⁾، فشاری خستۆته سهر سه‌رکردایه‌تی کورد تا چاوپۆشی له داواکانی بکات سه‌بارهت به‌پرسی که‌رکوک . نه‌گه‌ر چی له زۆر بۆنه‌دا به‌پرسیه‌ ئه‌مریکیه‌کان ئه‌وه‌یان رایاگه‌یاندا که که‌رکوک کیشه‌یه‌کی ناوخۆی عیراقه و نابێ هیچ لایه‌نیکی دهره‌کی ده‌ست بخاته نۆ پرسیه‌که‌وه، به‌لکوو ده‌بێ عیراقیه‌کان له نۆو خۆیاندا کیشه‌که چاره‌سه‌ر بکه‌ن، به‌لام ئیداره‌ی ئه‌مریکی به‌کرده‌وه پێچه‌وانه‌ی ئه‌م قسانه جیبه‌جی کردوه .

له‌م باره‌یه‌وه دکتۆر محمود عوسمان⁽²⁾ سه‌بارهت به‌هه‌لۆیستی پۆل پیرمه‌ر به‌رامبه‌ر به‌ پرسی ناوچه‌ کیشه‌ له‌سه‌ره‌کان⁽³⁾ ده‌لێ ((له ئه‌نجومه‌نی حکومدا ئه‌مریکیه‌کان زۆر فشاریان له سه‌ر کورد ده‌کرد . که یاسای به‌ریوه‌بردنی ده‌وله‌ت دانرا، ئیمه داوامان کرد و وتمان : ئه‌و ناوچانه‌ی ناکوکیان له سه‌ره بکړینه دوو به‌شه‌وه، (که‌رکوک و سنجار) ئه‌و ناوچانه‌ ببنه ماده‌ی (٥٨)⁽⁴⁾، به‌لام (مه‌خمور و شیخان و خانه‌قین) و ناوچه‌کانی تری له‌و شیوه‌یه ته‌واو کورده و ئیتر بۆ نه‌خرینه سه‌ر هه‌ریمی کوردستان . چونکه که‌س نارازی نیه و دانیشتوانه‌که‌ی هه‌موو کوردن، به‌لام پیرمه‌ر نه‌یه‌یشت، وتی یه‌ک سانتمه‌تر نابێ بینه پێشه‌وه له‌وه‌ی که به ده‌ستانه‌وه‌یه . هه‌ر بۆیه هه‌لۆیستی له‌گه‌ڵ کوردا باش نه‌بوو، زۆر جاری تریش فشاری له‌سه‌ر کورد ده‌کرد له‌ پێناو رازی کردنی لایه‌نه‌کانی تر، له کاتی‌دا کورد خۆی به‌ دۆستی ئه‌مریکا ده‌زانێ (گۆفاری ستاندار، ژ٥٢، ٦، ٢٠٠٨، ل٤٠) .

- (1) له‌رووی میژووبییه‌وه ، تورکیا که‌رکوک و باشوری کوردستان به‌به‌شیک له‌خاکی خۆی ده‌زانێ . جا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که‌رکوک ده‌وله‌مه‌نده به‌سامانی په‌ترۆل و تورکمانیش ریژه‌یه‌کی باش له‌دانیشتوانی ئه‌م شاره‌ پێک دێنی . بۆیه تورکیا به‌توندی دژی خواسته‌کانی کورد ده‌وه‌ستیته‌وه له‌که‌رکوکدا .
- (2) سیاسه‌تمه‌دارێکی دێرینی کورده و ئه‌و کات ئه‌ندامی ئه‌نجومه‌نی نوێنه‌رانی عیراق بوو له‌سه‌ر لیستی هاوپه‌یمانی کوردستان .
- (3) ئه‌و ناوچانه‌ی له‌دهره‌وه‌ی قه‌له‌مه‌روی حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان و کورد بانگه‌شه‌ی کوردستانی بوونیان ده‌کات، له‌ده‌ستوری عیراقدا ناوانراو به‌ناوچه‌ کیشه‌ له‌سه‌ره‌کان ، که ماده‌ی (١٤٠) له‌ده‌ستوردا ته‌رخان کراوه بۆ چاره‌سه‌ر کردنی کیشه‌کانیان .
- (4) له‌یاسای به‌ریوه‌بردنی ده‌وله‌تی عیراقدا ماده‌ی (٥٨) ته‌رخان کراوه بۆ چاره‌سه‌ر کردنی پرسی ناوچه‌ کیشه‌ له‌سه‌ره‌کان . که دواتر له‌ده‌ستوری عیراقدا ماده‌ی (١٤٠) جیگه‌ی ئه‌م ماده‌یه‌ی گرته‌وه .

به م جۆره ده بینین به رامبه به خواسته کانی کورد سه بارهت به که رکوک و ناوچه کیشه له سه ره کان، ئەمریکا نه که هر هه لۆیستی بی لایانه بووه، به لکوو به گژ خواسته کانی کوردیشدا چوه ته وه . ئەمهش به لگه یه کی تره له سه ره ئه وهی که به رژه وه ندیه کانی ئەمریکا له گه ل به دیهانتی خواسته کانی کوردا نه بووه له که رکوکدا . که چی سکۆت کارپینته به رگری له هه لۆیستی بریمه ده کات و ده لئ : پۆل بریمه به هیچ شیوه یه که نهیده توانی هه روا به ئاسانی که رکوک رادهستی کورده کان بکات، که هه ندئ له کوردستانی عیراق بپوایان وایه ده بوايه ئه وهی بکرایه (گوڤاری لقین، ژ ۹۲، ۶، ۲۰۰۶، ل ۴۰) . له راستیدا رهنگه بریمه نهیتوانی بوايه وا به ئاسانی که رکوک رادهستی کورد بکات، به لام خو دهیتوانی به گژ خواسته کانی کوردیشدا نه چیته وه سه بارهت به که رکوک !!

له سه ردهانه کهی کۆندالیزا رایس⁽¹⁾ بو که رکوک، جارێکی تریش ئەمریکا دژایه تی خوئی بو خواسته کانی کورد نیشاند، کاتی ناوبراو وتی « بو پرسی که رکوک ده بی میژوو له بیر بکری »، به لام هیچ ئەندامێکی کوردی ئەنجومه نی پارێزگای که رکوک وه لآمی نه دایه وه و سه رکرایه تی کوردیش هیچ قسه یه کی له سه ره ئه م بابه ته نه کرد (گوڤاری ستاندار، ژ ۲۵، ۶، ۲۰۰۸) . کاتی وه زیری دهره وهی ئەمریکا ده لئ : ده بی بو که رکوک میژوو له بیر بکری . واته ده بی کورد بیر له مافه میژووییه کانی نه کاته وه سه بارهت به م شاره . ئەم هه لۆیسته ی وه زیری دهره وهی ئەمریکا نا ره وایه تیه کی گه ره بوو به رامبه به خواسته نه ته وه ییه کانی کورد له که رکوکدا . که پیویست بوو له سه ره سه رکرایه تی سیاسی کورد به شیوه یه کی زۆر توند وه لآمی ئەم لیدوانه ی (کۆندالیزا رایس) بداته وه، به لام وه ک ئاماژه مان پێدا سه رکرایه تی کورد له جیاتی وه لام دانه وه، بی دهنگی هه لپژارد . له راستیشدا بی دهنگ بوون نیشانه ی رازی بوونه ! کورد که پیگه یه کی به هیزی له عیراقد هه بوو، دهیتوانی تا راده یه کی زۆر به توندی پی له سه ره خواسته نه ته وه ییه کانی دابگری سه بارهت به ناوچه کیشه له سه ره کان، وه ئەمریکا و لایه نی عه ره بی له عیراقد ناچار بکات که به دهنگ جیبه جی کردنی داواکانیه وه بین . چونکه نه ده که له و بارو دۆخه دژواره ی عیراقد به گژ کوردا بچنه وه، به لام سه رکرایه تی کورد ئەمه ی نه کرد . به مهش دهره فه تیکی زۆر گرنگی له ده ستدا .

(1) وه زیری دهره وهی ئەمریکا بوو له سه رده می جۆر بۆشی کوردا .

نه وشيروان مسته فا له و باره يه وه ده لئى : له سالانى يه كه مى دواى رووخانى سه دام حوسيندا، كورد كوژله گه يه كى سه ره كى بوو له پرؤسه ي سياسى عيراقدا، وه ئه مريكا پيؤيستى به كورد بوو . چونكه به شى هه ره زؤرى سوننه دزى ئه مريكا بوو، به شى كى زؤرى شيعه ش دژ به ئه مريكا بوون . ئه گه ر كورد له سه ر كه ركوك به قسه ي ئه مريكاي نه كردبا، قابيله شه ر ئه بوو له نيوان كورد و ئه مريكادا . ره نكه هه ندئى ناكوكى سياسى ئه بوو، له ملاره فشار دروست ئه بوو، هه ندئى شتى له م بابه ته ئه بوو، به لام ئه گه ر ئيمه سوورباينه له سه ر هه ندئى كه له لويست، پيموايه ده مانتوانى بيچه سپينين (گوربان له كوئوه گه يشته كوئى، چاپى ۲۰۰۹، ل ۲۴) .

ئه مريكا سه باره ت به پرسى كه ركوك، نه ك ته نيا له سه ر ئاستى ناوخوى عيراقدا سياسه تىكى نا ته ندروستى په يره و كرد، به لكوو له سه ر ئاستى هه ريئميشدا سياسه تىكى هه له ي پياده كرد . چونكه زياتر له جاريك پرسى كه ركوكى له گه ل توركيادا تاوتوئى كرد . ئاشكرايه كه توركيئا ئه گه ر بؤى بلوئى چاوى له كه ركوك بريوه، به لام به پيئى ياساى نيوده وه لته تى توركيئا مافى ئه وه ي نيه ده ست بخاته نيؤ پرسه ناوخوييه كانى عيراقه وه . ئه م جاره ش هه لويستى سه ركردايه تى سياسى كورد جيگه ي پرسيا بوو . چونكه به رامبه ر به هينانى توركيئا بؤ نيؤ پرسى كه ركوك، هيج كاردانه وه يه كى نيشان نه دا !!

هه ندئى له چاوديرانى سياسى بؤچوونيان وايه، كه ئه مريكا بؤ تيپه پاندنى كيشه ي كه ركوك ده يه ويست سازش به كورد بكات . چونكه به رزه وه ندئى له وه دا نه بوو كه كيشه كه به پيئى خواسته كانى كورد چاره سه ر بيئت . ئه مريكا له پشت قه يرانه كانه وه به ئاشكرا به (بارزانى و تاله بانى) ده ووت كه نابيئت هيج كرده وه يه كى يه كالايانه ئه نجام بده ن و هيج توندوتيزيه كيش له نيوان كورد و عه ره ب و توكماندا دروست بيئت . له راستيدا ئه مريكا ده يه ويست بارزانى و تاله بانى ته نازول بكه ن له سه ر كه ركوك (گوڤارى لقين، ژ ۷۶، ۱۰، ۲۰۰۸، ل ۳۹) .

له دواى پرؤسه ي ئازادى عيراقدا، سه ركردايه تى سياسى كورد له زؤربه ي بونه گرنگه كاندا پشتيوانى له تيپوانينه كانى ئه مريكا كرده وه . بؤ نمونه له نووسينى (ياساى به ريؤه بردنى ده ولت و ده ستور) دا، كورد لايه نگره يه كى زؤرى له تيپوانينه كانى ئه مريكا كرد . ئه گه ر چى كورد توانى فيدرالى و ماده ي (۱۴۰) له ده ستوردا بچه سپينيت، به لام له سه ر خواستى ئه مريكا زياتر پيئاگرى نه كرد له سه ر مافه نه ته وه ييه كانى خوى . چونكه سه ركردايه تى كورد له سه ر ئه و باوه ربه بوو، ئه گه ر ئه مريكا له خوى رازى بكات بؤ ئاينده ي پرسى كورد باشتره . ئه م ليكدا نه وه يه ي سه ركردايه تى كورد زؤر هه له بوو . چونكه پيؤيست بوو هه ندئى جار په نا

به‌ریتە به‌ر هه‌ره‌شه و فشاری سیاسی، تا‌کوو ئەم‌ریکا و لایه‌نی عه‌ره‌بی له عێراقدا ناچار بکات به‌وه‌ی باشتر ریز له خواسته نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی کورد بگرن . له لایه‌کی تریشه‌وه پێویست بوو سه‌رکردایه‌تی کورد زیاتر بایه‌خ به به‌هیزتر کردنی توانا ناو‌خۆییه‌کانی هه‌ریم بدات، بۆ ئەوه‌ی له‌و رێگه‌یه‌وه بتوانی باشتر خواسته نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی کورد له عێراقدا بچه‌سپینی . نه‌ک فاکتەری ناو‌خۆیی پشت‌گۆی بخت و به پشت به‌ستن به فاکتەری دەرەکی هه‌ول بۆ به‌ره‌و پێش‌بردنی پرسى کورد بدات .

یه‌کێک له‌و که‌ناڵه گ‌رنگانه‌ی که ده‌وله‌ت و گه‌لان ده‌توانن سو‌دی زۆری لێ ببینن بۆ به‌ دیه‌ینانی به‌رژه‌وه‌نده‌یه‌کانیان، بریتیه له که‌ناڵی (لۆبی کردن)⁽¹⁾ . کورد له باشوری کوردستاندا له بواری لۆبی کردندا زۆر دواکه‌وتوو . چونکه حیزبه سیاسیه‌کان درکیان به‌وه نه‌کردوه یان نه‌یانویستوه سو‌د له‌و که‌ناڵه گ‌رنگه وه‌ربگرن، بۆ پێش‌خستنی پرسى نه‌ته‌وه‌یی کورد .

حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان و هه‌ر دوو حیزبه ده‌سته‌ل‌انداره‌که (یه‌کێتی و پارتی)، له‌م دوایه‌دا تا راده‌یه‌ک بایه‌خیان به پێش‌خستنی بواری لۆبی کردن داوا له ئەم‌ریکا‌دا، به‌لام بایه‌خ‌دانیان به لۆبی کردن له ئە‌وروپا‌دا، تا راده‌یه‌کی زۆر پشت‌گۆی خستوو . چونکه سه‌رکردایه‌تی سیاسی کورد له هه‌ریمی کوردستاندا له‌و بر‌وايه دایه، که ته‌نیا ئە‌م‌ریکا کاریگه‌ری زۆری له سه‌ر چاره‌نوس و ره‌وتی رووداوه سیاسیه‌کانی عێراقدا هه‌یه ، وه ئە‌وروپا که‌متر کاریگه‌ری به‌سه‌ر بارو‌دۆخی کوردستان و عێراقه‌وه هه‌یه . ئە‌مه‌ش لێ‌کدانه‌وه‌یه‌کی زۆر هه‌له‌یه . چونکه نا‌کرێ رۆلی گ‌رنگی ئە‌وروپای له هاوکێشه سیاسیه‌کانی جیهاندا نادیده بگیری .

هه‌ر له‌م باره‌یه‌وه دکتۆر بورهان یاسین پێی‌وايه، پێویسته دبلۆماسیه‌تی کوردی له دەر‌ه‌وه چالاک بک‌ریت، به تاییه‌تی له ئە‌وروپا، بۆ گه‌یاندنی نیگه‌رانی و کێشه‌کان وه‌کو که هه‌ن . واته ده‌بی سه‌رکردایه‌تی کورد ئە‌و هه‌له‌یه راست بکاته‌وه، که له سێ — چوار سالی دوا‌ی پرۆسه‌ی

⁽¹⁾ مه‌به‌ست له (لۆبی کردن)، واته به‌کار هێنانی هه‌موو ئە‌و شێ‌وازه ره‌وا و سه‌رده‌میان‌ه‌یه بۆ فشار دروست کردن له‌سه‌ر ناوه‌نده‌کانی بریار‌دانی ولاتێک یان لایه‌نێک . بۆ ئە‌وه‌ی له بریار‌دانی سیاسیدا ، ره‌چاوی به‌رژه‌وه‌ندی ئە‌و گروپه بکات که په‌نا‌ی بردۆته به‌ر ئە‌م فشاره .

نازادی عیراق، تا راده‌یه‌کی زۆر چالاکیه دبلۆماسیه‌کانی له رۆژئاوای ئه‌وروپادا راگرتبوو (عیراقی دواى سه‌دام...، چ، ۲۰۰۸، ل ۳۰۱) .

مایکل رۆبن به‌م جۆره سه‌رنجی خۆی له سه‌ر لۆبی کوردی دهرده‌بپۆی ؛ لۆبی کوردی به چاکی ئه‌دای خۆی نه‌کردوه . بۆ ئه‌مه‌ش چه‌ند هۆیه‌ك هه‌ن یه‌که‌م : لۆبیه کاریگه‌ره‌کان له واشنتۆن پێویسته دۆست دروست بکه‌ن له نێوان هه‌ر دووکه دیموکراتیه‌کان و کۆماریه‌کان . نوینه‌ره‌کانی حکومه‌تی هه‌رێم ته‌نیا دۆستی ئه‌وانه که له ده‌سته‌لا‌تدان، به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ده‌سته‌لا‌ت له ئه‌مریکادا ده‌گۆرپۆیت، هه‌ر دووکه دیموکراتیه‌کان و کۆماریه‌کان باوه‌رپیان وایه که کورد دۆستی راسته‌قینه نیه دووهم : نوینه‌ره‌کانی کورد له‌وه تیناگه‌ن که جیاوازیه‌ك هه‌یه له نێوان حکومه‌تی هه‌رێمی کوردستان و به‌رژه‌وه‌ندیه گشتیه‌کانی کورد ... سێ‌یه‌م : حکومه‌تی هه‌رێمی کوردستان هه‌له ده‌کات بۆ دۆستایه‌تی پاره بدات به خه‌لك . له واشنتۆن پێده‌که‌نن و گالته ده‌که‌ن به خه‌لكی له شێوه‌ی دیک ناب و هاری شوت و جانگیز چاندار . جیی گارنه‌ر که کورد به دۆستی ده‌زانی . له واشنتۆن که‌س به جددی هه‌چ شتیك له‌وانه وه‌رناگرپۆیت، که له لایه‌ن حکومه‌تی هه‌رێمه‌وه پاره‌یان پێده‌به‌خشرپۆی چواره‌م : بنه‌ماله‌ی بارزانی کاریگه‌ری کوردی له‌ناو برده‌وه، مه‌سرور و مه‌نسور دینه واشنتۆن و چاوپێکه‌وتن له‌گه‌ل به‌رپرسا‌ن ده‌که‌ن، بی ئه‌وه‌ی به قوباد تاله‌بانی⁽¹⁾ بلین، له ئه‌نجامدا ئه‌مه ئالۆزیه‌ك دروست ده‌کات .

کورد ئه‌گه‌ر بیه‌ویت و لاتیککی دیموکرات بکات به دۆستی خۆی، هه‌له‌یه ته‌نیا هه‌ول بۆ ئه‌وه بدات له ناو ده‌سته‌لا‌تدا دۆست په‌یدا بکات، به‌لك، و ده‌بی‌ت له نێو ئۆپۆزیسیۆن و سه‌رجه‌م ئه‌و ناوه‌ندانه‌ی کاریگه‌ریان هه‌یه به‌سه‌ر برپاری سیاسی له و لاتدا دۆست دروست بکات . هه‌روه‌ها ده‌بی‌ت له دهره‌وه‌دا هه‌وله‌کان به‌و ئاراسته‌یه چه‌ر بکرینه‌وه که دۆستی ستراتیجی دروست بکری‌ت بۆ گه‌لی کورد و دۆزه نه‌ته‌وه‌یه‌که‌ی، نه‌ك بۆ ده‌سته‌لا‌تی کوردی . چونکه ده‌سته‌لا‌ت گه‌ره‌نتی به‌رده‌وام بوونی نیه، به‌لام گه‌لی کورد و دۆزه‌که‌ی به نه‌گۆرپاوی ده‌مینه‌وه .

ئه‌و ده‌زگا سیاسی و که‌لتوری و دبلۆماسیانه‌ی به توانایه‌کی ماددی زۆر دروست ده‌کری‌ن، به شێوه‌یه‌کی سیسته‌ماتیک به که‌سانی حیزبی و زمان نه‌ناس و رۆژئاوا نه‌ناس و خزم و ناسیاوی ده‌سته‌لا‌تداران پڕ ده‌کرینه‌وه، که‌سانیک که خاوه‌نی بچوکترین زانیاری نین له سه‌ر پیکهات و میژوو و ئه‌زموونی سیاسی ئه‌و و لاتانه‌ی که تیایدا ده‌ژین و سه‌ر له بچوکترین ئه‌ته‌کی‌تی

(1) تا سالی (۲۰۱۱) قوباد تاله‌بانی نوینه‌ری حکومه‌تی هه‌رێم بوو له واشنتۆن .

دبلۆماسی دهرناکهن (نیگایه که له ئیستا...، ۲۰۰۹، ل ۹۱). ههر لهو بارهیه وه هیرش عه بدولره حمان⁽¹⁾ ده لئ: ئه وانه ی له نوینه رایه تی حکومه تی ههریم له ئه مریکا دا کار ده که ن، ئه زموونی دبلۆماسیان نیه و هینده ی کار بۆ حیزب ده که ن کاریان بۆ کورد نه کردوه (گۆقاری لئین، ژ ۹۲، ۶ ی ۲۰۰۹، ل ۱۶). ئه مه ش ئه و راستیه ده سه لمینئ که کارمه ندی نوینه رایه تیه کانی حکومه تی ههریم له دهره وه، وه ک زۆر له ده زگا گرنگه کانی تری سه ر به حکومه ت، به ر له وه ی خۆیان به کارمه ندی حکومه ت بزائن، خۆیان به کادیری حیزبی له قه له م ده دن .

له راستیدا حکومه تی ههریم ته نیا له ئه مریکا و به ریتانیدا نوینه رایه تیه کی نیمچه رسمه هه بوو، نه وه که له هه یج ولاتیکی تر نوینه رایه تی نه بوو . له گه ل ئه وه شدا تا (۲۰۱۴) هه یج یه کێک له م دوو ولاته، به فه رمی دان نه نابوو به نوینه رایه تیه که ی حکومه تی ههریم . به پئی ده ستوری عیراقی پئویسته له بالۆزخانه کانی ولات له دهره وه دا نوینه رایه تی ههریمه کان هه بیته، بۆ به رپوه بردنی کاروباری ههریمه کان . به م جۆره پئویسته بوو حکومه تی ههریم کاری له سه ر ئه وه کردبا که له گشت بالۆزخانه کانی عیراقدا نوینه رایه تی ههریمی کوردستان هه بیته، به لام ههرچه نده وه زیری وه زاره تی دهره وه ی عیراقیش (هۆشیار زبیری) کورد بوو، له گه ل ئه وه شدا کورد نه یه تونی ئه م مافه ده ستوریه پیاده بکات . چونکه حکومه تی ناوه ندی تا ئیستا رازی نه بووه نوینه رایه تی حکومه تی ههریم له بالۆزخانه کانی عیراقدا دا بنریت .

ئه وه ی جیگه ی نیگه رانیه، یه کیتی و پارتی ئه وه نده ی په رۆشی ئه وه ن نوینه رایه تی حیزبه کانیان له ولاتاندا بکه نه وه، ئه وه نده په رۆشی هه ولدان نین بۆ دامه زاندنی نوینه رایه تیه که به ناوی حکومه تی ههریمه وه له و ولاتانه دا . ئه مه ش کاریگه ریه کی خراپی دروست کردوه له سه ر په یوه نده یه سیاسی و دبلۆماسیه کانی حکومه تی ههریم له گه ل دنیا ی دهره وه دا .

له راستیدا گومانئیکی زۆر هه یه له باره ی بوونی په یوه نده یه کی رسمه له نیوان حکومه تی ههریم و ئه مریکا دا . له و باره یه وه هیرش عه بدله حمان ده لئ: هه یج شتیک نیه به ناوی په یوه ندی کورد و ئه مریکا وه، نه بوونیشی نیشانه ی فه شه لی حکومه تی ههریمه، ئه مریکا له چوارچۆیه ی عیراقدا مامه له له گه ل ههریمدا ده کات (گۆقاری لئین، ژ ۹۲، ۶ ی ۲۰۰۹، ل ۱۷). ههر بۆیه کاتی حکومه تی ههریم، کورده وه ی نوینه رایه تی خۆی له ئه مریکا دا راگه یاند و قوباد

(1) جیگری قوباد تاله بانی بوو له نوینه رایه تی حکومه تی ههریم له واشنتون، به لام به هۆی ناکۆکی نیوانیان نه یه تونی له پۆسته که یدا به رده وام بیته . ناوبراو له سه ر لیستی یه کیتی نیشتمانی کوردستان دامه زرا بو .

تالەبانیشی وهك نوینەری خۆی دەست نیشان کرد، وهزارەتی دەرەوہی ئەمریکا رایگەیاندا ؛
 كه ئەوان به شیوەیەکی رەسمی دان بهو نوینەرایەتیەدا نانین و قوباد تالەباییش تەنیا وهك
 هاوڵاتیەکی ئەمریکی دەناسن .

له راستیدا ئەوہی گرنگه بۆ سەرکردایەتی کورد له باشوری کوردستاندا ئەوہیە، كه تا چەند
 له شیوازی سیاسەتەکانی دنیای ئەمرۆ گەشتووہ، بەتایبەتی له دۆخی سیاسەتی دارژژاوی
 دەرەوہی ئەمریکا، وه درك بهو خالانە بکات كه له ئاراستەیی سیاسەتەکانی دەرەوہی
 ئەمریکادا هەیه و چۆن و له کویدا له گەل ئامانجەکانی کوردا یەك دەگرەنەوہ، تاكوو كه لکیان لی
 وەربرگیت (به جیھانبوون و کورد، ۲۰۰۶، ل ۱۰۸) . كه چی ئەوہی له گۆرەپانی سیاسیدا
 دەبینرئ ئەوہیە، كه سەرکردایەتی کورد نەیتوانیوہ خۆی له گەل ئاراستەیی ئامانج و
 سیاسەتەکانی ئەمریکادا بگونجینئ .

دافید ستۆرۆبین رەخنە له دەستەلاتی کوردی دەگرئ، كه له رووی لۆبی کردنەوہ بهغدا
 پشتگوئ خستووہ و قورسای خستۆتە سەر دەرەوہ . وه لهو بارەیهوہ دەلئ : کورد دەتوانئ
 لۆبی بەهیز له ناو حکومەتی عێراقیدا دروست بکات، بوونی کورد چەندە بەهیز بیئ له
 عێراقدا، هیندەش بەرژەوہندی ئەمریکا زیاتر دەکەوئتە ژیر دەستی کورد . کورد خەون به
 دروست کردنی لۆبیوہ دەبینن له دەرەوہی عێراق . له راستیدا کورد دەبی لۆبی خۆی له
 ناوخۆی عێراقدا بەهیز بکات . چونکه ئیستا بریاره گرنگەکانی عێراق له دەست کوردا نیه
 (گۆقاری لقی، ژ ۸۶، ۳، ۲۰۰۹، ل ۶۶) .

له پیش پڕۆسەیی ئازادی عێراقدا پەيوەندی کورد و بەغدا پەيوەندیەکی زۆر لاواز و نا
 دۆستانە بوو، بەلام له دواي پڕۆسەیی ئازادیدا کورد راستەوخۆ بەشداره له ناوہندەکانی
 سیستەمی فەرمانرەوای عێراقدا، وه پەيوەندیەکانی له گەل بەغدادا له چوارچۆیەکی سیاسی
 و یاسایی دایه . کورد تاكو پیگەیی سیاسی خۆی بەهیزتر بکات، دەتوانی کاریگەری زیاتری
 هەبیئ بەسەر ناوہندەکانی بریار دان له پایتەختدا (بەغدا) . تا چەند کوردیش بتوانئ بەغدا
 بخاتە ژیر کاریگەری خۆیوہ، ئەوہندەش ئەمریکا و خۆرئاوا هەولئ خو نزیك کردنەوہ دەدن
 له گەل کوردا . چونکه بەرژەوہندیەکی زۆریان له عێراقدا هەیه . له راستیدا ئەگەر کورد
 سەرکەوتوو نەبیئ له زیاتر پیشخستنی توانا ئیداری و سیاسیهکانی، ئەوا له بەرژەوہندی
 ئەمریکا و رۆژئاوادا نابییئ كه دۆستایەتیەکی راستەقینە له گەل کوردا بنیات بنینن .

دافید ستورۆبین له دريژدهی قسهکانیدا له باره ی ههولئ سهرکردایهتی کورد بۆ دروست کردنی لۆبیهکی بههیز له ئەمریکادا، دهلئ : ئەمه ههولئیکى بئ ئاکامه . چونکه سیاسهتی ئەمریکا له سهر پاراستنی بهرژه وهندی میلله ته که ی ئاراسته ده کرئت نه که هیچ لایه نیک . ئەوهی کاریگه ری ده بئ ئەوه یه، که به هۆی بوونی ژماره یه کی زۆر کوردی شاره زه له بواری سیاسهت له ئەمریکادا، ده توانرئت شه قامی ئەمریکی یان سیاسیه کانی ئەمریکا له وه تئبگه یه نرئت که پشتیوانی کردنی کورد چه نده بۆ ئەمریکا گرنگه (سه رچاوه ی پیشوو، هه مان لاپه ره) .

ئەمریکا وه که بههیزترین ولاتی جیهان، به چاویکی پر بایه خه وه سه یری رۆژه لاتی ناوه راست ده کات . چونکه چه ندین بهرژه وهندی ستراتیجی له ناوچه که دا هه یه . بئگومان ئامانجی سیاسى ئەمریکا، ئامانجیکى ئەخلاقى روت نیه تا خۆی پابه ند بکات به گه راندنه وه ی ماف بۆ ماف خوراوان . له م گۆشه نیگایه وه، ئەمریکا به بهرژه وهندی نازانئ که چاره سه ر کردنی کیشه ی نه ته وه یی کورد به ئەرکی سه ره کی خۆی بزانی، به لām ئەوه ی لیره دا گرنگه ئەوه یه، که له دواى راپه رین ئامانج و بهرژه وهندی کانی ئەمریکا چه ندین جار له بهرژه وهندی کوردا شکاونه ته وه . که سه رکردایه تی سیاسى کورد ده ی توانی سویدیکی ئیجگار زۆر له وه دره فه تانه وه ربگرئت، به لām کورد نه ی توانی مامه له یه کی زۆر دروست و شیاو به رامبه ر به خواست و سیاسه ته کانی ئەمریکا بگرئته به ر . له خواره ودا هه ول دده م به کورتی ئاماژه به چه ند هه لۆبئستیکى سیاسى ئەمریکا بده م که به قازانجی بهرژه وهندی کانی کورد شکاونه ته وه :

– سه رپه رشتی کردنی بنکه ی ئاسمانی ئەنجهرلیک له لایه ن ئەمریکاوه، که ئەرکی چاودیری کردنی هئلی (۳۶) ی ئاسمانی بوو، که به وه هۆیه وه حکومه تی عیراقی نه ی توانی په لاماری ناوچه ئازاد کراوه کانی کوردستانی باشور بداته وه . ئەم بنکه یه ئەرکه کانی له (۱۹۹۱) تا (۲۰۰۳) دريژده ی کئشا .

– سه رپه رشتی کردنی پرۆسه ی ئاشته وایی له کوردستاندا له دواى هه لگه رسانی شه ری ناوخۆ، که دواتر ریکه وتننامه ی واشنتۆنی لیکه وته وه، به وه هۆیه شه وه شه ری ناوخۆ کۆتایی پئپهات .

– فشار خستنه سه ر (یه کئتی و پارتی) له (۲۰۰۲) دا له لایه ن ئەمریکاوه بۆ یه کخستنه وه ی په ره له مان و حکومه تی هه ریمی کوردستان، که له هه مان سالدا یه کگرته وه ی په ره له مانى لیکه وته وه .

– له ناو بردنی رژی می سه دام له پرۆسه ی ئازادی عیراقد، که تاوانی زۆر گه وه ری به رامبه ر به کورد ئەنجام دابوو، که هه میشه مایه ی مه ترسی و دلاره واکئیه کی زۆر بوو بۆ کورد .

- ریگه‌دان به‌هیزی پێشمه‌رگه‌ی کوردستان بۆ چوونه ناوچه کێشه له‌سه‌ره‌کان له‌ دواى پرۆسه‌ی ئازادی عێراقدا .
- پشتگیری کردنی ئەمریکا له‌ چه‌سپاندنی سیسته‌می فیدرالی له‌ ده‌ستوری عێراقدا، که داواکاریه‌کی سه‌ره‌کی سه‌رکردایه‌تی سیاسی کورد بوو .
- ریگه‌گرتن له‌ هه‌وله‌کانی تورکیا بۆ ده‌ست خستنه‌ نێو کاروباری کوردستان و عێراق له‌ دواى پرۆسه‌ی ئازادیدا، که ئەمه‌ش هه‌ر داوایه‌کی سه‌ره‌کی کورد بوو .
- به‌ درێژایی مانه‌وه‌ی سوپای ئەمریکا له‌ عێراقدا به‌ شێوه‌یه‌کی ره‌سمی (٢٠٠٢ - ٢٠١٢)، ریگری کرد له‌ هه‌لگیرسانی شه‌ر له‌ نیوان کورد و سوپای عێراقیدا له‌ ناوچه کێشه له‌سه‌ره‌کاندا، که بێگومان دروست بوونی شه‌ر له‌ و ناوچانه‌دا بۆ کورد مه‌ترسیه‌کی گه‌وره بوو .
- له‌ راستیدا کوردیش هه‌ندێ چاکه‌ی له‌ گه‌ڵ ئەمریکادا کردوه، که بۆ ئەمریکا زۆر گرنه‌گ و به‌ سود بووه . له‌ پرۆسه‌ی ئازادی عێراقدا کورد به‌ ئاشکرا پشتیوانی خۆی بۆ ئەمریکا راگه‌یاند و به‌ خۆشحاله‌یه‌وه پێشوازی له‌ هاتنی هێزه‌کانی کورد بۆ کوردستان . نه‌ک هه‌ر ئه‌وه به‌ لکو هیزی پێشمه‌رگه‌ش شان به‌ شانی سوپای ئەمریکا، به‌ شداری کرد له‌ پرۆسه سه‌ربازیه‌کاندا . هه‌روه‌ها له‌ چه‌ندین بۆنه‌دا سه‌رکردایه‌تی کورد چووه‌ته ژێر فشاری به‌رپرسیاری ئەمریکا و چاوپۆشی له‌ خواسته نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی کردوه، ته‌نیا له‌ پینا و رازی کردنی ئەمریکادا . به‌م جۆره کورد چه‌ندین جار به‌ سازشکردن له‌ خواسته سیاسی و نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی، هاوکاریه‌کی زۆری ئەمریکای کردوه، که به‌هۆیه‌وه به‌رپرسیاری ئەمریکا چه‌ندین جار توانیان پێکهاته‌کانی سوننه و شیعه رازی بکه‌ن و خۆیان له‌ هه‌لومه‌رجه دژواره‌کان ده‌رباز بکه‌ن .
- جیاوازی هه‌ره گه‌وره له‌ نیوان ئەمریکا و سه‌رکردایه‌تی کوردا ئه‌وه بووه، زۆربه‌ی ئه‌و چاکانه‌ی ئەمریکا که له‌ گه‌ڵ کوردا کردویه‌تی، زیاتر له‌ گوشه نیگای ئامانج و به‌رژه‌وه‌ندیه ستراتیجیه‌یه‌کانیه‌وه بووه، نه‌ک پشتیوانی و خزمه‌ت گه‌یاندن به‌ کورد . که‌چی مه‌به‌سته‌ی سه‌رکردایه‌تی کورد له‌ پشتیوانی و هاریکاری ئەمریکا، زیاتر بۆ رازی کردن و به‌ ده‌سته‌ینانی پشتیوانی ئه‌و ولاته زله‌یزه بووه . وه زۆر جار له‌ پینا و ئه‌و ئامانجه‌دا، سه‌رکردایه‌تی کورد چاوپۆشی له‌ ماف و خواسته نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی خۆی کردوه !! یه‌کێک له‌ گه‌وره‌ترین هه‌له‌کانی سه‌رکردایه‌تی سیاسی کورد ئه‌وه بوو، ته‌نیا ده‌یه‌ویست له‌ ریگه‌ی گوێ رایه‌لی کردنی ئەمریکا، هاوسۆزی و پشتیوانی ئه‌و ولاته به‌ ده‌ستبێنی . کورد زۆر به‌ که‌می په‌نای ده‌برده

به‌ر هه‌په‌شه و فشار به‌رامبه‌ر به ئەمریکا له پیناو چه‌سپاندنی خواسته نه‌توه‌یه‌یه‌کانیدا، له کاتی‌کدا که خاوه‌ن پینگه‌یه‌کی به‌هیز بوو له عێراقدا، وه ده‌یتوانی له چه‌ندین دۆخی سیاسیدا ئەمریکا و حکومه‌تی ناوه‌ندی ناچار بکات، به‌له‌به‌ر چاوه‌گرتنی خواسته نه‌توه‌یه‌یه‌کانی .

ئیداره‌ی ئەمریکا بۆ رزگار بوون له قه‌یرانی عێراق، بیری له‌گرتنه‌ به‌ری چه‌ندین نه‌خشه‌ و رینگا کرده‌وه . که‌یه‌کێک له‌وه‌خشانه‌، پرۆژه‌که‌ی جۆزیف بایدن بوو که پینشینیازی دابه‌ش کردنی عێراقی کرد بۆ سێ ناوچه (کورد، سوننه، شیعه) . کۆنگریسی ئەمریکا له (۲۸/۹/۲۰۰۷) دا پرۆژه‌که‌ی بایدنی په‌سه‌ند کرد، به‌لام بپیاره‌که‌ توانای پابه‌ند کردنی حکومه‌تی ئەمریکی نه‌بوو (عێراقی دوا‌ی سه‌دام، ۱۷، ۲۰۰۸، ل ۳۹۱) . دوا‌جاریش ئیداره‌ی ئەمریکا به‌به‌رژه‌وه‌ندی نه‌زانی ئەم پرۆژه‌یه‌ له‌ عێراقدا جیبه‌جی بکات .

له‌ کاتی راگه‌یانندی بپیاره‌که‌ی کۆنگریس سه‌باره‌ت به‌ دابه‌ش کردنی عێراق بۆ سێ ناوچه‌، سه‌رکردایه‌تی کورد له‌ چه‌ند بۆنه‌یه‌کدا پشتیوانی خۆی بۆ بپیاره‌که‌ راگه‌یاند، به‌لام له‌ راستیدا پینویست بوو له‌ سه‌ر کورد که هه‌لمه‌تیکی سیاسی و دبلۆماسی گه‌وره‌ بخاته‌ گه‌ر، له‌ پیناو رازی کردنی واشنتۆن به‌وه‌ی که جیبه‌جی کردنی ئەم بپیاره‌ی کۆنگریس له‌ به‌رژه‌وه‌ندی گه‌لانی عێراق و ئەمریکاش دایه . هه‌رچی لایه‌نی عه‌ره‌بی بوو له‌ عێراقدا، زۆر به‌ توندی به‌گه‌ژ ئەم بپیاره‌ی کۆنگریسدا چوه‌وه .

ئیداره‌ی ئەمریکا چه‌ندین هه‌ول و رینگه‌ی تری گرت به‌ر بۆ خۆ دهرباز کردن له‌ زه‌لکاوی عێراقدا . یه‌کێک له‌وه‌ولانه‌ ناماده‌ کردنی راپۆرتیک بوو سه‌باره‌ت به‌ دانانی نه‌خشه‌یه‌ک بۆ چاره‌سه‌ر کردنی قه‌یران و کیشه‌کانی عێراق، که راپۆرته‌که‌ به‌ ناوی خاوه‌نه‌کانیه‌وه‌ ناسرا (بیکه‌ر - هاملتن) . نوسه‌رانی راپۆرته‌که‌ گرنگیه‌کی پینویستیان به‌ بۆچوون و تیروانینه‌کانی کورد نه‌دا . به‌ تایبه‌تی ژماره‌یه‌ک له‌ پینشینه‌زانه‌کانی راپۆرته‌که‌، راسته‌وخۆ بوونه‌ هۆی نیگه‌رانی و دله‌راوکی له‌ لایه‌ن سه‌رکردایه‌تی کورده‌وه‌ (سه‌رچاوه‌ی پینشو، ل ۲۹۹—۳۰۰) .

به‌رپرسیانی کورد ناره‌زایه‌تییه‌کی توندیان نیشاندا دژی پینشینه‌زانی راپۆرته‌که‌ سه‌باره‌ت به‌ نیوده‌وله‌تی کردنی کیشه‌ی که‌رکوک . له‌ کاتی‌کدا که پینشووتر سه‌رکردایه‌تی کورد هه‌ولێکی زۆریدا بۆ به‌ نیونه‌ته‌وه‌یی کردنی کیشه‌ی ناوچه‌ ملاملانی له‌ سه‌ره‌کان، وه‌ له‌ ماده‌ی (۵۸) دا توانی بیچه‌سپینێ، که دواتر به‌ ته‌واوی له‌ ماده‌ی (۱۴۰) ی ده‌ستوری هه‌میشدا چه‌سپینرا . که به‌م شیوه‌یه‌ باس له‌ چاره‌سه‌ر کردنی کیشه‌که‌ ده‌کات ؛ له‌ حاله‌تی نه‌گه‌یشتن به‌ چاره‌سه‌ری کۆتایی کیشه‌ی که‌رکوک، ئەنجومه‌نی سه‌رۆکایه‌تی ده‌وله‌ت بۆی هه‌یه‌ داوا له‌

نه‌توه یه‌کگرتوو‌ه‌کان بکات که که‌سایه‌تیه‌کی نیوده‌وله‌تی لیوه‌شاوه دیاری بکات بۆ ناویژیوانی کردن له پرسى که‌رکوکدا . که‌چی سه‌رۆکی هه‌ریم (مه‌سعود بارزانی) به‌توندی ره‌تی کرده‌وه که کیشی‌ه‌ی که‌رکوک بدریته ((گروپی نیوده‌وله‌تی پشتیوانی عێراق)) ، وه‌ک له پیشنیازی راپۆرت‌ه‌که‌ی (بیکه‌ر - هاملتن) دا هاتوو‌ه (سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۳۰۲) . ئەمه‌ش ئەو راستیه‌ ده‌گه‌ینی، که سه‌رکردایه‌تی کورد خاوه‌نی هه‌لسه‌نگاندنیکی باش و تیروانینیکی ستراتیجی نیه بۆ پرسى ناوچه کیشه‌ له‌سه‌ره‌کان .

هه‌روه‌ها راگه‌یاندنی سه‌رۆکایه‌تی هه‌ریم ئەو پیشنیازه‌ی راپۆرت‌ه‌که‌شی ره‌تکرده‌وه، که باس له‌وه ده‌کات ؛ داها‌تی نه‌وت بخریته ژیر ده‌سته‌لاتی حکومه‌تی ناوه‌ندیه‌وه و له‌سه‌ر بنه‌مای ژماره‌ی دانیش‌توان دابه‌ش بکری . که له راستیدا ئەم پیشنیازه‌ جیاوازیه‌کی ئەوتۆی نیه له‌گه‌ڵ ماده‌ی (۱۰۹) و (۱۱۰) ی ده‌ستوری عێراقدا، که له ماده‌ی (۱۰۹) دا هاتوو‌ه ؛ نه‌وت و گاز مولکی هه‌موو گه‌لی عێراقه له گشت هه‌ریم و پارێزگا‌کاندا . له ماده‌ی (۱۱۰) شدا هاتوو‌ه ؛ حکومه‌تی ئیتحادی له‌گه‌ڵ حکومه‌ته هه‌ریمه‌کان و پارێزگا‌کان هه‌لده‌ستی به به‌ریوه‌بردنی ئەو نه‌وت و گازه‌ی که له کێلگه‌کانی ئیستا دهرده‌هینری، به شیوه‌یه‌ک که داها‌ته‌که‌ی به یه‌کسانی به‌سه‌ر هه‌موو ولاندا دابه‌ش بکری (سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۳۰۳) . ئەمه‌ش ئەوه ده‌گه‌ینی که له ده‌ستوردا کورد هه‌ندی ماده‌ی و بره‌گه‌ی په‌سه‌ند کردوه، دواتر بۆی دهرکه‌وتوو‌ه که ئەو ماده‌ی و بره‌گانه له به‌رژه‌وه‌ندی ئەودا نین . که ئەمه‌ش زیاتر ساویلکه‌یی و کورت بینی سیاسی‌ه‌کانی کورد ده‌گه‌ینی .

سه‌رۆکایه‌تی هه‌ریمی کوردستان ره‌خنه‌ی توندیشی له‌و پیشنیازه‌ی راپۆرت‌ه‌که‌ی (بیکه‌ر - هاملتن) گرت، که داوای دواخستنی ریفرا‌ندۆم ده‌کات له سه‌ر که‌رکوک (سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۲۸) . له کاتی‌کدا که ریفرا‌ندۆم زۆر له واده‌ی خۆی دواکه‌وتوو‌ه، وه کوردیش ناتوانی هیچ له‌و باره‌یه‌وه بکات . چونکه ریفرا‌ندۆم ده‌بی بکه‌ویته دوا‌ی قو‌ناغی گه‌رانه‌وه‌ی هاوردنه‌کان و ئاسایی کردنه‌وه‌ی دۆخی ئیداری پارێزگا‌که و چاره‌سه‌ر کردنی کیشی‌ه‌ی زه‌وی و زار، که هیچ پیشکه‌وتنیکی ئەوتۆ له‌م باره‌یه‌وه تۆمار نه‌کراوه .

دوا‌ی ئەوه‌ی ئەم‌ریکا له چه‌ندین بۆنه‌دا نه‌ک هه‌ر ته‌نیا پشتگیری له داخوازیه‌کانی کورد نه‌کرد، به‌لکو له پینا‌و رازی کردنی لایه‌نه‌کانی تر دا فشاری ده‌خسته سه‌ر کورد . ئەمه‌ش سه‌رکردایه‌تی کوردی ناچار کرد که هه‌ندی جار نیگه‌رانی و ناره‌زایی دهر‌به‌رپۆی به‌رامبه‌ر به هه‌لۆیست و سیاسه‌ته‌کانی ئەم‌ریکا له عێراقدا . رۆبه‌رت ئۆلسن که سه‌ردانی کوردستانی

کردوه و دوو جار چاوی به نیچیروان بارزانی⁽¹⁾ که وتوو، باس له وه دهکات که زۆر به باشی درکی بهم تیروانینهانی سیاسی ته دارانی کورد کردوه، وه لهو بارهیه وه ده لئ: کوردهکان ئیستا پێیان وایه که ئەمریکا هاوکاری پیلانهکانی مالکی دهکات بۆ دهرکردنی کوردهکان له ناوچه مملانی له سه رهکان و هه ولدان بۆ ئه وهی ئه و ناوچانه به کردوه بخهینه سه ر حکومه تی ناوه ندی (گۆقاری لقی، ۱۲، ۸۰، ۱۲، ۲۰۰۸، ۴ ل).

دوای ئه وهی مالیکی توانی هه ندی پێشکه وتن به ده ست بێنی له رووی ئه منیه وه . ویستی هیز و ده سه ته لاتی خۆی له ناوچه کیشه له سه ره کانی شدا سه پێنی . هیزکی زۆری هینایه ئه م ناوچانه، وه توانی پێشمه رگه ناچار بکات که له ناوچه کانی (سه عدیه و قه ره ته په) دا پاشه کشی بکات . هه ولیدا له (که رکوک و خانه قین) ی شدا هه مان سیناریۆ دووباره بکاته وه، به لام ئه م جاره یان سه رکه وتوو نه بوو . له خانه قیندا زۆر نه مابوو شه ر له نیوان هیزی پێشمه رگه و سوپای عیراقیدا رووبدات . سه رکردایه تی کورد که هه یج هه لویستیکی ئه ریینی له لایه ن ئەمریکه کانه وه هه ست پێنه کرد، ئەمریکای تاوانباری کرد به وهی لایه نگری حکومه تی مالیکی دهکات له کیشه ی ناوچه مملانی له سه ره کاندایه . که له راستیشدا ئەمریکا دژی به هیز بوونی حکومه تی ناوه ندی نه بوو له پێناو چه سپاندنی ئاسایش و ئارامی له سه رتاسه ری عیراقدا . بۆ ئەمریکا ئه وه گرنگتر بوو که له ناوچه کیشه له سه ره کاندایه ئاسایش سه قامگیر هه بێ، نه ک خواسته نه ته وه بیه کانی کورد ره چاو بکری . به مه ش ده توانین بلێین، نیگه رانی سه رکردایه تی کورد له جیگه ی خۆیدا بوو .

ناوچه کیشه له سه ره کان زۆر ده وله مه ندن به سه رچاوه ی په ترۆل، که ئه مه له لای ئەمریکا بایه خێکی زۆری هه یه . ره نگه به رژه وه ندی ئەمریکا له وه دا نه بیته، ئه م ناوچانه بگه رینه وه سه ر کوردستان . چونکه هه ریمی کوردستان له رووی سیاسی و یاساییه وه خاوه ن سه روهری نیه و ئاینده سیاسی که شی روشن نیه . بۆیه دوور نیه ئەمریکا خوازیاری ئه وه بیته، ئه م ناوچانه بگه رینه وه ژێر ده سه ته لاتی راسته قینه ی حکومه تی ناوه ندی . که به کرده وه ش له دوای ئه نجام دانی ریفرا ندۆمه که ی (۲۵/۹/۲۰۱۷)، ئەمریکا چاوپۆشی کرد له گه رانه وه ی هیزه کانی حکومه تی ناوه ندی بۆ ناوچه کیشه له سه رکان .

(1) ئه و کات له (۲۰۰۸) دا سه رۆکی حکومه تی هه ریمی کوردستان بوو .

نیچپروان بارزانی له لیدوانیکدا بۆ (AP) ⁽¹⁾ ره‌خنه‌ی له سیاسه‌تی ئەمریکا گرت به‌رامبەر به‌کێشه‌ی کورد و وتی « ئەمریکا هیچ گرنگی به‌کێشه‌کان نادات و هه‌رچیان پێ ده‌لێن له‌سه‌ر مافی گه‌له‌که‌مان، ئەوان وه‌ک ئالۆز کردنی باری سیاسی عێراق لێکی ده‌ده‌نه‌وه». له‌وه‌لامی لیدوانه‌که‌ی نیچپرواندا، وته‌ بیژی وه‌زاره‌تی دهره‌وه‌ی ئەمریکا (رۆبه‌رت ود) رایگه‌یاندا « پێویسته‌ عێراقیه‌کان خۆیان به‌ریگه‌ چاره‌ی دیموکراسی کێشه‌کانی خۆیان چاره‌سه‌ر بکه‌ن، له‌بری چاوه‌پوان کردن و پشت به‌ستن به‌ ئەمریکا » هه‌روه‌ها له‌ درێژه‌ی قسه‌کانیدا وتی « له‌ عێراقدا دیموکراسی هه‌یه، ئەرکی ئەمریکا نیه‌ هیچ لایه‌نێک دُنیا بکاته‌وه (هه‌فته‌نامه‌ی ئاوینه، ژ، ۱۶، ۲، ۲۰۰۹، ل، ۱) .

له‌ راستیدا ئامانجی راسته‌قینه‌ی ئەمریکا له‌ رووخاندنی رژیمی سه‌دامدا، زیاتر به‌رژه‌وه‌ند خوازی بوو نه‌ک ئەخلاق، به‌لام به‌ خۆدزینه‌وه‌ی له‌ ئەرکه‌ ئەخلاقه‌کانی به‌رامبەر به‌ عێراق به‌ گشتی و کورد به‌ تاییه‌تی، ئەمریکا دووچاری ره‌خنه‌یه‌کی زۆر هات . چونکه‌ دوای هاتنی هیزه‌کانی ئەمریکا بۆ ناو خاکی عێراق، نه‌یارانی ئەمریکا له‌ ناوخۆ و دهره‌وه‌ی عێراقدا توانیان ره‌وشی ئارامی و سه‌قامگیری له‌ ولاتدا له‌بار به‌رن . ئەمه‌ش له‌ پیناو شکست پێهینانی ئامانج و سیاسه‌ته‌کانی ئەمریکا له‌ عێراق و ناوچه‌که‌دا . بۆیه‌ له‌ رووی ئەخلاقه‌وه، ئەرکی ئەمریکا بوو که‌ هه‌موو هه‌ولێکی بخاته‌ گه‌ر بۆ رزگار کردنی عێراق له‌و بارودۆخه‌ دژواره‌ی که‌ تێی که‌وتبوو . هه‌رچی سه‌باره‌ت به‌ کوردیشه، له‌به‌ر ئەوه‌ی کورد له‌ سه‌ره‌تای پرۆسه‌ی نازادی عێراق و دوای پرۆسه‌که‌ش پشتیوانیه‌کی زۆری له‌ ئەمریکا کرد، وه‌ چه‌ندین جاریش ئاماده‌ بوو که‌ چاوپۆشی له‌ خواسته‌ نه‌ته‌وه‌ییه‌کانی بکات ته‌نیا بۆ به‌ ده‌سته‌هینانی ره‌زومه‌ندی ئەو ولاته . بۆیه‌ پێویست بوو له‌ سه‌ر ئەمریکا که‌ پابه‌ند بێت به‌ ئەرکه‌ ئەخلاقه‌کانی به‌رامبەر به‌ کورد، وه‌ هه‌موو هه‌ول و توانایه‌کی بخاته‌ گه‌ر بۆ چاره‌سه‌ر کردنی کێشه‌کانی نیوان کورد و به‌غدا، نه‌ک پشت له‌ کورد بکات و بلێت با چاوه‌پوانی ئەوه‌ نه‌کات به‌ پشت به‌ستن به‌ ئەمریکا کێشه‌کانی چاره‌سه‌ر بێت .

له‌ راستیدا که‌ (رۆبه‌رت ود) ده‌لێ ((له‌ عێراقدا دیموکراسی هه‌یه))، ئەم قسه‌یه‌ ته‌نیا بۆ خۆدزینه‌وه‌ بوو له‌ ئەرکه‌ ئەخلاقه‌کانیدا به‌رامبەر به‌ عێراق و هه‌ریمی کوردستان . چونکه‌ به‌پێی راپۆرتی ریکخواه‌ نیوده‌وله‌تیه‌کان، عێراق به‌ یه‌کێک له‌ گه‌نده‌لترین ولاتانی دنیا

⁽¹⁾ کورتکراوه‌ی (ئەسۆشیت پریس)، که‌ ده‌زگایه‌کی میدیایی جیهانیه .

داده نرئ و له ریزه کانی پی شه وه دایه له بواری پیشیل کردنی مافه کانی مرؤفدا . به راستی زور جیگه ی سه رنجه که ولاتیک بهم شیوه یه بیته، چون ده کری باس له دیموکراسی بوونی بکری؟!

ئه مریکا بهر له جیهیشتنی عیراق، بو ریخستن وه ی شیوه ی په یوه ندیه کانی له گهل حکومتی عیراقدا، پیشنیازی ئیمزا کردنی ریکه وتنیکی ئه منی کرد له گهل به غادا . ولاته هه ریمیه کان، به تایبه تی ئیران و سوریا دژایه تیه کی زوری ئه م ریکه وتنه یان کرد . له ناوخوای عیراقیشدا (شیعه و سوننه) دژایه تی خویان به رامبه ر به ریکه وتنه که نیشاندا . ته نیا سه رکردایه تی کورد پشتیوانی له ئیمزا کردنی ریکه وتنه که کرد، که له راستیشدا ریکه وتنه که له هه موویان زیاتر دژی به رژه وه ندیه کانی کورد بوو . چونکه به پیی ریکه وتنه که، ئه مریکا هه م خوازیاری کۆتایی پیهنان بوو به بوونی هیزه کانی له عیراقدا، وه هه میش خواستی گه راندنه وه ی سه ره وه ی راسته قینه ی هه بوو بو ده ولته ی عیراق . ئه مه له کاتیکدا که کیشه سه ره کیه کانی نیوان کورد و به غدا به هه لپه سیژدراوی مابوونه وه . دهرنجام (شیعه و سوننه) به هوی فشار خستنه سه ر ئه مریکا، توانیان به شیکی زور له داواکاریه کانیان له ریکه وتنه که دا جئ بکه نه وه . که چی کورد سه ره پای ئه وه ی هه جیشی ده ست نه که وت، به لام به هوی پشتیوانی کردنی ریکه وتنه که، له لایه ن ئیران و سوریا وه تووشی دژایه تیه کی زور هات .

کاتی پالیئوروی دیموکرا ته کان له ئه مریکا (ئوباما) بووه سه رۆک کۆمار، ئامانجی سه ره کی ئیداره که ی بووه ؛ په له کردن له کشاندنه وه ی هیزه کانی له عیراقدا . ئه مه ش له پیناوی رزگار کردنی ولاته که ی له زه لکاوی عیراقدا . چونکه ئه مریکا نه ک هه ر نه یتوانی پرۆژه و به رنامه کانی له عیراقدا بچه سپینیته ، به لکوو رووبه پرووی چه ندین کیشه و قه یرانی ئالۆز بووه وه و به هه زاران سه ربازیشی له ده ستدا، وه له ناوخوای ئه مریکاشدا کۆشکی سپی رووبه پرووی ره خنه ی گه وره بووه وه . بۆیه ئه مریکا به پیی ریکه وتنی کشانه وه ی هیزه کانی له عیراقدا، له گهل به غدا له سه ر خشته یه ک ریکه وت بوو چونه دهره وه ی هیزه سه ربازیه که ی له عیراقدا . که کۆتایی (۲۰۱۱) دانرا به دوا به روار بوو چونه دهره وه ی دوا سه ربازی ئه مریکا له خاکی عیراقدا .

ئیداره ی ئوباما ویستی عیراق به م بارودۆخه خراپه به جینیلئ، که گیرۆده ببوو به ده ست چه ندین قه یران و کاری تیکدهرانه . چونکه جیهیشتنی عیراقیکی به م شیوه یه، شکستیکی گه وره بوو بو حکومتی ئه مریکی . بو ئه م مه به سه ته حکومته که ی ئوباما هه ولئیکی چر و پری

گرته بهر به ئومیدی چاره سهر کردنی کیشنه و گرفته کانی عیراق . که بیگومان دژوارترین کیشنه عیراقیش، کیشنه نه ته وهی کورد بوو . ئوباما جیگره کهی خوی (جۆزیف بایدن) ی راسپارد بۆ جیبه جیکردنی نه خشه و بهرنامه کانی ئیداره کهی سه بارهت به چاره سهر کردنی کیشنه هه لپه سیژدراوه کانی عیراق . له م پیناوه دا ئه مریکا داوای له لایه نه عیراقیه کان کرد که سازش قبول بکن . له راستیشدا هیچ کیشنه یه که بی سازشکردن چاره سهر نابیت، به لام به ره چاو کردنی ئه و دۆخه ی که کورد له عیراقدا هه یه تی، سازشکردن بۆ ئه و، واته دهست هه لگرتن ده گه پینی له ماف و خواسته نه ته وه یه یه کان .

هیلتنه رمان⁽¹⁾ له م باره یه وه ده لئی : ئیداره ی ئوباما ده یه ویئت که (حکومتی فیدرالی و ههریم) بتوانن کیشنه کانی نیوانیان له ریگه ی ناشتی و دانوستانه وه چاره سهر بکن . ئه و ئیداره یه به روونی به حکومتی ههریمی راگه یاندوه که له سهر پرسی کهرکوک پشتیوانی ناکات (گوڤاری لڤین، ژ 95، 7، 2009، ل 17) . کیشنه که هه ر ئه وه نیه که ئه مریکا پشتیوانی کورد ناکات له پرسی کهرکوکدا، به لکوو چه ندین جاریش داوای له سه رکردایه تی کورد کردوه، که سازش له خواسته نه ته وه یه یه کانی بکات سه بارهت به کهرکوک .

سیناتور (جۆزیف بایدن) که خاوه نی پرۆژه ی دابه ش کردنی عیراق بوو بۆ سئ ههریمی فیدرالی، کاتی بووه جیگری سه رۆکی ئه مریکا، کورد زۆر خۆشحال بوو له سهر ئه و بنچینه یه ی که رهنگه ناوبراو پرۆژه کهی بکاته بنه مایه کی سه ره کی له ستراتیجیه تی ئیداره ی تازه ی ئه مریکا دا به رامبه ر به عیراق . که چی کاتی ناوبراو پۆسته تازه کهی وه رگرت، پابه ندی خوی نواند به هیله گشتیه کانی سیاسه تی ئیداره ی ئوباما به رامبه ر به عیراق، وه جاریکی تر باسی له م پرۆژه یه نه کرده وه . له م باره یه وه دیفید ستۆربین (لیکۆله ری ئه مریکی) ده لئی : ئوباما بهر له وه ی بایدن بکاته جیگری خوی، به لینی ئه وه ی لۆ وه رگرتبوو که ده سته برداری پلانی دابه شکردنی عیراق بیئت بۆ سئ ههریم (سه رچاوه ی پیشوو، ژ 8، 98، 2009، ل 11) .

داوای ئه وه ی جۆزیف بایدن یه که م سه ردانی خوی بۆ عیراق ئه نجامدا، به مه به سستی چاره سهر کردنی کیشنه کانی نیوان کورد و به غدا . به هوی ئه وه ی که ناوبراو خاوه نی (پرۆژه ی دابه ش کردنی عیراق) بوو، له لایه ن حکومتی ناوه ندیه وه پیشوازیه کی ئه رینی لینه کرا . وه

(1) راویژکاری نه ته وه یه کگرتوه کان و جیگری بهرپرسی گروهی قهیرانه نیوده وه له تیه کان بوو له خۆره لاتی

حکومەتی عێراقی لە سەر زاری وتە بیژی سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیران (عەلی دەباغ) بە ئاشکرا دژایەتی خۆی راگەیاند بەرامبەر بە هاتنە ناوێ وەهێ ئەمریکا لە کێشەکانی نیوان هەریم و بەغدادا. کەچی سەرکردایەتی کورد بە پێچەوانەی حکومەتی ناوەندیەوه، خۆشحالی خۆی بە سەردانی بایدن دەرپرسی. لەو بارەیهوه مەسعود بارزانی (سەرۆکی هەریمی کوردستان) ئامادەیی خۆی دەرپرسی بۆ یارمەتی دانی بایدن لە پێناو سەرخستنی پەیمانەکە لە عێراقدا. کە دواتر دەرکەوت سەرکردایەتی سیاسی کورد پەلە لە کردووە لە پشتیوانی کردنی جۆزیف بایدندا، وەک نوێنەری سەرۆکی ئەمریکا بۆ چارەسەر کردنی کێشەکانی نیوان کورد و بەغدا. چونکە ئەو راستیە زوو دەرکەوت کە دوا جار ناوبراو نوێنەرایەتی سیاسەت و بەرژەوێندیەکانی ئەمریکای دەکات، ئەک نوێنەرایەتی بیروکە و ئەندێشەکانی خۆی. ئەوهی بۆ کورد زۆر جێگە نیگەرانی بوو ئەوه بوو، زۆری ئەخایاند لەوه تێگەشت کە بایدن ئەک هەر وەک دۆستی کورد مامەڵە لەگەڵ کێشەکاندا ناکات، بەلکو هەلوێستیشی بەرامبەر بە خواستەکانی کورد زۆر ئەریینی نیه.

لەو بارەیهوه دەقیقە ستۆریین دەلی: بایدن لە سەردانی دوایدا بۆ عێراق، بە مەبەستی لێک نزیك کردنەوهی کورد و بەغدا ((راستەوخۆ بە بارزانی و تالەبانی راگەیانداوە کە هەرگیز ئەمریکا پشتیوانیان ناکات لە گەراندنەوی ناوچەکانی جیی مەملانی، وە لەو پەيوەندیە تەله‌فۆنیەشی بەلینی لی وەرگرتوون کە ئەگەر دژایەتی مالیکی بکەن، ئیدارە ی ئوباما پشت لە کورده‌کان دەکات، وە بەلینی ئەوه‌شی وەرگرتووە کە دەبیّت بە زوویی یاسای نەوت و غاز تێپەرینیّت و کۆتایش بە کێشە ی پەکە کە بینن. لە بەرامبەردا هیچ بەلینیکی بە بارزانی و تالەبانی نەداوە)) (گۆفاریفین، ۷، ۹۵، ۲۰۰۹، ۱۷).

بەمەش دەرکەوتی کە بایدن وەک دبلۆماسە ئەمریکەکانی پیش خۆی، هەولێ داوێ لە ریگە ی فشار خستنه سەر کورد کێشەکانی عێراق چارەسەر بکات. چونکە ئەمریکا ئەوهی بۆ ئاشکرا ببوو، کە زۆر ئەستەمە پیکهاتەکانی تر ناچار بە سازش کردن بکرین. دەرئەنجام دەرکەوت کە سەرکردایەتی کورد زۆر بە هەلە لە سیاسەتی ئەمریکا گەیشتبوو، کاتی لەو باوهرەدا بوو کە بە گۆی رایەلی و نەرمی نواندن دەتوانی سۆز و پشتیوانی ئەمریکا بە دەست بهیئری. چونکە (شیعە و سوننە) بە پێچەوانە ی کورد، لە بری گۆی رایەلی پەنایان بردە بەر فشار و بەکار هیئانی هەرپەشە. بەمەش تا رادەیه‌کی باش سەرکەوتوو بوون لە سەپاندنی خواستەکانیان بە سەر ئەمریکادا. ئەمە لە کاتیکیدا کە کورد تاکە پیکهاتە ی عێراق بوو لە

کاتی پرۆسەى ئازادى عێراق و دواى پرۆسەكەش، پشتیوانى له ئەمريكا دەکرد و خۆى به دۆستى ئەو دەزانى .

هەر چەندە سەرکردایەتى كورد له سالى (٢٠٠٧) بهو لاهه، له زۆر بۆنه دا رهخنه و گلهیى ههبوو له سیاسهتەکانى ئەمريكا له عێراقدا، بهلام زۆریه جار كه ئەمريكا فشارىكى توندی خستۆته سەر، ئەوا توانیویەتى سەرکردایەتى كورد ناچار بكات به گوى رایه لى كردن . بۆ نموونه له (٢٠٠٩) دا سەرۆكى هەریم سوور بوونی خۆى راگەیاندا له سەر تێپەراندنى دەستورى هەریم، بهوهى بخریته بهردەم راپرسى جەماوەریهوه . هەرچەندە توێژى رۆشنبیران و بهشیكى بهرچاوى شهقامى كوردیش دژى تێپەراندنى دەستورهكه بوون، به پاساوى ئەوهى كه پهله كراوه له پهسەند كردنى له پەرلهماندا و خەلك ئاگادارى و زانیارى پێویستى نیه له بارهى ناوهروكى دەستورهكه، بهلام سەرۆكایەتى هەریم هەر سوور بوو له سەر ئەنجام دانى راپرسیهكه . كهچى كاتى حكومهتى ناوهندى دژایهتیهكى توندى بهرامبەر به دەستورهكه نیشاندا، وه ئەمريكاش فشارىكى زۆرى خسته سەر سەرۆكایەتى هەریم بۆ راگرتنى پرۆسەى راپرسیهكه، ئەوا سەرۆكى هەریم خۆى ناچار بینی كه گوى له داواكهى ئەمريكا بگریت و پرۆسەى راپرسیهكهشى بۆ كاتیكى نادیار دواخست .

لهو بارهیهوه (فەلاح مستهفا)⁽¹⁾ جهختى لهسەر ههبوونی فشارى ئەمريكا كردهوه له بارهى راپرسیهكهى دەستورهوه، وه لهم بارهیهوه وتى : بایدن پێى وتین ئەگەر دهكرى دهنگان له سەر دەستور دوا بخەن (هفته نامەى ئاوینه، ژ١٩٢، ١١، ٢٠٠٩، ٤٧).

ئەمريكا له بەرژهوهنديدا نهبوو كه مەملەتیى نێوان كورد و حكومهتى ناوهندى بگاته ناستى پێكدادانى چهكدارى . بۆیه چەندین جار رێگرى كرد له دروست بوونی بارودۆخىكى لهم شێوهیه . ئەمەش زیاتر له بەرژهوهندی كودرا بوو، نهك حكومهتى ناوهندى . چونكه پێگه و توانای حكومهتى ناوهندى له روى سیاسى وسەربازیهوه، ناتوانى بهراورد بكرى لهگەڵ حكومهتى هەریمی كوردستاندا . هەر بۆ رێگه گرتن له رووبەرپوو بوونهوهى كورد و بهغدا، سوپای ئەمريكا له دوا سالى مانهوهى له عێراقدا، هێزىكى هاوبهشى پێك هینا له هێزهكانى خۆى و سوپای عێراق و هێزى پێشمهركهى كوردستان له ناوچه كێشه لهسەرەكاندا . كه ئەم

(1) بهرپرسى فهڕمانگهى پهیوهنديهكانى دهرهوهى حكومهتى هەریمی كوردستان بوو ، له سەردەمى حكومرانی نیچیروان بارزانیدا .

دۆخه سویدیکی تریشی ههبوو بۆ کورد، ئه ویش شه رعیهت دان بوو به بهره وامی بوونی پێشمه رگه له م ناوچانه دا، به لام دواي کشانه وهی هیزهکانی ئەمریکا له عێراقدا، ئەم هیزه هاوبه شهش هه لوه شایه وه .

ئیداره ی ئوباما به په رۆشه وه پابه ند بوونی خۆی جیبه جی کرد سه باره ت به کشاندنه وهی هیزهکانی خۆی له عێراق له به روار ی دیاری کراودا . به مه ش له کۆتایی (۲۰۱۱) دا زۆربه ی هیزهکانی ئەمریکا خاکی عێراقیان به جیهیشت . هه ر چه نده واشنتۆن نه یتوانی چاره سه ریکی گونجاو بۆ کیشه ئالۆز و هه ستیارهکانی عێراق بدۆزێته وه . به مه ش دهرکه وت که هه رچه نده ئەمریکا توانی رژی می دیکتاتۆری سه دام بروخینی، به لام له عێراقدا نه یتوانی ئەزمونیکی سه رکه وتوو پێشکه ش بکات .

ئەم گۆرپانکاریه ی ئەمریکا له عێراقدا دروستی کرد، به پله یه ک به قازانجی (شیععه و ئییران) ته واو بوو . پیکهاته ی (سوننه) ش گه وره ترین زیانمه ندی ئەم گۆرپانکاریه بوو . چونکه دواي زیاتر له (۸۰) سال له حوکمرانی له عێراقدا، ده سه ئلاتی سیاسی له ده ست چوو . کوردیش ئەگه ر چی تا راده یه ک سو دمه ند بوو له په رۆسه ی ئازادی عێراقدا، به لام ئەگه ر له بری نه رمی نواندن و مه رای ی کردنی بهره وامی بۆ ئەمریکا، هه ول ی ئەوه ی دابوايه که سو د له به هیزی پینگه سیاسی و سه ربازیه که ی وه ربگری بۆ سه پانندی خواستهکانی به سه ر ئەمریکا و به غدادا، ئەوا بیگومان ده سه که وتی زۆر زیاتری ده بوو .

به چوونه دهره وهی هیزهکانی ئەمریکا له عێراق له (۲۰۱۱) دا، ولات رووبه رووی هه ره شه و ته نگه ژه ی زۆر گه وره تر بووه وه . به جیهیشتنی عێراق به م شیوه یه له لایه ن ئەمریکاوه، ئەم راستیه ده سه لمی نی که ئەمریکا نه ک هه ر نه یتوانی ئەرک و ئامانجهکانی له عێراقدا به دیبێنی، به لکو خۆی ناچاریش بینی که ریگه ی هه لاتن بگریته به ر له بهره دم چه ندين ئەرکی گه وره ی ئەخلاق ی و سیاسی له ولاته که دا .

سهرنجیك سه بارهت به په ره سه ندنه سیاسیه کانی کوردستان

له دواى كشانه وهى هیزه کانی ئەمریکا له عێراقدا

وهك ئاماژه مان پێدا له كۆتایی (٢٠١١) دا، هیزه کانی ئەمریکا به رسمى خاکی عێراقیان به جیهیشت . بهمهش سه رده مێکی نوێی سیاسی له عێراقدا دهستی پێکرد، که دهتوانین به سه رده می یه کلا کردنه وهی مملانیکان ناوی بنیین له غیابی هیزه کانی ئەمریکادا .

ئه گهر هاتنی هیزه کانی ئەمریکا بۆ عێراق، بوو بپته هۆی تیکدانی رهوشی ئەمنی و سیاسی ولات . ئەوا چوونه دهره وهی بووه هۆی خراپتر کردنی باری ئارامی و سه قامگیری له ولاتدا . ههول ددهین به کورتی ئاماژه یه که به رهوشی سیاسی کوردستان بدهین، له دواى كشانه وهی هیزه کانی ئەمریکا له عێراقدا .

ئه گهرچی ئەمریکا هیزه کانی له عێراقدا کشاندهتوه، کهچی به رده وام ههولێ دها که کیشهی نیوان کورد و بهغدا نه گاته ئاستی تهقینه وه . ئاشکرایه له ئه گهری رووبه روو بوونه وهی نیوانیان و تیکچوونه په یوه ندیه کانیان، رهنگه ئەمریکه کان بیده نه پال ئە لایه نهی که گرنگی زیاتری ههیه بۆیان، ئەویش عه ره به کانن (بلاوکراوهی میترۆ، ژ٤٤، ١٤٠٩، ٢٠٠٩) . وهك ئە وهی که له دواى ریفرا ندۆمی (٢٠١٧) ی هه ریمی کوردستان روویدا . که له راستیشدا چه ندین جار هه ست به وه کراوه که ئەمریکا له هه وله کانیدا بۆ چاره سه ر کردنی کیشه کانی نیوان کورد و بهغدا، لایه نگری حکومه تی ناوه ندی کردوه، نه ک حکومه تی هه ریم .

هۆی ئە وهی که عه ره ب له عێراقدا گرنگی زیاتری ههیه بۆ ئەمریکا ئە وهیه، که دهسته لاتى حکومه تی ناوه ندی به دهسته وهیه و له لایه ن ولاتانی عه ره بپشه وه پشتیوانیه کی زۆری لیده کری . کهچی کورد که خاوه نی حکومه تی هه ریمی کوردستانه، هه ریمه که ی له به رده م ئاینده یه کی نا رۆشن دایه له رووی سیاسی و ئەمنیه وه . چونکه هه م له ناوخۆدا ئیداره یه کی به هیز و یه کگرتووی نیه ^(١)، هه م له سه ر ئاستی دهره وه شدا هه ره شه یه کی زۆری له سه ره .

^(١) له دواى دروست بوونی شه پری ناوخۆ (١٩٩٤—١٩٩٧) تا ئیستا (٢٠٢٠) ، ناوچه کانی یه کیتی و پارتهی له رووی ئیداریه وه به شیوه یه کی راسته قینه یه کیان نه گرتۆته وه .

دوای روخانی رژیمی سه‌دام، ئەمریکا سه‌ره‌تا له سه‌ر ئەو باوه‌ره‌ بوو که حکومه‌تیکی ناوه‌ندی به‌هێز له به‌رژه‌وه‌ندی عێراق و ئەمریکادا نیه . ئەمه‌ش به‌هۆی خرابی ئەزمونی تۆتالیتاری سه‌دام حوسین له رابردوودا، به‌لام دوای داروخانی بارودۆخی سیاسی و ئەمنی له ولاتدا، ئەمریکا به‌ره‌ هاته سه‌ر ئەو باوه‌ره‌ی که عێراق پێویستی به‌ ده‌سته‌لاتیکی ناوه‌ندی به‌هێز هه‌یه، که هه‌م بتوانیت ئاسایش له ولاتدا جێگر بکات، وه هه‌میش داکۆکی له سه‌روه‌ی خاکی عێراق بکات . به‌ شیوه‌یه‌کی تر ده‌توانین بڵین، دوای روخانی رژیمی به‌عس له عێراقدا، سه‌ره‌تا ئەمریکا خوازیاری چه‌سپاندنی دیموکراسی بوو . هه‌ر بۆیه‌ش پشتیوانی له سیستمی فیدرالی کرد . چونکه سیستمی فیدرالی پێچه‌وانه‌ی ده‌سته‌لاتیکی ناوه‌ندی به‌هێزه، که ئەمه‌ی دوا بیان هه‌ره‌شه‌یه‌ بۆ سه‌ر ژبانی دیموکراسی له ولاتدا . ئەم سیاسه‌ت و رێبازه‌ی ئەمریکا ته‌واو کۆک بوو له‌گه‌ڵ به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یه‌کانی کوردا . که‌چی دوای ئەوه‌ی عێراق به‌ ته‌واوی له‌ رووی ئەمنیه‌وه‌ دارووخا، ئەمریکا هاته سه‌ر ئەو باوه‌ره‌ی که بوونی ده‌سته‌لاتیکی ناوه‌ندی به‌هێز پێویسته‌ بۆ عێراق، تاکوو بتوانی به‌سه‌ر بارودۆخی ئەمنیدا زال بیت . ئەمه‌ش وای کرد که ئەمریکا ئەم جاره‌یان که‌متر باس له دیموکراسی و فیدرالیه‌ت بکات. واته ئامانجی به‌رای ئەمریکا له عێراقدا له دیموکراسیه‌وه‌ گۆرا بۆ چه‌سپاندنی ئاسایش، که ئەمه‌یان ته‌واو پێچه‌وانه‌ بوو له‌گه‌ڵ به‌رژه‌وه‌ندی و خواسته نه‌ته‌وه‌یه‌کانی کوردا .

له‌م باره‌یه‌وه‌ (سکۆت کاپینته‌ر) داکۆکی له دیدی ئەمریکا ده‌کات سه‌باره‌ت به‌ پشتیوانی له بوونی ده‌سته‌لاتیکی ناوه‌ندی به‌هێز له عێراقدا و ده‌لی : قسه‌ کردن له بوونی حکومه‌تیکی به‌هێز یان عێراقیکی فیدرالی، هه‌رگیز دژ به‌یه‌ک ناوه‌ستنه‌وه . . . . . عێراق ئیستا پێویستی به‌ حکومه‌تیکی فیدرالی به‌هێز هه‌یه، تا رێگه‌ بگریت له گشت ده‌ست تیوه‌ردانیکی دهره‌کی . ئەمه‌ش تاکه رێگه‌یه‌ که هه‌موو عێراقیه‌کان بتوانن له‌و کێکه‌ی دروستی ده‌که‌ن بیخۆن (گۆفاری لقین، ژ٩٢، ٦، ٢٠٠٩، ل٤٠) . که‌چی ئەوه‌ی راستی بیت پێچه‌وانه‌ی بۆچوونه‌که‌ی ناوبراو راسته . چونکه حکومه‌تی فیدرالی، واته وه‌رگرتنه‌وه‌ی به‌شیکی زۆر له ده‌سته‌لاته‌کانی حکومه‌تی ناوه‌ندی و دابه‌ش کردنه‌وه‌ی به‌سه‌ر حکومه‌ته هه‌ریمیه‌کاندا . هه‌ر کاتیک ده‌سته‌لاتی حکومه‌تی ناوه‌ندی به‌هێز بوو، ده‌بیته‌ مایه‌ی هه‌ره‌شه‌ بۆ سه‌ر ده‌سته‌لاتی حکومه‌ته هه‌ریمیه‌کان .

ئەگەر چی کشانه‌وه‌ی هیزه‌کانی ئەمریکا له عێراقدا زۆر له به‌رژه‌وه‌ندی کوردا نه‌بوو، به‌لام سه‌رکردایه‌تی سیاسی کورد له کاتی رێکه‌وتنی به‌غدا و ئەمریکا‌دا له‌سه‌ر دانانی خشته‌یه‌که‌ بۆ بردنه‌ دهره‌وه‌ی هیزه‌کانی ئەمریکا له عێراقدا، هه‌لوێستیکی زۆر ئه‌رێنی به‌رامبه‌ر به رێکه‌وتنامه‌که‌ نیشاندا و بێ هیچ مه‌رجێک پشتیوانی لێکرد . له کاتی‌کدا که (سوننه و شیعه) چه‌ندین تێبینیان له سه‌ر رێکه‌وتنه‌که‌ هه‌بوو . ئەم بێخه‌مییه‌ی سه‌رکردایه‌تی کورد له باره‌ی رێکه‌وتنامه‌ی کشانه‌وه‌ی هیزه‌کانی ئەمریکا له عێراقدا، بووه‌ مایه‌ی دروست بوونی چه‌ندین پرسیار و سه‌رنج له لایه‌ن چاودێرانی سیاسیه‌وه . که هه‌ندیکیان پێیان وایه‌ دوور نیه‌ ئەمه‌ په‌یوه‌ندی به‌ هاتنی کۆمپانیا فره‌ ره‌گه‌ز و زه‌به‌لاحه‌کانه‌وه‌ هه‌بێت بۆ به‌ره‌م هێنان له هه‌ریمی کوردستاندا، به‌تایبه‌تی له‌ بوا‌ری په‌ترۆلدا . راسته‌ هاتنی ئەم کۆمپانیا نه‌ جێگه‌ی دابخۆشیه‌، به‌لام نا‌کرێت چاره‌نوسی سیاسی هه‌رێم به‌ بوونی ئەم کۆمپانیا نه‌ له کوردستاندا گری‌ بدری . چونکه ئەم کۆمپانیا نه‌ به‌ دوا‌ی به‌رژه‌وه‌ندیدا ده‌گه‌رێن، ئەگه‌ر سه‌به‌ی به‌رژه‌وه‌ندیان له کوردستاندا نه‌ما، ئەوا بێ دوو دلی هه‌رێم به‌ جێدێڵن . وه‌ک ئەوه‌ی که هه‌ندیکیان له دوا‌ی ته‌قینه‌وه‌ی نا‌کوکیه‌کانی نیوان هه‌رێم و به‌غدا له (٢٠١٧) دا، به‌رژه‌وه‌ندیان له‌وه‌دا نه‌ما له خاکی هه‌رێمدا بمێننه‌وه .

جێهێشتنی عێراق له لایه‌ن سوپای ئەمریکاوه‌، له ناوخۆی وڵادا کاردانه‌وه‌ی جیا جیای به‌ دوا‌دا هات . شیعه‌ پشتیوانی خۆی بۆ کشانه‌وه‌ی هیزه‌کانی ئەمریکا نیشاندا . چونکه به‌ چوونه‌ دهره‌وه‌ی ئەمریکا له وڵادا، شیعه‌ بووه‌ به‌هیز ترین پیکهاته‌ی عێراق، به‌ تایبه‌تی که ده‌سته‌لاتی سیاسی به‌ ده‌سته‌وه‌یه‌ و له لایه‌ن ئێرانیشه‌وه‌ پشتیوانیه‌کی زۆری لێده‌کرێ . هه‌رچی سوننه‌یه‌ به‌ روا‌له‌ت خۆشحالی خۆی نیشاندا که (سوپای داگیرکه‌ر) خاکی عێراق به‌ جێدێڵی، به‌لام له راستیدا به‌ ره‌فتاره‌کانیه‌وه‌ دیار بوو که کشانه‌وه‌ی هیزه‌کانی ئەمریکای به‌ به‌رژه‌وه‌ند نه‌زانیبی . چونکه به‌ نه‌مانی هیزه‌کانی ئەمریکا له عێراقدا، شیعه‌ توانی زیاتر بالا‌ ده‌ستی خۆی سه‌پێنی . هه‌رچی سه‌باره‌ت به‌ کوردیشه‌، نیگه‌رانیه‌کی زۆری پێوه‌ دیار بوو . چونکه ئەمریکا به‌بێ ئەوه‌ی بتوانی کێشه‌ هه‌له‌په‌سێردراوه‌کانی نیوان کورد و به‌غدا چاره‌سه‌ر بکات، هیزه‌کانی خۆی به‌ ره‌سمی له عێراقدا کشانده‌وه . بوونی هیزه‌کانی ئەمریکا له عێراقدا، ئەگه‌ر بۆ کورد سویدیکی زۆر گه‌وره‌شی نه‌بێت، به‌لام به‌ لایه‌نی که‌مه‌وه‌ گه‌ره‌نتیه‌که‌ بۆ پاراستنی ئاسایشی هه‌ریمی کوردستان له به‌رده‌م فشار و هه‌ره‌شه‌کانی حکومه‌تی ناوه‌ندیدا .

که کورد له پرۆسەى ئازادى عێراقدا پشتیوانى له ئەمریکا کرد، وه به کرده‌وه‌ش به‌شداری له پرۆسە سەربازیه‌کاندا کرد . وه له پیناوه‌وه‌وتنى سیاسەتى ئەمریکا له عێراقیشدا، چه‌ندین جار چاوپۆشى له خواسته‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کانى خۆى کرد . بۆیه‌ چاوه‌ریی ئەوه‌ی له ئەمریکا ده‌کرد که رۆلێکی گه‌وره‌ ببنی له چاره‌سه‌ر کردنى پرسى کورد له عێراقدا، یان به‌ لایه‌نى که‌مه‌وه‌ چاره‌سه‌ریکی گونجاو و په‌سه‌ند بدۆزیته‌وه‌ بۆ کیشه‌کانى نێوان کورد و حکومه‌تى ناوه‌ندى، به‌ر له‌ بردنه‌ دهره‌وه‌ی هیزه‌کانى خۆى له عێراقدا . کاتى ئیداره‌ی ئەمریکا نه‌ک هه‌ر به‌م ئەرکه‌ هه‌له‌ستا ، به‌لکو له‌ زۆر بۆنه‌شدا پشتگیری له‌ هه‌لوێسته‌کانى به‌غدا کرد به‌رامبه‌ر به‌ کورد . ئەمه‌ وای له‌ هه‌ندى سیاسى و سه‌رکرده‌ی کورد کرد، که‌ بگه‌نه‌ ئەو باوه‌رپه‌ی ؛ ئەمریکا ئەم جاره‌ش وه‌کوو (١٩٧٥) کوردی پشتگوێ خستوو و خیانه‌تێکی تری لێکرد . هه‌رچه‌نده‌ ئەم جاره‌یان ره‌وشى سیاسى عێراق و ناوچه‌که‌ و جیهان، زۆر جیاواز تره‌ له‌ گه‌ڵ بارودۆخى سیاسى له‌ (١٩٧٥) دا . هه‌ر بۆیه‌ش دۆخى نيمچه‌ سه‌ربه‌خۆی هه‌ریمی کوردستان، تا ئیستاش هه‌ر وه‌ک خۆى ماوه‌ته‌وه‌ . ئەگه‌رچی له‌ دواى ريفراندۆمى (٢٠١٧) دا، پینگه‌ی هه‌ریم به‌رامبه‌ر به‌ به‌غدا زۆر لاواز بووه‌ .

دواى ئەوه‌ی هیزه‌کانى ئەمریکا خاکی عێراقیان به‌ جیه‌شت، قه‌باره‌ی مه‌ترسى و هه‌رپه‌شه‌کانى حکومه‌تى ناوه‌ندى بۆ سه‌ر هه‌ریمی کوردستان گه‌وره‌تر بووه‌ . چونکه‌ حکومه‌تى مالیکى هه‌لوێکی زۆرى خسته‌گه‌ر بۆ به‌هیز کردنه‌وه‌ی ده‌سته‌لات و تواناکانى حکومه‌تى ناوه‌ندى له‌ سه‌رتاسه‌رى وڵاندا به‌ هه‌ریمی کوردستانیشه‌وه‌ . هه‌رچه‌نده‌ مالیکى توانى له‌ رووى ئابورییه‌وه‌ هه‌ریم زۆر لاواز بکات، به‌لام له‌ رووى (سیاسى و سه‌ربازى) یه‌وه‌ کورد هه‌ر به‌ به‌هیزی مایه‌وه‌ . که‌چی دواى ريفراندۆمه‌که‌ى (٢٠١٧)، حکومه‌تى عه‌بادى توانى کۆتایى به‌ بالاده‌ستى کورد بنی له‌ ناوچه‌ کیشه‌ له‌ سه‌ره‌کاندا . وه‌ ئیستاش (٢٠٢٠) هه‌ریمی کوردستان له‌ خراپه‌ترین دۆخ دایه‌ له‌ سه‌رجه‌م بواره‌کاندا (ئابورى، ئیدارى، سیاسى، سه‌ربازى، دبلۆماسى ... هتد) .

هه‌ر دوو حیزبه‌ سه‌ره‌کیه‌که‌ى کوردستان، ته‌نیا له‌ ناوخوا دژ و ناکۆک نین، به‌لکو له‌ ئاستى دهره‌کیشدا جیاوازن له‌ رووى هه‌لوێست و تیروانىنى سیاسیه‌وه‌ . مام جه‌لال (له‌ ٢٠١٧ دا کۆچى دواى کردوه) و مه‌سه‌وع بارزانى که‌ دوو کارێزما بوون له‌ نێو حیزبه‌کانیاندا، کاریگه‌رى زۆریشیان هه‌بوو به‌سه‌ر به‌ریوه‌بردنى په‌یوه‌ندیه‌ دهره‌کیه‌کانى هه‌ریمی کوردستان . به‌ دوو شیواى زۆر جیا مامه‌له‌یان له‌ گه‌ڵ ناوه‌نده‌ سیاسیه‌کانى دهره‌وه‌ی هه‌ریمدا ده‌کرد .

مام جه‌لال له مامه‌له کردن له‌گه‌ل دهره‌وه‌دا، به‌گرتنه به‌ری شیوازیکی نهرم و تا راده‌یه‌ک سازشکارانه ناسراو بوو . بۆ نمونه له سالانی سه‌ره‌تای رووخانی رژیمی سه‌دامدا، په‌یوه‌ندیه‌کانی نیوان تورکیا و ههریمی کوردستان زۆر گرژ و ئالۆز بوون، حکومه‌تی تورکیا چهند جارێک هه‌ره‌شه‌ی نه‌نجام دانی له‌شکر کیشی کرد بۆ سه‌ر ههریمی کوردستان . مه‌سعود بارزانی به‌ شیوازیکی توند و زمانیکی زبر وه‌لامی هه‌ره‌شه‌کانی تورکیای دایه‌وه، به‌لام مام جه‌لال به‌ پیچه‌وانه‌وه به‌شیوازیکی نهرم و دۆستانه مامه‌له‌ی له‌گه‌ل کیشه‌که‌دا کرد . نه‌بوونی سیاسه‌ت و تیپوانینیکی هاوبه‌ش له نیوان سه‌رکردایه‌تی (یه‌کیتی و پارتی) دا سه‌باره‌ت به‌ هه‌لسوکه‌وت کردن له‌گه‌ل جیهانی دهره‌وه‌دا، زیانیکی زۆری به‌ پرسی کورد گه‌یاندوه .

جیاوازی نیوان ئەم دوو سه‌رکرده‌یه (مام جه‌لال و مه‌سعود بارزانی) له به‌ریوه‌یهدنی په‌یوه‌ندیه دهره‌کیه‌کاندا، بووه‌ته‌هۆی ئه‌وه‌ی که ده‌وله‌تان و ناوه‌نده سیاسه‌کانی دهره‌وه‌ش به‌ شیواز و تیپوانینی جیا مامه‌له له‌گه‌ل هه‌ر یه‌کیکیاندا بکه‌ن . له‌م باره‌یه‌وه مایکل رۆبن ده‌لی : ئەمریکا به‌ دلنیایی پشتیوانی له‌ تاله‌بانی ده‌کات وه‌ک سه‌رۆک کۆماری عێراق، به‌لام هه‌سته‌کان به‌رامبه‌ر به‌ مه‌سعود بارزانی جیان ...

له‌ رۆژه‌لاتی ناوه‌راستدا له‌ دوا‌ی (۲۰۱۱) چهندین کیشه و رووداوی گه‌وره‌ی جیهانی هاتنه‌ ئارا . ئەم خۆپیشاندا و ململانی چه‌کداریانه‌ی که چهند ولاتیکی گرته‌وه⁽¹⁾، کاریگه‌ری و ره‌نگدانه‌وه‌ی به‌سه‌ر ته‌واوی ناوچه‌که‌دا هه‌بوو . به‌ جۆریک ململانیکان ره‌هه‌ندیکی نیوده‌وله‌تی و مه‌زه‌بیان وه‌رگرت . یه‌کیتی و پارتی به‌هۆی ئه‌و په‌یوه‌ندیه تایبه‌تیانه‌ی هه‌یانه له‌گه‌ل چهند ولاتیکیدا، بوونه لایه‌نیکی به‌شدار له‌ ململانیکاندا⁽²⁾.

له‌م باره‌یه‌وه نه‌وشیروان مسته‌فا (له ۲۰۱۷ دا کۆچی دوا‌ی کرد) له‌ چاوپێکه‌وتنیکیدا له‌گه‌ل که‌نالی KNN له (۲۰۱۲/۸/۱۳) دا وتی : پێویسته کورد نه‌چیتته نیو ئه‌و ململانی

⁽¹⁾ ئەم گۆرپانکاریه سیاسیه‌ی له (۲۰۱۱) به‌ دواوه له‌ چهند ولاتیکی عه‌ره‌بیدا روویاندا، ناسراون به‌ (به‌هاری عه‌ره‌بی) ، که به‌هۆیه‌وه چهند رژیمیکی سیاسی رووخان ، وه‌ک (تونس ، میسر ، لیبیا) . له به‌حرین و عێراقیشدا خۆپیشاندا گه‌وره روویاندا ، به‌لام بێ دهرنجام بوون . له‌ سوریاش زیاتر له (۹) ساله‌ شه‌پێکی گه‌وره‌ی ناوخۆ هه‌یه ، به‌لام تا ئیستا یه‌کلانه‌بووه‌ته‌وه .

⁽²⁾ له‌م چهند ساله‌ی دوا‌یدا ، پارتی په‌یوه‌ندیه‌کی به‌هیزی له‌گه‌ل تورکیادا هه‌یه ، که ئەم ولاته‌ خۆی به‌ پشتیوانی ره‌وتی سوننه‌ ده‌زانێ له‌ ناوچه‌که‌دا ، هه‌رچی یه‌کیتیسه په‌یوه‌ندیه‌کی باشی له‌گه‌ل ئێراندا هه‌یه ، که یارمه‌تیده‌ر و وزه به‌خشی سه‌ره‌کیه بۆ ره‌وتی سیاسی شیعه له‌ ناوچه‌که‌دا .

مه‌زه‌بیهی ئەمرۆ له ناوچه‌که‌دا هه‌یه، وه پێویسته نه‌بیته به به‌شیک له ستراتیجیه‌تی (ئێران، تورکیا یان عێراق) . چونکه هه‌ر جارێک کورد خۆی به‌ستییته‌وه به ستراتیجیه‌تی یه‌کیک له‌وه ده‌وله‌ته هه‌ریمیانه، ده‌رنجام به شکست خواردوویی هاتۆته‌ ده‌ر .

ئهم سه‌رنجه‌ی نه‌وشیروان مسته‌فا تا راده‌یه‌کی زۆر راسته . چونکه ئهم وڵاته هه‌ریمیانه ته‌نیا کاتیگ پشتیوانی له کورد یان پارتیکی کوردی ده‌که‌ن، که وه‌ک ئامرازیکی باش و کارتیکی سیاسی سویدی لێ وهرده‌گرن بۆ به‌ریوه‌بردی مملانی سیاسییه‌کانیان . کاتی کورد بۆ ئه‌وان چیتر سود و که‌لکی نه‌ما، ئه‌وا نه‌ک هه‌ر پشنگوویی ده‌خه‌ن، بگه‌ر هه‌ندی جار ناپاکیشی به‌رامبه‌ر ده‌که‌ن . وه‌ک نمونه (تورک و شیخ محمود) له دوا‌ی جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م ، وه (ئێران و مسته‌فا بارزانی) له (۱۹۷۵) دا .

کیشه‌یه‌کی گه‌وره‌ی کورد له باشوری کوردستاندا له دوا‌ی راپه‌رپینی (۱۹۹۱) ئه‌وه بوو، یه‌کیته‌ی و پارتی وه‌ک دوو حیزبه سه‌ره‌که‌یه‌کی کوردستان، به‌هۆی ئه‌و رکابه‌ری و مملانی تونده‌ی له نیوانیاندا هه‌یه، ئه‌گه‌ر یه‌کیک په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ ده‌وله‌تیکی هه‌ریمی دروست کردبێ، ئه‌وی تر له به‌رامبه‌ردا په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ ده‌وله‌تیکی رکابه‌ردا دروست کردوه . بۆ نمونه ئه‌گه‌ر پارتی په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ ئێراندا به‌هیز بوو بیته، ئه‌وا یه‌کیته‌ی هه‌ولی داوه له تورکیا نزیگ بیته‌وه، یان به‌ پێچه‌وانه‌وه . به‌م جو‌ره هه‌ردووکیان بوونه‌ته ئامرازیکی مملانی، به‌ ده‌ست ئهم دوو ده‌وله‌ته رکابه‌ره‌وه . ئهم راستیه له کاتی شه‌ری ناوخۆی کوردستاندا (۱۹۹۴ - ۱۹۹۷) به‌ ته‌واوی ده‌رکه‌وت .

له دوا‌ی پرۆسه‌ی ئازادی عێراقدا پارتی په‌یوه‌ندییه‌کی باشی له‌گه‌ڵ ئێراندا دروست کرد، له‌گه‌ڵ تورکیادا په‌یوه‌ندییه‌کی پرکیشه و ئالۆزی هه‌بوو . مه‌سه‌ود بارزانی چه‌ندین په‌یامی توند و هه‌ره‌شه ئامیزی ئاراسته‌ی تورکیا کرد، بۆ نمونه له یه‌کیک له‌وه په‌یامانه‌دا وتی : ئه‌گه‌ر تورکیا بیه‌ویته ده‌ست بخاته نیو پرسی که‌رکه‌وه، ئه‌وا ئیمه‌ش ماف به‌ خۆمان ده‌ده‌ین که ده‌ست بخه‌ینه نیو پرسی دیاربه‌کره‌وه . که‌چی دوا‌ی ئه‌وه‌ی پارتی په‌یوه‌ندییه‌کانی له‌گه‌ڵ حکومه‌تی عێراقی و ئێراندا ئالۆزی و کیشه‌ی تیکه‌وت، ئه‌وا به‌ شیوه‌یه‌کی چاوه‌پوان نه‌کراو له تورکیا نزیگ بووه‌وه . به‌ جو‌ریگ (۲۰۱۳) دا کاتی واشنتۆن له باره‌ی کیشه‌ی په‌ترۆله‌وه پشتیوانی له حکومه‌تی مالیکی کرد، پارتی شان به‌شانی تورکیا دژی پێشنیاز و داواکانی ئه‌مریکا وه‌ستایه‌وه . ئهم په‌یوه‌ندیه تایبه‌تییه‌ی پارتی له‌گه‌ڵ تورکیادا، وای کردوه سه‌رۆکایه‌تی هه‌ریم نه‌رمیه‌کی زۆر به‌رامبه‌ر به‌ ویست و خواسته‌کانی تورکیا له عێراقدا نیشان

بدات . ئەگەر چی حکومه‌تی عێراقیش زۆر دژێ دەست خستنه نیو کاروباری وڵاته له لایهن تورکیاوه، به‌لام ئیداره‌ی هه‌ریم ئەم ناره‌زاییانه‌ی به‌غدادی به‌ ته‌واوی پشتگوێ خستوه .
ویکلکس له باره‌ی په‌یوه‌ندی سه‌رۆکی هه‌ریم (مه‌سعود بارزانی) و تورکیا، به‌لگه‌نامه‌یه‌کی خستۆته روو که باس له‌وه ده‌کات سه‌رۆکی هه‌ریم له دیتنی شانیدیکی تورکیادا باسی له‌وه کردوه ؛ ده‌کرێ پرسی که‌رکوک به‌ شیوه‌ی ریکه‌وتنیک چاره‌سه‌ر بکری که کورد زۆر پێ له سه‌ر مافه‌کانی دانه‌گریته له‌م شارهدا .

له راستیدا ناتوانین راستی ئەم زانیاریه‌ی ویکلکس زۆر پشت راست بکه‌ینه‌وه، به‌لام ئیستا به‌ ئاشکرا هه‌ست به‌وه ده‌کرێ که پارتی به‌ ته‌واوی له ئاست بالاده‌ستی تورکیا له کاروباری هه‌ریمدا، سه‌ربه‌خۆیی بریار دانی سیاسی له‌ده‌ست داوه . راستیه‌که‌ی دۆستایه‌تی راسته‌قینه‌ و په‌یوه‌ندیه‌کی به‌هێز له نیوان تورکیا و هه‌ریمدا زۆر له به‌رژه‌وه‌ندی کوردایه، به‌لام به‌هۆی بوونی کێشه‌ی کورد له تورکیا و ئالۆزی پرسی کورد له عێراقدا، ناکرێ کورد وه‌ک دۆستیکی ستراتییجی پشت به‌ تورکیا به‌سته‌ی .

ئیستا کورد له عێراقدا له هه‌لومه‌رجیکی زۆر هه‌ستیار دایه . چونکه ئەمریکا زیاتر پشتیوانی له حکومه‌تی ناوه‌ندی ده‌کات نه‌ک کورد . ئیترانیش له زۆربه‌ی جاردا پشتگیری له حکومه‌تی به‌غدا ده‌کات⁽¹⁾ نه‌ک هه‌ریم . لێره‌دا ئەوه جیگه‌ی سه‌رنج و پرسیاره ئەوه‌یه، له‌سه‌ر زۆر له پرسه‌ سیاسییه‌کان (ئیتران و ئەمریکا) نا ته‌باو دژ به‌یه‌کن، به‌لام له پشتیوانی کردنی حکومه‌تی ناوه‌ندیدا به‌رامبه‌ر به‌ کورد، تا راده‌یه‌ک خاوه‌ن هه‌لوێستیکی چون‌یه‌کن . ئەمریکا دۆستایه‌تی و نزیک بوونه‌وه‌ی له حکومه‌تی ناوه‌ندی پێ باشتره‌ نه‌ک کورد . هه‌رچی ئیترانیش له‌به‌ر دوو هۆی سه‌ره‌کی، پشتیوانی له حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان ناکات، ئەوانیش یه‌که‌م : حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان په‌یوه‌ندیه‌کی به‌هێز و تایبه‌تی له‌گه‌ڵ تورکیادا هه‌یه، که ئەمه‌ بووه‌ته هۆی نیگه‌ران بوونی ئیتران دووه‌م : حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان په‌یوه‌ندیه‌کی ئالۆز و پرکێشه‌ی له‌گه‌ڵ حکومه‌تی ناوه‌ندیدا هه‌یه، که ئیترانیش له‌ دوا‌ی هاتنی

⁽¹⁾ له‌ دوا‌ی (پڕۆسه‌ی ئازادی ۲۰۰۳) که شیععه‌ ده‌سته‌لاتی له به‌غدا گرته‌ ده‌ست، ئیتران بووه‌ته پشتیوانیکی به‌هێزی حکومه‌تی عێراقی . که‌چی دوا‌ی ئەوه‌ی مسته‌فا کازمی له (۲۰۲۰) دا بووه‌ته سه‌رۆک وه‌زیران، خه‌ریکه‌ په‌یوه‌ندی تاران و به‌غدا گرژی تی ده‌که‌وی .

شيعه بۆ سهر دهستلالت له بهغدا، رژيمی فهريمانه پوهای عيراق به هاوپهيمان و دوستيکی ستراتيجی خوی دهزانی .

ئيسټا (٢٠٢٠) پينگهی کورد له عيراقدا زۆر لاواز بووه . حکومهتی ههريم به بي پشتيوانی بهغدا، ته نانهت ناتوانی موچهی موچه خورانش دابين بکات . وه کورد بالادهستی خوی له ناوچه کيشه له سهرهکاندا له بهرزه وهندی حکومهتی ناوهندی له دهست داوه . وه (په کيتی و پارتی) که دوو حيزبه بالادهسته که ی ههريمی کوردستان، به تهواوی له ژير کاريگهري ويست و خواسته کانی (تورکیا و ئيران) دان، وه سه ربه خوی برپيار و ويستی سياسيان له دهست داوه . وه کورد به هوی هه له ی ئه نجام دانی ريفراندۆم که له کاتيکی زۆر نه گونجاو دابوو، تارادهیه کی زۆر پشتيوانی رۆژئاواي له دهست چوووه . جگه له وهی که دهسته لاتی کوردی له ههريمدا نه يتوانيوه سه روهري ولاته که ی بپاريزی، له رووی کارگيري و سياسهتی دارايشه وه تووشی ئيفليجيه کی ته واو هاتوووه . بۆيه ده توانين بلين له ئيسټادا (حکومهتی ههريم) ههچ بنه مایه کی به هيزی نيه بۆ مانه وه، وه دوور نيه له ئاينده دا رووبه پرووی روودا و کاره ساتی چاوه پوان نه کراو بيته وه، به جۆری که خودی قه واره ی ههريم مه ترسی له ناو چوونی بکه ويته سهر .

کوټايی

پيوسته جولانه وه رزگار يخوازه کان له پال پشت به ستن به تواناکانی خویان، هه ول بدن سود له فاکتوری دهره کيش وه ريگرن . جياوازيه کی زۆر هه یه له نيوان سود وه رگرتن له فاکتوری دهره کی و پشت به ستن به فاکتوری دهره کی . له وهی دووه مياندا، جولانه وه سياسيه که توانا ناوخويه کان پشتگوئ ده خات و به شيويه کی سه ره کی پشت ده به ستي به هيزه دهره کیه کان . بۆيه هه رکاتی هيزه دهره کیه کان جولانه وه که يان پشتگوئ خست، ئه وا دوو چاری شکست و زيانيکی زۆر گه و ره ده بيته وه .

دواي کوټايی هاتنی جهنگی جيهانی په که م، ولاتانی هاوپهيمان که براوه ی جهنگه که بوون، ده يان ده ولته تی نه ته وه ييان بۆ گه لانی ژير ده سته دامه زراند . ئه مه بووه هوی ئه وهی که

سه رکرده و رابه رانی کورد ئه و باوه رپه بیان لا دروست بیټ ؛ که ته نیا به پشتیوانی هیزه دهره کیه کان به گشتی و ولاتانی زله یز به تایبه تی، ده توانری مافه نه ته وه ییه کانی کورد به ده ست به یئری .

قازی محمه د له دامه زرانندی کۆماری کوردستاندا، ته واو پشتی به یه کیټی سو فیه ت به ست . بۆیه دوا ی ئه وه ی سو فیه ت وازی له پشتیوانی کردنی کورد هیئا، کۆماره که نه یتوانی هیچ به رگریه که له خو ی بکات و له ماوه ی چه ند روژیکدا کۆتایی پیه ات .

مه لا مسته فا له و باوه رپه دابوو که ته نیا به هو ی پشت به ستن به هاوکاری و پشتیوانی دهره کیه وه، ده توانری سه رکه وتن به ده ست به یئری . هه ر بۆیه له سه ره تایی ده ست پی کردنی شو رشی ئه یلولا، به راده یه کی زۆر پشتی به کۆمه ک و هاوکاریه کانی ئیران به ست . له کۆتایی سالانی شو رشه که شدا به راده یه کی زۆر پشتی به یارمه تیه کانی ئیران و ئه مریکا به ست، به جو ری نه یده توانی بو بچو کترین پی داویستی پشت به توانا ناوخوییه کانی جولانه وه که ی ببه ستیت . بۆیه کاتی که (ئیران و ئه مریکا) پشتیان له کورد کرد، شو رشه که ته نیا له ماوه ی دوو هه فته دا دوو چاری رووخان هات .

دوا ی ئه وه ی ئوجه لان له (۱۹۷۹) دا ناچار بوو خاکی تورکیا به جیبیلئ، په نای برده بهر سوریا و به پشتیوانی دهسته لاتدارانی ئه م ولاته بنکه و باره گا سه ره کیه کانی په که که ی دامه زران . ناوبراو به راده یه که وتبووه ژیر کاریگه ری خواسته کانی رژیمی فه رمانرپه وای سوریا، که سه ره به خو یی و ئازادی بریار دانی له ده ست دابوو . دوا ی ئه وه ی له لایه ن حکومه تی سوریا شه وه ناچار کرا ئه م ولاته به جیبیلئ، له بری ئه وه ی په نا به ریته بهر هیزی گه ریلای و شاخه کانی کوردستان، په نای برده بهر ولاتانی ئه وروپی و داوا ی پی دانی مافی په نابهری له چه ندین ولات کرد، به لام هیچ ولاتیک ئاماده نه بوو ئه م مافه به ناوبراو ببه خشی . بۆیه به ئاسانی که وته دوا ی پیلانیکی هه والگری که چه ند ولاتیک تییدا به شدار بوون، وه به ده سنگیر کراوی راده ستی تورکیا کرایه وه .

دوا ی سه ره له دانی شه ری ناوخو له باشوری کوردستاندا، سه رکرده یه تی (یه کیټی و پارټی) که وته مملانی و کیپرکیه کی توند بو به ده ست هیئانی پشتیوانی ولاتانی هه ریمی . دوا ی هاتنه ئارای پرۆسه ی ئازادی عیراقیش به ریبه رایه تی ئه مریکا، سه رکرده یه تی کورد پشتیوانی خو ی بو ئه مریکا راگه یاند . وه له پیئاو به دهسته ئینانی ره زامه ندی بهرپرسیانی ئه م ولاته ش، کورد ئاماده بوو چاو پۆشی له چه ندین خواستی نه ته وه یی بکات، به لام هه ر زوو دهره که وت که

ئهم سیاسه تهی سه رکردایه تی (یه کیتی و پارتی) هه له یه . چونکه ئه مریکا نه ک هه ر ئاماده نه بوو وه ک پێویست داکۆکی له چاره سه ر کردنی پرسى نه ته وه یی کورد بکات له عێراقدا، به لکو له پێناو چاره سه ر کردنی کێشه کانی عێراق و رازی کردنی پێکهاته کانی تردا، له چه ندین بۆنه دا فشارێکی زۆری ده خسته سه ر سه رکردایه تی کورد، تاکوو سازش له خواسته نه ته وه یی و سیاسیه کانی بکات .

له دهرنجامی ئهم لیكۆلینه وه یدا ئه وه مان بۆ دهرده که وێ، که فه رامۆش کردنی توانا ناوه کیه کان و پشت بهستن به هێزه دهره کیه کان له لایه ن جولانه وه ی کوردیه وه، هۆکارێکی سه ره کی شکست هێنان بووه له گه یشتن به ئامانجه نه ته وه ییه کان، به تایبه تی له دواى جه نگی جیهانی دووه مه وه .

له راستیدا سه روشتی بزافی نه ته وه یی کوردی زۆر جیگه ی سه رنجه، که نه یتوانیوه سو د له و ئه زموونه ده وله مه نه ده ی خۆی وه ربگریت له باره ی بێ ئاکام بوونی سیاسه تی پشت بهستن به هێزی دهره کی . دوور نیه چه ند باره بوونه وه ی هه له ی پشت بهستن به فاکته ری دهره کی له لایه ن سه رکردایه تی جولانه وه ی کوردیه وه، بۆ ئه وه بگه رپێته وه که سه رکرده سیاسیه کان زۆر باوه ریان به لیها ته وویی خۆیان و توانا کانی گه له که یان نه بوو بی ت . بۆیه هه میشه له خه باتی نه ته وه ییدا به هێز کردنی توانا ناوخۆییه کانیان فه رامۆش کردوه، وه ئومێده کانی خۆیان بۆ سه رکه وتن گری داوه به کۆمه ک و پشتیوانی دهره کی .

ئومێده وارم له مه و دوا سه رکردایه تی سیاسى کورد، خۆی له م هه له میژووییه ترسناکه به دوور بگریت . له بری پشت بهستن به هێزه دهره کیه کان، هه ول بدات توانا ناوخۆییه کان گه شه پێدات و به شیوه یه کی ژیرانه سو د له فاکته ری دهره کی وه ربگری . که بیگومان ئه مه ریگه راسته که یه بۆ هێنا نه دی خواسته نه ته وه ییه کانی کورد .

سه رچاوه کان

● کتیب :

- کورد له سده ی نۆزده و بیستدا، کریس کۆچیرا، وه رگی رانی حه مه که ریم عارف، چاپی ۱، ۲۰۰۳.
- کورد گه لی له خسته براوی غه در لیکراو، دکتور گوینته ر دیشنهر، وه رگی رانی حه مه که ریم عارف، چاپی ۱، ۲۰۰۴.
- ناسیونالیزم و ناسیونالیزمی کوردی، جه عفر عه لی.
- کۆماری کورد له رۆژه لاتی کوردستان، ئه حمده حه مه ئه مین.
- چیشتی مجیور، هه ژار موکریانی، چاپی ۱۹۹۷ .
- به م هه مو تاوانه وه لیبور دنی چی ؟ جانانان رهن دل، وه رگی رانی سه لاحه دین ناشتی.
- مصطفى البارزانی الاسطورة والحقیقة، فاضل البراک.
- کوردایه تی و هه لویست، به هرۆز گه لالی.

- تورکیا و ئه وروپا ... کورد له و بازنه یه دا .
- تورکیا و ململانئیی عیلمانیه ت - ئیسلام - کورد، رضا هیلال، وهرگێرانی دلێر عه باس، چاپی ۱۹۹۹ .
- نیگایه ک له ئیستا خه ونێک بۆ سبه ی، ژماره یه ک له رۆشنبیرانی ره هه ند، چاپی ۲۰۰۹ .
- گۆرپان له کوپوه گه یشه کوئ ؟ چه ند گفتوگۆیه کی رۆژنامه وانی ۲۰۰۶ / ۲۰۰۹، نه وشیروان مسته فا، چاپی ۲۰۰۹ .
- دانوستانه کانی بزوتنه وه ی رزگاربخوازی نه ته وه یی کورد و حکومه ته کانی عێراق (۱۹۲۱ - ۱۹۶۸)، د . واحد عومه ر محیدین، ۲۰۰۶
- میژووی کوردستان، لازاریف، وهرگێرانی وشیار عه بدوللا سه نگاوی، ۲۰۰۸ .
- کورد و ده ولته تی سه ربه خو بپیی به لگه نامه نیوده وه لته ته کان، محمه د سالح ئاکره یی، چاپی ۱، ۲۰۰۷ .
- په نجا سال خه بات، جه لیل گادانی، به رگی ۱، چاپی ۲، ۲۰۰۸ .
- له بوته ی کۆماری مه اباد، کاروان صالح عه لی، چاپی ۱، ۲۰۰۹ .
- حکومه تی کوردستان کورد له گه مه ی سوڤیه تی دا، نه وشیروان مسته فا، چاپی ۲، ۲۰۰۶ .
- گرفته سه ره کیه کانی کورد، حوسین محمه د عه زیز، چاپی ۱، ۲۰۰۰ .
- القضیه الکوردیه فی تورکیا، هنری بارکی و اخرون، طبع ۱، ۲۰۰۷ .
- سیسته می نوئی جیهان و دۆزی کورد و کوردستانی عێراق وه ک نمونه، عومه ر نوره دینی، چاپی ۱، ۲۰۰۳ .
- له یۆبیلی زیویندا مام جه لال سه روه ریه کانی یه کیته ی ده گێرته وه، له بلاو کراوه کانی به شی رووناکبیری (ی . ن . ک)، ۲۰۰۰ .
- گوزارشت و به لگه نامه کانی کۆنگره ی چواره می حیزبی کۆمونیستی ئێران، ۱۹۹۴ .
- تیشکیک له سه ر کیشه ی نه ته وه یی و دیموکراسی له کوردستانی عێراقدا، مولود باوه مراد، ۱۹۹۵ .
- به جیهانبوون و کورد، عومه ر رسول خدر، ۲۰۰۶ .
- سه روه ری ده ولته ت و په یوه ندی به دۆزی کورده وه، عومه ر نوره دینی، چاپی ۱، ۲۰۰۵ .
- عێراقی دوا ی سه دام و چاره نوسی باشوری کوردستان، د . بورهان . یاسین، چاپی ۱، ۲۰۰۸ .

– سالنامه‌ی کوردستان، چاپی هه شتەم، عەلی کەندی، ۲۰۱۳.

گۆڤار و رۆژنامه‌کان :

- گۆڤاری ستاندار، ژماره ۲۵، وتار، په‌یوه‌ندی سه‌رانی کورد و ولاتانی زله‌یز له باشوری کوردستاندا، صلاح ئەحمەد.
- گۆڤاری خامه، لیكۆلینه‌وه، حزب العمال الكوردستاني دراسة سياسية تحليلية، ریناس جانۆ.
- پرد، پاشکۆی رۆژنامه‌ی رۆژنامه، ژماره ۴۵.
- هه‌فته‌نامه‌ی ئاوینه، ژماره‌کانی (۱۶۰، ۱۷۳، ۱۹۲).
- گۆڤاری لثین، ژماره‌کانی (۵۱، ۶۳، ۶۷، ۶۸، ۷۲، ۷۶، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۹، ۹۱، ۹۲، ۹۵، ۹۸، ۱۰۰).

ئینته‌رنیټ :

- Hulday، ۲۲ / ۹ / ۲۰۱۲
- شبکه‌ی زه‌ریر الاخباریه، حبیب تومی، مقالة
- الاهرام، مقالة، الاكراد واسرائيل، وليد عبدالناصر، ۱ یینایر ۱۹۹۹
- المجلس الوطني الكوردستاني – سوريا
- النظام السوري و حزب العمال الكوردستاني، ۲۳ / ۸ / ۲۰۱۲
- هل مواقف تركيا من ثورة الشعب السوري صادقة، احمد الجبوري، ۱۵ / ۸ / ۲۰۱۱

